

Na publikaci spolupracovali:

Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého
Katedra ekologie, Olomouc,

Spoločnosť pre trvalo udržateľný život, Bratislava,

Spoločnosť pro trvale udržiteľný život, Olomouc

ŠOK Z PROSPERITY

Čítanka z globálnej problematiky

*Publikace volně navazuje na stejnojmenný titul vydaný
Spoločnosťou pre trvalo udržateľný život, Bratislava 1995*

Olomouc 1995.

Obsah

1. Meadows, D., H., Meadows, D., L., Randers, J.: Meze růstu	9
2. Meadows, D., H., Meadows, D., L., Randers, J.: Překročení hranic	19
3. Tinbergen, J. (ed.): Změna mezinárodního pořádku	35
4. Gabor, D., Colombo, U., King, A.: Konec věku plynutí	43
5. Laszlo, E., Biermann, J.: Cíle pro lidstvo	57
6. Botkin, J., W., Elmandjra M., Maltiza, M.: Učení bez hranic	89
7. King, A., Schneider, B.: Prvá globální revoluce	99
8. Barney, G., O.: Global 2000. Zpráva pro prezidenta	127
9. Barney, G., O., Blewett, J., Barney, K., R.: Global 2000 Revidovaný	133
10. Naisbitt, J., Aburdenová, P.: Megatrendy 2000	147
11. Naisbitt, J., Aburdenová, P.: Megatrendy 2000	153
12. Naisbitt, J.: Globální paradox	169
13. Fukuyama, F.: Konec historie?	179
14. Toffler, A.: Posun moci, Třetí vlna, Šok z budoucnosti — předslav	187
15. Toffler, A.: Šok z budoucnosti	191
16. Toffler, A.: Třetí vlna	197
17. Toffler, A.: Posun moci	219

*Vydáno s laskavou podporou Regionálního
environmentálního centra pro země střední
a východní Evropy (REC)*

editoři © Pavel Nováček, Mikuláš Huba, 1995
ISBN 80-7067-530-6

Úvod

Blíží se velké výročí. Do minulosti odchází 20. století a stojíme na prahu nového milénia. Století, ve kterém jsme se narodili, přineslo velké úspěchy, zejména v oblasti vědy a techniky, vyvolalo velká očekávání. Zrodilo však také mnoho bolesti a utrpení, které pramenilo z vypiatého pýchy rozumu. Naději, očekávání, úspěchy, bolesti utrpění zažívaly jistě všechny generace před námi. Snad až ve 21. století budou naši potomci s odstupem hodnotit, jaké vlastně bylo dvacáté století. A jaci jsme byli my, lidé v tomto čase žijící.

Něco už však můžeme konstatovat sami dnes: rozměr našeho působení se stal vsutku globálním a intenzita ovlivnění přírody člověkem nemá v historii obdoby. Máme velkou možnost a obrovskou zodpovědnost ovlivnit život na Zemi velmi zásadně a v celoplanetárním měřítku. Zatím se zdá, jako bychom sílu nám prostřednictvím vědy a techniky svěřenou nezvládali, jako by náš smysl pro zodpovědnost za Zemi, tvorstva na ní i za nás samé zaostával za činy konanými s pýchou a naslepo.

Před nedávnem jsme společně napsali knížku Ohrožená planeta, kde jsme se pokusili popsat charakterizovat současné i možné budoucí globální problémy lidstva a ohrožení biosféry. Dobře si však uvědomujeme, že nestací jen analyzovat a konstatovat neřešenou situaci. Jestliže něco na přelomu století opravdu potřebujeme, tak je to naděje, víra ve smysluplnou, důstojnou a dobrou budoucnost, která přijde, pokud o ni budeme upřímně usilovat.

Cítíme, že naše uvažování je nepříznivě ovlivněno nadměrnou specializací našich činností. Ztrácíme schopnost vnímat podstatu věcí. Vidíme jednotlivé kamenky mozaiky, ne celkový obraz stavu světa. Velmi těžko si uvědomujeme souvislosti a vzájemné vazby. Proto jsme se rozhodli požádat několik dobrých přátel a společně s nimi připravit výřahy ze základních děl zabývajících se stavem a vývojem světa v globálním rozsahu.

Ne každý má tu možnost sehnat, a čas přečíst díla, která se globálními problémy a jejich možným řešením zabývají a která jsou, podle našeho názoru, nejkvalitnější. Pokud vás uvedené texty budou provokovat a inspirovat k úvahám o budoucnosti, nenamáhali jsme se zbytečně. Upřímně totiž věříme, že každý můžeme (třeba jen nepatrně) budoucnost svoji i světa svým myšlením a jednáním ovlivnit a tím ji spoluvytvářet.

Berte, prosím, tuto číanku z globální problematiky jako výzvu ke spoluúčasti na hledání, formulování a uskutečňování pozitivních vizí, které by nám pomohly oslavit konec století dvacátého a počátek století jedenadvacátého s nadějí a mírným optimismem.

Edičná poznámka

Připravujeme trojdielnou publikaci. V prvním svazku uvádíme hlavní díla, která v minulých třech desetiletích upozornila na výskyt a povahu globálních problémů a představují filozofické východisko pro změnu světa. Ve druhém díle jsme se zaměřili na prognózy vývoje světa v příštích letech a desetiletích. A konečně díl třetí bude obsahovat výtahy z publikací, které soustředí svou pozornost na jedno z možných pozitivních řešení globálních problémů, na ideu trvale udržitelného způsobu života.

Název, který jsme zvolili, „Šok z prosperity“, ať není vnímán depresivně, ale také jako výzva. Postavíme-li prosperitu a očekávání hmotného blahobytu na nejvyšší příčku našich hodnot, může přijít šok a vystřízlivění. Prosperita a bohatství, konzum a hromadění statků byly lákavým cílem pro země rozvinutého světa řadu minulých desetiletí. To se však může dosti rychle a podstatně změnit, jak nám uváděné publikace naznačují. Evoluce anorganická, pak organická a posléze kulturní může být završena evolucí etickou, kdy, slovy Ericha Fromma, člověku bude stačit méně „mit“, aby mohl více „být“. Řadí bychom předkládanou publikaci přispěli k tomu, abychom nemuseli po letech pociťt hořkou pachuť z poznání, že jsme usilovali o cíl, který byl rozvinutým světem opuštěn právě v době, kdy my jsme se vydávali na cestu k němu.

Zámer zostaviť podobnú publikáciu (vyber, antológiu, čítanku) nosíme v sebe viacerí už niekoľko rokov. Napríklad na pôde bratislavskej ochranárskej organizácie sme priň vytvárali organizačné predpoklady už v priebehu roku 1989. Plány „prekazila“ nežná revolúcia, ktorá odlákala prakticky všetkých iniciátorov spomínaného zámeru niekam inam a nastolila aktuálnejšie problémy postupnej transformácie spoločnosti.

Na druhej strane, práve zásluhou Nežnej revolúcie a po nej nasledujúcej demokratizácie, umožnenia slobody prejavu a pohybu sa za uplynulých päť rokov neobyčajne rozšírili naše obzory i možnosti verejne publikovať naše i cudzie názory. S viacerými autormi prezentovaných diel sme mali tú česť stretnúť sa osobne. Veríme, že toto všetko malo priaznivý vplyv na výber diel i pasáží z nich. Okrem toho vznikla Spoločnosť pre trvalo udržateľný život so sídlami v Prahe i Bratislave, do náplne ktorej náš projekt veľmi dobre zapadol. Prišla ochota financovať podobné projekty zo strany medzinárodných podporových nadácií, v našom prípade najmä Regionálneho environmentálneho centra. Na Univerzite Palackého v Olomouci vznikla živná pôda pre realizáciu podobných projektov. Kombináciou týchto priaznivých okolností a vďaka ochote našich priateľov a spolupracovníkov sa pôvodný skromný zámer útlej brožúrky, predstavujúcej niekoľko najvýznamnejších diel posledného dvadsaťročia, zmenil na predstavu viacdielej publikácie.

Niektoré z citovaných diel medzitčasom vyšli v češtine alebo v slovenčine, väčšina však dodnes zostáva bežnému smŕteľníkovi nedostupná. Dúfame, že sa nám podarí aspoň čiastočne preklenuť túto medzeru. Naším cieľom však nie je odradiť prekladateľov od prekladu jednotlivých diel v plnom znení, ani potenciálnych čitateľov od toho, aby si tieto či už v origináli, alebo v preklade, prečítali. Skôr naopak: chceme ich svojou iniciatívou inšpirovať, vzbudiť v nich záujem o to, aby sa o globálne problémy a globalistické myslenie zaujímali systematicky.

Ak rekapitulujeme negatíva rokov (a desaťročí) pred rokom 1989, tak medzi najväčšie z nich môžeme zaradiť dve: monopolnosť a nedotknuteľnosť jedinej oficiálnej ideológie a schématizmus v posudzovaní reality. Ak sme naopak v porevolučnom vývoji videli príslub zásadnej zmeny, spájali sme ho medzi iným aj s prekonaním oboch vyššie uvedených obmedzení.

Jedným z predpokladov sa stala voľnosť pohybu (pád Železnej opony, zrušenie vízovej povinnosti a devízových obmedzení, podpora zahraničných pobytov zo strany podporových fondov, geometrický nárast počtu a kvality medzinárodných kontaktov). Druhým sa malo stať, ale stalo sa len v nedostatočnom rozsahu, voľné šírenie a osvojovanie si informácií, filozofických

koncepcii, životných štýlov a pod. Skrátka, náhrada nealternatívosti či čierno-bielej „alternatívosti“ spektrom alternatív. Zámena názorovej uniformity myšlienkovou pestrosťou, náhrada monopolov na jedlínú pravdu sieťou nezávislých centier či jadier, generujúcich nové poznatky, idey, modely, vízie, alebo sprostredkujúcej už jestvujúcej.

Pohľad na puľty kníhkupeciev či výklady kioskov s pestrofarebným spektrom nápadito zabalených titulov, či neuveriteľný skok vo zvyšovaní dômyselnosti až rafinovanosti reklamných aktivít a pribúdanie televíznych a rozhlasových kanálov, by mohli budiť dojem, že pokrok vo sfére šírenia alternatívneho poznania je dostatočný. Nie je. Kvantita totiž nenahradí kvalitu, efemérnosť hlbku poznania, fragment celostnosť a chaos poriadok. A tak stále platí, že menej je niekedy viac. O tom svedčí aj prenikavosť videnia, hĺbka poznania a úspešnosť vyjadrovania autorov nami prezentovaných diel.

Na záver tejto úvodnej poznámky dovoľte malé osobné vyznanie. K dielam a autorom, myšlienky a vízie ktorých sa tu pokúšame v zhutnenej forme priblížiť, máme zväčša blízky citový vzťah a cítime k nim obdiv i vďaku. Za to, že pomáhali formovať predrevolučnú pioniersku garnitúru nezávislých ochranárov, vedcov, umelcov, tvoriacich takzvané ostrovy pozitívnej deviacie v bývalom Československu sedemdesiatych a osemdesiatych rokov dvadsiateho storočia. Ťažko si vieme predstaviť svoje vtedajšie (i dnešné) myslenie a konanie bez inšpirácie, myšlienkového usmerenia a morálnej podpory Frommorn, Caprom, Lorenzom, Bertalanfym, Schumacherom, Meadowsovcami, Tofflerom či ďalšími. Nehanbíme sa priznať, že sme odchovancami (aj keď nie nekritickými) ich duchovného odkazu. Ich humanizmu, novosť videnia a vyjadrovania, celostný nadhľad a predvídavé vizionárstvo nám pomáhali dýchať v dusem prostredí normalizácie. Veríme, že podobným balzamom na duše čitateľov bude aj výber z diel našich veľkých vzorov.

**Meadows, D., H., Meadows, D., L., Randers J.:
Meze růstu (The Limits to Growth). Oxford
University Press, New York, 1972**

Zpracoval: **Petr Novotný**

Problémy a modely

Každý človek řeší své problémy pomocí modelu. Model je v zásadě uspořádaný soubor předpokladů o komplikovaném systému. Je to pokus porozumět některému aspektu nekonečně proměnlivého světa tak, že se ze současných věmů i z minulé zkušenosti vybere soubor obecných poznatků, které lze aplikovat na daný problém.

I my jsme použili modelu. Náš model je formální a písemný. Představuje první pokus o zlepšení našich myšlenkových modelů dlouhodobých globálních problémů tak, že se zkombinuje velké množství informací, jež je k dispozici v lidských myslích a ve formě písemných záznamů, s novými metodami zpracování informací — systémovou analýzou za pomoci moderních počítačů.

Náš model byl vytvořen pro zkoumání pěti hlavních světových trendů — zrychlující se industrializace, rychlého růstu populace, podvýživy ve světovém měřítku, vyčerpání neobnovitelných zdrojů a zhoršování prostředí. Tyto trendy jsou všechny mnohonásobně vzájemně splety a jejich vývoj je dlouhodobý. Pomocí tohoto modelu se snažíme pochopit příčiny těchto trendů, jejich vzájemné vztahy a důsledky asi sto let do budoucna.

Povaha exponenciálního růstu

Všech pět základních prvků studie, o kterých podáváme zprávu — populace, produkce potravin, industrializace, znečištění a spotřeba neobnovitelných zdrojů — roste. Roční míra jejich růstu se řídí schématem, který matematické nazývají exponenciálním růstem. Protože velká část této práce se zabývá příčinami a následky exponenciálního růstu, je důležité na počátku pochopit jeho obecné vlastnosti.

Exponenciální růst je obecným procesem v biologických, finančních a mnoha dalších systémech na světě. Přesto, že je tak obecným jevem, často vede k překvapivým výsledkům, k výsledkům, které fascinují lidstvo už po celá staletí. Stará perská legenda vypráví o chytřím dvořanovi, který daroval svému králi krásnou šachovnici a jako odměnu žádal jedno zrnko

ryže za první políčko, dvě zrnka za druhé, čtyři za třetí atd. Král souhlasil. Čtvrté políčko šachovnice bylo za 8 zrněk, desáté již za 512 zrněk, patnácté za 16 384 zrněk a jedenadvacáté více než za milion zrněk ryže. U čtyřicátého políčka bylo nutno vzít ze sýpek bilion zrněk ryže. Exponenciální růst je koliv prvku ve vazbě zahájí řadu změn, které způsobí, že původně změněny klamný, protože velmi rychle produkuje obrovská čísla. Francouzská hádanka pro děti ilustruje jiný aspekt exponenciálního růstu, jímž je náhlá rychlost. Svou dynamickou analýzu dlouhodobé světové situace začneme zkoušet se kterou se dosáhne dané meze. Předpokládejme, že vlastně rybník, ve kterém máme smýček pozitivní zpětné vazby, které jsou základem exponenciálního kterém jsou lekniny. Pokud by lekniny rostly bez přerušování, pokrývaly by rybník růstu pět veličin, o nichž jsme se zmínili. Zejména se zaměřme na míru a zahubily tak všechny ostatní formy vodního života za 30 dnů. Po dlouhou dobu růstu populace a industrializace, protože cílem mnoha rozvojových opatření dobu se bude zdát, že je lekninů málo, a tak se o ně nebudete starat, až je právě podpora růstu industrializace vzhledem k růstu populace. Dva nejednou pokryjí polovinu rybníka. Kterého dne to bude? Samozřejmě základní systémy zpětné vazby, které působí exponenciální populační a průdevěťadvacátého dne. Budete mít už jenom jeden den na záchranu svého rybníka.

Jak ještě uvidíme, při uvažování o exponenciálním růstu je vhodné zavést pojem doba zdvojnásobení, což je doba, kterou daná veličina potřebuje k tomu, aby narostla na dvojnásobek. V případě lekninů je tato doba jeden den.

Modely a exponenciální růst

Exponenciální růst je jevem dynamickým, což znamená, že obsahuje prvky, které se mění v čase. V jednoduchých systémech, jako je rybník s lekniny, je příčina exponenciálního růstu a jeho další průběh snadno pochopitelná. Jestliže v systému roste současně mnoho různých veličin a jestliže jsou všechny tyto veličiny ve složitých vzájemných vztazích, analýza příčin růstu a budoucího chování systému se stává velice obtížnou. Je růst populace příčinou růstu industrializace nebo je tomu naopak? Je za znečišťování prostředí odpovědný jen jeden z těchto faktorů, nebo oba? Způsobí větší produkce potravin zvětšení populace? Co se stane s mírou růstu ostatních prvků, jestliže jeden z nich poroste pomaleji a druhý rychleji? Odpověď lze teprve na základě lepšího pochopení celého komplexního systému, jenž všechny tyto důležité prvky sjednocuje.

Během posledních 30 let byla v Massachusettském technologickém institutu (MIT) vyvinuta nová metoda zkoumání dynamického chování komplikovaných systémů: systémová dynamika. Základním poznatkem metody je pochopení, že struktura kteréhokoli systému — všechny vzájemně spjaté a často časově opožděné vztahy mezi jeho složkami — je často právě tak důležitá a pro jeho chování určující jako jednotlivé složky. Světový model popsany dále používá této metody.

Teorie dynamického modelování ukazuje, že každá exponenciálně rostoucí veličina je nějakým způsobem spojena s kladnou zpětnou vazbou. Smýčka kladné zpětné vazby se někdy nazývá „bludným kruhem“. Příkladem je známá spirála mezd a cen — mzdy rostou, to působí růst cen, to opět vede

světové poplaci může být ovlivněna celou řadou faktorů. Ve světovém modelu jsme rozlišili tři hlavní komponenty plodnosti — maximální biologicckou plodnost (bude jí dosaženo v případě, že ženy nebudou užívat žádných metod kontroly plodnosti během celého průběhu plodného věku), chtěnou plodnost (kdyby obyvatelstvo používalo „dokonalé“ kontroly plodnosti a mělo pouze plánované a chtěné děti) a účinnost kontroly plodnosti (rozsah, ve kterém je populace schopna dosáhnout chtěné plodnosti na rozdíl od biologiccké porodnosti).

Růst světové populace

V roce 1650 bylo na světě asi 0.5 miliardy lidí a míra růstu se pohybovala okolo 0.3 % ročně. To odpovídá době zdvojnásobení přibližně 250 let. V roce 1970 dosáhl celkový počet 3.6 miliardy a míra růstu necelé 2.1 % ročně. Doba zdvojnásobení při této míře růstu je 33 let. Populace tedy roste nejen exponenciálně, roste dokonce i růstová míra. Můžeme říci, že růst populace je „super“ exponenciální: populační křivka stoupá dokonce rychleji než kdyby tomu bylo přsně exponenciálně.

Za pozorovaný růst je odpovědná smýčka kladné zpětné vazby. V populaci s konstantní průměrnou plodností se každoročně narodí tím více dětí, čím větší bude počet obyvatel. Čím více bude dětí, tím větší bude počet obyvatelstva příští rok. Po určitém zpoždění, kdy tyto děti dorostou a stanou se rodiči, narodí se ještě více dětí a populace dál naroste. Stálý růst bude pokračovat, dokud zůstane průměrná plodnost konstantní; ta však samozřejmě konstantní být nemusí.

Plodnost v dané populaci může být ovlivněna celou řadou faktorů. Ve světovém modelu jsme rozlišili tři hlavní komponenty plodnosti — maximální biologicckou plodnost (bude jí dosaženo v případě, že ženy nebudou užívat žádných metod kontroly plodnosti během celého průběhu plodného věku), chtěnou plodnost (kdyby obyvatelstvo používalo „dokonalé“ kontroly plodnosti a mělo pouze plánované a chtěné děti) a účinnost kontroly plodnosti (rozsah, ve kterém je populace schopna dosáhnout chtěné plodnosti na rozdíl od biologiccké porodnosti).

Tyto tři uvedené faktory, které ovlivňují plodnost, jsou dále ovlivňovány dalšími skutečnostmi ve světovém systému; jedním z důležitých faktorů je pravděpodobně i industrializace. Ve světovém měřítku se překvapivě shoduje vztah mezi plodností a hrubým národním produktem (HNP) na jednoho obyvatele. Obecně platí, že s nárůstem HNP plodnost klesá. Zdá se, že to platí všude navzdory rozdílu ve faktorech náboženských, kulturních nebo

politických. Z toho nemůžeme ovšem učinit závěr, že stoupající HNP na jednoho obyvatele přímo působí nižší plodnost. Zřejmě však dochází k řadě společenských, výchovných a jiných změn, které v konečné fázi snižují plodnost a jež jsou spojeny se vzrůstající industrializací. Podle našeho názoru stoupající HNP ovlivňuje hlavně chlétnou plodnost. K těmto sociálním změnám však dochází až po dosti dlouhém zpoždění.

Druhou zpětnou vazbu ovlivňující populační růst je negativní zpětná vazba. Zatímco smyčka pozitivní zpětné vazby způsobuje překotný růst, negativní zpětná vazba směřuje k regulaci růstu a k udržení systému ve stabilním stavu. Při negativní zpětné vazbě změna jednoho prvku proběhne celou smyčkou a v konečné fázi způsobí změnu výchozího prvku v opačném smyslu než byla původní změna. Negativní zpětná vazba kontrolující populaci, je založena na průměrné úmrtnosti, jež odlišuje průměrné zdravotní populace. Protože se v každé skutečné populaci jak úmrtí, tak narození, plodnost i úmrtnost mění, dynamické chování populace určované těmito dvěma vzájemně závislými smyčkami zpětných vazeb se stává velmi komplikovaným.

Co lze říci o populaci v budoucnosti? Vzhledem ke zpoždění v obou rozhodujících zpětných vazbách, zvláště ve smyčce pozitivní zpětné vazby, není zásadně možné, aby se křivka růstu populace vyrovnala před rokem 2000 i za neoptimističtějšího předpokladu klesající plodnosti. Většina pravděpodobných rodičů roku 2000 se již narodila. Pokud by nenastal rychlý růst úmrtnosti, čemuž se jistě bude lidstvo intenzivně bránit, můžeme předpokládat, že za 30 let bude na světě 7 miliard lidí. Jestliže budeme moci nadále snižovat úmrtnost a nebudeme mít větší úspěch při snižování plodnosti než dosud, za 60 let budou za každého dnešního obyvatele čtyři.

Růst světové ekonomiky

Druhou veličinou, která až dosud ve světovém měřítku roste dokonce rychleji než počet obyvatelstva, je průmyslová výroba. Jaká zpětná vazba způsobuje exponenciální růst průmyslové výroby?

Dané množství průmyslového kapitálu (továrny, nákladní auta, nástroje, stroje atd.) umožňuje ročně vyprodukovat určité množství výrobků. Celková produkce je dále závislá na pracovních silách, surovinách a dalších skutečnostech. Pro tuto chvíli budeme předpokládat, že tyto ostatní skutečnosti jsou dostatečně zajištěné, takže limitujícím faktorem výše výroby je množství kapitálu (světový model, o kterém bude řeč dále, zahrnuje i ony ostatní základní skutečnosti). Většina každoroční průmyslové produkce je spořitební zboží, které opouští průmyslový systém. Určitá část produkce však připadá na další základní kapitál — textilní stroje, ocelárny, soustruhy. Tyto investice zvyšují původní základní kapitál. Je to další smyčka pozitivní zpětné vazby. Více kapitálu dává větší výrobu, určitá proměnlivá část výroby je investová-

na, a více investic znamená více kapitálu. Nový zvětšený základní kapitál dále převyšuje výrobu atd. V této zpětné vazbě existují rovněž zpoždění, protože výroba velkého průmyslového zařízení, jako například elektrárny nebo rafinerie, trvá několik let.

Základní kapitál není zcela trvalý. Poškozená nebo zastaralá zařízení se vyřazují. Abychom zachytili tuto situaci, musíme zavést do systému kapitálu negativní zpětnou vazbu, která zahrnuje znehodnocení kapitálu. Čím více je kapitálu, tím více se ho průběžně vyřazuje. A čím více se vyřazuje, tím méně ho bude příští rok. Tato negativní zpětná vazba přesně odpovídá smyčce úmrtnosti v populačním systému. Stejně jako v případě populačního systému, lze i zde konstatovat, že pozitivní vazba v dnešním světě značně převládá a že základní kapitál ve světovém měřítku roste exponenciálně.

Průmyslová výroba roste o 7 % ročně a populace jen o 2 % ročně. Podle jednoduchého výpočtu by se měla materiální životní úroveň lidstva zdvojnásobit během příštích 14 let. Světová průmyslová produkce však není rovnoměrně rozložena mezi obyvatelstvo světa. K většině světového růstu průmyslové výroby dochází v průmyslově rozvinutých zemích, kde je rychlost populačního růstu relativně nízká. Je zřejmé, že řešení „bohatí mají bohatství a chudí mají děti“ má zcela reálnou základnu. Ekonomický růst tak, jak dnes probíhá, nutně prohlubuje absolutní rozdíly mezi bohatými a chudými státy světa.

Meze exponenciálního růstu

Abychom mohli uvažovat o příštím růstu populace a průmyslového kapitálu poněkud reálněji, musíme více vědět o dalších světových faktorech, které interagují se systémem populace — kapitál. Začneme položením několika základních otázek.

Jsou míry růstu populace a kapitálu ve světovém měřítku fyzicky možné? Kolik lidí může žít na této Zemi, s jakou životní úrovní a jak dlouho? Abychom mohli na tyto otázky odpovědět, musíme se podrobně podívat na ty světové systémy, které zajišťují fyzickou základnu populačního a ekonomického růstu.

Čeho bude zapotřebí k tomu, aby byl zachován světový ekonomický a populační růst do roku 2000 a snad ještě dále? Seznam lze rozdělit zhruba do dvou kategorií.

První kategorie obsahuje fyzické nutnosti, které umožňují veškerou fyzio-logickou a průmyslovou aktivitu — potraviny, suroviny, fosilní nebo nukleární palivo; patří sem i ekologické systémy planety, které absorbují odpady a recyklují důležité základní chemické substance. Tyto předpoklady jsou v principu hmatatelné a vyčíslitelné skutečnosti, jako orná půda, sladká voda, rudy, lesy a oceány.

Druhou kategorií nutričních předpokladů růstu tvoří společenské nutnosti. I kdyby naše planeta byla fyzicky schopna zajistit daleko větší a ekonomicky rozvinutější populaci, skutečný růst ekonomiky a obyvatelstva záleží na takových skutečnostech, jako je mír, sociální stabilita, vzdělání, zaměstnanost a technologické procesy. Tyto faktory lze zhodnotit a předvídat daleko obtížněji. Náš světový model není schopen v daném stadiu svého vývoje tyto sociální faktory explicitně zahrnout. Naše informace o možném rozdělení fyzických zdrojů mohou pouze naznačit možné budoucí společenské problémy. Potraviny, zdroje a zdravé životní prostředí jsou nutnými, avšak nikoli postačujícími podmínkami růstu: dokonce i když budou k dispozici v nadbytku, růst může být zastaven společenskými problémy.

Jak velký růst může pak fyzický systém zaručit? Odpověď, kterou vzápětí naznačíme, nám snad ukáže horní mez růstu populace a kapitálu, nedá nám však zátuku, že růst této meze skutečně dosáhne.

Potraviny

Nikdo přesně neví, kolik lidí na světě je v současné době nedostatečně živeno — snad 50 nebo 60 % populace průmyslově méně rozvinutých zemí, tzn. jedna třetina světové populace. Podle odhadu Světové organizace pro výživu a zemědělství (FAO) není ve většině rozvojových zemí zajištěna základní potřeba proteinů a kalorií. Ačkoliv se ve světovém měřítku zemědělská výroba zvyšuje, produkce potravin na jednoho obyvatele v rozvojových zemích se stěží udržuje na současné úrovni. Znamená to, že mezi produkce potravin na Zemi již bylo dosaženo?

Základním zdrojem nutným pro zemědělskou výrobu je půda. Poslední studie ukazují, že na celé zeměkouli je nanejvýš asi 3,2 miliardy ha půdy potenciálně vhodné pro zemědělství. Přibližně polovina této půdy — přístupnější a úrodnější polovina — se dnes obdělává. Zbývající část bude vyžadovat obrovské kapitálové investice na zbudování komunikací, odstranění současné vegetace, zavodnění nebo průmyslové hnojení, dříve než bude půda vhodná pro zemědělskou výrobu. Podle zprávy FAO není z ekonomických důvodů únosné získávat novou zemědělskou půdu ani při současném palčivém nedostatku potravin ve světě.

I kdyby se obyvatelstvo světa rozhodlo zaplatit vysoké výdaje a obdělávat veškerou ornou půdu, aby se mohlo vyrobit co největší množství potravin, zůstanou-li požadavky plochy na jednoho obyvatele a růst populace stejné jako dnes, nastane ještě před rokem 2000 zoufalý nedostatek zemědělské půdy.

Mohli bychom předpokládat, že je možné zdvojnásobit nebo dokonce zechýtrásobit zemědělskou produktivitu zaváděním pokrokové zemědělské technologie a kapitálovými investicemi, např. traktory, umělými hnojivy,

zavodňováním apod.: každé zdvojnásobení produktivity nám poskytne okolo 30 let, neboli poněkud méně než je doba zdvojnásobení počtu obyvatelstva. Vidíme zde typické jevy týkající se každého exponenciálního růstu v omezeném prostoru: během několika málo let se může velký nadbytek změnit ve značný nedostatek. Po celou historickou dobu existuje obrovský nadbytek potenciálně orné půdy a nyní, během třiceti let, může nastat náhlý a vážný nedostatek. Jsme v situaci majitele lekninového rybníka.

Nerostné suroviny

Viděli jsme, že exponenciální růst užívání půdy se může velmi rychle střetnout s konstantní plochou existující půdy. Exponenciální růst spotřeby může zcela stejným způsobem snížit zásobu kterékoli suroviny. Při dané úrovni spotřeby nerostných surovin a při předpokládaném vzrůstu této spotřeby do budoucnosti bude velká většina nejdůležitějších neobnovitelných surovin ode dneška za 100 let extrémně drahá. Toto tvrzení platí nezávisle na tom, jak optimisticky odhadujeme dosud neobjevené zásoby, technický pokrok, náhradu těchto surovin nebo recyklaci. Vždyť například cena ruti se za posledních 20 let zvýšila o 500 % a cena olova za posledních 30 let o 300 %.

Znečištění

Už vzhledem k množství spotřebovávaných surovin je zřejmé, že další exponenciálně rostoucí veličinou ve světovém systému je znečištění.

Několik málo druhů znečištění, které byly skutečně po jistou dobu sledovány, pravděpodobně roste exponenciálně. Míra růstu různých typů znečištění silně kolísá, avšak pro většinu platí, že je větší, než míra růstu populace. Nemáme skoro žádnou představu o tom, jaké mohou být horní hranice růstu znečištění. Nebezpečí, jež plyne z dosažení těchto mezí je zvláště velké proto, že většinou existuje poměrně dlouhá doba zpoždění mezi uvolněním škodliviny do prostředí a objevením se negativních důsledků v ekosystému. Mnohé typy znečištění jsou rozšířeny globálně a jejich škodlivé účinky se objevují ve velkých vzdálenostech od místa jejich vzniku.

Růst ve světovém systému

Diskutovali jsme potraviny, neobnovitelné zdroje a absorpci znečištění jako oddělené faktory nezbytné pro růst a udržení populace a průmyslu. Náš závěr z extrapolarci růstových křivek je: krátká doba zdvojnásobení u mnoha lidských činností kombinovaná s obrovskými množstvími, která se zdvojnásobují, nás rychle přibližují mezím růstu.

Žádný z pěti zde zkoumaných faktorů není ovšem nezávislý. Každý z nich stále působí na ostatní (např. zdroje se stávají znečištěnými) a každý navíc po určité době zpětně ovlivňuje sám sebe. Není zřejmé možné odhadnout

dále do budoucnosti osud kterékoli z těchto úrovní, aniž bychom vzali v úvahu všechny ostatní. Tento systém má tak komplikovanou strukturu, že bylo třeba rozšířit naše intuitivní možnosti tak, aby bylo možno sledovat komplexně vzájemně závislé chování mnoha proměnných najednou. Jako první krok k tomuto cíli slouží náš formální model. Protože je světový model tak důležitý pro pochopení příčin a mezi růstu ve světovém systému, vysvětlíme proces konstrukce tohoto modelu. Postupovali jsme ve čtyřech hlavních etapách:

1. Nejprve jsme vypracovali seznam důležitých kauzálních vztahů mezi pěti úrovněmi a vystopovali jsme strukturu zpětných vazeb. Naším cílem v této první etapě bylo najít nejzákladnější strukturu, která by odražela hlavní interakce mezi pěti úrovněmi. Byli jsme toho názoru, že detailní vypracování základní struktury, která by zahrmla úplnější poznatky, může být provedeno později, až bude pochopen systém relativně jednoduchý.

2. Ve druhé etapě jsme co možná nejpřesněji kvantifikovali každý vztah, při čemž jsme použili světových dat — pokud byla k dispozici — nebo charakteristických místních dat tam, kde zatím nebyla měření v globálním měřítku provedena.

3. Pomocí počítače jsme prozkoumali souběžné chování všech uvažovaných vztahů v závislosti na čase. Dále jsme vyzkoušeli vliv numerických změn na základní předpoklady, abychom objevili nejkritičtější determinanty chování systému.

4. Nakonec jsme zkoumali, jaký vliv budou mít na náš globální systém různá opatření, která jsou dnes navrhována ke změně a zlepšení chování celého systému.

Tyto etapy následovaly nutně za sebou, protože nás nové informace, pocházející z pozdějšího stupně, často vedly zpět ke změně základní struktury zpětných vazeb.

Při našem prvním jednoduchém světovém modelu zahrnujícím asi stovku kauzálních souvislostí nás zajímají jenom základní typy chování systému populace — kapitál. Typem chování rozumíme tendence proměnných v systému (např. populace nebo znečištění) měnit se v čase. Proměnná může růst, klesat, zůstat konstantní, oscilovat nebo kombinovat několik těchto charakteristických typů chování. Populace rostoucí v omezeném prostředí se může postupně ustálit na rovnovážné velikosti pod přirozeným limitem tím, že míra jejího růstu bude postupně klesat. Limit může být také překročen a pak populace buď klesne zpět nebo bude kolem limitu oscilovat. V jiném případě může také populace překročit mez a současně snížit konečnou únosnou kapacitu tím, že spotřebuje některé nutné neobnovitelné zdroje.

Hlavním cílem konstrukce světového modelu bylo určit, zda některý z těchto typů chování bude charakteristický pro světový systém v době, kdy

dosáhne mezi růstu. Tento proces určování typu chování je „předpověď“ pouze ve velmi omezeném smyslu slova. Výstupy nejsou předpovědi hodnoty proměnných v kterémkoliv čase v budoucnosti. Jsou to pouze ukazatele tendencí chování systému.

Protože nás v daném okamžiku zajímají pouze obecné typy chování, první světový model nemusí být extrémně podrobný. Tak např. uvažujeme pouze jednu obecnou populaci, která statisticky odráží průměrné charakteristiky světové populace. Zahrneme pouze jednu třídu škodlivin — jsou to globálně rozšířené škodliviny s dlouhou životností, jako je např. olovo, rtuť, azbest, stabilní pesticidy, radioizotopy — jejichž dynamickému chování v ekosystému začínáme rozumět. Uvažujeme jeden generalizovaný zdroj nerostných surovin. Takovými souhrnnými způsoby je nutný, aby bylo možno v dané fázi výhledu model pochopit. Současně to ovšem omezuje informace, které můžeme od modelu očekávat.

Naše závěry jsou:

1. Jestliže se nezmění současný růstový trend světové populace, industrializace, znečištění, produkce potravin a čerpání zdrojů, bude mezi růstu na této planetě dosaženo někdy během příštího staletí. Nejpřevládajícím důsledkem bude náhlý a nekontrolovatelný pokles jak populace, tak průměrné kapacity.

2. Tyto růstové trendy je možno změnit a nastolit stav ekologické a ekonomické stability, který může trvat dlouho do budoucnosti. Stav světové rovnováhy může být navržen tak, aby byly uspokojeny základní materiální potřeby každého člověka na Zemi a aby každý člověk měl stejnou příležitost uskutečnit svůj individuální lidský potenciál.

Nejzákladnější definice stavu světové rovnováhy zní: Populace a kapitál jsou v zásadě stabilní a síly, které působí na jejich zvýšení nebo snížení, jsou kontrolovány a pečlivě vyrovnávány. Jak dlouho by mohl rovnovážný stav existovat, to záleží na úrovni, na jaké by byla udržena populace a kapitál. Jde-li o období šesti měsíců, nebo jednoho roku, světový model ukazuje, že téměř každá úroveň populace a kapitálu může být udržena. Jestliže je časový horizont dlouhý 70 let, příпустné úrovně populace a kapitálu se pravděpodobně nemohou příliš lišit od těch, které jsou dnes.

Stabilizovaný světový model předpokládá tato opatření (všechna od roku 1975): populace zůstane na konstantní úrovni (porodnost se vyrovná úmrtnosti). Dále se zavádějí opatření na omezení růstu kapitálu tím, že se požaduje, aby investice byly rovny znehodnocení. Vedle těchto opatření regulujících růst jsou zavedena i technická opatření zahrnující recyklaci zdrojů, kontrolu znečištění, prodlouženou životnost veškerých forem kapitálu a metodu znovuzískání erodované a neplodné půdy. Změny v hodnotovém systému obsahují zvýšený důraz spíše na potraviny a služby než na průmys-

lovou výrobu. Průměrná hodnota průmýslové výroby na jednoho obyvatele je trojnásobkem světového průměru roku 1970 (to jest dosáhne zhruba dnešní úrovně západní Evropy).

3. Jestliže se lidstvo rozhodne pro stav rovnováhy, bude naděje na úspěch tím větší, čím dříve ji začne realizovat. Když se všechna opatření zavedená v rovnovážném modelu v r. 1975 opozdí až do r. 2000, rovnovážného stavu už nebude možno dosáhnout. Populace i průmýslový kapitál vzrostou natolik, že před rokem 2100 přijde krize potravín i zdrojů.

Od růstu ke světové rovnováze

V dané chvíli můžeme říci jen velmi málo o jednotlivých praktických krocích, které by vedly k požadovanému trvale udržitelnému stavu světové rovnováhy. Pro přechod ke globální rovnováze budeme nepochybně potřebovat daleko více informací.

Ze všeho nejdůležitější a přitom neobvyčejně obtížně postižitelné jsou informace, které se týkají lidských hodnot. Jakmile společnost pochopí, že nemůže získat maximum pro všechny, musí začít volit. Rovnovážná společnost bude muset zvážit alternativy dané konečností Země nejen s ohledem na dnešní lidské hodnoty, nýbrž i s ohledem na příští generace. Aby to bylo možno učinit, bude společnost potřebovat lepší prostředky, než existují dnes, pro vyjasnění reálných hodnot společenských cílů a alternativních prostředků, kterými by bylo možno těchto cílů dosáhnout. Nejdůležitější je stanovení dlouhodobých cílů a sládnění krátkodobých cílů s těmito dlouhodobými perspektivami.

Končíme poznámkou o naléhavosti: Je opět třeba zdůraznit důležitost přirozených zpoždění ve světovém systému populace — kapitál. Kdyby kupříkladu světová populace jako celek dosáhla velikosti rodiny nutné pro prostou reprodukci v roce 2000 (a v té době dosáhne počet obyvatelstva 5,8 miliard), zpoždění způsobená věkovou strukturou budou mít za následek, že se počet obyvatelstva ustálí na hodnotě 8,2 miliardy. Jestliže se nepodnikne nic pro vyřešení těchto problémů, bude to ekvivalentní mohutné akci opačného smyslu. Každý den exponenciálního růstu přivádí světový systém blíže konečným mezím tohoto růstu.

Jestliže existují důvody pro hluboké znepokojení, existují rovněž důvody pro naději. Cílevědomé omezení růstu snad bude obtížné, nikoliv však nemožné. Cesta, kterou je třeba jít, je jasná, a nutné kroky, i když jsou pro lidskou společnost nové, jsou zcela v rámci lidských možností.

(Výňah byl zpracován podle překladu B. Moldana, vydaného v r. 1973 Institutem československého komitétu pro vědecké řízení jako interní materiál zpracovaný pro potřebu státního úkolu ekonomického výzkumu E-II-1.2.3.)

Meadows, D., H., Meadows, D., L., Randers, J.: Překročení hranic (Beyond the Limits). Chelse Green, Vermont, 1992

Přeložil a zpracoval: Josef Vavroušek

Čas od času se objeví kniha, která osloví celou generaci a přiměje ji vzít na vědomí zásadní změny, ke kterým ve světě dochází. Mezi takové vzácné publikace patřily nepochybně Hranice růstu (Limits to Growth), publikované kolektivem vedeným Donellou a Dennisem Meadowsovými v roce 1972. Tato kniha důrazně ukazovala na zdánlivě samozřejmou, ale často nerespektovanou skutečnost: v žádném systému s omezenými zdroji nemůže pokračovat růst po libovolně dlouhou dobu; dříve nebo později zde překročí potřeba zdrojů přirozené hranice a dojde ke kolapsu systému jako celku. A zároveň autoři upozornili na to, že také naše planeta je systémem, jehož zdroje jsou limitované, a počet obyvatel Země přitom roste exponenciálně stejně jako průmýslová a zemědělská produkce, znečištění prostředí a spotřeba přírodních zdrojů.

Na základě „seiského“ rozumu podepřeného relativně jednoduchým simulačním matematickým modelem světa pak Meadowsové v roce 1972 dospěli k závěru, že:

1. Pokud by uvedené trendy pokračovaly beze změny, někdy během příštích sta let dojde k překročení hranic růstu na této planetě; pravděpodobným důsledkem bude náhlý a nekontrolovatelný pokles jak populace, tak i průmýslové výroby,
2. tyto růstové trendy je možné změnit a dosáhnout ekologické a ekonomické stability, trvale udržitelné daleko do budoucnosti; a to tak, že budou uspokojovány základní materiální potřeby každého obyvatele Země a každý člověk bude mít stejnou příležitost realizovat svůj lidský potenciál,
3. jestliže se lidé rozhodnou pro trvale udržitelnou budoucnost, pak čím dříve ji začnou realizovat, tím větší bude naděje na úspěch.

Kniha Hranice růstu vzbudila obrovské diskuse. Autorům byl vytýkán především pesimismus, nedostatek důvěry v tvořivost lidí, podcenění rozsahu zásob surovin, nedostatečné rozlišení rozdílné situace v různých částech světa a snaha zmrázit ekonomický růst, což by mimo jiné vedlo ke konzervování chudoby ve světě.

Řadu tehdejších sporů vyřešil čas. Základní tezi o neudržitelnosti trvaléh kvantitativního růstu (zejména exponenciálního) v planetárním měřítku přijala dříve většina světového společenství jako nesporný, i když poněkud nepřijemný fakt — svědčí o tom například závěry konference OSN o životním prostředí a rozvoji (Rio de Janeiro, červen 1992). Zároveň se však ukázalo, že vývoj ve světě poměrně přesně sledoval trendy předpovězené v Hranicích růstu. Dlouhodobě neudržitelné procesy charakterizované kvantitativním exponenciálním růstem tedy pokračovaly navzdory politickým prohlášením a dobytým předsevzetím. V období 1970 až 1990 se počet obyvatel této planety zvýšil z 3,6 miliardy na 5,3 miliardy, počet automobilů vzrostl z 250 na 560 milionů, spotřeba zemního plynu se zvýšila zhruba 2,3krát stejně jako spotřeba uhlí nebo produkce elektřiny, znečišťování a ničení přírody pokračovalo stále se zrychlujícím tempem.

Počátkem 90. let se proto autoři Hranic růstu k dané problematice vrátili a svoje doplněné a rozšířené poselství shrnuli v knize Překročení hranic (Beyond the Limits) publikované v roce 1992 v USA (nakladatelství Chelsea Green) a Velké Británii (Earthscan). Název knihy odráží přesvědčení autorů o tom, že v uplynulých dvaceti letech skutečně došlo k překročení přírodních hranic vývoje lidstva — podstatným způsobem byla narušena ozónová vrstva chránící život na Zemi před nepříznivými účinky trvalého ultrafialového záření a tento proces dále rychle pokračuje a zátroven se značně zvyšuje nebezpečí oteplování Země v důsledku skleníkového efektu způsobeného emisemi oxidu uhličitého, metanu, freonů a dalších plynů. S autory nelze nesouhlasit: uváděná překročení přírodních hranic lidské existence v důsledku činnosti člověka dnes už nejsou jen potenciální hrozbou, která se může uskutečnit někdy v průběhu sta let, ale empirickou zkušeností.

Knihla Překročení hranic vychází z analýzy exponenciálního růstu jako bezprostřední příčiny dosavadního vývoje směřujícího k nerespektování fyzických možností Země. Připomíná starou perskou legendu, podle níž si „vynálezce“ šachu vymínil na svém králi jako odměnu za každé políčko šachovnice vždy dvojnásobný počet zrníček rýže, než byl na políčku předchozím, tedy za první políčko jedno zrno, za druhé dvě, za třetí čtyři, za čtvrté osm zrn atd. Král se nejdříve smál nad tím, jak levně pořídil, ale brzy zvažněl — za poslední políčko by musel zaplatit mnohem více rýže, než se jí dnes urodí na celém světě. Ale lidé většínou nebezpečí nekontrolovaného exponenciálního růstu nevnímají — jsou vesměs zvyklí uvažovat o růstu jako o lineárním procesu.

Exponencialita je zabudována v samotné struktuře globálního sociálního systému: počet obyvatel této planety se zvyšuje tempem 1,7 % ročně, což odpovídá zdvojnásobení obyvatel každých čtyřicet let. Druhým mechanismem rozšiřujícím exponenciální spirálu je podle názoru autorů knihly domnívajících

orientace lidí na kvantitativní ekonomický růst, zejména na růst průmyslové výroby. Oba naznačené procesy jsou přitom spojeny: „bohatší stále bohatnou, chudí mají stále více dětí“. Analýza základních přírodních zdrojů, obnovitelných i neobnovitelných, navíc ukazuje, že tyto zdroje jsou využívány velmi neefektivně a způsobem směřujícím k jejich degradaci, často nevrathé. Zároveň klesá i schopnost ekosystémů absorbovat odpady lidské činnosti. Je zřejmé, že negativní zpětné vazby umožňující korigovat neuspokojivý vývoj lidské civilizace fungují jen velmi nedostatečně a se značným zpožděním, zatím co destabilizující pozitivní zpětné vazby působí často samovolně, automaticky a vytvářejí tak „začarovaný kruh“ procesů směřujících k chaosu.

Předchozí kvalitativní úvahy doplňují autoři simulacemi založenými na počítačovém modelu World 3. Jde o relativně jednoduchý model pracující s pěti proměnnými popisujícími stav světa jako celku — počet obyvatel, průmyslová výroba (s uvažováním zaměstnanosti a produkce služeb), výroba potravin (včetně půdní úrodnosti), spotřeba neobnovitelných zdrojů a znečištění prostředí — a dále se čířmi proměnnými charakterizujícími materiální životní úroveň obyvatel naší planety: spotřeba potravin, průmyslových výrobků a služeb na jednoho obyvatele a střední délka života. Model vychází ze systémové dynamiky J. W. Forrestera a používá aparát nelineárních diferenciálních rovnic. Vznikl přeložením modelu použitého počátkem 70. let do programového jazyka umožňujícího jeho aplikaci na osobním počítači Macintosh nebo libovolném jiném IBM kompatibilním zařízení — celý program si lze koupit u University of New Hampshire na disketě tak, aby kdokoli mohl model testovat nebo zlepšit. Zajímavé přitom je, že změny modelu World 3 z roku 1991 proti tomu modelu z roku 1971 jsou poměrně zanedbatelné: na základě analýzy vývoje posledních dvaceti let upravili autoři číselné hodnoty sedmi z několika set konstant a tabelovaných funkcí modelu a změnili způsob promítání technologických změn do modelových koeficientů. Svědčí to o schopnostech a pečlivosti tvůrců modelu před dvaceti lety, ale také o vyzrálosti teorie simulačního modelování: vždyť jen málokterý teoretický poznatek „přežije ve zdraví“ tak dlouhou prověřku časem, a to zvláště ve společenských vědách.

Model je užíván k testování hypotézy o čtyřech možných typech chování modelu světa:

1. Trvalý exponenciální růst fyzických možností Země, sledovaný odpovídajícím růstem populace a materiální ekonomiky;
2. logistický růst ve tvaru S-křivky plynuje se přibližující fyzickým hranicím únosnosti Země;
3. „přesířelení“ (tj. překročení hranic únosnosti naší planety) doprovázené tlumenými oscilacemi kolem těchto hranic;

4. „přestělení“ doprovázené vyčerpáním nebo zničením přírodních zdrojů a následným kolapsem lidské společnosti jako celku.

První možnost je čistě teoretická a vzhledem k limitovaným zdrojům nereálná, druhá představuje jakousi ideální variantu, třetí přináší těžké, ale řešitelné problémy, čtvrtá vede k neřešitelným koncům.

- Autoři nepodlehli pokušení modelovat „všechno“ — vytvořili tak komplexní, ale nikoli příliš komplikovaný model dnešního světa. Vzáli v úvahu pouze čtyři nejvýznamnější typy fyzických a biologických limitů Země:
1. obhospodařovanou půdu vhodnou pro zemědělství a lesnictví
 2. dosažitelné výnosy v zemědělství
 3. neobnovitelné zdroje, zejména minerály a fosilní paliva
 4. schopnost přírody absorbovat znečištění.

Svým způsobem vytvořili — a to vědomě — model optimistický, nepředpokládající explicitně žádné důsledky vyplývající z velmi nerovnoměrného rozložení bohatství, ale i ekologických a jiných problémů v globálním i lokálním měřítku. Model nezahrnuje ani války, přírodní nebo technické katastrofy, sociální a etnické spory, stávkový, korupční, tržní bariéry a další obtíže reálného světa.

Výsledky simulací prováděných pro období 1900 až 2100 jsou však přesto velmi varovné. Scénář 1 předpokládající, že všechno půjde tak jak dosud, bez změny vývojových trendů posledních desetiletí, by s vysokou pravděpodobností vedl k prudkému růstu populace, průmyslové i zemědělské výroby, ale někdy kolem roku 2020 by došlo k prudkému zlomu ekonomického vývoje v důsledku přirozených limitů, spojenému s drastickým zhoršením životních podmínek a tím i k poklesu počtu obyvatel Země.

Ke globálnímu kolapsu směřují i další scénáře testované modelem. Nestací předpokládat, že „skutečný“ objem neobnovitelných zdrojů dvakrát převyšuje dnešní odhad (scénář 2), kolaps by pravděpodobně nastal později, ale o to s větší silou. Chyba je v samotné struktuře dnešního globálního společenského systému, v dlouhodobé neudržitelnosti dominantních trendů, které bez včasného korigování vedou k „přestělení“ (overshoot), k nezvratnému exponenciálnímu vývoji charakterizovanému obrovskou setrvačností. Tyto trendy jsou přímo odvozeny od převažujících hodnotových systémů orientovaných na kvalitativní růst populace a ekonomiky.

Další scénáře testované autory ukazují, že ani dvojnásobné množství disponibilních přírodních zdrojů spojené s dílčími, byť významnými změnami dosavadních trendů pravděpodobně nezabrání kolapsu: nestací zavedení technologií eliminujících znečištění (scénář 3), ani jejich spojení se zvýšením výnosů (scénář 4), opatřeními na ochranu půdy před erozí (scénář 5) a vyšší efektivností využívání přírodních zdrojů (scénář 6), a to ani ve spojení s podstatným zkrácením doby potřebné na globální zavedení všech uvede-

ných opatření z původně uvažovaných dvaceti let na pouhých pět let (scénář 6), a to přes to, že právě čas je zřejmě tím nejvzácnějším zdrojem a dosavadní zpoždění mezi negativními jevy a reakcí na ně je jednou z příčin nežádoucího exponenciálního vývoje světa.

Řešením směřujícím k trvale udržitelnému kvalitativnímu rozvoji (nikoli tedy kvantitativnímu růstu) lidské společnosti je podle autorů pouze změna struktury globálního systému jako celku, tedy zejména změna jeho informačních vztahů: cíli, sociálních norem, motivací, přímých i zpětných vazeb. Taková změna je svými předpoklady, rozsahem, složitostí i důsledky srovnatelná pouze s dvěma událostmi v historii lidstva, a to se zemědělskou revolucí v neolitu a průmyslovou revolucí zahájenou před dvěma sty padesáti lety.

Nutným, nikoliv však postačujícím předpokladem revoluce směřující k trvale udržitelnému rozvoji („sustainable development“) nebo snad vhodnější „způsobu života“ („sustainable living“) je dobrovolné omezení růstu. Základem je stabilizace počtu obyvatel naší planety (scénář 8). Ale ani to samo o sobě nestací, ani když je doprovázeno stabilizací průmyslové výroby na jednoho obyvatele (scénář 9). Autoři na základě modelových výpočtů předpokládají, že trvale udržitelný rozvoj může přinést pouze souběžné uskutečnění všech dosud zmíněných změn, a to počínaje v roce 1995, jak to předpokládá scénář 10. Podle tohoto scénáře se světová populace ustálí na hodnotě zhruba 7,7 miliardy obyvatel (proti dnešním 5,6 miliardy) při stabilizované ekonomice schopné zajistit, že každému člověku bude k dispozici dostatek jídla, spotřebního zboží i služeb (odpovídající 350 USD ročně v hodnotě roku 1968) a zároveň bude zajištěna uspokojivá obnova nebo ochrana přírodních zdrojů.

Další scénáře naznačují, že případně přijetí strategie trvale udržitelného rozvoje o dvacet let dříve by umožnilo stabilizaci ekonomiky na podstatně vyšší úrovni (měřeno spotřebou na jednoho obyvatele), a to ve výši 700 USD (1968) — scénář 11. Scénář 12 ukazuje, že případný odklad opatření podle scénáře 10 o pouhých dvacet let (tj. do roku 2015) by mohl mít fatální důsledky — pravděpodobně by bylo již pozdě.

Reálná není ani snaha o dosahování příliš vysokých cílů v oblasti populace a spotřeby — i zde by zřejmě došlo k rychlému překročení přirozených hranic naší planety (scénář 13).

Perspektivu má tedy — podle autorů Překročení hranic (I) podle mého přesvědčení) — pouze společnost směřující k trvale udržitelnému způsobu života („sustainable society“), definovaná autory jako společnost, která může přetrvat po generace, schopná dívat se dostatečně daleko kupředu. Společnost dostatečně flexibilní a moudrá na to, aby nezničila své fyzické nebo sociální podpůrné systémy. Vytvoření takové společnosti předpokládá spolupráci miliónů lidí, využití jejich idejí a talentů, s důrazem na pravdomluvu-

nost, vytváření sítí a učení. Autoři opakovaně zdůrazňují, že nikdo, ani oni sami přesně nevědí, jak má taková budoucí trvale udržitelná společnost vypadat, a nikdo ani nemá právo ji komukoli vnucovat, tím méně násilím.

Podle autorů nelze předpokládat, že existuje jenom jediná forma trvalé udržitelné budoucnosti nebo jediná cesta, jak k této společnosti dospět. Avšak přinašejí náměty a doporučení, které mohou být velmi důležité. Především se připojují k názoru Hermana Dalého, podle něhož musí každá trvale udržitelná společnost splňovat tři základní předpoklady:

1. Míra užívání obnovitelných přírodních zdrojů nepřekročí míru jejich regenerace,
2. míra užívání neobnovitelných přírodních zdrojů nepřekročí míru, jakou budou rozvíjeny substituující obnovitelné zdroje,
3. míra emisí škodlivin do životního prostředí nedosáhne hranice asimilačních schopností prostředí.

Autoři dále prosazují myšlenku kvalitativního rozvoje lidské společnosti rozdíly od dosavadního důrazu na kvantitativní fyzický růst. V tomto smyslu předpokládají, že budoucí společnost bude stacionární, ovšem nikoli statická — bude se vyvíjet v rámci dobrovolné respektovaných fyzických (jiných) mezí Země. Věří, že trvale udržitelná společnost bude decentralizovaná a velmi pestrá, diverzifikovaná. Předpokládají dále, že taková společnost především musí:

1. Podstatně zlepšit signály charakterizující vývoj všech výrazných aspektů světa,
2. zrychlit reakci na signály ukazující, že dochází ke stresu prostředí nebo k jiným nežádoucím jevům,
3. minimalizovat užívání neobnovitelných zdrojů a zároveň maximalizovat jejich recyklování všude tam, kde je to možné,
4. zajistit ochranu obnovitelných zdrojů před erozí — to se týká především půdy, vody, rostlin a živočichů,
5. užívat všechny zdroje s co nejvyšší efektivitou,
6. zpomalit a případně zastavit exponenciální růst populace a fyzického kapitálu.

Trvale udržitelná společnost musí úspěšně řešit také základní sociální problémy, mezi něž patří, podle názoru autorů, především:

1. Chudoba: řešením může být sdílení zdrojů, solidarita a důraz na dostatečné — nikoli maximální uspokojování materiálních potřeb lidí,
2. nezaměstnanost: respektovat práci jako základní potřebu lidí,
3. neuspokojené nemateriální potřeby lidí: lidé nepotřebují přepychové auto, potřebují respekt stejně jako krásu, rozmanitost, identitu, komunitu, lásku, radost; psychologická prázdnota je jednou z hnacích sil materiálního růstu.

Budoucí společnost by tedy měla být také humanisticky orientována, založena na sdílených lidských hodnotách, zaměřena na podporu toho nejlepšího v nás, nikoli toho horšího.

Závěry studie Překročení hranic shrnují autoři do tří bodů, odvozených z produkce na jednoho obyvatele.

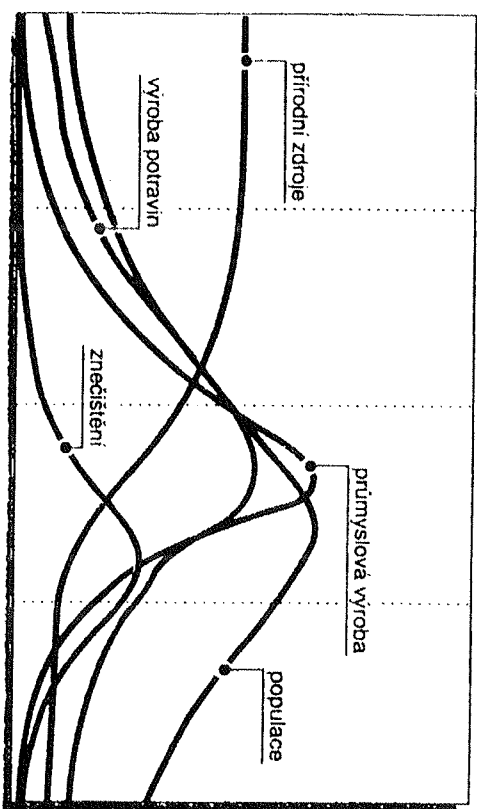
1. Využívání mnoha základních zdrojů a produkování mnoha druhů znečištěného prostředí už překročilo míru, které jsou fyzicky udržitelné. Bez podstatného snížení materiálových a energetických toků nás v nejbližším desetiletí čeká nekontrolovatelný pokles spotřeby potravin, energie a průmyslové produkce na jednoho obyvatele.
2. Tento pokles není nevyhnutelný: lze mu předejít, pokud dojde k podstatným změnám politik a praktik, které podněcují růst materiální spotřeby a populace, a pokud zároveň dojde k zásadnímu zvýšení využívání surovin a energie.
3. Trvale udržitelná společnost je stále ještě možná, a to technicky i ekonomicky. Může být daleko žádoučnější než společnost, která se snaží řešit své problémy stálou expanzí. Přejichod k trvale udržitelné společnosti vyžaduje pečlivou rovnováhu mezi dlouhodobými a krátkodobými cíli a důraz na dostatečnost, rovnost a kvalitu života spíše než na množství výstupů. Vyžaduje více než pouhou produktivitu nebo techniku, vyžaduje také důstojnost, odhodlání a moudrost.

Na závěr této úvahy je užitečné vrátit se k myšlence Jana Tinbergena, nositele Nobelovy ceny za ekonomii, uvedené v předmluvě knihy Překročení hranic: Tinbergen konstatuje, že „jsou pouze dvě oblasti, kde žádná omezení neexistují: je to počet generací, vůči kterým jsme odpovědní za stav, v jakém jim naši planeta i lidskou společnost předáme, a dále naše tvořivost“. Autoři Překročení hranic, Donella a Dennis Meadows, Jorgen Randers a jejich spolupracovníci svůj díl odpovědnosti nepochybně cítí a využívají také svoji tvořivost v míře velmi nezvyklé k analýze příčin neuspokojivého stavu a k hledání cest umožňujících řešení. Ted' jde o to, abychom je — byť kriticky — následovali.

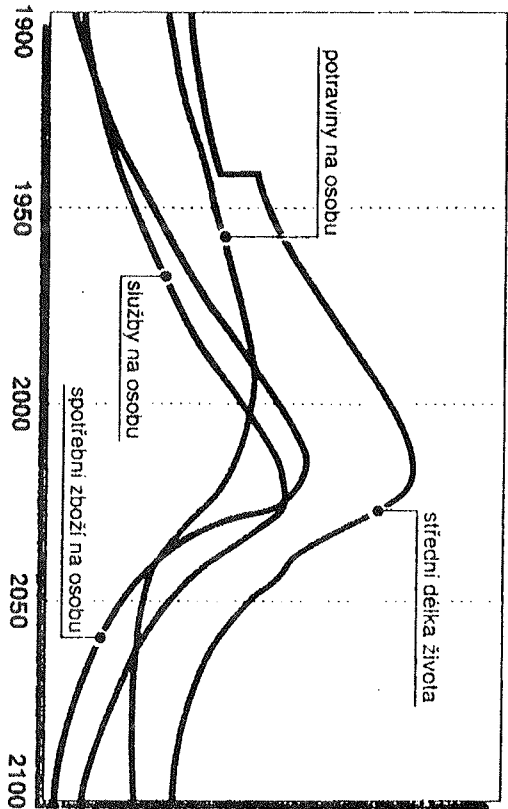
Pozn.: Tato recenze byla publikována také v příloze Hospodářských novin „Na víkend“ dne 25. listopadu 1994.

Scénář 1 - standardní běh

Stav světa

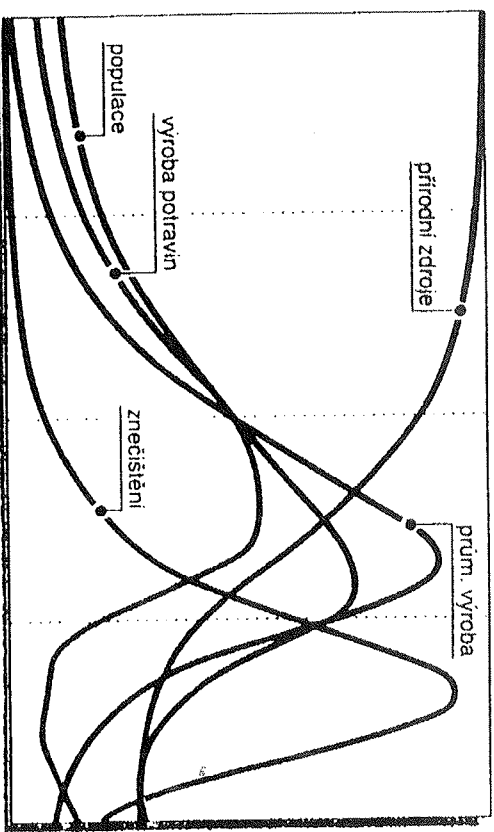
Materiální životní úroveň

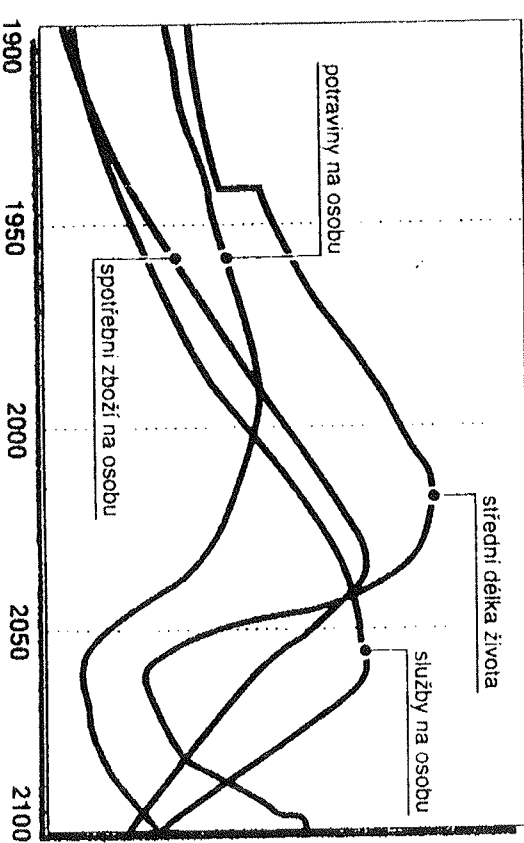
▲ Světové společenství bude pokračovat v dosavadním historickém vývoji bez větších změn tak dlouho, jak to bude možné. Populace i průmyslová výroba porostou, pokud kombinace ekologických a zdrojových omezení nenaruší schopnost kapitálového sektoru podporovat investice. Průmyslový kapitál (ve fyzických jednotkách) bude klesat rychleji než jeho obnova novými investicemi. V důsledku toho poklesne i produkce potravin a úroveň zdravotních služeb, tím poklesne i střední délka života a vzroste úmrtí.

Scénář 2

Stav světa

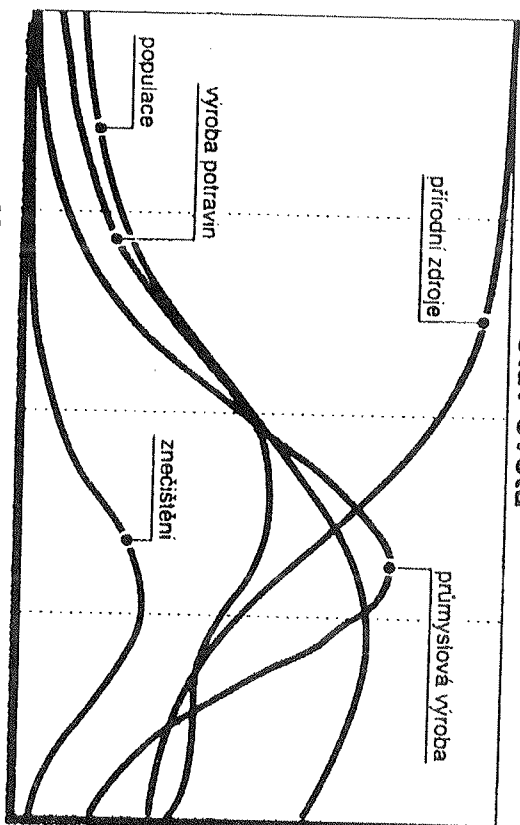
Materiální životní úroveň

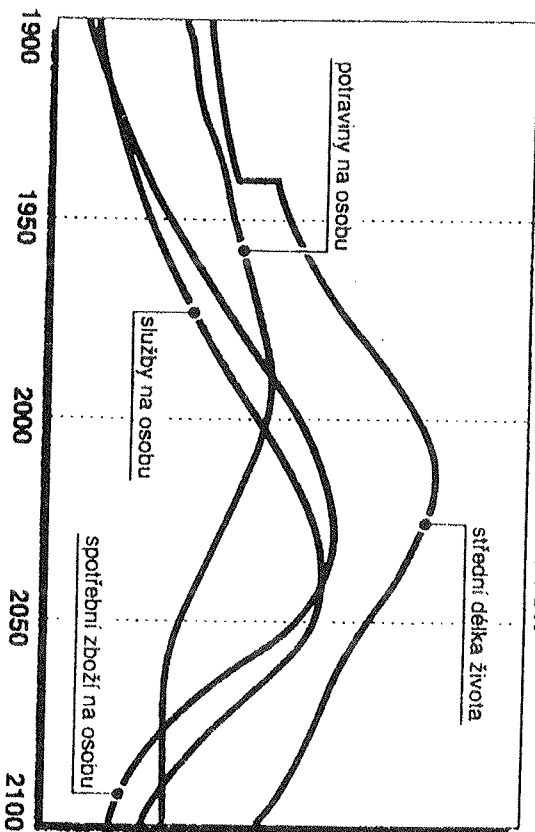
▲ Předpoklad dvojnásobného objemu zásob přírodních zdrojů v porovnání se Scénářem 1, který je založen na dnešních odhadech.

Scenář 3

Stav světa

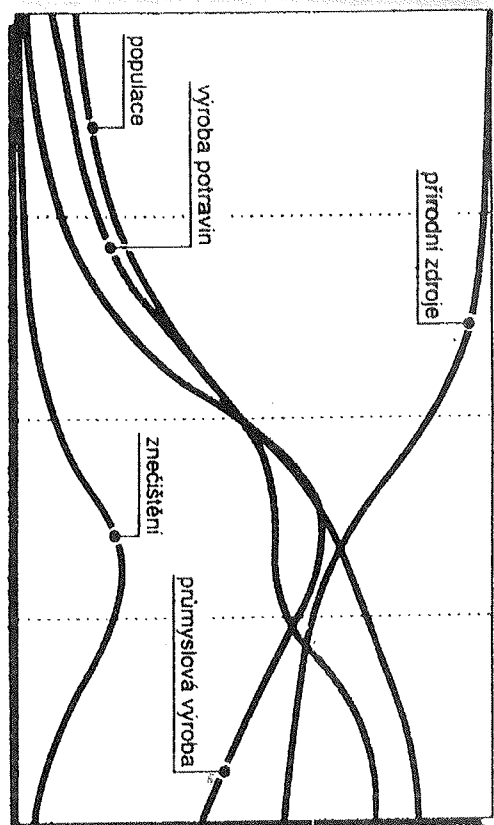
Materiální životní úroveň

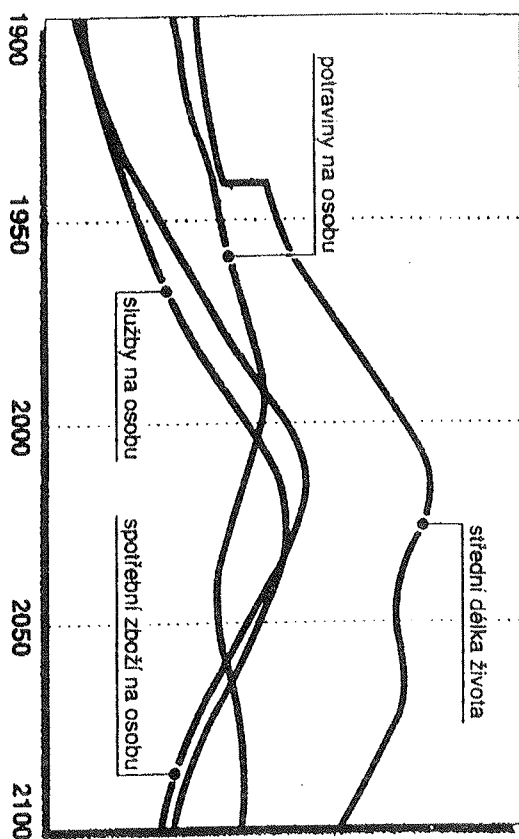
▲ Dvojnásobný objem zásob přírodních zdrojů a zavedení technologií omezujících vypouštění škodlivin do prostředí.

Scenář 6

Stav světa

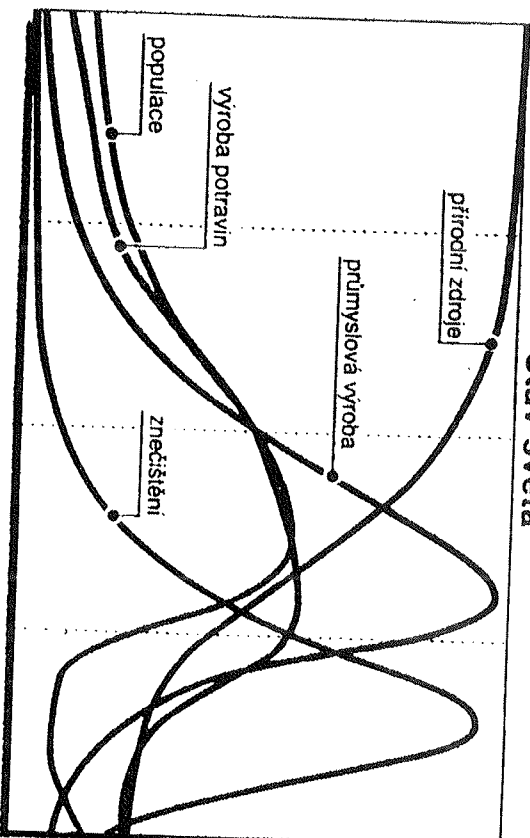
Materiální životní úroveň

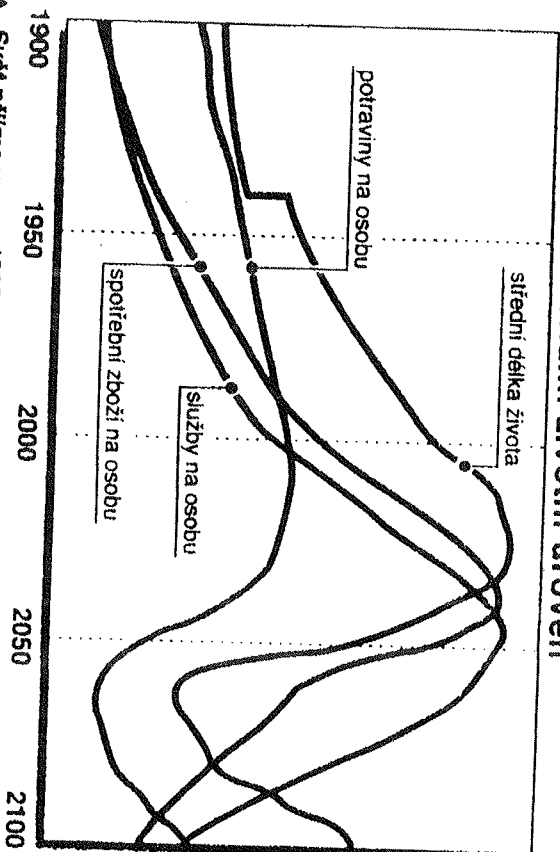
▲ Dvojnásobný objem zásob přírodních zdrojů, technologie omezující vypouštění škodlivin do prostředí, zvýšení úrodnosti půd, opatření na ochranu půdy před erozí a technologie na zvýšení efektivnosti využívání přírodních zdrojů.

Scénář 8

Stav světa

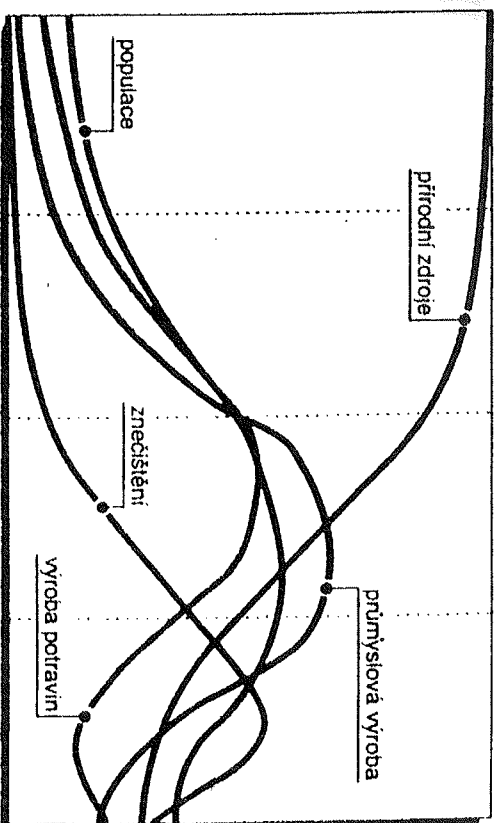
Materiální životní úroveň

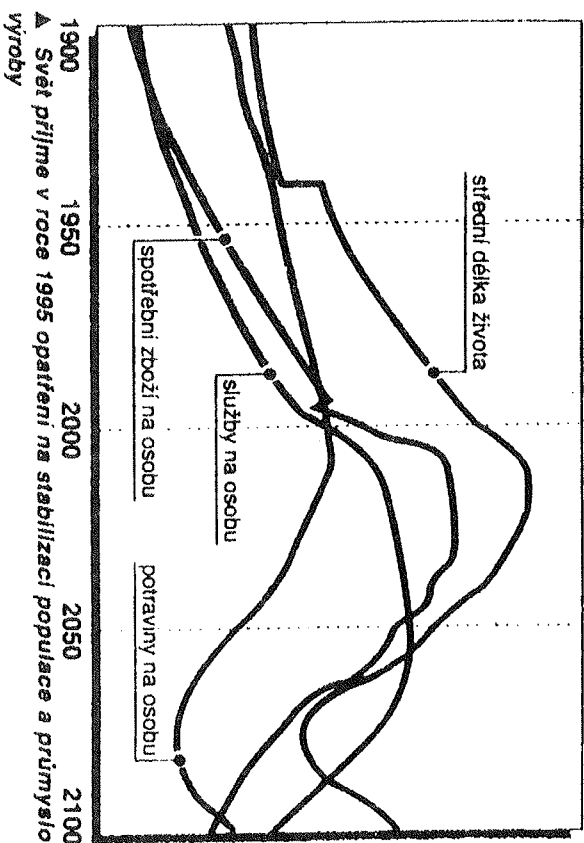
▲ Svět přijme v roce 1995 opatření na stabilizaci populace.

Scénář 9

Stav světa

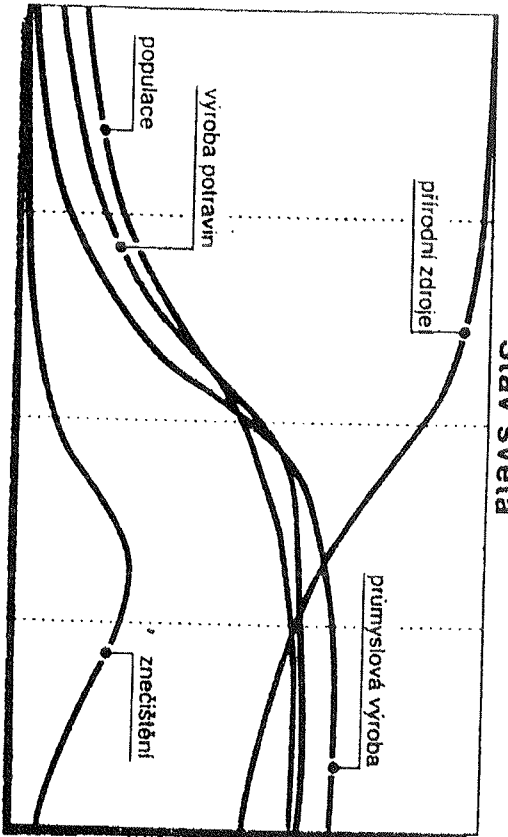
Materiální životní úroveň

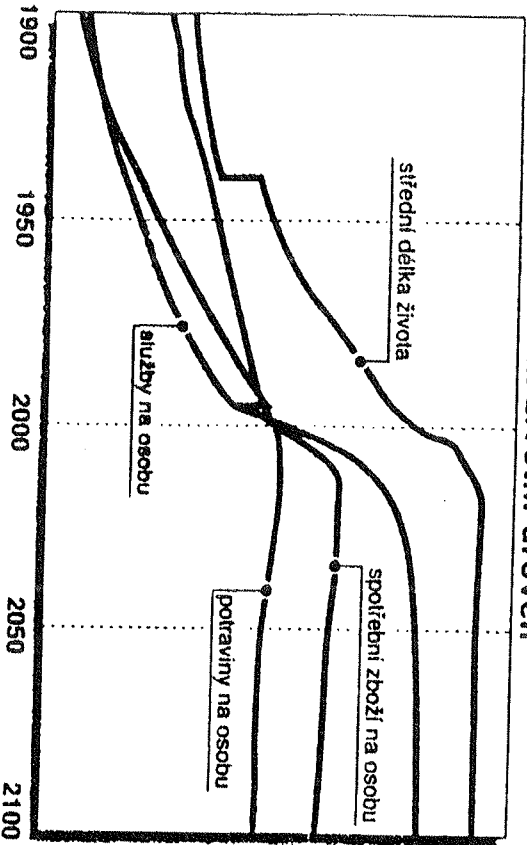
▲ Svět přijme v roce 1995 opatření na stabilizaci populace a průmyslové výroby

Scénář 10

Stav světa

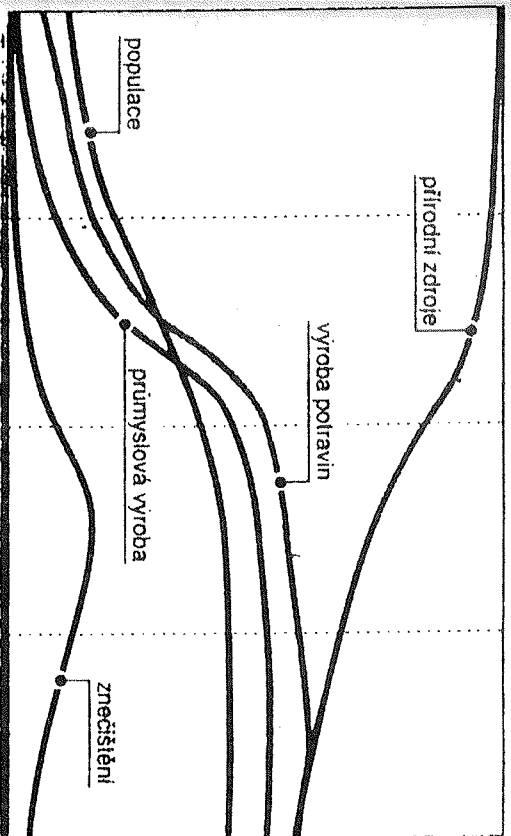
Materiální životní úroveň

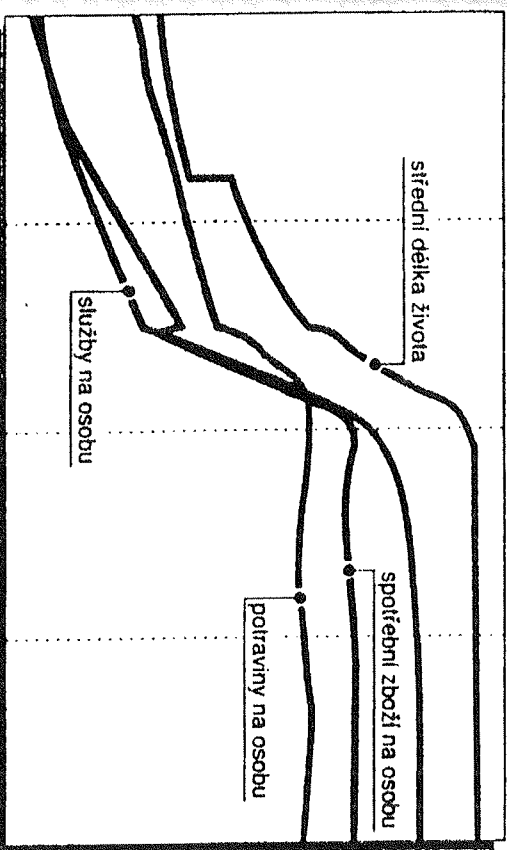
▲ Svět přijme v roce 1995 opatření na stabilizaci populace a průmyslové výroby, spolu s technologickými změnami na snížení emisí škodlivin a eroze prostředí a na zvýšení efektivnosti využívání přírodních zdrojů (trvale udržitelný rozvoj).

Scénář 11

Stav světa

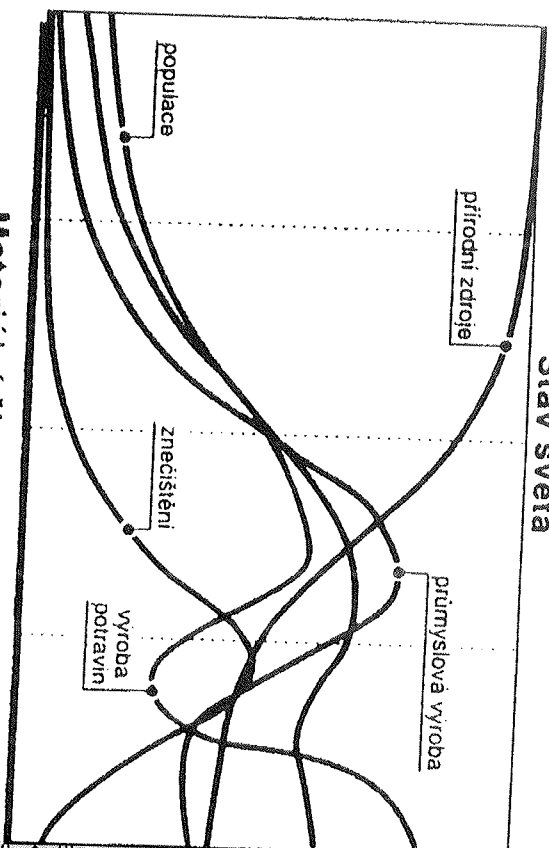
Materiální životní úroveň

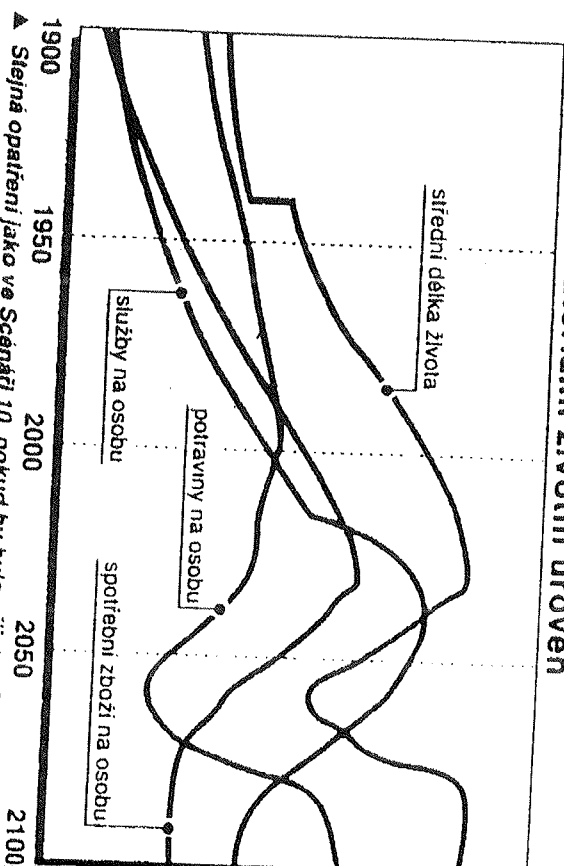
▲ Stejná opatření jako ve Scénáři 10, pokud by byla přijata již v roce 1975.

Scénář 12

Stav světa

Materiální životní úroveň

▲ Stejná opatření jako ve Scénáři 10, pokud by byla přijata až v roce 2015.

Timbergen, J. (ed.): Změna mezinárodního pořádku (Reshaping the International Order). Dutton Co., New York, 1976

ipracovali: Pavel Nováček

Třetí zpráva pro Římský klub je kolektivním dílem 23 autorů. Má čtyři části:

- I. Potřeba nového mezinárodního řádu
- II. Architektura nového mezinárodního řádu
- III. Návrhy pro akci
- V. Technické zprávy

Cílem autorů není pouze návrh na nastolení nového mezinárodního ekonomického řádu, ale jde o zásadní změny i ve sféře politické, sociální, kulturní. Autoři se neskryvají svými hodnotovými soudy — volí spravedlivý sociální řád. Konstruují „lepšího“ světa zahrnuje požadavek, aby společnost zala na sebe odpovědnost zajistit splnění individuálních a kolektivních potřeb lidí a vytvoření takových mezinárodních a národních systémů, ve kterých jsou příležitosti a prostředíky využít těchto příležitostí daleko spravedlivěji rozděleny, než je tomu dnes.

Část I.

Od světového nepořádku k mezinárodnímu řádu

Na začátku sedmdesátých let se ozřejmilo, že roh hojnosti ekonomického růstu se změnil v Pandořinu schránku... Světový měnový systém téměř úplně zkrachoval v roce 1971. Strategie rozvoje pro Druhou rozvojovou dekádu Spojených národů byla stěží brána vážně velkými industrializovanými zeměmi a mezi státy třetího světa převládá obecný pocit frustrace. V r. 1973 státy OPEC zvýšily čtyřnásobně cenu ropy. Špatná úroda v r. 1972 a 1975 vedla k prudkému růstu cen a nejsilnější byl dopad na nejmichudší státy. Ekonomové se intenzivně snažili vysvětlit „stagflaci“, jedinečnou kombinaci vysoké inflace a průmyslové recese. Keynesiánská ekonomie, která pomáhala zvládat krize v minulosti, se tentokrát zdála nebezpečně neadekvátní. Průmyslová výroba v mnoha industrializovaných státech v roce 1975 poprvé od 2. světové války poklesla. V srpnu toho roku bylo v nejpočetnějších zemích 17 miliónů nezaměstnaných.

Mnohým začínalo být čím dál více zřejmé, že ekonomická krize, jež ničilo ubor problémů za jiný a přitom se připraví o mnoho cenného v oblasti postihla Západ, je něčím více, než přechodným jevem.

Třetí svět: od uctivé skromnosti k neposlusnosti

Země třetího světa objevily, že bez ekonomické síly je politická nezávislost neuplná a nejistá. Tato ekonomická závislost má své kořeny v hlavních institucích mezinárodního systému, vytvořeného především industrializovanými zeměmi.

Základním cílem chudých zemí je jednat o „novém údělu“ na základě rozumných požadavků a na základě kolektivních jednání účastníků srovných.

Ekonomické a finanční krize industrializovaného světa se odrazily také východní Evropě.

Nerovnosti v mezinárodním systému mají obrovský význam. Daly vzniknout v zásadě dvěma světům a disparity mezi nimi stále vzrůstají. Opor chudoby rozděluje svět materiálně a filosoficky. Zatímco bohatý svět soustředěn na rostoucí znečišťování biosférických systémů, chudý svět zajímá spíše znečištění chudobou. Je zapotřebí základních institucionálních změn, založených na uznání společného zájmu, vzájemného porozumění ve světě, v němž mnohostranné závislosti nabývají na důležitosti. Je zapotřebí nového mezinárodního řádu.

Vlády zemí Třetího světa musejí dbát na to, aby ve svých vlastních teritoriích nastolily spravlivý sociální řád. Zároveň často rozvoj vedl spíše k prohlubování nerovnosti uvnitř jednotlivých zemí.

Část II.

Základní cíl světového společenství lze formulovat takto: Dosahnout života důstojného a materiálně zajištěného pro všechny občany světa.

Hlavní součástí strategie rozvoje

Je to především uspokojení potřeb (individuálních a kolektivních, materiálních a nemateriálních), odstranění chudoby, rozvoj založený na participaci a spoléhání na sebe sama (spoléhání na sebe sama na úrovni lokální, národní, mezinárodní; spoléhání na sebe však nemůže znamenat odloučení), výkon veřejné moci, vyvážený ekologický rozvoj.

Formulovat cíle rozvoje v termínech západních životních standardů snad může jenom způsobit zmatek. Chudé země by měly odmítnout jako svůj cíl pouhou imitaci západního způsobu života. Rozvoj není lineárním procesem. Mnohé aspekty západního života jsou marnotratné a nesmyslné. Snažit se napodobit bohaté může pro chudé země znamenat jen to, že vymění jeden

problém za jiný a přitom se připraví o mnoho cenného v oblasti lidských zdrojů a hodnot.

Nikdo zdravý nemůže vážně hájit vidinu, v níž chudí světa budou žít tak, ako dnes žije bohatá menšina. To by znamenalo přijmout dnešní standard vybohatých zemí co do užívání automobilů, využití ve formě spotřebního zboží zbytečnosti 11 tun přírodních zdrojů na hlavu ročně a znečišťovat své prostřední padesátinásobně ve srovnání s dneškem. Uznat to znamená požít změny ve vzorci spotřeby a rozvoje bohatých zemí.

Pokus lidstva stvořit nový svět nemůže být založen na exkluzivní filosofii ekonomického růstu a materiálního bohatství. Ideologie růstu, jež je charakteristická pro bohatý svět — jak pro tížní ekonomiku, tak pro ekonomiku centrálně plánovanou — se ukázala být trvalým stimulem k nadměrné spotřebě zboží. Stále jasněji vidíme, že přehnaná starost o růst je morálně a eticky korumpující, že základní lidské hodnoty jsou zřejmě ohroženy filosofii konzumní mánie.

Především bohatý svět musí být zodpovědný za to, aby byly nastoupeny nové směry. Bohaté země musí v prvé řadě dokázat, že jsou připraveny opustit filosofii růstu a dát přednost konceptu obecné sociální zajištěnosti.

Technika musí být podřízena hodnotám nové společnosti. Kontrola technického rozvoje je v mnoha směrech důležitější než ekonomické plánování, protože nekontrolované používání techniky předem vyčerpává budoucí ekonomické možnosti.

Bohaté národy musí prosazovat ekonomické využití zdrojů jež jsou k dispozici, se zdůrazněním kvality spíše než kvantity tak, aby byly spravlivěji rozděleny jak v rámci státu, tak mezinárodně, se silně zvýšeným tokem ze světa nadbytku do chudého světa. Například by měly najít strop pro spotřebu masa, zdůraznit větší trvanlivost spotřebního zboží a aktivně podporovat používání veřejné dopravy.

Bohatý svět se urgentně musí vyrovnat s jedním z nejtěžších problémů — prudce vzrůstajícími náklady na zbrojení.

Tyto změny volají po masových inovacích a po přeměně systému formálního i neformálního vzdělání. Nový svět může být vybudován jen tehdy, jestliže budou lidé solidární a jestliže bude participovat obrovské množství lidí. Rozvinutí globálního uvědomění je předpokladem pro mírové vytvoření nového světového řádu. Dokonce se může říci, že vzestup kultury a vzdělání, které globální uvědomění zahrnuje, činí nový řád nezbytným a rovná se mu. Některé země na Západě již uplatňují opatření, jež obsahují řadu zmíněných prvků, např. ve Švédsku, v menší míře v Holandsku. Prokazují, že zmíněné ekonomiky industrializovaných zemí jsou schopny dostát výzvě po spravlivém sociálním řádu.

Potřeba nové interpretace státní suverenity

Úroveň, na které se číní rozhodnutí je stanovena tehdy, jsou-li externí vlivy zanedbatelné. To znamená, že některé typy rozhodnutí — ony, jež má globální důsledky — musí činit internacionální fórum, reprezentující světla) přesvědčování veřejného a politického mínění, b) reforma systému OSN, v) reforma systému OSN, d) suverenity a společné dědictví lidstva. dobrou volbu zřejmí se státní svrchovaností jak je pojímána dnes. Státí jejichž občané jsou dotčeni externími vlivy rozhodnutí učiněných v jiných státech, z praktického hlediska svou suverenitu ztratily. Jako příklad můžeme uvést protest učiněný vládami Austrálie a Nového Zélandu proti francouzskému jaderným zkušebním zbraním. Australská vláda usoudila, že radioaktivní znečištění spadající na území Austrálie bez jejího souhlasu je porušením státní suverenity.

Změny ve struktuře moci

V současné době je poměr mezi reálnými příjmy v 10 % nejbohatších zemí k příjmům v 10 % nejméně bohatých zemí 13:1. Tento poměr je v budoucnu nepříjemný.

V krátké časové perspektivě mohou být změny ve struktuře moci usku- tečněny násilnou akcí. Skutečně lze v příštích desetiletích očekávat řadu formami mezinárodního zdanění a dobrovolných převodů. svět může upevnit svou mocenskou pozici výkonem kontroly nad svým k dispozici nejméně státním s příjmy pod 200 USD ročně.

Odpovědnost odborníků

Síla myšlenky, tato zvláštní zbraň vědců, moralistů a angažovaných občanů, se musí prokázat jako rozhodující při konstrukci lepšího a mírumilovnějšího světa. Musí být organizováno a zintenzivněno hledání zásadních nových myšlenek. Jedna z relevantních oblastí výzkumu je recyklace v širším slova smyslu s cílem omezit zbytečné ztráty jak lidských, tak fyzických zdrojů pro společnost jako celek.

Vlády opakovaně a trvale podceňují svůj lid. Historie často ukázala, že v období krizí je lid, je-li přesvědčen o nutnosti změny, připraven příjmu vedlivého sociálního a ekonomického řádu bude skutečně spojeno s klade- ním takových požadavků: například je třeba postupně změnit celý životní styl a vzorec spotřeby.

Jedním z nejužšího požadavků strategie změny je to, aby výsledkem byla zvýšená produktivita zemí Třetího světa. Nejmocnějším prostřed- kem pro zvýšení produktivity je rozšíření objemu zaměstnanosti, což je navíc jedním ze základních prostředků zlepšení struktury příjmů.

Část III.

Návrhy změn:

Jednotlivé návrhy by měly být viděny v této obecné perspektivě: a) reforma systému OSN, b) reforma systému OSN, c) suverenity a společné dědictví lidstva, d) suverenity a společné dědictví lidstva.

Shrnutí konkrétních návrhů:

Mezinárodní měnový řád: přijetí mezinárodní měny vytvořené společným rozhodnutím a používané pro společně vybrané cíle jako je financování rozvoje Třetího světa. Vytvoření a zavedení směrnice pro oficiální intervence měnovém trhu. Odpovědnost za tyto intervence bude mít do dané maximální výše výkonný výbor.

Přerozdělení příjmů a financování rozvoje:

Velké úsilí se má věnovat tomu, aby se dosáhlo převodu 0,7 % GNP (gross national product — hrubý národní produkt) z industrializovaných do rozvojových zemí v r. 1980 a pozdějšího zvýšení na 1 % GNP různými formami mezinárodního zdanění a dobrovolných převodů.

Zdroje získané z 0,7 % odstoupení GNP v bohatých státech musí být dány k dispozici nejméně státním s příjmy pod 200 USD ročně.

Tyto zdroje musí směřovat k národním programům, jejichž cílem má být zajištění minimálních lidských potřeb v nejméně státech. Mezinárodní společnost by měla souhlasit s tím, aby se získalo 10–12 miliard USD ročně (v cenách z r. 1974) po celou příští dekádu pro investice do základních programů na odstranění chudoby.

Musí se zajistit vhodné fórum pro jednání o urovnání minulých dluhů nejméně státním s příjmy pod 200 USD ročně.

Cílem je, aby nejméně 90 % mezinárodní veřejné pomoci směřovalo do nejméně státním s příjmy pod 200 USD ročně.

Převody zdrojů se mají především díť prostřednictvím multilaterálních institucí.

Musí se nalézt mechanismus, který dovolí nové projednání minulých koncesí, půjček a kontraktů mezi Třetím světem a nadnárodními společnostmi.

Produkcce potravin:

Ukutečnění opatření určených k tomu, aby se zvýšila soběstačnost zemí Třetího světa v produkci potravin v rámci kolektivního spoléhání se na sebe sama včetně pozemkových reforem tam, kde je to nutné.

Podpora mezinárodních přesunů kapitálu pro usnadnění výstavby zavodňovacích zařízení velkého i malého rozsahu, zvláště v tropických a subtropických zemích.

— Opatření pro omezení mrtvání potravinami v industrializovaných zemích mobilizaci výzkumu s místní účasí, začleněno na specifické řešení místních včetně propagandy ve prospěch redukce spotřeby masa národného problému. Do rámce problému, který zahrnuje ekorozvoj, by mělo patřit jadrná krmiva, podporované daňovými a cenovými opatřeními.

— Je třeba zvýšit úsilí, aby se zmenšily ztráty potravin ve Třetím světě, jsou způsobeny neléčenými chorobami rostlin, škůdci, špatným uskladněním a nevhodnou dopravou.

— Velký důraz je nutno klást na strategii rozvoje venkovských komunit s cílem zlepšit kvalitu života prostřednictvím zlepšeného vzdělání, zdravotní péče a institucionální podpory, aby se zmenšila migrace do měst.

— Rozšířit experimentování s vesnickými komunitami a organizacemi voje venkova zvláště na psychologické a sociologické úrovni.

Vědecký výzkum a technický rozvoj:

— Zavedení systému podpůrných cen, za které může být technické know-how dáno k dispozici zemím Třetího světa. Takto podporovaný výzkum se má soustředit na schopnost Třetího světa rozšířit pracovní příležitosti, uspokojit základy potřeby a podporovat rozvoj, který zdůrazňuje spolehnání na sebe sama.

— Nejlepší výzkumné ústavy s vysokou úrovní vzdělávacích programů musí rozšířit a založit ve Třetím světě, zejména v aridních a semiaridních oblastech tak, aby byl výzkum zaměřen na problémy chudých zemí a být zabráněno „brain-drainu“ (úniku mozků).

Nadnárodní organizace:

— Je třeba vyladit dohody o minimálních informacích, jež poskytnou Výřah byl zpracován podle příkladu B. Moldana publikovaného ve Výběru nadnárodní organizace o své činnosti, o vytvořených pracovních příležitostech ekologické literatury. Doplňkový materiál pro potřeby výzkumného úkolu tech, o získaném kapitálu v místě a celkově o investicích a některých ekologické optimalizace využití krajiny P-16-121-203, Praha, 1978) technických parametrech.

— Výzkum alternativních způsobů fungování nadnárodních organizací, včetně ně organizací v oblasti veřejných vztahů.

— Zlepšení spolupráce mezi vládami, aby se vytvořila účinná protiva nadnárodním organizacím.

— Formulace „kodexu chování“ nadnárodní organizace s legálně zakotvenými prvky s cílem splňovat nejnáléhavější potřeby hostitelských států. Tento kodex se má týkat záležitostí jako vlastnictví a kontrola, tok finančních prostředků, hodnoty lokálně nabyté, rovnováha plateb, výzkum a vývoj komercializace technologie, zaměstnanost a pracovní síly, ochrana spotřebitelů, konkurence a tržní struktura, dopravní ceny, zdaňování, účetnické standardy, zdržení se a intervence do platových záležitostí hostitelské země

Životní prostředí:

— Musí se zavést přírodní účetnictví, jež by nám umožnilo sledovat změny v zásobách přírodního kapitálu. Ekologický zdravý rozvoj vyžaduje masovou

uskutečnitelnost návrhů na změnu stylu rozvoje závisí na naší schopnosti avhnout strategii přechodu.

— Ekorozvojové experimenty v životní velikosti je třeba provádět v různých ekosystémech a kulturních prostředích a takto získané zkušenosti srovnávat, analyzovat a rozšiřovat.

— Na mezinárodní úrovni je nutno definovat režim „mezinárodního společného majetku“ a ustavit agenturu odpovědnou za využívání těchto zdrojů.

— Je třeba zvážit zavedení poplatků za využívání oceánu a vzduchu.

mezení zbrojení:

— Vykonaávat silný politický a morální tlak na supervelmoci prostřednictvím národních a mezinárodních akcí s cílem dosavadní výdaje na zbrojení

— Vědecké a technické zdroje dnes užívané pro vojenské účely postupně převést na účely rozvoje.

— Posílit Mirový sbor OSN v rámci demokratizace Rady bezpečnosti.

Žabor, D., Colombo, U., King, A., Galli, R.:
Konec věku plynutí (Beyond the Age of
Waste). Pergamon Press, Oxford, 1978

pracoval: Alan Kašpar

Lidstvo dnes prochází kritickým stádiem vývoje. Světová populace se stíží díky úspěchům vědy a techniky a z nich vyplývajícímu hospodářskému rozvoji v příštích 30 až 40 letech zdvojnásobí. Růst světové populace bude největší stále větší tlak na přírodní zdroje. Teprve v posledních letech si však stále více lidí uvědomuje, že žijeme na „omezené“ planetě. Naše průmyslová společnost využila snadno dostupné neobnovitelné zdroje nezodpovědným způsobem. Zničila obrovské plochy úrodné půdy. Mnohde je již život ohrožen nebo úplně zničen znečištěním vzduchu a vod. Mnoho surovin se na Zemi odebrává také k vojenským účelům. Současně vydaje na zbrojení jsou 2x větší než na výchovu a dokonce 3x větší než na zdravotnictví.

Vzrůst světové populace ohrožuje kvalitu života a současně i světovou rovnováhu. Obывatelé na pokraji existenčního minima potřebují nutně více hmotných statků. Globální zdroje jsou však omezeny, i když na druhé straně ne zdaleka vyčerpány. Skutečnost, že ještě dosud nejsou vyčerpány, vede některé ekonomy a státníky k tomu, aby se vyslovovali pro neomezený růst, v němž vidí jedinou možnost k zachování sociálního míru. Naftová krize a nedostatek surovin však proces neomezeného růstu bolestně přerušily.

Před lidskou společností dnes stojí úkol vytvořit pořádek, který by nebyl tak závislý na růstu spotřeby surovin. Nová společnost musí zaručit trvalé zlepšování kvality života a harmonické soužití lidí různých sociálních skupin a kulturních oblastí. Vznik a vývoj takové společnosti musí být podložen takovou hospodářskou strukturou, která využije přírodních zdrojů zodpovědněji, ve větším souladu s přírodou. To znamená, že by ve svém základu měla mít pokud možno prakticky nevyčerpitelné zdroje energie, snadno dostupné nebo obnovitelné materiály, které bude recyklací uvádět do dalšího užívání. Taková ekonomika bude zodpovědněji zacházet se zásobami potravin a do-kaže zachovávat kvalitu životního prostředí.

K dosažení těchto cílů je nutno reformovat dosavadní instituce, upravit styl života, výchovu a pracovní podmínky a dlouhodobě nově stanovit sociální hodnotová měřítka.

Nejdůležitější zdroje lidstva tvoří potraviny, energie a suroviny. Průjemá syntéza, sluneční energie, geotermální energie) není dnes totiž využitelná, že problémy lze řešit v rámci dnešního tržního hospodářství pomocí techniky. Takové naděje musí vést ke zklamání. Věda a technika je určována především na fosilní paliva. Budeme však nuceni přejít od dnešního ekonomického systému k řešení problémů nedostatkových zdrojů. Avšak styl dnešního hospodářství je stále rostoucí závislostí na hodnotných palivech (především na těžké ropy, což v zárodku dusilo každý podnět k výzkumu a vývoji alternativních zdrojů energie. Důsledkem toho je, že se včas nezačalo studium, které by umožnilo čelit energetické krizi pohotověji.

I když mají problémy vyplývající z omezenosti přírodních zdrojů mezirodni charakter, nemají dnes politické struktury vhodné rozhodovací mechanismy a institucionální rámec, který by je umožnil projednávat. Pracovní skupina provedla analýzu dnešní situace a odhadla nezbytné zaměření pro tři sektory zdrojů: energii, suroviny a potraviny. Do studie byla zahrzena i stručná analýza dlouhodobých důsledků čerpání přírodních zdrojů na podnebí, jelikož uchování uspokojivých klimatických podmínek nezbytným předpokladem pro lidský život a práci.

Tým se tak pokusil určit některé z kritických problémů, které naléhá vyžadují vědecké a vývojové technické přispění i politicko-ekonomické zaměření. Akce tohoto druhu by měly být zahájeny s co největší rozno

sumy použitelných materiálů, potravin a služeb je především funkcí mnozí energie, která je k dispozici. V posledních 25 letech roste globální spotřeba energie o 5 % ročně. Příčinou jsou různé vzájemně působící faktory: růst obyvatelstva, nutnost zvýšit spotřebu energie na osobu s cílem zvýšit životní úroveň populace, hospodářská potřeba energie k přípravě většího množství pitné vody a hnojiv a rovněž stále rychlejší zavádění energeticky intenzivní opatření na ochranu a obnovu prostředí. Při této výši přírůstku však dojde v polovině 21. století ke kritickému nedostatku všech konvenčních energetických zdrojů, nebudou-li moci být zavedeny nové systémy pro zásobování energií. Zásoby fosilních paliv, které dnes kryjí globální spotřebu energie z 95 procent, budou v té době patrně zcela vyčerpány.

Proto bude nutné najít nové energeticky úsporné technologie těžby a metody využívání nových, potenciálně nevyčerpatelných zdrojů energie. Posuzujeme-li však problém energie z globálního hlediska, vidíme, že přírodní řešení na sebe dají ještě po řadu desetiletí čekat. Ani jeden ze čtyř hlavních dnes známých alternativních zdrojů energie (jaderné štěpení, ja

dujeme syntéza, sluneční energie, geotermální energie) není dnes totiž využitelná ve velkém měřítku a s některými z nich jsou vážné problémy. Zdá se tedy být pravděpodobné, že příští 3 až 4 desetiletí zůstane lidstvo závislá na fosilních palivech. Budeme však nuceni přejít od dnešního ekonomického systému k řešení problémů nedostatkových zdrojů. Avšak styl dnešního hospodářství je stále rostoucí závislostí na hodnotných palivech (především na těžké ropy, což v zárodku dusilo každý podnět k výzkumu a vývoji alternativních zdrojů energie. Důsledkem toho je, že se včas nezačalo studium, které by umožnilo čelit energetické krizi pohotověji.

I když mají problémy vyplývající z omezenosti přírodních zdrojů mezirodni charakter, nemají dnes politické struktury vhodné rozhodovací mechanismy a institucionální rámec, který by je umožnil projednávat. Pracovní skupina provedla analýzu dnešní situace a odhadla nezbytné zaměření pro tři sektory zdrojů: energii, suroviny a potraviny. Do studie byla zahrzena i stručná analýza dlouhodobých důsledků čerpání přírodních zdrojů na podnebí, jelikož uchování uspokojivých klimatických podmínek nezbytným předpokladem pro lidský život a práci.

Tým se tak pokusil určit některé z kritických problémů, které naléhá vyžadují vědecké a vývojové technické přispění i politicko-ekonomické zaměření. Akce tohoto druhu by měly být zahájeny s co největší rozno

sumy použitelných materiálů, potravin a služeb je především funkcí mnozí energie, která je k dispozici. V posledních 25 letech roste globální spotřeba energie o 5 % ročně. Příčinou jsou různé vzájemně působící faktory: růst obyvatelstva, nutnost zvýšit spotřebu energie na osobu s cílem zvýšit životní úroveň populace, hospodářská potřeba energie k přípravě většího množství pitné vody a hnojiv a rovněž stále rychlejší zavádění energeticky intenzivní opatření na ochranu a obnovu prostředí. Při této výši přírůstku však dojde v polovině 21. století ke kritickému nedostatku všech konvenčních energetických zdrojů, nebudou-li moci být zavedeny nové systémy pro zásobování energií. Zásoby fosilních paliv, které dnes kryjí globální spotřebu energie z 95 procent, budou v té době patrně zcela vyčerpány.

Proto bude nutné najít nové energeticky úsporné technologie těžby a metody využívání nových, potenciálně nevyčerpatelných zdrojů energie. Posuzujeme-li však problém energie z globálního hlediska, vidíme, že přírodní řešení na sebe dají ještě po řadu desetiletí čekat. Ani jeden ze čtyř hlavních dnes známých alternativních zdrojů energie (jaderné štěpení, ja

dujeme syntéza, sluneční energie, geotermální energie) není dnes totiž využitelná ve velkém měřítku a s některými z nich jsou vážné problémy. Zdá se tedy být pravděpodobné, že příští 3 až 4 desetiletí zůstane lidstvo závislá na fosilních palivech. Budeme však nuceni přejít od dnešního ekonomického systému k řešení problémů nedostatkových zdrojů. Avšak styl dnešního hospodářství je stále rostoucí závislostí na hodnotných palivech (především na těžké ropy, což v zárodku dusilo každý podnět k výzkumu a vývoji alternativních zdrojů energie. Důsledkem toho je, že se včas nezačalo studium, které by umožnilo čelit energetické krizi pohotověji.

I když mají problémy vyplývající z omezenosti přírodních zdrojů mezirodni charakter, nemají dnes politické struktury vhodné rozhodovací mechanismy a institucionální rámec, který by je umožnil projednávat. Pracovní skupina provedla analýzu dnešní situace a odhadla nezbytné zaměření pro tři sektory zdrojů: energii, suroviny a potraviny. Do studie byla zahrzena i stručná analýza dlouhodobých důsledků čerpání přírodních zdrojů na podnebí, jelikož uchování uspokojivých klimatických podmínek nezbytným předpokladem pro lidský život a práci.

Tým se tak pokusil určit některé z kritických problémů, které naléhá vyžadují vědecké a vývojové technické přispění i politicko-ekonomické zaměření. Akce tohoto druhu by měly být zahájeny s co největší rozno

Energie

Suma použitelných materiálů, potravin a služeb je především funkcí mnozí energie, která je k dispozici. V posledních 25 letech roste globální spotřeba energie o 5 % ročně. Příčinou jsou různé vzájemně působící faktory: růst obyvatelstva, nutnost zvýšit spotřebu energie na osobu s cílem zvýšit životní úroveň populace, hospodářská potřeba energie k přípravě většího množství pitné vody a hnojiv a rovněž stále rychlejší zavádění energeticky intenzivní opatření na ochranu a obnovu prostředí. Při této výši přírůstku však dojde v polovině 21. století ke kritickému nedostatku všech konvenčních energetických zdrojů, nebudou-li moci být zavedeny nové systémy pro zásobování energií. Zásoby fosilních paliv, které dnes kryjí globální spotřebu energie z 95 procent, budou v té době patrně zcela vyčerpány.

Proto bude nutné najít nové energeticky úsporné technologie těžby a metody využívání nových, potenciálně nevyčerpatelných zdrojů energie. Posuzujeme-li však problém energie z globálního hlediska, vidíme, že přírodní řešení na sebe dají ještě po řadu desetiletí čekat. Ani jeden ze čtyř hlavních dnes známých alternativních zdrojů energie (jaderné štěpení, ja

dujeme syntéza, sluneční energie, geotermální energie) není dnes totiž využitelná ve velkém měřítku a s některými z nich jsou vážné problémy. Zdá se tedy být pravděpodobné, že příští 3 až 4 desetiletí zůstane lidstvo závislá na fosilních palivech. Budeme však nuceni přejít od dnešního ekonomického systému k řešení problémů nedostatkových zdrojů. Avšak styl dnešního hospodářství je stále rostoucí závislostí na hodnotných palivech (především na těžké ropy, což v zárodku dusilo každý podnět k výzkumu a vývoji alternativních zdrojů energie. Důsledkem toho je, že se včas nezačalo studium, které by umožnilo čelit energetické krizi pohotověji.

I když mají problémy vyplývající z omezenosti přírodních zdrojů mezirodni charakter, nemají dnes politické struktury vhodné rozhodovací mechanismy a institucionální rámec, který by je umožnil projednávat. Pracovní skupina provedla analýzu dnešní situace a odhadla nezbytné zaměření pro tři sektory zdrojů: energii, suroviny a potraviny. Do studie byla zahrzena i stručná analýza dlouhodobých důsledků čerpání přírodních zdrojů na podnebí, jelikož uchování uspokojivých klimatických podmínek nezbytným předpokladem pro lidský život a práci.

Tým se tak pokusil určit některé z kritických problémů, které naléhá vyžadují vědecké a vývojové technické přispění i politicko-ekonomické zaměření. Akce tohoto druhu by měly být zahájeny s co největší rozno

Šetření energie je nezbytné v průmyslových zemích. Naproti tomu v zemích rozvojových je nutné zvyšovat využití energie, aby se urychlil vývoj a zmírnil dosavadní rozdíly proti průmyslovým zemím v oblasti sociální a ekonomické. Dodávky rostoucího množství energie do těchto zemí musí dostat prioritu, protože jinak nemohou uspokojit své sociální a hospodářské potřeby. To vše neznamená, že by tyto státy měly začít energii plynvat nebo že by měly podněcovat způsob života, založený na energeticky náročných návycích.

Dosažení tohoto cíle ovšem závisí na sociální a hospodářské situaci příslušných zemí — zvláště pokud jde o množství a koncentraci kapitálu a rovněž na technických možnostech. Kdyby tyto země podporovaly stejný růst spotřeby energie jako země průmyslové, vedlo by to k neúnosnému vyčerpání zdrojů a těžce by to ohrozilo vyrovnanost ekonomického vývoje. Pro národy třetího světa se zdají být příznivým řešením formy kapitálově méně náročné, které nevyžadují příliš vespělou techniku. Ta by měla být nejvíce vycházející z domácích zdrojů. Tento způsob řešení se zdá vzhledem k sociální a ekonomické situaci rozvojových zemí nejlepší, zvláště když uvážíme, jaký význam mají zemědělské oblasti těchto států. Vývoj energetiky tohoto zaměření by dokonce mohl průmyslovým zemím na dlouhou dobu poskytovat hodnotné příklady.

Analýza možností, které by mohly jednotlivé zdroje energie poskytnout s ohledem na již uvedené problémy, vede k následujícím závěrům:

- a) Ropa a zemní plyn budou pro svou všestrannou použitelnost a malou kapitálovou nákladu oproti jaderné energii nejnvýhodnějším zdrojem energie pro rozvojové země, zatímco v průmyslových zemích bude jejich význam zvolna klesat, i když zatím zůstanou zdroji základními.
- b) Z fosilních paliv má uhlí nejvíce zásoby a zaslouží si proto zvláštní pozornost. Jeho využití v průmyslových státech však vyžaduje rozsáhlý výzkum, pokud jde o zplynování a zkapalňování.
- c) Využití netradičních fosilních paliv jako jsou roponosné břidlice a dehtové pisky závisí na rozvoji hospodářských technologií ke zpracování surovin a k výrobě uhlovodíků.
- d) Exploatace těchto zdrojů je ovšem omezena na oblasti, kde jsou těchto surovin velké zásoby.
- e) V rozvojových zemích se může užitečně uplatnit palivové dřevko přestože má nízký energetický obsah. Je to však obnovující se zdroj. V této souvislosti je nutno zdůraznit, že dřevko bylo vedle jiných organických paliv jako je např. kravský hnůj, odedávna hlavním zdrojem energie pro zemědělské hospodářství v třetím světě.
- f) Pevná organická paliva si zaslouží pozornost i ve vyspělých zemích protože se úměrně ke spotřebě obnovují a navíc jejich spalování napomáhá

likvidaci odpadů. Tento zdroj surovin se může využívat způsoby vhodnými pro stupeň společenské organizace a technického rozvoje.

g) Potenciál vodní síly se ve většině vyspělých států využívá téměř plně. Mimořádně nízké je však jeho využití v některých rozvojových oblastech. V poměru k lokální potřebě jsou potenciální množství energie velká. Proto může tento zdroj znamenat pro příslušné oblasti značný přínos.

h) Zásoby geotermální energie, vhodné ke konvenčnímu využití v podobě páry a horké vody, jsou relativně velké. V delším výhledu existuje i možnost získávat teplo horkých hornin a konečně i teplo zemské kůry.

i) Sluneční energie je zajímavý dlouhodobý energetický zdroj, avšak s jejím využitím ve větším měřítku k získávání energie nebo k výrobě vodíku a jiných paliv jsou dosud značné problémy. Pro lokální užití, např. pro vytápění a pro zemědělské účely, se však už dnes nabízí dobré možnosti. Mělo by se podniknout vše k jejímu rychlému zavádění.

j) Z globálního hlediska neposkytují netradiční zdroje energie, jako odliv a příliv, vítr, mořské proudy a teplé vrstvy oceánů významnější možnosti na střední nebo delší dobu. Ve zvláštních případech, jako např. u větrné energie, však může využití přispět podstatně ke krytí potřeb méně vyspělé ekonomiky.

k) Jaderné štěpení je dnes jedinou technicky zvládnutou a hospodářsky únosnou alternativou proti fosilním palivům. Musíme však poukázat na to, že tato forma energie je maximálně kapitálově náročná, a navíc vyvolává těžké bezpečnostní problémy, pokud jde o vliv na prostředí. Navíc je jaderné štěpení na rozdíl od téměř všech ostatních zdrojů energie značně problematické z hlediska politického a vojenského, pokud širší zavádění snižuje možnost přísné kontroly. Tyto problémy se ještě zosilňují tím, že množství plutonia se zvětšuje rozvojem rychlých možných reaktorů, pro něž však naproti tomu mluví to, že znamenají značné snížení spotřeby uranu. Jaderná fúze by sice tyto problémy mohla vyřešit, ale je to zdroj, který je ještě náročnější na kapitál a přitom i podle optimistických odhadů bude k dispozici teprve v příštím století.

l) Uvedené úvahy by mohly vést k závěru, že další rozvoj získávání energie jaderným štěpením je přes kapitálovou náročnost a přes jiné uvedené nevýhody nezbytnou nutností pro průmyslové země. Ani pro ně však nemůžeme nukleární energetiku považovat za dobrý způsob krytí dlouhodobých potřeb energie. Kromě už uvedených problémů je pro široký rozvoj jaderné energie nezbytné centrální řízení a přísné předpisy, a celý systém je tak komplexní a rozsáhlý, že je otázka, zda může být úspěšně udržen pod kontrolou.

m) Jaderná energie proto podporuje dosavadní trend k tvorbě ucelených centralizovaných energetických systémů (zvláště u elektřiny) v průmyslových zemích. Pokud tento trend potrvá, bude to brzdou pro rozvoj alternativních

zdrojů, zvláště sluneční energie. Naproti tomu by vyuážená energetická politika, zaměřená jak na centralizované, tak decentralizované metody výroby energie, podporovala i využívání alternativních zdrojů energie. m) Rozvoj jaderné energie musíme tedy považovat za prostorově i časově omezenou možnost, jak pokrýt potřeby přechodného období od dnešních ropných zdrojů k novému věku, kdy se uplatní široké spektrum primárních energetických zdrojů.

n) Při snaze rozvíjet nové nebo zlepšené energetické zdroje, jejichž technické možnosti jsou již prokázány, musíme si být vědomi, že výzkum a vývoj alternativních zdrojů energie je často velmi komplexním problémem, a úspěch závisí na tom, kolik úsilí se na každý vývojový stupeň vynaloží. Dáme-li si na paměti, že doba od zahájení výzkumu k realizaci trvá často i dvě desetiletí, a široké zavedení nového postupu vyžaduje ještě delší lhůtky. Proto musíme výzkumu umožnit dostatečný předstih.

o) Současné úvahy se zabývají především otázkami primárních energetických zdrojů, musíme však připomenout, že se pozornost musí věnovat i problémům přeměny, skladování a přepravy energie. Tento sektor výzkumu a vývoj celého problému, zvláště pokud jde o investice, potřebuje stranou. Je žádoucí zkoumat možnost inovací v těchto oblastech, například magnetohydrodynamiku, baterie s vysokou hustotou energie nebo využití vodíku. Měli by se dobře odhadnout jejich potenciální ekonomické důsledky a také jejich význam sociální.

p) Závěrem můžeme konstatovat, že přínos vědy a techniky k řešení dlouhodobého energetického problému na globální bázi může být značný, jak pokud jde o vývoj nových zdrojů energie, tak z hlediska úsporných opatření. V moderní společnosti má energie velký význam, a každé rozhodnutí má důsledky na dlouhou dobu, proto by se rozhodnutí neměla dělat technokraticky. Je nezbytné přibrat k rozhodování i veřejnost. Její souhlas je žádoucí při stanovení všech opatření v energetické politice, včetně akcí v oblasti výzkumu a vývoje. Je třeba zajistit tento konsensus i institucionální skupiny, univerzity, výzkumné ústavy, průmysl, výkonné orgány i skupiny reprezentantů občanů. Vědci a technici mají při tomto procesu samozřejmě mimořádnou zodpovědnost.

Materiál

Vedle energie je materiál fyzikální základnou pro prakticky všechny produkty společnosti. Je nezbytný pro stroje, budovy, dopravu a spojovací a prakticky pro všechny běžné i luxusní předměty používané člověkem.

Nedostatečné nebo málo plynulé zásobování by mělo zlé důsledky pro průmysl, obchod, finance a celý život lidí. Tyto důsledky by měly podobný fakt jako ropná krize. Dlouhodobě by každé omezení materiálního zásobování drasticky změnilo běh lidského života.

Geologická situace v oblasti materiálů se v podstatě podobá situaci v energetickém sektoru s tím rozdílem, že minerální zdroje jsou sice omezené, ale samy se neobnovují, existují však mnoho způsobů, jak je nahradit, ušetřit nebo opakovaně použít. Většinou můžeme jednou spotřebované materiály znovu upravit fyzikálně nebo chemicky tak, že se mohou znovu použít, pokud jsou nám vhodné technicky a je k dispozici potřebná energie.

Problém materiálu je velmi komplexní. Zahnuje procesy od vyhledávání širokých zdrojů přes těžbu a zpracování ve finální produkty až po konečnou likvidaci.

Rozsáhlé bezporuchové zásobování surovinami se v průmyslových zemích stalo základem ekonomického blahobytu a pomohlo zlepšit životní podmínky i v zemích rozvojových. Spektrum materiálů používaných lidmi se stále mění a rozšiřuje podle toho, jak se rozvíjí technika a civilizace v různých oblastech světa.

Žádná země ovšem nemůže počítat s tím, že bude soběstačná ve všech surovinách. Závislost na dovozu surovin roste úměrně s průmyslovým rozvojem. Bohatá ložiska se dnes vyskytují zvláště v zemích třetího světa — částečně proto, že bohatá ložiska v průmyslových zemích jsou už často vyčerpána. Tím pro kovy však existuje především ve vyspělých zemích. Pro řadu rozvojových zemí je tak vývoz surovin důležitým zdrojem příjmů, a ani v budoucnosti tomu nebude jinak.

V průběhu vývoje lidské civilizace docházelo k stále větší spotřebě materiálu. V současnosti se však tento růst stal závratným. Růst spotřeby materiálních výrobků souvisí s globálním růstem populace. Populávka se navíc zvyšuje i růstem spotřeby na osobu a rychlejší obměnou zboží. V bohatých společnostech převládá trend ke zkracování doby používání výrobků, a to zase vyžaduje dodávat stále další materiál.

Zjištěné zásoby neobnovitelných surovin, těžitelných za dnešních hospodářských a technických podmínek, tak vystačí jen na krátkou dobu. Z prakticky neomezených zdrojů jsou k dispozici jen nečisté prvky jako například křemík z písku, vápnek z vápence a sodík a chlor z kamenné soli. Poměrně rozsáhlé jsou i potenciální zdroje dalších prvků, jako je hliník, železo, mangan, síra, pokud započítáme i ty zdroje, které dnes nejsou pro těžbu dost ekonomické, ale v budoucnosti by mohly být novými technickými využívány.

Zdroje všech ostatních prvků jsou mnohem omezenější. Mnohé zásoby — jako zinku, wolframu, rtuti, platinu a stříbra — jsou mimořádně nedostatečné a je jen otázkou času, kdy budou vyčerpány. Mohou se sice objevit další

zásoby, ale ty, které jsou již zjištěny prospekci, nejsou u většiny materiálu ekonomická stránka zvyšování spotřeby a současných úspor materiálu velké. Při dnešní spotřebě, která je značně vysoká, si musí společnosti související s nuceným přechodem k využívání zdrojů s nízkým obsahem uhlíku uvědomit, že zásobování surovinami přinese v budoucnu značná rizika. Žitkové složky, kdy dojde ke zvýšení spotřeby energie a zvětšení množství systémů řízení spotřeby minerálů. Měl by do něho být zahrnut i průzkum. Vlády a velké korporace by měly vyžadovat odhady potenciálních zásob, investice, dohled nad úsporami a udržování rezerv. Měly by se také uzavřít zdroje dosud neověřené, a měly by současně sledovat problémy a daňová politika.

Problém zásobování surovinami však musíme chápat jako dlouhodobé zpracování, je především výsledkem rozmanitosti možných způsobů přeměny a hledat takové strategie, aby se modifikovalo chování společnosti s cíli materiálu. V současných technologických jsou vloženy obrovské investice, rozšířit a lépe využít zásoby surovin. Při dnešní spotřebě totiž potenciální zdrojů surovin; může se úspěšně rozvíjet jen tehdy, když větší suroviny budou krytí potřebu již jen několik desetiletí; jen v několika mude vycházejí z rozumné dlouhodobé politiky, která by vyvolávala žádoucí případech lze očekávat, že zásoby vydrží déle než sto let. Tento odhad investice a výzkumu. Vlády by měly uvažovat o tom, jak by taková politická může být na druhé straně příliš konzervativní. Naše poznatky o geologii svatopatriení měla být provedena.

Naše zásoby mohou být také zvětšeny rozšířením a novými metodami zpracování materiálu a jeho zpracování, vyžaduje přesto dnešní vysoká spotřeba již užitých výrobků, které tak můžeme považovat za zdroj materiálu. V pije naléhavě nutné už dnes snahu v tomto směru urychlit. recyklace nemohou sice vyřešit problém nedostatku surovin, významně však mohou být rovněž prodloužit životnost surovin, než jaké dnes známe. Přitom má velký význam ještě zpomalit spotřebu přírodních zdrojů. Zásoby mohou být rovněž prodlouženy pomocí udržet přiměřené zásobování energií, mělo by být možné zajistit úpravu a zpracování či zvyšování sociální a technické efektivnosti jeden faktor: používat obezřetně různé úsporné metody je stejně naléhavé používat výrobků a konečně zdrženlivost při spotřebě. Pro budoucí generace v oblasti surovin jako v sektoru energie. Zvláštní důvod k starostem dává race budou mít zřejmé, i přes pokrok ve výzkumu, těžbě a technice, značí stálý exponenciální přírůstek spotřeby materiálu ve vyspělých zemích. Je význam právě opatření ke snížení spotřeby.

Dosud nevyužitými velkými potenciálními zásobami surovin se je oceány. Mořská voda je dnes nejdůležitějším komerčním zdrojem čtyř prvků sodíku, chlóru, hořčíku a chromu. Pomocí nových technologií však může být nevyčerpatelným zdrojem mnoha dalších prvků, které se dnes ekonomicky těžší z litostýry, jako je např. draslík, stroncium, bor, fluor, lithium a rubidium. Významnou roli pro nalezení nových ložisek fosilních paliv a kovů mohou také sehrát pobřežní šelfy, naplaveniny a oceánské dno.

To vše vyžaduje zvýšené úsilí výzkumu, aby se získaly poznatky o vzniku a lokalizaci minerálních ložisek, poznatky z regionální a hloubkové geologie včetně geologie mořského dna, zdokonalení nástrojů a metod průzkumu a zlepšení techniky těžby a úpravy materiálu. K důležitým problémům patří nauka o materiálu, konstrukci, zpracovatelských technikách a rovněž sociální

Potravinový

Ze tří okruhů, kterými se zabývá tato studie, je zvláště důležitý a naléhavý problém nedostatku potravin. 500 miliónů až 1 miliarda lidí, zvláště v rozvojejších zemích, dnes trpí podvýživou. Mnozí mají tak špatnou výživu, že už nikdy nebudou moci dosáhnout svých potenciálních duševních schopností. Očekávaný rychlý růst populace, rostoucí závislost na omezených zdrojích pudy a vody, vyšší ceny energie a dlouhodobý růst cen potravin (což přináší růst kupní síly většiny lidstva) — to vše staví mezinárodní společnosti před úkol, s jakým se ještě nikdy nemusela vyrovnávat.

Problém budoucího nedostatku potravin lze řešit třemi hlavními způsoby.

První možností je omezení přírůstku spotřeby zvýšenou kontrolou počtu narození nebo omezením neefektivního způsobu zásobování (například 25 % rozpočtu pro zemědělství na výzkum, kdežto v průmyslových zemích obyvatelstva, který je značný zvláště v rozvojových zemích. Potřeba potravy pro 3,4 % ročně oproti pouhým 1,5 %. Ke snížení porodnosti v rozvojových zemích však nestačí sama ochrana proti počtům. Jsou-li ženy podvyživy, výzkum v zemědělském sektoru. léčebné péče, je zavádění prostředků proti počtům velmi problematické. Hlavním zdrojem potravy většiny obyvatel zeměkoule jsou rostliny, které jsou tedy vysoká dětská úmrtnost, málo rodiny snahu mít více dětí, aby nakolala energie, je obilí. Pro vysoký obsah bílkovin mají velký význam luštěniny. Podmínky pro přiměřenou výživu jsou proto následující: okolnostem příznivou lidí. Zelenina a ovoce mají sice menší podíl, ale z hlediska výživy jsou ekonomického a sociálního pokroku. Stabilizace počtu obyvatelstva za pomoci úspěších ve všech těchto oblastech.

Druhou možností se jeví zlepšení distribuce potravin, aby byly dostupné pro podvyživené lidi — a to na náklad těch, kdo dosud mají možnost se žít nebo žít na pokraji hladovění, měly dostatečnou kupní sílu, aby mohly své potřebě výživy uspokojit. K přerozdělení potravin nebo přímějí jsou však často nezbytné radikální politické změny, a podle dosavadních zkušeností takový vývoj v mnoha oblastech pro nejbližší dobu velmi nepravděpodobný. Třetí možností je zvyšování výroby potravin při současném snížení ztrát ve všech stadiích výroby. Problém zvýšení výroby potravin se jeví zvláště naléhavý v rozvojových zemích, kde je výroba mnohem nižší než potřebě. Zvýšení produkce je mimořádně komplexní proces a závisí na vybudování infrastruktury, na úvěrech, agrární reformě a stabilních cenách. Další obtíž úkol je vyvíjet nové potraviny a zemědělské postupy lépe přizpůsobené ekologickým a sociálním podmínkám rozvojových zemí.

Uvedené tři zásadní možnosti řešení se vzájemně ovlivňují. Proto je nutné hledat řešení na základě všestranné strategie. Dát se jen jedno z oněch tří cest by se mohlo ukázat zcela nedostatečné.

Nedostatek potravin je v mnoha ohledech i problémem politickým. I v zemi s přebytkem produkce je nikoliv nevýznamná část obyvatelstva prakticky podvyživena. Nelze proto jen trpně čekat na budoucí přínos věd která by přinesla další zdroje pro zemědělský rozvoj a zlepšení výživy. V této souvislosti je vidět význam výzkumu jak v oblasti přírodních věd tak v sociálně-vědní oblasti. V rozvojových zemích je výzkum stále jedním

nejslabších článků vývoje zemědělství. Tyto země věnují dnes méně než 25 % rozpočtu pro zemědělství na výzkum, kdežto v průmyslových zemích podíl 1–2 %.

Avšak právě v zemích s méně rozvinutým výzkumem je třeba mu pomáhat, protože výsledky vědeckého pokroku se tam mohou projevit nejsilněji. méně vyspělých zemích je proto žádoucí vytvářet nové možnosti pro výzkum v zemědělském sektoru.

Hlavním zdrojem potravy většiny obyvatel zeměkoule jsou rostliny, které lze hlediska výživy můžeme rozdělit na čtyři základní skupiny. Hlavní složkou potravy ve většině rozvojových zemí, která poskytuje asi polovinu proteinů a energii, je obilí. Pro vysoký obsah bílkovin mají velký význam luštěniny. Tropické kořeny a hlízy jsou primárním energetickým zdrojem pro 500 milionů lidí. Zelenina a ovoce mají sice menší podíl, ale z hlediska výživy jsou rovněž důležité.

Pro výživu lidí má rovněž značný význam maso, jehož světová spotřeba stále stoupá. Maso hraje velkou roli i ve výživě obyvatel v rozvojových zemích, avšak dobytek vytváří energii a bílkoviny velmi neúčinně. Jestliže se zvířata krmí zemědělskými produkty, spotřebují tak navíc potraviny vhodné i k výživě lidí. V rozvojových zemích je proto zapotřebí vyšlechtit místní druhy dobytek přizpůsobené tamním podmínkám, které by se měly živit neobdělávanou půdou nebo vedlejšími produkty zemědělství.

Vzhledem k vzrůstající světové populaci stojí před výzkumem a vědou úkol zvýšit produkci potravin. Mělo by se tak díť zlepšením využívání zdrojů rostlinami i zvířaty, včetně rostlin, které lépe využívají světlo, či dovedou vázat vzdušný dusík. V budoucnu bude docházet k zavádění rostlin s lepším příjmem živin a živočichů, kteří lépe využívají vodu. Velké množství potravin by se celosvětově mohlo také uvolnit i při malém snížení spotřeby masa především ve vyspělých zemích, kde konzumace velkého množství masa navíc zdravotní problémy. Bude nutno také sestavovat analýzy spotřeby energie pro zemědělství a zvyšovat výnosy potravin z rostlin. Velkým zdrojem pro výživu v budoucnosti mohou být oceány, či nekonvenční zdroje jako jsou zbytky vlákniny, vláknité rostliny, či saprofytické mikrobiální organismy (bakterie, kvasinky a houby) a také řasy.

Výrobu potravin lze také zvýšit zdokonalováním výrobní techniky, jako jsou například jednoduché metody k hromadění a uchování vod. Nejsnadnější cestou k zvýšení výroby je však kultivace nových ploch. Dnes je obděláváno jen asi 59 % využitelné půdy. Oblasti, kde je možno obdělávanou půdu nejvíce rozšiřovat, tvoří jižní Sudan, středoafrikácká oblast s výskytem mouchy tse-tse a část povodí Amazonky. Velká část této obdělávané půdy je bohužel ve zcela suchých oblastech nebo naopak ve vlhkých tropických krajinách, takže jejich využití je problematické. Oblasti tropů jsou méně vhodné pro zemědě-

ství v důsledku zdejších ekologických podmínek, proto je zvlášť důležité pěstovat v dobrém stavu rozvážným využíváním zdrojů v souladu s ekologickými podmínkami.

Světovou výrobu potravin je také možné zvýšit o 30 až 40 %, kdyby bylo možné se vypořádat se škůdci plodin. Rozsáhlé používání pesticidů však integrovány boj proti škůdcům, k němuž patří biologické a chemické zátky by mělo probíhat současně. Chemické metody by se měly použít jen tehdy, když nejsou jiné postupy možné nebo jsou nevhodné.

Zemědělské výnosy jsou značně závislé na dodávkách hnojiv. V dávkách větší hnojiv na zeměkouli jsou značné rozdíly. V bohatých zemích se produktivita orné půdy značně zvyšuje dodáváním živin, kdežto v rozvojových zemích se leckde s umělými hnojivy začíná. Jelikož jsou zde hnojiva drahá, mohlo by být alternativou používání organických hnojiv a pěstování rostlin vázajících dusík.

Poslední možností zvýšení produkce potravin se jeví studovat zemědělskou výrobu za ztížených ekologických podmínek, jako např. pěstování velmi výnosných plodin, plodin schopných využívat brakickou vodu, rostlin odolných proti větru, či snažících vlhko. Zcela obecně je to pak další rozvoj tropické agrární vědy.

Sociálně ekonomický výzkum má analyzovat organizační formy zemědělství a ostatních odvětví, která souvisí s lidskou výživou. K tomu patří analýzy agrárních reforem a zemědělské cenové politiky, odhad faktorů ovlivňujících velikost pěstebních ploch, sociální důsledky alternativních technologií, dostatek dopravních možností, skladovacích zařízení a distribučních systémů, vliv na zdraví, požadavky hygieny při zpracování potravin.

Výzkum, agrární reformy, rozvoj ekonomiky a snaha stabilizovat počet obyvatelstva jsou brzděny vnitřními silami systému. Politická opatření, která mají odložit řešení problémů nebo udržet status quo zemědělského vývoje zosílí v budoucnosti problém nedostatku potravin. Je důležité, aby se výzkum zaměřoval pro střední i delší období na zlepšení pokud jde o výsledek a druh investic, o speciální výzkum, vývoj a praktickou pomoc, aby se zabránilo ještě většímu potravinovému deficitu.

Pokud bude výsledkem této snahy zjištění, že finanční prostředky jsou nedostatečné, musí se o ně usilovat. Bohatší země musí počítat s tím, že musí rozšířit výzkum pro zemědělství a potravinářství a že zvýší svou pomoc chudším zemím, i když i jejich vlastní potíže narůstají. Rozvojové země zase musí počítat s tím, že musí uplatnit větší podíl svých zemědělských zdrojů. To se ovšem často může stát jen na úkor jiných národních plánů. Možná, že bude nutné poskytnout jim rozsáhlou kapitálovou výpomoc. Musí se proto

provést hospodářský a politický průzkum, aby se ujasnilo, jaké jsou možnosti vytvořit a koordinovat takový kapitálový mechanismus.

Klima

Život na Zemi je přizpůsoben existenci ve zcela úzkém rámci biologických mezí, zvláště pak ve velmi malém rozpětí teplot. Proto mohou mít změny podnebí velké důsledky pro člověka a lidskou společnost zvláště proto, že se změny podmínky pro výrobu potravin.

Dnes víme příliš málo o obecných procesech v našem klimatickém systému, a proto nejsme dodnes schopni předpovídat jeho změny dále, než na krátké období. Ještě méně víme o příčinách velkých podnebných změn, jako např. o ledových dobách, nebo o érách extrémně suchých nebo horkých, které se v dějinách Země vícekrát vystřídaly.

Stejně nejisté jsou odhady, do jaké míry může být podnebí ovlivněno stále větším uvolňováním energie (včetně uvolňování tepla, oxidu uhličitého a emisí moderního průmyslu).

Lze však prokázat, že již v minulosti vyvolaly zásahy člověka do prostředí velké klimatické změny. Např. nevhodnými zemědělskými postupy, spásáním, vypalováním se původně úrodné rozsáhlé oblasti zeměkoule změnilo na poušť.

Dnes má celosvětový dosah oteplování atmosféry zvýšením obsahu oxidu uhličitého a může se tak stát „vnější hranicí“ rozvoje, bude-li působit příliš dlouho. Jednou by proto mohla nastat situace, že by bylo nutné omezit množství zpožiti a služeb, které má člověk k dispozici. Lidskou činnost již obsah CO₂ v ovzduší stoupl asi o 10 %, a musíme počítat s tím, že koncem století se jeho obsah zvýší o cca 25 %, což bude mít za následek zahřátí povrchu asi o 1 °C. Průměrné oteplení o 1 °C koncem století ale postačí, aby polární ledové čepice značně roztály. Tím se zvýší průměrná hladina oceánů a v příslušných zónách se změni podnebí.

Nebezpečí pro klima znamená rovněž narušení ozónové vrstvy ve stratosféře. Může k ní dojít v důsledku řady reakcí, vyvolaných halogenovými sloučeninami či oxidy dusíku, které se uvolňují ze sprejů nebo z exhalací nadzvukových letadel.

Všechny tyto problémy se musí brát v úvahu. Navíc se klimatické problémy týkají lidstva jako celku, takže je nezbytné, aby jejich výzkum a řešení probíhalo na bázi co nejširší mezinárodní spolupráce.

(Výňah byl zpracován podle překladu publikovaného ve sborníku přednášek ze semináře „Vybrané problémy přírodního potenciálu a využití krajiny ČSR“ (editoři B. Moldan a V. Mezříčský, konaného v r. 1980 na Klínovci)

-aszlo, E., Biermann, J.: Cíle pro lidstvo
(Goals for Mankind). Dutton Co., New
York, 1977

Přeložil a zpracoval: Pavel Nováček

Tato zpráva je výsledkem spolupráce asi 130 osobností z mnoha disciplín
a ze všech částí světa.

Všichni ti, kteří přispěli ke zprávě Cíle pro lidstvo vyjadřují své osobní
názory a tyto mohou i nemusí být v souladu s jejich vládami, institucemi
a organizacemi.

I. Světový atlas současných cílů

Atlas národních a regionálních cílů

Tyto cíle vyjadřují aspirace vlád, intelektuálů, obchodních skupin a různých
sociálních vrstev městských a venkovských populací, které se týkají
jejich vlastní budoucnosti v lokálním, regionálním nebo světovém kontextu.

Stává se zjevným, že předpoklad, že všichni lidé chtějí tytéž věci, ať žijí
kdekoliv, je falešný. Po uspokojení cílů potřebných pro holé přežití se další
cíle a plány značně různí.

Cíle v Kanadě

Kanadská ekonomika se zaměřovala na dosažení pěti ekonomických
a sociálních cílů: plné zaměstnanosti, vysokého ekonomického růstu, ro-
zumné stability cen, životaschopné rovnováhy plateb a spravedlivého roz-
dělení rostoucích příjmů.

V roce 1974 Ekonomická rada Kanady identifikovala dva základní cíle:
— blahobyt (určený rozsahem, který zajišťuje materiální, sociálně-kulturní,
psychologické a jiné potřeby společnosti),
— spravedlnosti (distribuce, rozdělení blahobytu).

V r. 1975 Vědecká rada Kanady vyhlásila: „Jestliže existuje prořadá
záležitost, která by podle Vědecké rady měla určovat orientaci vědecké
politiky v nadcházejícím desetiletí, měl by to být podstatný odklon od dnešní
konzumní společnosti, zvláště ve smyslu jak je chápána v industrializovaném
světě, směrem k tomu, co nazýváme „setrvalou společností“ (conserver
society).“

Nejnovější vyhlášení kanadských cílů a plánu ve vztahu k rozvoji zemí vydala Kanadská agentura pro mezinárodní rozvoj. To zahrnuje: větší zahraniční pomoc — cílem je kvóta 0,7 procent z hrubého národního produktu, kterou doporučila OSN, prioritní zaměření na nejchudší zemí větší plynulost převodů a poskytnutí úlev na dlhu zemí třetího světa.

Diskuze o nových cílech

Ministerský předseda Trudeau veřejně vyhlásil, že kanadská společnost by měla přejít od společnosti založené na kvantitě ke společnosti založené na kvalitě. V r. 1975 dále vyhlásil: „Lidská společnost je komplexní organizací, která je propojena se světem kolem sebe stejně, jako je propojena s biosférou, na níž je životně závislá. Tato vzájemná závislost vyžaduje od nás dvě věci: za prvé, zachování rovnováhy mezi všemi našimi aktivitami, za druhé rozdělování zdrojů a příležitostí v celosvětovém měřítku... Role vedoucích činitelů dnes je povzbudit rozšíření globální etiky.“ Odpovědnost padá nejvíce na vyvinuté industrializované země, které Kanada patří. Trudeau podporuje názor, že hrubý národní produkt není měřítkem sociálního pokroku nebo kulturní úrovně a měl by být nahrazen standardem, jako je například čistý lidský užitek (net human benefit).

V nové společnosti by byl „čistý lidský užitek“ prospěšnější než hrubý národní produkt. Kvalita života by zde nahradila kvantitativní růst, hodnoty lidí by byly posuzovány ne podle toho co vlastní, ale podle toho kdo jsou a co dělají.

Cíle ve Spojených státech amerických

Protože Spojené státy se staly jedním z největších, nejmocnějších a nebohatsích národů světa, jejich národní cíle se hluboce dotýkají osudů a budoucnosti globálního společenství.

Se svým hrubým národním produktem větším než 14 bilionů (10¹²) dolarů, jsou Spojené státy nebohatším národem světa. Země spotřebovává ročně asi jednu třetinu celkové světové energetické produkce a téměř polovinu základních surovinových zdrojů. Sedesát pět procent reklamní činnosti na světě je produkováno Spojenými státy, což znamená 115 dolarů na osobu/rok vydání. Tak roční výdaje na reklamu v USA na osobu jsou větší než celkový roční příjem nejméně 800 milionů lidí ve světě.

Ve Spojených státech jsou autorizované národní cíle obvykle vyjádřeny a zdůvodněny v „kanonických“ prohlášeních (Deklarace nezávislosti, Ústava Listina práv aj.). Z poslední doby podobné důležitosti dosahuje Zpráva o stavu Unie Franklina Roosevelta (1944), kterou byly jako specifické národní cíle stanoveny: plná zaměstnanost, přiměřený příjem, důstojné bydlení zdravotní péče, vzdělání a bezpečnost.

V USA převažuje tradice, že „ten kdo vládně nejméně, vládně nejlépe“. Organizované a viditelné úsilí myslet z hlediska problémů orientovaných na budoucnost a z globální perspektivy nenašlo téměř žádnou podporu vlády a všeobecně velmi malou podporu u nevládních agentur.

Ve Spojených státech existuje silná tendence idealizovat takové pojmy jako je „demokracie“, „volné podnikání“ apod., ačkoli neexistovaly v čisté formě ani v této krajině, ani jinde. Zatímco ve starších zemích se národní ráz projevuje v kultuře, společném etnickém dědictví, historii, národní ráz ve 200 letech existujících Spojených státech je manifestován ve vědomě vytvořeném systému.

V současné studii Kongresové výzkumné služby nazvané „Evoluce a dynamika národních cílů ve Spojených státech“, Franklin P. Huddle navrhl, aby se pět desetiletí od konce 1. světové války bylo rozděleno na šest period, v nichž převažovaly rozdílné národní cíle:

1. 1920–1929 obnova kulturních a ekonomických vzorů, které převažovaly před r. 1910;
2. 1930–1941 překonání hluboké ekonomické deprese a s tím spojené nezaměstnanosti a ztráty materiálních hodnot;
3. 1942–1945 poražení mocností Osy ve 2. světové válce;
4. 1946–1957 potlačení komunistické expanze a stabilizace světového politického systému, nabídka pomoci rozvojovým zemím;
5. 1958–1967 nalezení a realizace vhodných odpovědí na technologické pokroky v SSSR, vyúsťující v takové projekty, jako například globální satelitový komunikační systém, projekt Apollo, dohody ve vojenské oblasti ap.;
6. od r. 1968 pozornost kvalitě domácího fyzického (životního) prostředí, vzhledem k takovým hrozbám, jako je znečištění, odpady, zdravotní a bezpečnostní rizika.

Cíle Evropského společenství

Zevním cílem Evropského společenství je vytvořit progresivní a těsnější svaz mezi lidmi Evropy a dosáhnout společným úsilím ekonomického a sociálního pokroku.

Po 2. světové válce v r. 1946 Winston Churchill řekl: „Naším stálým cílem musí být budovat a upevňovat sílu Spojených národů. V tomto světovém kontextu musíme opět vytvořit rodinu evropských národů, nazvanou snad Spojené státy Evropy. Jestliže zpočátku všechny státy Evropy nejsou ochotny nebo schopny se sjednotit v Unii, musíme pokračovat v úsilí o sdružování a spojení těch, kteří jsou ochotni a kteří mohou...“

Hlavní síla evropské integrace leží nyní ve sféře ekonomiky. Úspěchy mimo ekonomickou oblast zahrnují urovnání konfliktů mezi členskými státy,

keré by mohly hrozit násilím a válkou, dohodou o ochraně lidských a svobod prostřednictvím konvence podepsané všemi členskými státy Evropy a postupnou redistribucí bohatství a vyrovnáním úrovně rozvoje pomocí převodu z regionů více prosperujících do regionů méně prosperujících.

Cíle ve Skandinávii

Jsou zde uvažovány tři skandinávské země — Švédsko, Norsko a Dánsko. Národní politika byla velmi ovlivněna během poslední poloviny století skandinávskými sociálně-demokratickými stranami. Prvky volné tržní ekonomiky jsou kombinovány s centrálním plánováním a řízením.

Podniky práce musí být zlepšeny, nejen ve vztahu ke zdraví a bezpečnosti. Ve Švédsku automobilka Volvo již zastavila montážní linky s rutií jak zvýšit účast zaměstnanců na řízení firmy. Zaměstnanci se podílejí na zisku a to přináší spravedlivější rozdělení bohatství. Objevily se návrhy, a si mohli zaměstnanci rozhodnout, kolik hodin týdně budou pracovat. Reform tohoto druhu nejen pomáhají zvýšit kvalitu života dnes, ale také pomohou budoucím problémům s nezaměstnaností snížením aktivní pracovní síly. Úspory energie ve Skandinávii mají vysokou prioritu. Nové standardy tepelnou izolaci domu vyžadují třívrstevné okenní tabule. Veřejnost podporuje rozvoj nejaderných obnovitelných zdrojů energie.

Skandinávské země poskytují značně vysokou ekonomickou poměrně rozvoje světu, která se pohybuje mezi 0,6 až 1 procentem její hrubého národního produktu. Pomoc je poskytována bez ekonomických nebo politických podmínek.

Cíle evropských alternativních kultur

Alternativní kultury v Evropě vznikly na konci 60. let jako reakce na protispolečenské a studentské hnutí ve Spojených státech.

Členové evropských alternativních kultur si uvědomují, že moderní přístup se svým usilováním o maximalizaci výroby a zisku vznikl v Evropě. Cílem je nyní zavázání nabídnout konkrétní příklady návrhu ke skromnější a odpovědnější způsobům života. Člověk nemusí být bezohledný vykořisťovatel přírody, ale může naopak existovat jako její správce a partner.

Venkovské komunity reprezentují nejrozšířenější pokusy nových kultur najít svůj vlastní styl života. Tady mohou členové být zaměstnáni manuální prací, vytvářet těsné vztahy s přírodou, přimnout jednoduchý styl života a vytvářet a praktikovat vzájemnou závislost mezi sebou navzájem.

Podle posledních údajů existuje okolo 700–800 venkovských komun v západní Evropě. Jejich počet roste.

Existují také nové, časově omezené venkovské komunity, jejichž členové vydělávají část roku peníze mimo komunu a tak uspokojí svoji závislost na městské civilizaci, kterou stále ještě mají. Mnoho členů venkovských komunit dříve pracovalo v rozvojových zemích. Po návratu je chudoba, kterou viděli, vedla k odmítnutí zúčastnit se životního stylu, který je založen na plynutí. Člen komun je kolektivní vlastnictví, nový pracovní styl a etika a nehierarchická forma organizace. Málo komun, jestli vůbec nějaké, dosáhlo cíle ekonomické nezávislosti.

Cíle v Japonsku

Asijský obr a velká ekonomická mocnost v dnešním světě, Japonsko, má téměř 110 milionů lidí na čtyřech relativně malých ostrovech, s celkovou rozlohou 372 000 km². Jeho poválečné ozdravení ekonomiky a vzestup mezi nejrozvinutější země světa po porážce ve 2. světové válce je mnohými považováno za zázrak.

Japonský expanzionismus se rozvinul v období mezi znovunastolením císaře Meiji (1868) a čínsko-japonskou válkou (1894–1895). Tehdy byl ražen slogan „bohatá země, silná armáda“. Členové vlády věřili, že má-li se země vyhnout kolonizaci, musí co nejdříve dovézt západní technologii a stát se silnou ekonomikou i vojensky. Východní etika měla být kombinována se západním uměním a technika měla toto smísení doplnit.

Přibližně v té době vzniklo ještěné přesvědčení, že Japonsko se má stát „jádrem Asie“. Velký bratr by měl vést malé bratry a chránit je před agresí evropských a amerických mocností. Tato idea rostla, až nakonec kulminovala v extrémní představě, že „celý svět je jedna rodina pod japonskou stíškou“. Japonsko mělo být v centru světa, se svým světem zřítícím daleko a široko a přinášejícím mír a prosperitu všem.

Japonsko závisí v energii a ve většině přírodních zdrojů na dovozu. Závislost je také silná v oblasti potravin a zemědělských produktů. S méně než třemi procenty světové populace v r. 1973 Japonsko dováželo 10 procent zemědělských produktů světového trhu.

Současná rozmanitost japonských cílů

V průběhu rekonstrukce a ekonomického rozvoje Japonci stále požadovali zlepšení úrovně jejich života. Když základní potřeby potravin, ošacení a bydlení byly zajištěny, lidé žádali další zlepšení. Zatímco základní požadavky byly poměrně stejnorodé, další požadavky se velmi různí. Mohou být charakterizovány v následujících pěti typech:

— první typ se zaměřuje na materiální zboží a standard:
prostorná obydli, dobré jídlo, volný čas, vlastnictví nejmodernějších aut a zařízení;

— druhý typ se soustřeďuje na ochranu přírody, životního prostředí a zachování kulturního dědictví, zdůrazňuje, že důstojný život vyžaduje čistou vodu a vzduch, přírodní krajinu a tradiční kulturu;

— třetí typ hledá zlepšení blahobytu, tvrdí, že jestliže blahobyt bude rozšířen i na staré spoluobčany, nemocné, invalidy, vdovy a nezletilé, toto zajistí opravdu plodnou a humánní sociální existenci;

— čtvrtý typ hledá participativní demokracii (participovat = podílet se, účastnit se), s možností ovlivnit politiku a výkonnou moc národních a regionálních vlád; tvrdí, že skutečná demokracie funguje jen tehdy, když zajištěna participace lidí;

— pátý typ se soustřeďuje na reformy v četných oblastech politického ekonomického a sociálního života, přeje si vytvořit nové struktury a zrušit současné instituce a hodnotový systém; někteří zastánci si přejí provést reformy v rámci existujícího systému.

Musíme však poznamenat, že nejsou známy žádné hranice požadavků u první kategorie, zejména co se týče materiálních potřeb. Dříve bylo snět Tento cíl byl splněn a nyní je objektem jejich tužeb auto, klimatizace a barevná televize. Dokonce i tato přání jsou prakticky dnes splněna a pozornost se soustřeďuje na zahraniční cestování, centrální vytápění a prostornější obydlí. Takovéto požadavky jsou povzbuzovány nezodpovědnými sliby při kampaních politických stran a jsou manipulovány obchodní reklamou.

Cíle v Latinské Americe

Většina tohoto ohromného kontinentu je relativně méně vyvinutá. Většina národů dosáhla nezávislosti v 19. století, ale hierarchická struktura ustanovená Španěly a katolickou církví byla zachována. Při absenci silné centrální autority se rozvinul regionalismus, s lokální politikou a ekonomickou organizací. Místní vůdci (caudillos) vyšli z řad velkých vlastníků půdy a ozbrojených sil a převzali vedení v politickém životě.

Národní vůdci záviseli na podpoře regionálních caudillos, protože ti zaručovali loajalitu místního obyvatelstva.

Při revolucích jsou vyměňováni vůdci, hierarchická struktura zůstává zachována.

Více než 40 procent obyvatelstva hospodáří v poměrně primitivních podmínkách v zemědělství. Sociálně-ekonomická strnulost a nespravedlivá distribuce bohatství vytvořily vzor sociálně-ekonomické stratifikace, ve které zhruba 1 % lidí kontroluje 30 % bohatství, dalších 30 % obyvatelstva kontroluje 50 % bohatství a zbytek (69 % obyv.) má k dispozici jen 20 % bohatství (ty tvoří především nekvalifikované síly, obyvatelé slumů, venkované).

Cíle v Mexiku

Mexická populace je z jedné čtvrtiny čistě indiánská, přes jednu polovinu tvoří míšenci indiánů a bělochů, asi jedna desetina jsou Evropané a zbytek jsou míšenci černochoů, Evropanů, indiánů a mesticů. Ačkoliv jsou Mexičané blízko Spojených států, netrpí ztrátou identity a neztratili ducha naprosté nezávislosti. Existuje však hluboká propast mezi bohatými a chudými. Ta, spolu s propastí mezi městem a venkovem, zůstává největším socioekonomickým problémem.

Cíle v severozápadní části Jižní Ameriky

Tento region zahrnuje Bolívii, Ekvádor, Panamu, Kolumbii, Peru a Venezuelu. Tyto země (kromě Panamy) tvoří jádro Andského paktu, který se pokouší vytvořit společný trh a získat větší vliv ve světové ekonomice.

V současnosti jen Kolumbie a Venezuela mají demokraticky zvolené vlády. Ostatní země ovládají vojenské režimy.

Sociálně-ekonomické cíle

Většina lidí se cítí ponížena, zanedbaná, a to jak ve vztahu k privilegiovaným třídám v jejich vlastní zemi, tak i vzhledem k rozvinutým státům. Pokračující frustrace jejich očekávání způsobuje intenzivní pocit nespokojenosti a netrpělivosti s přetrvávajícími podmínkami. Toto vysvětluje podporu vojenským vládám, které slibují zavést účinná a přísna opatření. To také vysvětluje silný nacionalismus.

V tomto regionu většina lidí přijímá myšlenku kolektivního vlastnictví.

Všechny země v oficiální politice následují tradiční styl industrializace, podle západního vzoru.

Způsoby konzumu a spotřeby byly utvářeny podle vzoru Spojených států a Evropy. To přineslo některé neočekávané efekty. Průmyslová výroba byla orientována na spotřebu luxusního zboží nepočetnými bohatými skupinami. To poškodilo střední a níže postavené sociálně-ekonomické třídy. Sklon konzumovat luxusní zboží nad hranice ekonomické kapacity země („nad poměry“) je významnou charakteristikou jak v tomto regionu, tak i v celé Latinské Americe.

Tyto tendence jsou posilovány tradičními hodnotovými orientacemi. Dokonce i v chudých venkovských oblastech je práce nad uspokojení bezprostředních životních potřeb považována za hrabivost a známkou skryté touhy vládnout. Z důvodu rozšířené chudoby mají vlády malý smysl pro dlouhodobé strategie rozvoje a raději se snaží rychle dosáhnout alespoň minimální úrovně individuálního a sociálního blahobytu.

Velký problém vzniká pro tento region (stejně jako pro celou Latinskou Ameriku) v oblasti urbánního růstu. Všechna velká města jsou obklopena

slumy. Chaitře v těchto oblastech postrádají minimální úroveň hygieny a bezpečnosti.

Ekologické problémy mají nízkou prioritu, protože není dostatečně rozšováno, co je potřebné ihned a co je důležité z dlouhodobého hlediska. Většina zemí závisí na exportu jedné hlavní položky, převážně do USA. Venezuela vyváží hlavně olej, Kolumbie kávu, Ekvádor banány, Peru ryby, Bolívie cín, Panama má příjmy z poplatků za kanály. Národní ekonomiky jsou tak extrémně zranitelné.

Čile v jihovýchodní části Jižní Ameriky

Hlavním cílem zemí tohoto regionu (Argentina, Brazílie, Chile, Paraguay, Uruguay) je poskytnout zaměstnání, vzdělání, přiměřené bydlení a zdravotní služby pro lidi a zapojit „okrajové skupiny obyvatel“ (marginal population) do společnosti. Problémy životního prostředí, stejně jako otázky světového míru, nemají velkou prioritu.

Čile v Argentině

Čile Argentinou zůstávají relativně stále. Zahnují vlastní dům, kus země (aby byl zachován kontakt s přírodou) a také kulturní záležitosti a starost o životní prostředí. Existuje tendence dívat se nostalgicky do minulosti a předpokládat, že velké přírodní bohatství pomůže obnovit vedoucí pozici země na kontinentu.

Zájem o vzdělání je opravdový ve všech vrstvách argentinské populace a je zdarma pro všechny občany. Školství nyní dostává 14 procent státního rozpočtu — nejvyšší procento na jižní polokouli.

Čile v Brazílii

Obyvateľstvo Brazílie má původ v černých Afričanech, Japoncích, Evropanech a Indiánech, stejně jako v populacích jiných latinskoamerických národů. Tato směs vytváří jedinečného národního ducha.

Brazílie je částečně technologicky moderní, částečně primitivně řemeslná společnost. Částečně křesťanská a částečně ještě pevně spjatá s magickými rituály. Obrovská urbánní koncentrace a relativně neobydlená krajina představují další kontrast. Vojenské školy přitahují mnoho mladých lidí, kteří hledají dobré vzdělání. Agro-průmysl je považován za most mezi současnou industriální společností a zdárym, rozšiřujícím se zemědělstvím.

Čile v Africe a na Středním Východě

Subsaharská černá Afrika je jedna z největších částí rozvojového světa. Dnešková byla pod koloniální nadvládou a stále ještě trpí následky této nadvlády.

Afričané si přejí osvobodit se od všech pozůstatků koloniálních, neokoloniálních a rasistických vztahů. Ačkoli Afričané ví, že tento problém si musí vyřešit sami, mnozí považují koloniální dědictví za společnou odpovědnost mezinárodního společenství.

Většina afrických zemí stojí před problémem založení demokratických politických systémů ve svých nově nezávislých státech. Po období dekolonizace na konci padesátých a počátkem šedesátých let bylo obtížné sladit skupinové zájmy jak na regionální, tak i subnárodní etnické úrovni.

Jedním z nejvíce uznávaných národních cílů je vytvořit politické instituce, které by mohly ustanovit jednotu mezi kmenovými a náboženskými frakcemi.

Národní elity mají nejjasnější formulované cíle a plány. Nacionalismus elit je příkladem hluboké touhy po kulturní a politické identitě, které je dokonce podřízena i ekonomika.

Dělníci a řemeslníci tvoří menší sociální vrstvu, jejíž ekonomická a politická váha je stále ještě omezena. Zemědělci, farmáři a rybáři tvoří mohutnou většinu populace od 80 do 85 procent ve většině zemí. Není náhodou, že prosperita Pobřeží Slonoviny je v souladu s úspěchem politiky týkající se venkovských oblastí.

Čile ve francouzsky mluvící západní Africe

Jazyky zanechané koloniálními mocnostmi ještě stále působí jako faktor rozdělující skupiny národů v africkém společenství. Jedním sektorem s relativně podobnými cíly a očekávanými je Pobřeží Slonoviny, Guinea, Mali, Senegal, Maurétánie, Niger, Horní Volta, Beninská lidová republika a Togo. Jejich jazykem je francouzština a kromě toho několik místních afrických jazyků. Převážně je ekonomika orientována na zemědělství a region velmi trpí suchem Sahelu. Kromě poměrně privilegovaných zemí, jako je Pobřeží Slonoviny, většina zemí závisí na monokulturách. Industrializaci považují vlády i lidé za nezbytný krok.

Západotříetí vůdci kritizují bohaté země, které ovládají světovou ekonomiku. Chtějí opravdovou revizi nespravedlivého ekonomického pořádku, který panuje v mezinárodních vztazích.

V politické sféře se vedoucí strany snaží překonat tři typy vnitřního rozdělení. První se týká vztahů mezi etnickými skupinami. Druhý typ je rozdíly mezi moderním sektorem urbanizované populace, která je v kontaktu se západním světem a tradičním sektorem, který je obecně méně otevřen vlivům moderního světa a který tvoří velkou většinu populace. Třetí typ tvoří rozdíly, dokonce opozice mezi vnitrozemskými a pobřežními regiony zemí. Jsou způsobeny rozdílnými zájmy, stejně jako etnickými a náboženskými rozdíly.

Ochrana kulturního dědictví je velkým cílem regionálních vlád. Koncept „negrité“ (tze přeložit jako „hrdost na černošský původ“, nebo „aří nismus“) a autentičnost se nyní objevují ve všech větších projevech politikum dědictví a orientací, tak i současnými socioekonomickými podmínkami. Severní Afrika má hodně společného s regiony Asie, zvanými

Touha populací po blahobytu na zemi nezměníla hluboký cit pro posmrtné. Náboženská dimenze nepopíratelně dává zvláštní zabarvení větší touhou vykonat pouť do Mekky. Pro křesťany je největším snem dosáhnout stejné jako s žijícími bohy a silami.

Cíle v anglicky mluvící západní Africe

Tento region zahrnuje Gambii, Ghanu, Liberii, Nigerii a Sierru Leon. Ačkoliv všechny země jsou chudé, ekonomické problémy a potenciál země se silně liší. Na jedné straně je Nigerie s významným diverzifikovaným zemědělstvím, rostoucím domácím průmyslem a novými finančními zdroji za než vděčí objevu velkých zásob ropy. Druhým extrémem je ekonomiku zcela závislou na produkci a exportu burských oříšků. Němelem mezi je Ghana se silnou závislostí na exportu kakaa, ale s velkým potenciálem pro diverzifikované zemědělství a s přírodními zdroji a Sierra Leon spolu s Libérií, oba exportéři minerálních produktů a s poměrně diverzifikovaným zemědělstvím.

Základním problémem těchto zemí je „závislost“. Závisí především zemědělství. Za druhé, země jsou velmi závislé na mezinárodním systému. Základním cílem regionu je rozbití tuto závislost a dosáhnout soběstačnosti kdekoliv je to možné.

Ekonomický a sociální rozvoj prostřednictvím „svépomocných“ (self-help) projektů je významným rysem rozvojového plánu, který také hledí vhodnou rovnováhu a spolupráci mezi soukromým a veřejným sektorem. Regiony odmítají ortodoxní dogma, že ekonomický rozvoj musí postupovat přes průmysl jako základ, při zanedbání zemědělství.

Vzdělání je dnes považováno za klíč k žádoucí sociální transformaci. Tradičním kulturám je věnována značná pozornost. Mnozí cítí, že léta koloniální nadvlády vedla k odcizení elit od kmenových tradic, které by nyní měly být systematicky ožívovány.

Kulturní renesance se projevuje také v náboženských hnutích. Mnoho afrických církví se oživuje a účinně soupeří s protestantskými církvemi a s katolickou církví.

Cíle v severní Africe a na Středním Východě

Afrika na sever od Sahary se velmi liší od subsaharské Afriky jak v kulturním dědictví a orientaci, tak i současnými socioekonomickými podmínkami. Severní Afrika má hodně společného s regiony Asie, zvanými

Střední Východ. Bez ohledu na rozdíly v socioekonomické vyspělosti, sociální a politické rozdíly, byly šířeny přes tento region a ten byl dlouho znám jako „křižovatka civilizací“. Zrodilo se tu židovské, křesťanské a islámské náboženství. Asi 290 milionů lidí žije nyní v regionu ve více jak 20 státech.

Všechny země regionu jsou si vědomy potřeby ekonomického rozvoje. Rychlý pokrok vědy a technologie a západní konzumní styl měly i zde velký vliv. Tyto procesy učinily lidi podezřelými vůči cizím hodnotám a učinily integraci tradičních a moderních přístupů obtížnou. V 15. století objevili Evropané cestu do Asie kolem Mysu dobré naděje. Toto, spolu se zvýšenými náklady dopravy přes Střední východ, vedlo ke zvýšené izolaci regionu. Moderní styky s Evropou zanechaly hluboké stopy na celém regionu. Moderní technologie převahou Západu, beznadějná byla konfrontace se západní vojenskou silou. Důvod vojenské techniky začal na počátku 19. století a kulminuje dnes. Vzdělání vytvořilo novou elitu a rozšířilo evropské ideje.

Dnes se region nachází ve víru velkých kulturních změn. Ale postupně se objevuje nová koncepce pokroku, která je odlišná od kolonizace, pokřesťanštění a přijímání západních hodnot. Většina národních hranic je odvozena z politických manipulací evropských koloniálních mocností. Lidé nikdy dříve nebyli tolik separováni navzájem. Objev mohutných zásob ropy změnil dávné křížovatky civilizace na hlavní tepny současného světového energetického systému. Avšak enormní příjmy z ropy v některých oblastech rozšířily propasti mezi státy. Skupina na ropu bohatých zemí, s populací asi 3 procenta z regionu, získává 50 procent příjmů z ropných zisků. Zatímco v některých pouštních oblastech se města podobají téměř nejobhatším městem na Západě, hlavní část populace trpí extrémní chudobou. Privilegované skupiny dosáhly nejvyšších evropských a amerických standardů. Mnozí žijí v přepychu a požitkářství. Jiné země nemají kapitál na rozvoj a nevládní zdroje, aby přilákaly investice.

V minulých stoletích tradiční podmínky společnosti a ekonomiky utvářely hospodárné obyvatele žijící v harmonii s přírodou, tradiční náboženská

proroctví zdůrazňovala život po smrti a fyzické obtíže byly považovány za zkoušku charakteru. Ale podmínky v bohatých státech nyní vedou k hodnotovým orientacím zaměřeným na bohatství a moc. Zatímco pravda, etika a lidskost byly tradičními hodnotami, rozšířil se nyní egoismus, ziskuchtivost, nemorálnost, nečestnost, sobectví a arogance. Tam, kde mužné slovo nebo podání ruky bylo závaznou smlouvou, nemusí být nyní dodrženy ani právně stvrzené smlouvy. Mezi širokými vrstvami populace víra, že katastrofy, války, epidemie a sociální stav jsou nezměnitelnou Boží vůlí, je stále rozšířená. Nicméně nové ekonomické reality v zemích bohatých na zdroje ukázaly důležitost plánování, předvídání a ovlivňování budoucnosti. Analýzy událostí a podminek a hledání alternativní politiky postupně nahrazují odhadové, intuitivní a fatalistické přístupy minulosti.

Na Středním Východě a v severní Africe nyní nastala exploze očekávání. Lidé, kteří v minulosti byli přivklí chudobě a zaoctalosti a považovali to za vůli Boží, se nyní probudili a věří, že jejich podmínky nejsou vůlí Boha, ale že jsou výsledkem exploatace národního bohatství „velkými mocnostmi“ a „rozvinutým světem“. Přístup k bohatství a moci je, podle mínění mnohých, umožněn přes přístup k vyššímu vzdělání. Vzdělávací instituce jsou zavale-ny požadavky. Chudé rodiny se snaží poskytnout příležitost k vyššímu vzdělání svým dětem, někdy dokonce za cenu rozprodání svého majetku. Naneštěstí, tento potenciálně pozitivní rozvoj se často zvrátí v touhu získat osvědčení a diplomy a mladí lidé pak předpokládají, že toto je oprávněné hledání příčiny zklamání a deprivace vně sebe a mají málo trpělivosti hledat a učít se cesty a způsoby získání moci a bohatství. Obdivují jednání některých skupin a jedinců, kteří využívají skuliny v systému, jeho korupci, byrokracii a stali se tak zřetelně úspěšnými. Tyto tendence posilují korupci v byrokracii, která zůstává, společně s vlivem rozvinutého světa, hlavní překážkou rozvoje.

Cíle v Indii a v jihovýchodní Asii

Unie Indie (Union of India) zabírá více jak 3 milióny km² a sestává z 22 států a 9 územních svazů. Má více jak 600 miliónů obyvatel, kteří mluví 14 oficiálními jazyky a asi 831 dialektů, ze kterých 706 dialektů mluví skupiny větší jak 100 tisíc lidí. Indie je mnohorasová, mnohonáboženská společnost s mnoha kastami a třídami rozděleními.

Budeme se zabývat čtyřmi hlavními vrstvami — elitou, typickými masami, tradičními kmeny a kastami a náboženskými skupinami.

Elitní skupiny se dělí do několika kategorií: chudší elita, včetně členů legislativních a jiných volených orgánů, ekonomická a obchodní elita, odborná elita, administrativní elita a sociálně-kulturní elita. Každá z těchto skupin je složena ze dvou částí — z tradičně orientovaných a z moderně orientov-

ných lidí. Propast mezi elitami a masami indických lidí je velká. Masy jsou negramotné a extrémně chudé. Průměrný Ind se zabývá především sám sebou, svou rodinou a živobytím. Vede život z „ruký do úst“ a jeho dlouhodobé zájmy jsou svázány s jeho stářím. Když je starý a nemocný, může hledat podporu jen u své rodiny, příbuzných a přátel. Průměrný hinduista věří v doktrínu karmy a znovuzrození a přijímá současné podmínky jako předurčené a správné.

Kmenová část indické populace má vlastní separovanou identitu v rámci sociálního systému. Tvoří více jak 20 procent populace. Kmenová část populace je si nejméně vědoma změn probíhajících v Indii. Kmeny žijí svým vlastním životem a nezabývají se takovými záležitostmi.

Velké náboženské skupiny v Indii tvoří hinduisté, muslimové, křesťané, sikhové, buddhisté a džinisté (Jains). Hinduisté tvoří 82,72 % celkové populace, muslimové 11,21 %, křesťané 2,6 %, sikhové 1,89 %, buddhisté 1,47 %, džinisté 0,41 %.

Činné náboženské skupiny mají tři hlavní cíle: přispět k zachování a pokračování náboženského systému, zlepšit vnitřní uspokojení stoupenců zdůrazňováním jejich duchovních a jiných „potřeb z jiného světa“ zajistit skupinovou solidaritu a uspokojení základních potřeb jejich členů. Indická historie je přeplněna konflikty a utrpením miliónů lidí ve jménu náboženství. Protože je Indie jednou z nejchudších zemí světa, potřebuje pomoc pro realizaci svých plánů sociální a ekonomické rekonstrukce. Je také jasné, že indický problém nemůže být řešen jen mezinárodní charitativní činností. Tak koncept „swadeshi“ (doma vyrobené zboží) a soběstačnosti, tolik zdůrazňovaný během boje za nezávislost, má stále velký význam.

Odstranění chudoby a dosažení soběstačnosti jsou dva hlavní cíle. Úplné nezaměstnaných je 50–60 miliónů lidí, tj. asi 10 procent populace. Tato čísla však nezahnují milióny nedostatečně nebo sezónně zaměstnaných.

Populace číní nyní 610–625 miliónů lidí a zvyšuje se o 14 miliónů ročně. Zvýšení je způsobeno lepšími zdravotními podmínkami, kontrolou epidemií, účinným bojem proti hladomorům, malým účinkem opatření týkajících se plánování rodiny, nízkou úmrtností, nedostatečným snížením porodnosti.

Okolo 75 procent lidí závisí na zemědělství a spřízněných sektorech. Chudoba je obvykle spojena s nízkou úrovní zdraví. Spatné zdraví lidí v Indii je zvyčasně nehygienickým prostředím, neadekvátní a nevyživnou stravou, nevhodným bydlením, nekvalitními zdroji vody, nevhodným ukládáním lidských odpadů, nedostatkem zdravotní péče a absencí výchovy k péči o zdraví.

Kolem 70 procent populace je negramotné. Lidé často nedávají své děti do školy, protože jsou potřebné při práci v domácnosti a hospodářství. Učitelé, sami chudí, nemají vysoké sociální postavení, jak měli v minulosti.

Jazykový problém čini další těžkosti. Nyní vláda přijala pravidlo tří jazyků: lidé v každém regionu se mají učit hinduštinu, angličtinu a svůj regionální jazyk.

Cíle v jihovýchodní Asii

Tento obrovský region zahrnuje Malajsii, Indonésii, Filipíny, Laos, Kambodžu, Vietnam, Barmu, Singapur a Thajsko. Zatímco průměrná hustota populace je okolo 68 obyvatel na km², ve skutečnosti se populační hustota mění od hustě obydleného ostrova Jáva v Indonésii a delty Rudé řeky ve Vietnamu, po řídko obydlené hornaté oblasti a dešné pralesy Bornea.

Tři země z oblasti byly podřízeny britskému kolonialismu (Barma, Malajsie, Singapur) a tři francouzskému (Laos, Kambodža, Vietnam). Indonésie nebyla kolonií hlavně proto, že sloužila jako nárazníková zóna mezi britskými a francouzskými koloniálními zájmy.

Sociální organizace založená na rodině přispívá například mezi Filipínci ke kontinuitě vývoje Filipín, ale je také zdrojem korupce a neefektivnosti a rozšiřuje propast mezi majetnými a nemajetnými.

Malou, ale významnou menšinu v jihovýchodní Asii tvoří 14–16 milionů Číňanů. Přišli jako většina imigrantů do světa naprosto odlišných zvyklostí a tradic. Protože pro ně prostředí bylo nepřátelské, bylo nemožné se významně uplatnit v politickém a sociálním životě. Proto jejich úspěch přišel čistě prostřednictvím bohatství.

Venkovští obyvatelé v jihovýchodní Asii, jako jinde v rozvojevém světě, mají malou příležitost vyjádřit všeobecné cíle. Problémy rození, umírání, nemoci, sňatků, potavy, bydlení — a hledání míru ve své mysli — tyto věci určují životy obvyklých lidí na venkově a ponechávají málo času nebo stimulace na přemýšlení o dlouhodobých cílech.

Obyvatelé měst žijí ve více rozmanitých podmínkách a jejich cíle a očekávání se také podle toho více liší. Život v dnešní Hanoji nebo Phnom-Penhu je naprosto odlišný od života v Singapuru a Manile. Rychle rostoucí střední vrstvy v Singapuru mají mnoho znaků bohatství, blízkých západnímu standardu: lepší zdraví a problémy s obezitou, více volného času, ale také problémy s tím, jak jej smysluplně strávit, zálibu v autech a tendenci být samolibí ohledně budoucnosti.

Cíle Austrálie

Vzdálenost je charakteristická pro Austrálii jako hory jsou charakteristické pro Švýcarsko. Geoffrey Blainey v ekonomické historii Austrálie píše o „tyrání vzdálenosti“.

Většina Australanů jsou opravdu obyvatelé „šťastné země“. Austrálie má velké přírodní bohatství. Je také velkým producentem zemědělských produktů (vlny, masa, obilí, cukru).

Populaci tvoří 13 milionů obyvatel. Země všeobecně přijímá cíl nulového populačního růstu (zero population growth — ZPG).

V roce 1945 byl formulován základní cíl národní politiky — plná zaměstnanost. Pozornost se soustředila prakticky jen na materiální hodnoty a toto mělo širokou podporu. Tato politika byla uplatňována 25 let. Zvláštní důležitost byla přisuzována důstojnosti jednotlivce, základní rovnosti občanů, svobodné společnosti, zlepšení materiálního blahobytu a základnímu právu na práci.

Postoucí zájem Australanů o záležitosti „širšího světa“ nejen ve smyslu zájmu o jiné národy, ale i zájmu o nemateriální hodnoty, se projevuje v poslední době.

Debatu o budoucí imigrační politice se soustřeďuje hlavně na domácí dopad, protože většina Australanů považuje za nereálnou možnost, aby kontinent poskytl domov nesčetným milionům ze sousedních přírodních asijských zemí. Tento přístup je založen nejen na otázce množství lidí, ale i na rasových rozdílech ve společnosti, která vždy oceňovala homogenitu a své rasové a ekonomické složení.

Atlas cílů mezinárodních organizací

Zvyšující se množství důležitých mezinárodních organizací, multiregionálních náboženských skupin a mezinárodních korporací se stává významným činitelem při rozhodovacích procesech.

Cíle Organizace spojených národů

OSN (United Nations Organization) byla založena v roce 1945 a je dnes v přechodném stadiu: nejde ani o ligu čistě suverénních států, ani o nadnárodní organizaci, která by měla moc nad jednotlivými státy. Státy samostatně se chovají někdy neurčitě, rozpolceně vůči OSN. Na jedné straně by rády viděly světové těžkosti a problémy vyřešené. Na druhé straně nejsou ochotny udělit OSN odpovídající pravomoci.

Nadnárodní cíle OSN zahrnují především světovou bezpečnost, lidská práva, světovou ekonomiku, rozvoj, potravinový problém, zdraví, populační otázky, životní prostředí a mezinárodní právo.

Cíle v oblasti světové bezpečnosti

Organizace spojených národů byla svými zakladateli považována především za nástroj udržení míru na Zemi.

Ačkoliv mnoho dohod o odzbrojení bylo přijato, jen jedna — týkající se biologických zbraní — vedla ke zrušení těchto zbraní.

Cíle v oblasti lidských práv

Od založení byla OSN aktivní při kodifikaci norem založených na nedotknutelnosti jednotlivce a jeho právu na podmiňky, které zlepšují šance na realizaci jeho potenciálu. V současné době se projevil nový důraz na kolektivní lidská práva, zvláště práva ekonomická.

Mašinérie OSN pro skutečné uplatnění lidských práv je neúčinná, překřivající se a nadměrná. Obviněné státy se mohou snadno odvolávat na „zasahování do vnitřních věcí“.

Jedním z největších úspěchů OSN bylo vyvedení lidí z kolonialismu k nezávislosti, s prosazováním práva lidí na sebeurčení. Právě tento úspěch vedl k dosažení téměř univerzálního členství — z 51 států v roce 1945 na 144 států v r. 1976.

Cíle světové ekonomiky

Zatímco OSN byla zainteresována na různých formách ekonomické pomoci téměř od svého založení, pouze v poslední době vzniká úsilí o ustanovení globálních norem. Základním prvkem je prosazení rovnoprávného přístupu ke zdrojům, obchodu a technologiím.

Rozvojová pomoc

Rozvojová pomoc je v OSN vysoce institucionalizovaná. Programy rozvojové pomoci mají nyní svou zastrešující organizaci — Rozvojový program Spojených národů (UNDP — United Nations Development Program). Nicméně rozvojová pomoc poskytovaná prostřednictvím programů OSN je malá oproti pomoci bilaterální, kde bohaté země pomáhají chudým, ovšem s tím, že si tyto země politicky zaváží.

UNIDO (The Industrial Development Organization) má úlohu katalyzátoru industriálního rozvoje v rozvojovém světě. Existence UNIDO je nepochybně reflexí na víru mnoha zemí, že rychlá cesta k ekonomickému blahobytu a vysokému standardu života vede přes industrializaci a cílem je dosáhnout produkce zboží, které je nyní běžné v industrializovaných společnostech. Tento předpoklad může obsahovat významné omyly a chyby, podobně jako se dříve dělaly chyby při tradičním přístupu k rozvojové pomoci.

OSN často využívá (a je nebezpečí nadměrného používání) vyjmenování dní, roků, dekád, kdy má být kladen důraz na určitý problém.

Přehledy ukazují, že zatím jediná země — Švédsko, splnila a dokonce přesáhla cíl a závazek, který by měly dosáhnout industrializované země: 0,7 % hrubého národního produktu dávaného na rozvojovou pomoc (USA např. nyní poskytují 0,4 %).

Cíle v oblasti světového potravinového problému

OSN řadu let podporovala růst potravinové produkce a usměrňovala potravinovou pomoc do oblastí nedostatku. Princip je jasný — žádná osoba, která hladoví, nesmí mít odepřenu potravu, je-li tato někde k dispozici. Přijetí tohoto principu na světové úrovni je nyní všeobecné. Hlavní těleso OSN zabývající se potravinovými problémy je Organizace pro potraviny a zemědělství (FAO — Food and Agricultural Organization), jež vznikla v roce 1945.

Cíle týkající se zdraví a základního živobytí

Hlavní agenturu OSN pro tyto otázky je Světová zdravotnická organizace (WHO — World Health Organization), založená v roce 1948. Jejím nejznámějším úspěchem byla kontrola a potlačení nakažlivých chorob, včetně malárie, neštovic a trachomu. Někteří demografové se domnívají, že světovému úsilí v oblasti zdraví a potravin mělo předcházet plánované rodičovství, neboť bez něj populační křivka vlivem zlepšených podmínek prudce stoupá.

WHO je činné i v oblasti zdravotního prostředí, veřejných zdravotních služeb, výchovy a výzkumu v oblasti chorob živočichů. Významným problémem, týkajícím se nyní agentury, je vysoký „únik mozků“ mezi lékaři z rozvojových zemí. Problém, který je spojený se zdravím a nemocemi, je pomoc při katastrofách.

OSN dosáhla také vysokého uznání a respektu při ochraně a přesídlování uprchlíků.

Další oblastí, kde bylo dosaženo úspěchů, je péče o nejchudší a opuštěné děti. Fond OSN pro děti — UNICEF je jednou z nejvíce respektovaných agentur. Stará se zejména o výživu, sociální služby a vzdělání.

Cíle v oblasti světové populace

OSN se začala otázkou populační kontroly zabývat v nedávné době. Tlaky vyvolané zvyky, postojí a náboženstvím částečně způsobilý toto zpoždění.

Industrializované země zdůrazňovaly, že úspěchy rozvojových zemí v zemědělství a průmyslové produkci jsou spotřebovávány a „ztraceny“ zvyšující se populací. Změna populačních trendů zůstává nadále citlivým bodem.

Cíle světa v oblasti životního prostředí

OSN se začala výrazně aktivizovat v oblasti životního prostředí a znečištění od světové konference v r. 1972 ve Stockholmu. Do světové konference o prostředí ve Stockholmu bylo životní prostředí, ekologie a znečištění považováno většinou světa za zvláštnost západních industrializovaných

zemí. Zájem rozvojových zemí začal v době, kdy nová agentura pro životní prostředí, UNEP (United Nations Environment Programme) byla umístěna do Nairobi v Keni. Jde o první agenturu OSN, která má sídlo v rozvojové zemi.

Cíle v oblasti světového práva

Mnozí od OSN očekávají, že by měla položit základy k mezinárodnímu společnému právu. Ve skutečnosti to znamená ustanovení planetárních norem chování.

Jedním z nejvýznamnějších úspěchů se stalo přijetí principu, že přírodní zdroje mořského dna a podzemního prostoru vně národní suverenity jsou společným dědicím lidstva, ne vlastnictvím jakéhokoliv státu nebo skupiny států.

Cíle multinationálních korporací

Multinationální korporace (multinational corporations — MNCs) představují klíčovou sílu v mezinárodním obchodu i při řešení světových záležitostí.

Růst a prosperita jsou základní cíle a smysl multinationálních korporací. Tyto dynamické instituce a výtvory industriální kultury (ať západní nebo japonské) jsou hluboce svázány s etikou růstu. „Být znamená růst“ je kardinální vírou.

Napětí mezi krátkodobými a dlouhodobými cíli

Na jedné straně mají MNCs zájem na podnikání v dlouhodobé perspektivě. Na druhé straně manažerská kalkulace dává přednost krátkodobým opatřením. V inflačním prostředí moderní průmyslové společnosti budoucí možný zisk je pouze slabou motivací pro současná opatření.

Zdá se, že existovala alespoň tři stadia ve vývoji cílů MNCs vzhledem k rozvojovým zemím v průběhu dvou nebo tří minulých desetiletí:

Stadium 1: Rozvojové země jako zdroj surovin. Toto stadium reprezentuje většinu MNCs. Společnosti šly za surovinami, vytěžily je, v některých případech rafinovaly (koncentrovaly) a exportovaly do rozvinutého světa.

Stadium 2: Rozvojové země jako základna pro zpracování. Toto je hlavní strategie MNCs z USA. V rozvojových zemích jsou nižší náklady na pracovní sílu, to přitahuje zejména zpracující průmysl s méně náročnými technologiemi. Produkty jsou pak exportovány do USA a dalších rozvinutých zemí.

Stadium 3: Rozvojové země jako sílicí vnitřní trh. Předpokládá se snížení ekonomického růstu v rozvinutých zemích vede MNCs k zaměření svého zájmu na rozvojové země, na zvýšení potenciálu zákazníků v zemích Třetího světa, kteří vytvoří pro průmyslové produkty nové trhy.

Těžební společnosti jdou tam, kde se suroviny nacházejí (většinou v odlehklých, neurbanizovaných oblastech), zatímco zpracovatelský průmysl a průmysl

služeb jsou tam, kde jsou trhy, tzn. lidé. Proto činnost těžebního průmyslu a „agrobiznisu“ (jejich produkty a služby zlepšují zemědělskou produktivitu) podporují „deurbanizaci“, zatímco zpracovatelský průmysl a průmysl služeb podporují migraci lidí do měst.

Současné změny v plánech a cílech korporací

Od počátku 70. let multinationální korporace přijaly způsoby plánování, které jim umožňují brát do úvahy dlouhodobé výhledy pro podnikání a jeho podmínky.

Cíle Světové rady církví

Světová rada církví (World Council of Churches) je organizací sdružující okolo 285 církví ze všech částí světa. Každá církev se může stát členem, přijímá-li základní kredo: „Vyznáváme Pána Ježíše Krista jako Boha a Spasitele a proto usilujeme o naplnění společného volání ke slávě jednoho Boha Otce, Syna a Ducha Svätého“. Světová rada se dnes soustředí na zlepšení sociálních, politických a ekonomických faktorů, které mohou pomoci sociální a duchovní obnově. V r. 1975 určila následující světové záležitosti jako významné pro svou činnost: osvobození žen, nespokojenost lidí hledajících více politické rasové svobody, užívání zvýšených hrubých národních produktů silnými vládami na rozvoj technologických vojenských komplexů, nestabilitu 200 let starého světového měnového systému, populační explozi, ekologické problémy, prohlubování propasti mezi bohatými a chudými zeměmi.

Cíle pro rozvojovou pomoc

Rada věnuje zvláštní pozornost problému rozvoje a jeho žádoucím a nežádoucím důsledkům. Vyjadřuje, že centrem rozvoje je člověk a lidé nesmí být považováni za předměty manipulace. Rozvoj se musí stát prostředkem k vyšší ekonomické a sociální spravedlnosti ve světovém společenství.

Bylo řečeno, že spravedlnost je univerzální koncept, který zahrnuje přírodu, stejně jako lidskou společnost. Volá po uvědomění si vzájemné závislosti mezi lidmi a jejich přírodním prostředím. „My, lidské bytosti, potřebujeme každý z nás lidské společenství. My, lidstvo, potřebujeme přírodu jako část společenství stvoření. My, stvoření, potřebujeme Boha, našeho Stvořitele a Vykupitele.“

Nezbytností v každé společnosti je zajištění harmonie mezi osobní svobodou a sociální odpovědností. Je také nutné uznat, že ekonomický růst je prostředek, ne naplnění smyslu. Světová rada volá po participacním (účastnickém) rozhodování prostřednictvím vhodnějších institucionálních struktur

a po změně cílů rozvinutých zemí, zvláště s ohledem na spořičbu. Musí být specifikovány minimální lidské potřeby a rozvoj musí být hodnocen ne v termínech rostoucího hrubého národního produktu, ale v termínech kvality života a sociální spravedlnosti.

Zpráva z r. 1975 o „Sociální odpovědnosti ve věku techniky“ vyhláší: „Před lidstvem nyní stojí odpovědnost provést uvážlivý přechod k setrvalé globální společnosti, ve které věda a technika budou pomáhat dosažení základních fyzických a duchovních potřeb lidí, minimalizaci lidského utrpení a vytvoření životního prostředí, které napomůže důstojné kvalitě života všech lidí“.

Světová rada církví usiluje o vytvoření spravedlivé a trvale udržitelné světové společnosti.

Rada církví si přje opraviti tři chybné ideje o lidských právech. První, že lidská práva se týkají pouze individuální osoby, tzn. že nejsou aplikovatelná na skupiny a komunity. Tato myšlenka má své kořeny v liberálistu 19. století a byla církvemi podporována zdůrazňováním „individuální spásy“. Druhou chybou myšlenkou je, že lidská práva jsou otázkou „nepolitickou“. Rada církví věří, že jde o politickou záležitost, „stejně jako každý pokus člověka realizovat svůj potenciál, kterým je Stvořitel obdařil“. Třetí idea, jež by měla být opravena je, že standard lidských práv se používá pouze na „jejich“ situaci, zatímco „naše“ situace je odlišná. Mezinárodní spolupráce by měla zajistit opravdu univerzální aplikaci standardu lidských práv.

Cíle římsko-katolické církve a Svaté stolice

Katolická církev má vliv nejen na katolíky, ale také na věřící jiných náboženství a na vlády většiny států. Přes svoji nepatrnou ekonomickou a vojenskou sílu má významný vliv v dnešním světě.

Cíle týkající se lidských práv

Lidská osoba je vskutku začátkem, subjektem i koncem činnosti všech sociálních institucí, bez ohledu na rasu, pohlaví nebo náboženství. Všichni lidé si jsou z podstaty rovni.

Cíle týkající se osobního a rodinného života

Láska je nejvyšším završením lidské zkušenosti. Toto je základem pohledu katolické církve na manželství. Tento koncept zahrnuje lásku k Bohu (nejvyšší objekt lásky) a současně lásku k bližnímu. Děti jsou nejdražším darem manželství.

Církev přísne rozlišuje mezi legitimními a nelegitimními formami plánování rodiny. Legitimní formy jsou následující:

- terapeutické prostředky, nezbytné v případě onemocnění organismu;
- využívání neplodných období.

Nelegitimní formy jsou tyto:

- přímá sterilizace ať trvalá nebo dočasná (týká se muže i ženy);
- každá akce, která před hlavními aktem, při jeho dovršení, nebo při vývoji jeho přirozených důsledků vede k zabránění zplodění;
- přímá interrupce započatého vývojového procesu a především potrat.

Sociálně-ekonomické cíle

Koncept soutěživosti jako nejvyššího smyslu ekonomiky je odmítán, společně se soukromým vlastnictvím, chápaným jako absolutní. Je povinností společnosti zajistit, aby každý jedinec mohl najít práci. Současně je nutné, aby práce byla humanizována a umožnila rozvoj osobnosti, což je klíčovým bodem křesťanské sociální etiky.

Pozice katolické církve v ekonomické oblasti se markantně liší od kapitalistického pohledu, kde základním měřítkem je zisk.

Církev potvrzuje legitimnost soukromého vlastnictví, která vyplývá z práva člověka žít z darů Země.

Cíle týkající se lidí v rozvojových zemích

Katolická církev vyvíjí velké úsilí o odstranění nerovnosti mezi lidmi na všech úrovních. Potřeba přinést katolickou doktrínu (učení) všem lidem je zvláště naléhavá dnes, kdy národy cítí potřebu sociální, politické a náboženské nezávislosti.

Katolická církev bere na zřetel existující kulturní rozdíly rozvojových oblastí při diskuzi o jejich cílech. Jsou rozlišovány tři široké oblasti: Latinská Amerika, Afrika a Asie. Vzhledem k Latinské Americe zdůrazňuje potřebu osvobození a nekompromisního odsouzení všech forem nespravedlnosti. Vzdělání musí být tvořivé a obohacující. V africkém regionu je důraz pokládán na rozvoj. Všichni lidé by měli mít užitek z technického pokroku. Musí být dosažena spravedlnost, všeobecné vzdělání a konec diskriminace. Proto je nezbytné obnovit fondy na rozvoj, jdoucí za úzké zájmy ekonomů; sociologů a politiků. Rozvoj zahrnuje progresivní humanizaci, osvobození od hladu, nemoci a ignorace a od každého druhu zotročení. Cíle pro Asii se týkají současné chudoby, podvýživy, nemoci a války. Katolická církev věnuje pozornost přáním mladých Asiiců, stejně jako dávným kulturám, náboženstvím a tradicím. Věk pasivního přijímání chudoby, ignorace a nemoci je pryč, objevila se nová očekávání: „více ryže na stolech, vzdělání pro děti, touha po svobodě a jednotě“.

Cíle týkající se vztahu s nekatolíky

Před pontifikátem Jana XXIII. vztahy katolické církve k lidem jiné víry a ateistům byly extrémně neústupné. Od r. 1960, kdy byla vydána encyklika

Mater et Magistra, se vztahy zlepšily. Spolupráce s nekatolíky je namířena do ekonomických a sociálních sfér.

Pro zlepšení komunikace a dialogu Pavel VI. ustanovil tři sekretariáty: pro spojení s křesťany, pro věřící a pro věřící jiných náboženství (ne-křesťany).

Vztahy s nekatolickými křesťany

Měly by být zdůrazňovány společné aspekty, s ohledem na rozdíly týkající se tradice, bohoslužeb a kanonických práv.

V dialogu s nekatolickými křesťany je ohniskem kontroverzí uznání pos-tavení papeže jako hlavy církve.

Vztahy s ne-křesťany

Dialog s věřícími ne-křesťanských náboženství se stal významnou záležítostí v katolické církvi od 2. vatikánského koncilu. Kardinál Franz König v r. 1975 řekl: „Každé náboženství obsahuje paprsek světa, kterým nesmíme opovrhovat ani usilovat o jeho vymizení“.

Každý člověk hledá v různých náboženstvích odpovědi na základní otázky tajemství lidského bytí, které se dnes dokonce více než za starých časů dotýkají lidského srdce: Kdo je člověk? Co dává vznik našemu utrpení a jaký je jeho smysl? Kudy vedou cesty k opravdovému štěstí? Jaká je pravda o smrti? ...

Vztahy s ateisty

Ateismus je odsuzován jako nejzávažnější chyba našich časů. Církev také odsuzuje každý ideologický systém založený na ateismu, zvláště ateistický komunismus. Dialog s takovými systémy je téměř nemožný. Ale toto neznamená, že církev nehledá motivy a příčiny ateismu samotného. Jsou rozlišovány dvě formy „systematického“ ateismu. Jedna je typická pro západní světský způsob myšlení, druhou je marxismus. V prvním případě je člověk považován za bytost, která má završení sama v sobě, za „jediného tvůrce své vlastní historie“, přesvědčeného o své síle, získané moderním technickým pokrokem. V případě druhém je osvobození člověka považováno za možné prostřednictvím sociálně-ekonomické emancipace.

Katolická církev přísně odsuzuje oba tyto přístupy. Přesto však lépe než odsuzovat ateisty, katolíci musí dávat svědectví o víře, která je živá a zralá. Uprímný a prozíravý vztah s ateisty je možný, protože „patičné zlepšení“ tohoto světa vyžaduje spolupráci všech lidí, věřících i nevěřících.

II. Nové horizonty prostřednictvím globálních cílů

Zatímco nejhudší z chudých žádají naplnění svých nejzákladnějších materiálních potřeb, bohatí a mocní pokračují v honbě za dalším bohatstvím a mocí. Mohou být třeba i skromnější potřeby a očekávání lidstva naplněny v nadcházejících desetiletích, kdy populace bude větší a zdroje planety vyčerpány? Tato otázka vyvolala neomaltuziánské kontroverze mezi optimisty orientovanými na růst a pesimisty považujícími možnosti světa za konečné. „Pesimisté“ upozorňují na existenci „vnějších limitů“, které omezují pokračování trendů exponenciálního růstu. Kritické limity, jež dnes stojí před lidstvem jsou však humánní, ne fyzické. Překonání těchto „vnitřních limitů“ (inner limits) může rozšířit vnější limity, v některých případech pak i vnější limity zmizí.

Vnitřní limity globálního rozvoje jsou vlastní krátkodobým^a úzce, na vlastní prospěch zaměřeným cílům. Následky takových cílů mohou aktivovat celou sérii vnějších limitů ve formě zničení přírodních zdrojů, znečištění prostředí, nedostatku potravinové produkce, ohrožení klimatu, destrukce života a obytných prostředí, terorismu a války. Vnitřní limity však mohou být rozšířeny, mohou být přijaty dlouhodobější a globálnější cíle. Dosažení globálních cílů může otevřít nové horizonty pro lidstvo. Těmito horizonty by mohly být větší spravedlnost a humanismus, rozvoj orientovaný na splnění potřeb a seberealizaci lidí, národů a regionů. Ale dosažení takových cílů je podmíněno změnou dnešních cest myšlení a plánování růstem světové solidarity.

V každé zemi světa lidé očekávají od budoucnosti více, než jim nabídla minulost. Zatímco jsou skeptičtí co se týče budoucnosti světa jako celku, věří, že jejich osobní budoucnost bude lepší.

V bohatých zemích Severní Ameriky, západní Evropy a Japonska se většina lidí obává inflace, nezaměstnanosti a vysokých nákladů na živobytí. Chtějí dále zlepšit svou materiální úroveň života.

V rozvojových zemích Latinské Ameriky, Afriky a Asie se většina strachu je o holé přežití, největší úsilí zaujímá starost o dostatek potravy.

Chudší lidé očekávají od budoucnosti více, než lidé lépe situovaní. Afričané a lidé v Latinské Americe jsou optimističtější ve svých vyhlídkách na lepší budoucnost, než Evropané.

Ekonomická bezpečnost a růst, trvalé a výnosné zaměstnání a dostupné zboží a služby potřebné k přežití — to jsou dominantní univerzální zájmy lidí. Způsob, jak toho dosáhnout, vede v očích většiny lidí přes více průmyslu v zemi. Čím jsou lidé chudší, tím více si přejí, aby národní průmysl rostl. Nejbohatší si nepřejí průmysl ve svých domovských komunitách a ve své zemi si přejí jen nevelké množství průmyslových aktivit, zatímco chudí si přejí

industrializaci kdekoliv ve své zemi. Bohatá mládež se staví proti další industrializaci, kdežto chudá mládež v rozvojových zemích ji podporuje. Pro bohaté znamenají tovární komíny znečištění a lidskou práci, pro chudé znamenají ekonomickou bezpečnost a přístup k vyroužněnému zboží a k lepším životním podmínkám.

Málokterí zatím oceňují tradiční způsoby venkovského života, ačkoliiv občané bohatých, technologicky vyspělých zemí (zvláště mladí) znovu objevují tyto hodnoty jako alternativní k hodnotám průmyslové civilizace. Ale např. v Africe, kde téměř 80 procent lidí žije ve venkovských oblastech, 70 procent by chtělo žít ve městech. Také v Asii a v Latinské Americe, čím jsou lidé chudší a mladší, tím více chtějí zpřehat své vesnické kořeny a přesídlit se do metropolí.

Mnozí pochybují, že lidstvo je schopno prorazit své současné vnitřní limity, které nás vrozeně přitahují ke krátkodobým a jen na vlastní zájmy orientovaným cílům. Mnozí jsou skeptičtí v otázce, že by egoismus a krátkozraké myšlení mohlo být překonáno. Nesdílime tento názor. Prozkoumali jsme většínu hodnotových a náboženských systémů lidstva a zjistili jsme, že obsahují zárodky potřebného humanismu, a že jsou schopny překonat současné vnitřní limity lidstva a inspirovat člověka k růstu světové solidarity.

III. Překonání vnitřních limitů

Globální cíle jsou dosažitelné. Je nebezpečí, že by lidstvo mohlo zůstat omezeno současnými limity, které se projevují prosazováním krátkozrakých a sobeckých zájmů. Tyto vnitřní limity jsou kritické a je potřebné, aby byly překonány.

V závěrečné části této zprávy uvádíme přehled lidských morálních a intelektuálních zdrojů, s ohledem na růst světové solidarity.

Velká náboženství a světová solidarita

Navzdory erozivním účinkům moderní vědy a životních stylů, navzdory rozšíření ateistických ideologií, světské etiky, principů podnikání a vládnutí, většina lidí v každém národu věří v Boha, nebo v univerzálního ducha a hlásí se k církvi, náboženské skupině, nebo víře. Tak tvoří ve světě velmi významnou sílu. Tato síla nemůže být opomenuta při hodnocení budoucnosti.

Židovství a růst světové solidarity

Ačkoliiv Židé jsou v současnosti málo početní, ve srovnání s ostatními velkými náboženstvími zauímají důležitou pozici při řešení problémů v mezinárodním měřítku. Židé se podílejí na podnikatelském, občanském i vládním vedení v několika velkých zemích.

V dobách Kristových žilo podle odhadů v římském impériu asi 6 miliónů Židů. Začátkem 19. stol. se populace Židů snížila asi na 3 milióny. V roce 1939 však již měla asi 18 miliónů. Šest miliónů Židů bylo zabito při nacistických masakrech a dnes jich je ve světě něco přes 14 miliónů. Téměř šest miliónů žije v USA, tři milióny v Izraeli a více jak dva a půl miliónu v Sovětském svazu. Náboženstvím tohoto relativně malého, ale vlivného národa je judaismus. Začátkem je Božské stvoření a od té doby se Boží plány rok od roku odhalují a naplňují. Navzdory opakovaně neposlušnosti a odporu člověka, vše směřuje ke konečnému naplnění Božského účelu. Judaismus vidí člověka jako partnera Boha při pokračujícím díle stvoření. Tato „teologie tvoření“ („creation theology“) je centrem židovského pohledu na svět.

Izrael je volán do nového vztahu s Bohem a Izraelitě musí být „svědkem národům“, morálními učiteli lidstva. Nikde v Bibli není řečeno, že tato úloha znamená nějakou nadřazenost Židů nad ostatními lidmi. Pověření přicházejí od Boha a nezáleží na lidském talentu, nebo schopnostech.

Dnes mesiášský duch stále Židy motivuje, aby se ujímali vedoucích rolí při pokračujícím boji za spravedlnost a humannější společnost. Judaismus nadále učí univerzálnímu bratřství lidí a nekonečné hodnotě každé lidské bytosti v očích Boha.

V židovské tradici se nevolá po tom, aby se zbytek světa obrátil na judaismus. Židovské „poslání“ je ve své povaze striktně etické. Protože Boží tvář je před člověkem skryta, žádný náboženský systém nemůže pojmut celou pravdu. Neexistuje „pravá“ víra, nebo teologie. Proto respekt k ostatním náboženským systémům je pro Židy základním pravidlem při chápání světa.

Křesťanství a růst světové solidarity

Křesťanství se vyvinulo z judaismu učením Ježíše Nazaretského a vírou, jež se týká jeho osobního významu. V současnosti ovlivňuje morálku a pohled na svět významných států, umělců a vědců. Mezi judaismem a křesťanstvím existuje kontinuita. Obě náboženství jsou monoteistická a křesťané považují své náboženství za naplnění židovské historické mise.

Ježíš ve svém učení vyzýval k tomu, abychom především milovali Boha a podobnou láskou abychom milovali bližního. Znamením Božho království není postavení a sláva, ale pomoc a sebeobětování pro dobro druhých.

Jsou dvě významné věci, jež mají spojitost mezi univerzálností křesťanského posestí a růstem světové solidarity. Za prvé je to moc křesťanství jako univerzálního náboženství, bez ohledu na národ, rasu nebo kastu. Za druhé je to vtrvalý důraz na etiku ve všech formách křesťanství. Být spojen s Bohem, znamená mít mysl Kristovu, který dělal jen dobré. Znamením Božho království je spravedlnost a milosrdenství, odpuštění, sdílení se,

sebeobětování se pro všechny, kteří potřebují fyzickou nebo duchovní pomoc, a také bratrství všech, bez rozdílu třídy nebo rasy.

Křesťanství má velký potenciál rozšíření svého společenství. Církev dělá velký pokrok při překonávání dřívějších sporů mezi sebou, s nekřesťany a s ateisty a podporují růst nového humanismu, který zahrnuje všechny lidi.

Islám a růst světové solidarity

Islám, jako „pozitivní“, nebo historické náboženství vzniklo v Arabii v sedmém století. Následně se rozšířilo do tří kontinentů, od Arabského poloostrova severovýchodní Afriky do Íranu, do údolí Indu a dokonce do Indonésie a Číny na východě. Na západě dosáhlo Španělska, Maroka a západní Afriky.

„Neexistuje jiný bůh kromě Alláha a Mohammed je jeho apoštolem“.

„Mohammed je poslední z proroků“.

Šari'a je zákonem islámu. Podle něj všechny lidské bytosti jsou svaté ve smyslu bytosti Božího stvoření. Všichni lidé by měli žít v harmonických vztazích. Na druhé straně, jako právo historického náboženství, Šari'a ospravedlňovala různé formy diskriminace. Jen muslimové smí mít úplná politická práva v islámském státu.

Islám popírá, že by lidé jakýmkoliv prostředky mohli nastolit sami dokonalou společnost. Islám však nepopírá, že by lidé měli usilovat o ustanovení co nejlepší a morální společnosti.

Historie muslimské a křesťanské kultury nevyjadřuje nesmiřitelný konflikt, naopak ukazuje mnohé prvky harmonie. Obě kultury měly těsné kontakty v pozdním středověku, což bylo také období rozkvětu islámu. Obě náboženství vycházejí ze společného dědictví — helénské kultury.

Hinduismus a růst světové solidarity

Hinduismus je dominantním náboženstvím v Indii a jeho vliv proniká do Pakistánu. Ačkoliv Indie usiluje o to, stát se moderní společností, ideály hinduismu mají velký vliv na myšlení většiny obyvatelstva. Tyto ideály mohou mít škodlivé, stejně jako prospěšné účinky.

Centrálním pro hinduismus je kosmický princip, že jednotu krásných Stvořitelových jevů je vyjádřena prostřednictvím diverzity, jako když různé nástroje harmonicky hrají v jednom orchestru. Každý člověk může rozvinout svou duši a získat kosmické vědomí vlastním úsilím. Nepotřebuje věřit v nic, dokonce ani v Boha a může na tuto cestu vejít.

Hinduismus rozvinul doktrínu, že každá osoba má svoji karmu (osud, akumulaci minulých činů, dobrých i zlých), kterou naplňuje prostřednictvím série inkarnací. Hinduismus zdůrazňuje holistický světový pohled. Hinduistická holistická filozofie zahrnuje nejen muže a ženy, ale všechny stvořené

věci. Bůh, nebo vědomí, sídlí ve všem, včetně skal a rostlin. Nežije-li člověk v souladu s přírodou a chce ji pouze ovládnout a exploatovat, dopouští se násilí na kosmické harmonii.

Hinduismus otevřel cesty k seberealizaci. Během staletí vyvinul různé metody pro objevování a následování těchto cest, to je známé jako jóga.

Jednotlivec má v životě 4 významná stadia: student, s disciplínou celibátu (bezženství), hospodář, účastníci se života komunity s plnými právy i povinnostmi, starší, s poradní úlohou a poustevník, hledající Boha.

Od člověka se očekává, aby využil svůj život k pozdvižení svého vědomí směrem k božskému. To mu dává smysl života.

Velcí hinduističtí vůdci zdůrazňovali univerzální humanismus. Např. Mahátma Gandhi inicioval koncept „zduchovenění politiky“.

Buddhismus a růst světové solidarity

Buddhismus vyrostl z hinduistických tradic, když Gáitama Siddharta (známý jako Buddha), historická osoba z 6. stol. před naším letopočtem, dosáhl osvícení.

Buddhismus je hlavním náboženstvím a má dominantní vliv v řadě asijských zemí, včetně Srí Lanky, Barmy, Thajska, Kambodže a velkých oblastí Vietnamu. Významný vliv má buddhismus také v Indii, Japonsku, Tibetu, Mongolsku a Malajsii. Také na Západě existuje rostoucí zájem o buddhismus, zvláště mezi americkou a evropskou mládeží.

Buddhovo učení je shrnuto ve čtyřech vznešených pravdách: První se týká poznání, že utrpení provází celou naši existenci. Druhá říká, že příčinou univerzálního utrpení je lidská touha po uspokojení toho, co nemůže být uspokojeno — žádostivosti vlastního ega. Vyhlášení, že toto utrpení může být odstraněno a že člověk není odsouzen ke stále bolesti tvoří třetí vznešenou pravdu. Čtvrtá pravda se týká cvičení chování a vědomí, které vede k osvobození od utrpení. Osvobození je možné jen získáním (yvcvičením) mentální ostražitosti, která odstraňuje iluzi separovaného ega. Vášně jsou tak zmrazeny a nakonec mizí, nastává stav nirvány. Ta je chápána jako stav bez vášní, konečná blaženost.

To, co Buddha kázal, nebyl filozofický systém, ale cesta. Toto učení také může sloužit jako model ekonomického sdílení, sociální spravedlnosti a demokracického procesu.

Víra v karmu a reinkarnaci je motivací, aby budoucnost byla brána zodpovědně.

Toto století je svědkem oživení buddhistické tradice a jeho sociálních dimenzí. Pro mnoho buddhistů koloniální zkušenost z jižní a jihovýchodní Asie vedla k posílení jejich uvědomění si vlastního náboženského dědictví

a identity. Západní ekonomické hodnoty, koloniální politiku a akumulaci kapitálu chápou jako krádež a soutěživost vidí jako příčinu zhoršování nemocí společnosti.

Čínská tradice a růst světové solidarity

V čínské tradici konfucianismus je principem jin (yin) a taoismus principem jang (yang). Tradice sama má dvě polarity. V dlouhé historii čínského lidu tyto systémy víry sloužily jako katalyzátory zahraničních myšlenek. Umožnily modifikaci a asimilaci buddhismu ve starodávné Číně. Podobný účinek mají i na marxismus ve dvacátém století.

Centrálním a stálým tématem čínského myšlení byla jednotu vědění a akce. Vědění je počátkem akce, akce zavřešení vědění.

Harmonie lidských vztahů je základem konfucianismu, zatímco estetická vnímavost je ohniskem taoismu. Čínské myšlení je humanistické a není egocentrické. Harmonie je princip, který ovládá lidské chování ve společnosti a jeho vztahy s okolní přírodou. Harmonie je etická i estetická. Dobro a krása jsou synonymy. Dobro znamená harmonii mezi lidmi, estetika je harmonie mezi člověkem a přírodou. V harmonii jsou všechny věci jak dobré, tak krásné.

V čínské kosmologii člověk, nebesa a země symbolizují trojici jednotu vesmíru.

Africké tradice a růst světové solidarity

Afričané mají mytologický pohled na svět. Všechny věci i bytosti ve vesmíru vděčí za svou existenci Nejvyšší bytosti. Nejvyšší bytost poté, co započala stvoření, se uzavřela do sebe (i když není člověku totálně uzavřená) a pouze pozoruje následky svého díla s dobrotou, soucitem a pochopením. Duchovní subjekty, které vytváří africkou osobnost, mají různý původ. Mohou pocházet z předka žijící osoby, jiné z božské podstaty a nebo také přímo z Nejvyšší bytosti samotné. Osoba (člověk) pak přídává nové duchovní entity, k různým částem svého těla. Na druhé straně, když je někdo trápen duchovní nerovnováhou, tyto entity mohou být přemístěny nebo obnoveny vhodnými rituály a magickými akty.

Africká osobnost má hlavní cíl v úsilí sloučit všechny podstatné entity dohromady, takže mohou spolupracovat při vykonávání smysluplných a tvůrčích činností. Tyto entity nejsou pro Afričana méně reálné, než fyzické části jeho těla. Koordinace mnohonásobných složek africké osobnosti má za svůj konečný cíl přístup do společenství duší předků. Tento cíl je tak základní, že pokud není dosažen, Afričan se cítí vyloučen ze společenství žijících i předchozích duší, stává se depřimovaný a šílený a může následkem toho i zemřít.

Jediné reálné, představitelné peko pro Afričana je stav vyloučení z tohoto společenství.

Tento africký smysl pro společenství může být „nástrojem“ pro rozšíření solidarity Afričanů z místních vesnic a kmenů nejen na nově vzniklé nezávislé národy, ale také na africký kontinent i lidstvo jako celek. Fakt, že vidí vždy svět v procesu tvoření, nikdy ne plně skončeného, umožňuje Afričanům přijmout a podporovat pozitivní rozvoj.

Afričané vědí z kulturního dědictví i ze současné zkušenosti, že svoboda nemá význam, je-li jedinec odloučen od společnosti. Afričané se cítí být navzájem závislí na lidském společenství a také na generacích, které přijdou v budoucnu.

Dialog, který zahrnuje nenásilí, má vrcholnou důležitost pro africkou mentalitu. Prostřednictvím dialogu mají být různé aspekty problémů kontrolovány a trpělivě, metodicky zkoumány, definovány a kolektivně řešeny. Moc slova je pro Afričany hmatatelným jevem, manifestujícím jeden z nejvýznamnějších aspektů tvořivé síly člověka.

Vliv velkých náboženství na růst světové solidarity: pro a proti

Náboženství ovlivňují myšlení a chování většiny lidí. Není pravděpodobné ani žádoucí, aby rozdíly náboženských a filozofických pohledů zmizely ze světa. Ale rozdílná náboženství a filozofie se musí učit žít a pracovat dohromady, na malé, „vzájemně závislé“ planetě. Hluboce náboženské společnosti měly také vysoký stupeň fanatismu. Vyvolávaly konflikty, které často ústily v krvavé války. Takovými případy jsou dnes Severní Irsko, Libanon, Filipíny, Indie.

Orientace náboženství na minulost by měla být kombinována s větším důrazem na orientaci k budoucnosti. Místo spoléhání se na obdržená dogmata, na zjevení u vyvolených jedinců, náboženství potřebují hledat potřeby a touhy dnešních i budoucích generací. Všechna velká náboženství vlastní koncepcí a učení, která povzbuzují zájem o budoucnost. Dnešní náboženství začalo vyvíjet nové formy humanismu. Zachovávají si přitom své vlastní hodnoty a víru, ale zahrnují do své sféry zájmu a solidarity všechny lidské bytosti, bez rozdílu vyznání.

Moderní světové směry a světová solidarity

Ačkoliv náboženství má dominantní postavení v myslích většiny světové populace, rozhodnutí, jež hlavní měrou ovlivňují osud lidstva, jsou nyní převážně dělána pod vlivem světských moderních názorů a hodnocení světa.

Liberalní demokracie a růst světové solidarity

Liberalismus, který byl dominantní sociální teorií po tři staletí, zrodil velmi různorodá politická hnutí.

Individualismus byl na vzestupu v Evropě během renesance. Ta obnovila v člověku smysl pro individuální cenu a důstojnost.

Protestantská reformace přidala víru, že jednotlivec je svou vlastní autoritou, protože je schopný uvědomit si sám pravdu.

Osvícenství prosazovalo, že člověk je racionální bytost, která může sama určit, co je dobré. Tyto tři hodnotové systémy přemístily autoritu, dříve svěřenou církvi a státu, na jednotlivce.

Lidé mají přirozenou touhu být svobodní. Neomezovaná vládní moc ohrožuje individuální svobodu a může degenerovat v tyranii. Duch liberalismu je vyjádřen frází: „Vláda, která vládne nejlépe, vládne nejméně“.

Liberalismus tak přirozeně vešel ve spojení s koncepcí demokracie. Demokracie je klasickou řeckou koncepcí vlády lidu, ne tyranu. Liberalní demokracie dláždila cestu klasickému kapitalismu.

Vláda, slovy amerického státníka Daniela Webstera, je „vytvořena pro lidi, byla vytvořena lidmi a je odpovědná lidem“.

Sporné předpoklady liberalní demokracie mohou být shrnuty do následujících bodů:

— Lidé jsou v podstatě oddělení (individualističtí), takže existuje málo opravdové odpovědnosti za účinky dnešních akcí, které ovlivní jednotlivce v jiných regionech Země, stejně jako budoucí generace.

— Jak společenský růst, tak i ochrana vlastních zájmů je nejlépe zajištěna soutěživým, agresivním chováním.

— Jednotlivec by měl být svobodný, zvolit si sám, co je „dobré“ a volba, kterou udělá ve vlastním zájmu „nějak“ bude v souladu s žádoucí volbou celé společnosti.

Liberalní demokracie přitom mohou dosáhnout světové solidarity, aniž by se vzdali individualistického jádra svých hodnot a přesvědčení. Potřebovali by uznat, že trvalá udržitelnost (sustainability) systému, ve kterém se jednotlivci nacházejí, systému složeného z ekonomických, sociálních, kulturních i politických, stejně jako ekologických prvků, je předpokladem naplnění zájmů jednotlivce.

Alternativní kultury a růst světové solidarity

Alternativní kultury se objevily v mnoha regionech světa jako odpověď, často radikální, na problémy života a odcizení pociťované v „moderních“ společnostech.

Specializace zužuje lidské horizonty a zapřičiňuje, že lidé věnují pozornost jen věcem, které mají vztah k jejich specializaci. Lidé, kteří „vypadnou“

a nechtějí takto žít, mají tendenci se sdružovat a sdílet své zkušenosti. Vytváří téměř neviditelnou „společnost ve společnosti“ a kulturně pojaté (více než jen politicky chápané) disidentské skupiny. Hledají alternativní styly života a práce.

Lidé, kteří odešli z „hlavní“ společnosti, zdůrazňují ve svém životě službu více, než dosažení úspěchu, komunikaci více, než prestiž, splnění sociálních úloh více, než zabývání se budoucností.

Svou činnost berou jako osvobození se z prokletí majetnického materialismu a nemorálnosti světa, který nespravedlivě rozděluje konečné zdroje. Jejich ideálem je decentralizovaná společnost, kde odpovědnost je sdílěna společně. Seberealizace je jedním z hlavních cílů. Objevuje se však také používání psychedelických drog, které poskytují víze překvapivě krásy a významu.

Alternativní kultury si vyvinuly svůj vlastní životní styl a způsob existence. Vytváří poměrně nezávislé komunity. Zkušenosti z komunit jsou velkým příslibem a lákadlem pro členy alternativních kultur, ale nejsou bez problémů a potíží.

Městské komunity mají navíc potíže v tom, že jsou denně vystaveny hodnotám „normální“ společnosti působením sdělovacích prostředků a jsou denně v kontaktu s obvyklejšími lidmi na ulici, v práci i ve školách. Proto mnohé komunity ztrácejí členy, někdy i postupně mizí. Jednotlivci se často znovu vrací do společnosti, když dosáhnou středního věku nebo určitého postavení. Komunity se také někdy rozpadají z důvodů finančních.

Revoluce světové solidarity

Dosažení světové solidarity je velkým úkolem naší epochy. Je potřebné rozšířit současně lidské vnitřní limity a podnitit zájem o globální cíle, které přinesou dlouhodobý užitek.

Revoluce v myšlení a jejích vliv na lidskou činnost měly v minulosti vždy velký význam. Od francouzské revoluce v 18. století většina velkých sociálních přeměn, včetně revolucí v Rusku a Číně, měla ideologické pozadí a motivaci. Dnes jsme uprostřed další revoluce vědomí, která je aktivovaná rozšířením komunikací a technologie. Je to revoluce „rostoucích očekávání“. Dříve utlačované a izolované masy lidské společnosti vstupují do vzájemně závislé, globální komunity. Poznávají univerzálnost lidských práv a srovnávají své postavení s postavením privilegovanějších lidí. Pochopitelně, jejich očekávání a požadavky pak prudce rostou.

Existují i další „šoky“ světového vědomí, které uvádějí v pohyb mezinárodní společenství — ekologické vědomí, uvědomění si populačních problémů, vyčerpatelnosti přírodních zdrojů, to vše přichází společně s uvědoměním, že naše planeta je jako křehká vesmírná loď.

Za předpokladu, že bude revoluce světové solidarity rychlá a mohutná, jaký bude její konečný přínos?

Nová solidarita všech lidí, národů, korporací a organizací by mohla podnítit vážné debaty v mnoha veřejných, soukromých, vládních i nevládních fórech, které by se týkaly společného úsilí při překonávání krizí a otevření nových horizontů. Přítěchto debatách by se nakonec mohl objevit konsensus (všeobecná shoda) týkající se vytýčení univerzálně prospěšných globálních cílů. To by mohlo být východiskem pro dosažení všech dalších sociálních, politických, ekonomických a kulturních cílů, jež povedou k budoucnosti, která bude bezpečnější, spravedlivější, humánnější a méně náchylná na krize, než současnost.

Botkin, J., W., Elmandjra, M., Malitza, M.: Učení bez hranic (No Limits to Learning). Pergamon Press, Oxford, 1981

Zpracovali: **Pavel Nováček**

Je třeba uznat nejméně dvě věci:

1. lidstvo se blíží ke křížovce, na které nebude dovoleno učinit žádnou chybu,
2. je třeba prolomit osudný kruh přibývajících komplexity a nedostatečného porozumění.

Neexistují plány a představy, jak zajistit 350 milionů pracovních příležitostí pro dnešní nezaměstnané a další miliardu pracovních příležitostí v příštích desetiletích pro děti, které se nyní rodí.

Nejméně deset let víme o světových problémech, ale přes své vědecké znalosti, pokrok v poznání a úspěchy vědeckého výzkumu pro ně nemáme dostatek porozumění. Ukázalo se, že technická, resp. technologická opatření nestačí, naopak to vede často ke zhoršování problémů, nejsou-li provázeny řešením konfliktů v mezilidských vztazích (zrovnaprávnění žen, péče o dítě, otázky komunikace a konfliktů atd.). To se projevilo mj. při řešení obsahu pojmu „rozvoj“, když se dospělo k závěru, že pojem nelze definovat pouze jako hospodářský růst. Problémy sociálního a lidského rozvoje, problémy rozdělování výrobků a dělby moci a kulturní identity se svým významem postavily na roveň otázce zvýšení hrubého národního produktu, pokud ji nepřevyšují.

Lidské dilema je nesoulad mezi zvyšující se komplexitou všech vztahů a naší schopností se s touto situací vyrovnat. Světové problémy lze vysvětlit teprve sekundárně přírodními příčinami. Nemáme jistotu, že námi rozpoznané problémy jsme poznali úplně, přesně a správně.

Zpráva vychází z nových forem učení, jehož pomocí se má lidské dilema překonat. Pojem učení chápe v nejšířším slova smyslu, ne tedy jen jako konvenční pojmy výchovy, vzdělávání a způsobu výuky. Autoři mají učení za cestu k autenticitě ve vědění stejně jako v životě, přičemž důraz kladou na lidskou iniciativu.

Pro tradiční způsob učení bylo typické **předávání** znalostí a vědomostí. Užívá se tam, kde jde o udržení, zachování společenského systému. Avšak pro dobu změn, neklidu a diskontinuity je důležité **inovativní** učení. V minu-

losti byl tento způsob stimulován šokem, vyvolaným takovými událostmi, jako byly katastrofy, nouze, nedostatky, neštěstí apod. Dnes tento způsob učení nelze akceptovat — obsahuje v sobě smrtelná rizika. Autoři vyslovují přesvědčení, že inovativní učení může připravit jednotlivce i společnost na to, jak společně jednat v nových situacích.

Podstatným rysem inovativního učení je **anticipace**. Zatímco adaptace zahrnuje reaktivní přizpůsobení se vnějšímu tlaku, implikuje anticipace orientaci, připravující na možnost vzniku situací a beroucí do úvahy alternativy, sahající do daleké budoucnosti. Anticipační učení používá takové techniky, jako jsou prognózy, simulační modely, scénáře a modely. Zohledňuje trendy, plánuje a zvažuje budoucí důsledky a možné vedlejší negativní vlivy současných rozhodnutí a bere v úvahu globální implikace místních, národních a regionálních akcí. Akcentuje budoucnost, ne minulost. Používá imaginace, ale vychází z tvrdých dat.

Druhým rysem inovativního učení proořádeho významu je **participace**. Národní státy, zejména národy Třetího světa, stejně jako dělníci, studenti, ženy ap. chtějí spolupřihodovat o záležitostech, které se jich týkají. Naše století je stoletím **práva**, ne ještě jednoznačně stoletím **odpovědnosti**. Jedním z nejdůležitějších cílů účinné participace proto je, aby se požadovaná práva spojila s převzetím povinností. Participace je víc než formální podílení se na rozhodnutích, je to postoje, pro který je příznačná spolupráce, dialog. Znamená to, že se udržuje živá komunikace, že se stále prověřují hodnoty a normy. Ani anticipace ani participace nepředstavují nové koncepty: nový je požadavek jejich spojení.

Koncept — anticipace a participace

Nevědomá **adaptace** se musí změnit ve vědomou **anticipaci**. Informace nás může přivést k novým formám jednání, pokud jí rozumíme a pokud jí dovedeme dát smysl. I když individuální učení je nepochybně základem učení společenského, účastní se obsáhleho a obtížného procesu společenského učení uvědoměle jen málo lidí. Problém je, že **jednotlivci** se neučí tak rychle, jak se musí učit současná **společnost**.

Hledání smyslu — přání uchopit problém, porozumět jeho významu a promyslet možnosti řešení, má pro dnešní svět klíčový význam. Možná, že stojíme tvář v tvář civilizaci, v níž lidé budou sotva tušit, jaké jsou přičiny a zákonitosti fungování nástrojů a strojů, které používají, a to v důsledku postupného oddizování mezi informacemi a smyslem vztahu.

Anticipace a participace — nejdůležitější hlediska inovativního učení

Anticipace je schopnost postavit se novým situacím, obvykle takovým, které tu dosud nebyly. Je schopností vyrovnat se s budoucností, předvídat

budoucí události a vhodnocovat střednědobé a dlouhodobé důsledky současných rozhodnutí a opatření. Anticipace vyžaduje nejen učit se ze zkušeností, ale „zakoušet“ možné či skutečné situace. Je to schopnost brát do úvahy nezamýšlené vedlejší účinky nebo také „překvapující efekty“, jak se tyto vedlejší účinky často označují.

Neomezuje se jen na to, že podporuje žádoucí trendy a odvrací katastrofální; nalézá a vytváří nové, dosud nebylé alternativy. Anticipaci však nelze redukovat na imaginaci. Anticipace hledá právě tak v archeologické minulosti, jako v tvrdých datech přítomnosti.

Budoucnost vidíme pojmy přítomnosti, místo abychom přítomnost viděli pojmy budoucnosti. Participační učení znamená rozvíjení pocitu místní sounáležitosti. Anticipace je časová, participace je prostorová. Anticipace je aktivita duševní, participace společenská.

Efektivní participace se zaměřuje na to, že probouzí obecně porozumění pro nějaký problém. Pak se řešení stávají transparentnější, nesou je také ostatní, lze je snadněji převést do praxe a pravděpodobně vyvolávají i méně nežádoucích reakcí. K participaci na místní stejné jako na globální úrovni patří kooperace, dialog, komunikace, vzájemnost a schopnost vcitování.

Hlavní cíle inovativního učení

Autonomie

Vztahuje se především na jedince. Individuální a společenská autonomie je schopnost stát na vlastních nohou, být samostatný a nezávislý. Znamená rovněž kulturní identitu.

Integrace

Autonomie obsahuje i představu, že člověk je částí celku a přispívá k tomu, že člověk vstupuje do mezilidských vztahů, spolupracuje na základě společných zájmů, rozumí nadřazeným systémům a vidí celek toho, čeho je součástí.

Znovuuplatnění hodnot, lidských vztahů a představ jako prvků procesu učení

Základními zprostředkujícími elementy učení je a) řeč, b) pomocné technické prostředky, c) hodnoty, d) mezilidské vztahy, e) představivost.

Současná teorie i praxe tradičního učení má tendenci vzdvíhovat význam řeči na úkor všech ostatních prvků. Nástroje, technické prostředky a stroje mnohonásobně zvěšují individuální a společenskou, duševní a fyzickou moc. Neměli bychom si však myslet, že moderní industriální společnost zvěšuje o tolik schopnosti člověka zacházet s mnohými nástroji, že její příslušníky nadřazuje příslušníkům společnosti neindustriálních. Nejdůleži-

tějším elementem učení jsou **hodnoty**. Představují hranici mezi subjektivitou a objektivitou, mezi skutečností a osobním soudem, mezi tím co je „skutečné“ a mezi tím, co by „mohlo být“, mezi vědou a etikou, exaktními vědami a humanismem, mezi prostředníky a cíli a dokonce mezi racionálním a iracionálním. Hodnoty mají základní význam pro rozhodování. Proces rozhodování je založen na schopnosti rozoznat priority, vzájemně zvažovat přednosti a záporů a uvažovat o budoucích následcích současných rozhodnutí. Je neuvěřitelné, kolik hodnotových měřítek uplatníme ve stovkách denně se opakujících situacích.

Také mezilidské vztahy přispívají rozhodujícím způsobem k učení. Participace předpokládá schopnost lidské orientace, konstruktivní chování, odpovědnost a demokratické cítění — všechny tyto vlastnosti se rozvíjejí mezilidskými vztahy.

Neméně důležitým učebním prvkem jsou **obrazné představy**, ani společností ani vědou příliš nezduřazňované, neboť se odchyľují od racionálních teorií a soudů, odvozených od definovatelných zákonitostí. Tím došlo k rozluce mezi dedukcí, analýzou, následkem, objektivitou a abstrakcí na jedné straně a indukci, syntézou, současností, subjektivitou a celostní teorií na straně druhé. Představy předcházejí před slovy. Lidský rozum se opírá při svých interakcích a verifikačních procesech o obrazné představy, které jsou podstatou myšlenkových procesů. Představy iniciují v centru našeho rozumu postupy, jejichž pomocí jsme schopni nalézt řešení na základě omezeného počtu možných řešení. Obrazné představy zprostředkují také **nazření**. Často je důsledkem intenzivního přemýšlení a propoctů a rázem odhaluje neočekávané řešení a vědecky významný objev.

Rozdíl mezi inovativním a tradičním učením

Tradiční učení, klasický postup vědy, definuje situaci, vybírá ze změní časově současných jevů. Tradiční učení je důležité, ale nedostatečné. Je nezbytné tam, kde jde o uzavřené situace, jejichž předpoklady jsou konstantní. Je to především analytický, na pravidlo orientovaný způsob učení. Selhává však v „mezních situacích“.

Inovativní učení znamená, že se formulují a definují problémy. Jeho hlavní atributy jsou integrace, syntéza, rozšíření obzoru. Uchovává se v otevřených situacích nebo v otevřených systémech. Přispívá k tomu, že kriticky zpochybňuje konvenční představy. Jeho hodnoty nejsou konstantní, ale přemísťují se.

Žádný z globálních problémů naší doby nespadá do uzavřené oblasti jediné vědní disciplíny nebo se nedá klasifikovat jako jednotný problém. Za této situace je úkolem učení nejen řešit problém, ale začít definici příměřeního množství problémů.

Bariéry — proudy protivící se inovativnímu učení

Z historického hlediska určitě události nebo krize stimulovaly to, co označujeme jako inovativní učení. Hrozba hladomoru přiměla lidi k tomu, aby vytvářeli rezervy potravin, měly nemoci vedly k řadě spektakulárních objevů v medicíně.

Druhá světová válka a zejména rozvoj nukleárních zbraní představují zřetelnou děličku čaru v dějinách učení šokem. Možná poprvé pocítilo lidstvo něco jako poslední varování: šok by mohl mít smrtelné následky.

Obecné poznání, že učení šokem by mohlo znamenat konec lidského druhu, je jen jedním z mnoha důvodů, proč učení jednotlivými událostmi nebo krizemi nemůže být přijatelnou metodou ke zvládnutí globálních problémů a k zabezpečení lidského blaha.

Dalším důvodem, který my lidé teprve nyní tušíme je, že některé globální procesy mohou mít ireverzibilní následky.

Tlaky proti anticipaci a participaci

Adaptace proti anticipaci

Učení se dá interpretovat jako „proces přizpůsobování změněným danostem“. Ale představa o učení jako procesu adaptace má své nedostatky. Adaptace zdůrazňuje biologické přizpůsobení daným změnám, anticipace akcentuje intelektuální schopnost zavádět změny.

Vývojem řeči se lidský druh oddělil od světa zvířat. Existence lidí spočívá ve dvou informačních systémech — genetickém systému, který má člověk společný se všemi ostatními druhy, a v intelektuálním systému, který je svým způsobem jedinečný.

Zatímco všechny ostatní druhy života jsou nuceny se geneticky neustále přizpůsobovat změnám prostředí (pokusem a omylem), počalo lidstvo prostědi přizpůsobovat svým vlastním potřebám. Zákon biologické evoluce se již nedají aplikovat na problémy, které lidstvo samo vytvořilo. „Adaptace“ v biologickém smyslu **následuje** po změnách prostředí a nenabízí tedy žádné řešení, neboť je to homo sapiens, který změny **vytváří**.

Také klasická interpretace učení jako „změny v chování na základě minulých zkušeností“ je, pokud jde o inovativní učení, příliš restriktivní. V souvislosti s globálními problémy je důležitější učit se od budoucnosti než od minulosti.

Automaty a nedostatek participace

Zřetelná odlišnost lidského a strojového procesu učení se dá nejlépe doložit na rozdílu mezi učním kybernetickým a participacním. Rozdíl spočívá nejen v evidentní skutečnosti, že automaty nemohou participovat, ale také v tom, že role a význam hodnot je jiný. Automaty sledují cíl daný programátorem.

Počítačové programy obsahují programátory vlastní hodnotové představy, které se do programu často vkládají úmyslně. Program může měřit hodnoty pomocí určité stupnice, ale nemůže hodnoty ani vytvářet, ani volit.

Dalším nebezpečím vyplývajícím z kybernetizace učení je důraz kladený na řešení problému. Řešení problému je pro počítač totéž jako adaptace pro evoluci. Mnoho lidí se domnívá, že řešení představuje nejvyšší formu učení dokonce i pro člověka. Tento názor je příliš zužující, neboť učení formou řešení problému musí předcházet a sloužit za základ rozpoznání, definice a formulace problému. Pokud se problém nerozpozná a neporozumí se mu, těžko se s ním lze přiměřeně vyrovnávat.

Obecně rozšířenou chybou je představa, že lidská inteligence a schopnost učení je založena na zpracování dat a informací. To je velmi omezený názor. Nesmí se přehlížet jedno: veškerá teorie informace se svými kódy a zpracováním dat se opírá o jediné kritérium — o redukci míry nejistoty, které však chybí znak jasně výpovědi. Cenu nějaké informace můžeme sice odhadnout, ale nemůžeme jednoznačně určit její význam a hodnotu.

Proč inovativní učení naráží na odpor

Mezi řadou překážek, které znesnadňují uplatnění inovativního procesu učení zaujmají dvě překážky zvláštní místo:

1. **zneužívání moci,**
2. **strukturální bariéry.**

Závody ve zbrojení, jako bariéra inovativního učení

Negativně působí, že ochromením intelektuálního a finančního potenciálu se společnost zbavuje hlavních zdrojů inovace, řešení problémů a sebeobnovování.

Telekomunikace

Komeracionalizace televizních programů působí negativně na lidské vnímání a povzbuzuje proces tradičního učení. Totéž se týká ostatních sdělovacích prostředků.

Strukturální bariéry inovativního učení

Společenské struktury a instituce zůstaly nezměněny, zatímco prostředí v němž existují se změnilo zásadně. Tak většina politických a ekonomických institucí vychází stále z toho, že je dostatek laciné energie, že příroda může donekonečna absorbovat škodliviny, že je k dispozici dost laciných pracovišť atd.

Proces, kterým se instituce mění v souladu s novými podmínkami, je společenský proces učení, jehož hlavním odlišujícím hlediskem je schopnost

nově strukturovat společenské instituce, nejen je zlepšovat nebo přizpůsobovat. Otázka, která vyvstává před většinou institucí, ba před celou společností je, zda tento proces nastane po šoku a po s ním spojených následcích a nebezpečích, nebo zda bude navozen cestou anticipace a participace.

Restrukturalizace institucí vede ke konfrontaci s elitářskými a technokratickými normami. Všeobecně rozšířené mínění, že všechny problémy je nejlépe přenechat expertům a že odborné kompetenci odpovídá technokratická specializace, vedlo ke společenským systémům, které se vyznačují nerovností a nespravedlností, strnulostí a nedostatkem flexibility.

Účinky blokování inovativních procesů učení

Školské systémy ve světě jsou založeny na tradičních procesech učení, nepřipravují na řešení stávajících ani nadcházejících problémů.

Inovativní procesy učení vyžadují interdisciplinární perspektivy. Vědění se třetí do odbornosti a procesy učení dokonce do odbornosti dílčích. Hranice disciplín jsou stále neproniknutelnější a jsou posilovány hodnotovými představami a kritérii akademického světa.

Příklad marnění lidské schopnosti učít se: V r. 1965 bylo 700 mil. analabetů, v r. 1975 800 miliónů, v r. 1980 to bude skoro 820 miliónů. Podle UNESCO bude v Africe počet analabetů činit 75 %, v jižní Asii 63 % a v Latinské Americe 23 %. Nejblahobytnější pětina světového obyvatelstva (20 zemí s 21 % obyvatel) vydává na vzdělání na hlavu 50x více než nejhudší pětina. Analabetismus představuje chudobu: v nejhudších zemích světa je 80 % analabetů. Ve zvyšené míře postihuje analabetismus ženy v rozvojových zemích. To znemožňuje jejich participaci.

Obraz perspektiv nového učení

Velký počet lidí bude muset být přiveden k tomu, aby rozvíjel nové perspektivy učení.

Podmínky nebo strategie umožňující novou perspektivu učení:

- odstranit chudobu, uspokojit základní materiální potřeby člověka (potrava, zdraví, bezpečnost a práce) a potřeby materiální (vzdělání, univerzální školství a lidská práva) v době pokud možno co nejkratší,
- odstranit elitářské učení, které je důsledkem způsobu společenské a politické kontroly nad neparticipačním výběrem cílů učení,
- mít úctu ke kulturní identitě a rozmanitosti.

Nástin programu k podpoře nové perspektivy učení

Osvobození „pátého světa“ — vzdělání

Pojmem „třetí svět“ se označovaly všechny rozvojové země. Když se stalo jasným, že některé z nich jsou bohaté na materiální zdroje, ujal se

termín „čtvrtý svět“. Jím se označují země s nepatřným materiálním potenciálem. Protože v naší zprávě lidský prvek determinující roli, bylo nasnadě označit pojmem „pátý svět“ onu ukřivděnou pětinu lidstva, která nedisponuje přístupem ke vzdělání.

K nejpodstatnějším a nejzákladnějším dobrům patří vzdělání.

Třetina dnešní světové populace je zbavena základního práva komunikovat prostřednictvím psaného slova. „Pátý svět“ lze rozšířit i na průmyslové země, kde je mnoho lidí, které nelze označit původním významem slova analfabet. V průmyslových, stejně jako v rozvojových zemích se musí vyvíjet programy, které by probouzely základní způsobilost k participaci a k etickému jednání.

University a společnost

University by měly být laboratořemi, ve kterých se analyzuje minulost, testuje přítomnost a připravují alternativy pro budoucnost.

Hromadné sdělovací prostředky a obraz budoucnosti

Není pochyb o tom, že hromadné sdělovací prostředky dalekosáhle ovlivňují naše vidění budoucnosti, to má opět velký vliv na podobu této budoucnosti. Hromadné sdělovací prostředky budou zvyšující se měrou působit na náš obraz budoucnosti. Otázka je, zda lidstvo je schopno těchto prostředků využít, místo aby se jimi dalo využívat.

Existují důležité rysy integrovaného myšlení, které člověku umožňují myslet o budoucnosti uvědoměleji, realističtěji, přesněji a tvořivěji. Jsou to:

- vyhodnocování dlouhodobých následků dnešních rozhodnutí,
 - zohledňování důsledků druhého řádu (které se nazývají buď vedlejší účinky nebo překvapující efekty),
 - schopnost navrhovat plány a strategie pro budoucnost, mít plány stále před očima a modifikovat je („průběžné plánování“) a provádět jejich vyhodnocování, aby se včas odhalily varující příznaky,
 - umění myslet systémově, tím se rozumí schopnost vidět stejně celek jako jeho jednotlivé části,
 - schopnost rozeznat příčná spojení.
- Cesta inovativního učení je participace a antipicipace.

Nová orientace užití vědy a technologie

Transdisciplinární informace by mohla představovat důležitý přínos ke skutečnému dialogu mezi vědou a veřejností v souladu s požadavky participativního učení. Společnost nemůže být rozdělena na ty, kteří se vyznají ve vědě a na ty, kteří jí nerozumějí bez rizika, že dojde k rozhořčené konfrontaci.

Samu vědu je třeba chápat jako proces učení (**Klade a řeší** hypotézy, axiomy, modely, zákony, paradigmaty). Úkolem vědy je, mimo jiné, výzkum základních potřeb. Zde by mohla vzniknout „vědecká učební centra“ na místní rovině nebo na úrovni obcí, která by se zabývala otázkami zdravotními, bytovou výstavbou, pitnou vodou, výchovou a prací.

Úcta ke kulturní identitě

Na jedné straně stojí hrozba nebezpečí kulturní homogenizace, ti, že svět by mohl převzít jedinou kulturní formu, na druhé straně existuje ještě větší nebezpečí kulturního a duchovního úpadku — jak jednotlivce, tak společnosti. Kulturní identita je globální problém, obsahující dvojí riziko: riziko globální homogenizace a lokálního úpadku. Nebezpečí „agresivního ethocentrismu“ je postojem charakteristickým pro Sever. Na druhé straně zejména rozvojové země trpí kulturní schizofrenií (důsledek koloniální éry).

Lze předpokládat, že kulturní identita se ve vzrůstající míře bude stávat příčinou mezinárodních konfliktů.

(Výťah byl zpracován podle překlada V. Mezičického a B. Moldana, publikovaného v Aktualitách z oblasti životního prostředí, Ústřední ústav geologický, Praha, 1981)

King, A., Schneider, B.: Prvá globálna revolúcia (The First Global Revolution). Bradlo, Bratislava, 1992

Spracoval: Vladimír Ira

Časť I PROBLEMATIKA

Kapitola I

Smršť zmien

Počiatky globálnej revolúcie sa začínajú prejavovať už niekoľko rokov, v priebehu ktorých sa zložitosť, neistota a rýchle zmeny prejavujú oveľa výraznejšie ako kedýkoľvek predtým. Tieto zmeny už začínajú presahovať kapacitu svetových systémov.

Jedným z najevidentnejších aspektov ľudskej povrchnosti je prehnané sústredenie sa na bezprostredné veci a malá starostlivosť o veci budúce, čiže snaha o bezprostredné uspokojenie. Dotýka sa to ako inštitúcií, tak aj samotných ľudí.

Veľmi skoro po uverejnení publikácie „Limitsy rastu“ v roku 1972, svet zasiahla ropná kríza s celým radom ekonomických i spoločenských dôsledkov. Ovplyvnila svetové investície a spôsobila mnohé politické zmeny. Ropná kríza ako aj ďalšie faktory viedli k podstatnému zníženiu rýchlosti ekonomického rastu. Tento však stále zostáva hlavným cieľom ekonomickej politiky, pričom sa neúmerne málo uvažuje o diferencovaných potrebách a kvalitatívnych aspektoch.

Kolaps komunistických režimov v strednej a východnej Európe vyvolal veľké nádeje, ale skrýva tiež určité nebezpečenstvá. Situácia sa neustále mení, má mnohé obmedzenia a jej konsolidácia ponúka veľké možnosti pre štrukturalizáciu a obnovu rozsiahlej oblasti, možno celého svetového systému ako takého.

Toto rozčítanie sa geopolitickej rigidity ostatných 45 rokov je len jedným z mnohých prvkov, ktoré tvoria globálnu revolúciu.

Nová realita si vyžaduje v globálnej mierke novú stratégiu, ktorá by sa zásadne odlišovala od bipolárneho prístupu z čias studenej vojny. Ľudstvo by malo sústavne bdieť a dávať si pozor na nezodpovedných vodcov, vybavených istým osobným magnetizmom, ktorí sú schopní hypnotizovať

celé národy a radšej zničiť celý svet, ako by sa mali zmieriť s vlastnou porážkou.

Ekonomicke zmeny

V priebehu ostatných dvadsiatich rokov sa ako jeden z úspešných dôsledkov japonského hospodárstva posunulo svetové ekonomické ťažisko smerom k pacifickej oblasti. Jednou z veľmi dôležitých skúseností nedávných rokov je progresívny prechod na trhový ekonomiku, ktorá sa zdá byť spoločným menovateľom v mnohých krajinách sveta bez ohľadu na prevládajúcu ideológiu. Ak trhový mechanizmus preukázal svoju efektivnosť pre krátkodobé riešenia, potom pre dlhodobý strategický prístup, ktorý znamená anticípiáciu, protiakciu a obranu pred nebezpečnými globálnym trendami, je trhový mechanizmus nedostatočný. Trhové sily môžu mať nebezpečne vedľajšie účinky, pretože nie sú založené na všeobecných záujmoch.

Nie je možné ignorovať ani geostrategické zmeny. Existujú tri gigantické obchodné a priemyslovo-ekonomické zoskupenia.

Severoamerický trh — Kanada, USA a Mexiko, ktoré budú stále silnou industriálno-postindustriálnou skupinou.

Vývoj Európskeho hospodárskeho spoločenstva, ktoré bez ohľadu na roky váhania, nadobudlo na význame. Toto spoločenstvo, zahŕňajúc celú západnú Európu, ku ktorému sa po transformácii vlastných ekonomík pripoja jeho východní susedia, vytvorí druhý, bezspornu veľmi silný blok.

Tretí blok pozostáva z Japonska a z krajín ASEAN, zahŕňajúcich napr. Thajsko, Indonéziu a Malajsko, ktorých potenciál rýchlo rastie. Neskoršie sa môže stať, že k tomuto zoskupeniu sa pripojí tiež Austrália a Nový Zéland, ktoré majú pevné obchodné väzby s inými tichomorskými krajinami.

Kríza v Perzskom zálive môže predznamenať iné konflikty, ktoré nemusia reprezentovať konfrontáciu Sever–Juh. Tieto konflikty môžu vzniknúť v dôsledku etnických a náboženských napätí; v dôsledku populačných tlakov, v snahe zabezpečiť si prístup ku zdrojom najmä energie a potravín. V pluralistickom svete je znášanlivosť nevyhnutná a bude sa musieť prejavovať nielen slovami, ale aj skutkami. Konflikty vo svete ovládanom blokmi sa budú pravdepodobne líšiť od konfliktov v súčasnom svete národných štátov.

Vzájomná závislosť národov

Ďalším ryšom geopolitickej scény je oneskorené poznanie globálneho charakteru mnohých súčasných problémov, ktoré nemôžu riešiť alebo realisticky zvažovať jednotlivé krajiny izolovane. Dnešné podmienky vo svete ponúkajú a vyžadujú reštrukturalizovať systém OSN, prerozdeliť funkcie jednotlivých agentúr a programov a formulovať ich nové zameranie.

Obavy o svetové životné prostredie nepriamo iniciujú rad zoskupení na rôznych úrovniach, vrátane hláv štátov. Zatiaľ sa tieto snahy vyhýbajú globálnym problémom (písané pred UNCED'92, pozn zostav.).

Vznik ekonomických komunití, potreba spoločného prístupu ku globálnym problémom, expanzia medzinárodných komunikácií a činnosť nadnárodných korporácií prispievajú k vzájomnej závislosti medzi štátmi. V skutočnosti ide o narušenie národnej suverenity a o malú kontrolu nad vlastnými záležitosťami v dôsledku rozhodnutí, ktoré boli prijaté mimo ich územia.

Prebudené menšiny a nacionalizmus

Vzniká paradoxná situácia v svetových politických trendoch. Na jednej strane existujú tendencie vytvárať väčšie jednotky ako v prípade spoločenstiev, komunit. Riešenie globálnych problémov vyžaduje globálne postupy. Na druhej strane existuje veľmi rozšírená neochota k nadmernej centralizácii. Situácia je zvlášť kritická v oblasti etnických menšín. Zdá sa, že etnická identita je hlboko zakorenená v ľudskom rode a je všeobecnou potrebou. Rovnako je zrejme všeobecná tendencia stotožniť sa so záležitosťami, prosperitou a prostredím komunity. Urbanizácia a centralizácia to v podstate znemožňujú, čo má výrazné antisociálne účinky. Zdá sa, že je potrebné rozhodovanie rozdeliť do viacerých úrovní — od prísno miestnych až po medzinárodné. To by mohlo odľahčiť záťaž národných vlád a pomôcť pri humanizácii celého systému.

Vývoj

V poslednom období bolo vynaložené veľké úsilie na urýchlenie rozvoja chudobných krajín pomocou významných podporných bilaterálnych i multilaterálnych ako kapitálových tak technických programov. Preto optimisticky pôsobia i formulácie spracované v jednej správe pre UNDP: „Očakávaná dĺžka života vzrástla v priemere o 16 rokov, gramotnosť dospelých o 40 %, množstvo potravín na hlavu o viac ako 20 % a detská úmrtnosť sa za rovnakú dobu znížila na polovicu.“

Vedecky a technický pokrok v rozvinutých krajinách zvyčajne vedie k väčším ekonomickým nerovnostiam medzi bohatými a chudobnými krajinami a bráni chudobným krajinám v osvojení si technických inovácií. Chudobné krajiny bez priemyselných technických a vedeckých štruktúr a bez príslušných riadiacich kapacít preto zatiaľ nevyužívajú väčšiu časť technologickej a know-how, ktoré sú k dispozícii.

V minulosti bola venovaná veľká pozornosť veľkým a dramatickým projektom ako napr. stavbám veľkých priehrad. Pri príprave týchto projektov sa neraz venovala malá pozornosť sociálnym faktorom, sťahovaniu veľkých populácií z úrodnej pôdy zaplavených území atď. „Zelená revolúcia“ v prho-

hospodárstve, využívajúca nové a vysoko úrodné odrody poľnohospodárskych plodín a dusikaté hnojivá, mala úspech najmä v Indii a iných ázijských krajinách, rovnako ako v Mexiku. Ale aj tu sledujeme ťaživé sociálne dôsledky.

Vážne problémy svetovej chudoby, ešte zosilnené populačným rastom, môžu viesť k škodlivej disharmonii vo svetovom meradle. Ani priemyselné krajiny sa nemôžu vyhnúť ich dôsledkom. Je teda v záujme samostatných bohatých krajín, aby bol k riešeniu problémov svetového vývoja zvolený celkom nový a účinný prístup.

Populačná explózia

Problémy väčšiny rozvojových krajín ešte komplikuje populačná explózia. Svetová populácia, ktorá dnes predstavuje viac ako päť miliárd (v porovnaní s 1,8 miliardami v roku 1900), pravdepodobne dosiahne viac ako 8,5 miliardy v roku 2025. Populačný ras sa odohráva najmä v menej rozvinutých častiach sveta. Celková svetová populácia rastie o jeden milión ľudí za každé štyri až päť dní. Je potrebné si uvedomiť, že populačný rast sa musí neustále uvádzať do súladu s výrobou potravín. Vytvorenie miliónov pracovných príležitostí je jedna z najdôležitejších úloh, vyplývajúcich z populačnej explózie.

V takýchto krajinách je potrebné prijať rozumné a humane opatrenia pre reguláciu populácie, ktorá zvyšuje kontrolu pôrodnosti v súlade s úmrtnosťou. Tá sa znižuje vďaka pokrokom v zdravotníctve a hygiene.

Životné prostredie

V študovanom období sa hlavným problémom stáva ako vidiecke, tak aj mestské životné prostredie. Znečistenie životného prostredia sa objavuje ako dôsledok priemyselnej revolúcie. Koncom 60. rokov sa vynára iný problém. Priemysel začína byť vybavovaný novou technikou s technologiami, ktoré umožňujú vyrábať produkty i medziprodukty, z ktorých vznikajú odpady, — v mnohých prípadoch toxické, ktoré nie sú rozložiteľné biologickými prostriedkami a difundujú do atmosféry. Naviac, populačný nárast a vysoká koncentrácia obyvateľstva vo veľkých mestách, rovnako ako hromadná spotreba tovaru a materiálov, sťažujú odstraňovanie tekutých a pevných odpadov.

Vlády v priemyselných krajinách boli donútené pod tlakom verejnosti jednať. Boli vypracované oficiálne projekty, dotýkajúce sa životného prostredia. Pretože znečisťovanie životného prostredia neriešuje politické hranice, dostali sa jeho problémy tiež na medzinárodné fórum. Došlo k podstatnému zlepšeniu. Mnohé výrazné prejavy znečistenia boli v podstate odstránené legislatívnymi opatreniami.

Začali sa zoskupovať záujmové verejné organizácie, aby dosiahli priamy politický vplyv. Vznik strán zelených bol užitočný v tom, že tradičné strany donútili, aby brali otázky životného prostredia vážne. Ich budúca funkcia však nie je jasná.

Donedávna mala väčšina foriem znečisťovania životného prostredia v podstate lokálny charakter a bolo ho možné odstrániť v rámci regiónu, alebo štátu. Síce s určitými nákladmi, ale potrebné zdroje sa vždy našli. Dnes ide znečistenie vyššej úrovne, vyžadujúce celom nový prístup. Má celý rad makroprejavov, ktoré sú v podstate globálne a ich odstránenie nie je v silách jednotlivých krajín. Dnes existujú štyri hlavné prípady makroznečistenia.

Prvým z nich je difúzia toxických látok do prostredia. Ide o chemické látky, ktoré sa nedegradujú biologicky a tiež o rádioaktívny odpad.

Druhý typ znečistenia — oksyfovanie jazier a zničenie lesov, spôsobené emisiami uhoľných elektrární, oceľární, a pod.

Tretím typom makroznečistenia je ovplyvňovanie vyšších vrstiev atmosféry chlúrovanými a fluorovanými uhľovodíkmi (CFC). Ide o látky používané pre svoju extrémnu stabilitu v normálnych zemských podmienkach ako aerosoly v sprejoch alebo v chladiaciach zariadeniach. Ak sa dostanú do vyšších vrstiev atmosféry, rozkladajú sa pod vplyvom intenzívneho ultrafialového žiarenia a uvoľňujú chlór, ktorý napáda stratosferický ozón.

Najnebezpečnejším makroznečistením je tzv. „skleníkový efekt“, ktorý ovplyvňuje teplotu na zemskom povrchu. Závisí na tom, ako ďaleko určité zložky zemskej atmosféry obmedzujú odraz slnečného žiarenia zo zemského povrchu do vonkajšieho priestoru a tak zachytávajú teplo. Podiel atmosférických plynov, t. j. kyselíka a dusíka, zostáva v priebehu tisícročí konštantný a reguluje tiež všetky životné procesy. Iné plyny, ktoré sa vyskytujú v podstate nižších koncentráciách a boli pôvodne uvádzané ako stopové, však ovplyvňujú skleníkový efekt. Ich koncentrácia sa od priemyselnej revolúcie zvýšila. U oxidu uhličitého, najdôležitejšieho z týchto plynov, sa koncentrácia trvalo zvyšuje. Celý rad globálnych modelov ukazuje, že zdvojnásobenie pôvodnej rovnovážnej koncentrácie oxidu uhličitého by malo za následok priemerné zvýšenie povrchovej teploty na našej planéte o 1,5 až 4,5 °C.

Pokroky vo vede a technike

Naša súčasnosť spočíva v matematickej stránke vybudovaná na úspešnom vývoji vedy a techniky. So vznikom chemického a elektrotechnického priemyslu začal hlavný technologický vývoj prichádzať z vedeckých laboratórií a bol založený na vedeckých poznatkoch. Úspech vedeckotechnického rozvoja a aplikácie vedeckých metód pri ovplyvňovaní výsledku

druhej svetovej vojny rozhodol o tom, že povojnové vlády začali veľmi aktívne podporovať vedecký výskum a jeho technické aplikácie.

V prvej časti sledovaného obdobia bolo možné vidieť len zlepšenia a novinky tradičného typu. Neskôr sa objavili skutočné prelomy vo vede a celkom nové typy technológií, založené najmä na objavoch fyziky polivodičov a molekularnej biológie. Mikroelektronika hlboko prenikla do priemyslu na každom stupni. Mikroelektronická technika je navyiac spojená aj s ďalším typom moderných technológií ako sú holografia, využitie satelitov, technika tekutých kryštálov a optika sklenených vlákien. Automatizácia a robotizácia modifikujú priemyselné procesy a štruktúry a eliminujú nebezpečné, špinavé a rutinné práce, čo vyvolalo dopyt po novom type vzdelávania. Vplyv elektroniky sa výrazne prejavil v komunikáciách. Zlepšili sa telefónne systémy, rozšíril sa telefax, začína sa rozširovať elektronická pošta. Trvalo stúpa vplyv televízie a jej dosah na politické systémy.

Je potrebné tiež spomenúť ďalšie progresívne technológie, najmä v biológii, založené na porozumení poslania DNK, genetického kódu a na ďalších objavoch molekularnej biológie. Veľký pokrok nastal v modifikácii rastlinných a živočíšnych druhov smerom k rezistencii voči chorobám a zmenám klímy, pri zvyšovaní produkcie určitých látok a pri modifikácii produktu.

Svetové financie

V priebehu posledných rokov sa podstatne zvýšila zadĺženosť celého radu krajín. Ekonomická transformácia krajín strednej a východnej Európy vyžaduje rýchlu finančnú pomoc, pokiaľ nemá dôjsť k ekonomickému kolapsu. Spomínané krajiny majú zastaralé továrne, ohrozujúce životné prostredie svojím zaoštalým zariadením, nedisponujú dostatočnými kapitálovými zdrojmi a chýbajú im moderné metódy riadenia. Je potrebné rátať s nutnosťou sociálnej a psychologickkej adaptácie.

Je potrebné si však uvedomiť, že trhové sily nie sú jediným činiteľom, ktorý automaticky zaisťuje vyššiu životnú úroveň a majú obmedzené možnosti.

V modernom svete už nie je politická sila určovaná množstvom a relatívnou technickou úrovňou výzbroje, ale stále viac finančnou silou. Finančné a výmenné kurzové špekulácie, podporované počítačovými komunikačnými systémami, sa stali hrou bez akékoľvek súvislosti s ekonomickou realitou. Finančná nestabilita je vážnym nebezpečením v rámci celej problematiky.

Strata hodnôt

Zdá sa, že dochádza ku strate hodnôt, ktoré kedysi zaisťovali súdržnosť a spolunáležitosť jednotlivcov v rámci daných spoločenských. Zčasti je to spôsobené stratou náboženskej viery a mravných hodnôt, ktorých je nábo-

ženstvo nositeľom. Zdá sa tiež, že v štátoch blahobytu, napriek sociálnym istotám a zabezpečeniu, ktoré svojim občanom poskytujú, dochádza u mnohých občanov k strate zmyslu pre zodpovednosť a spoliehanie sa na vlastné schopnosti. Preto stále vo väčšej miere minoritné skupiny občanov odmietajú názor väčšiny. Tieto a ďalšie príčiny viedli k sociálnej nedisciplinovanosti, vandalizmu, násiliu, ktoré sa stali typickou črtou našej doby. Násilie môže plodiť terorizmus a priťahovať pozornosť fanatikov. Títo využívajú technické výhody, ktoré im poskytujú nové a účinné výbušniny, presné časované mechanizmy a odpaľovanie na diaľku.

Do inej kategórie patria zločiny a násilie v záujme finančných ziskov alebo politickej vlády. Klasickým prípadom je mafia. Obchod s narkotikami sa v posledných rokoch podstatne rozvinul a ohrozuje i štátnu moc.

V dobe, kedy medicína dosahuje významných výsledkov v terapii i v prevencii, nám AIDS, moderná a smrteľná choroba, pripomína, že napriek všetkému pokroku zostáva človek zraniteľný v oblasti fyzického i mentálneho zdravia.

Kapitola II

Niektoré oblasti aktuálneho záujmu

Rast ľudskej činnosti

Ústredným motívom globálnej situácie je mimoriadny celkový rast ľudskej činnosti v priebehu tohto storočia. Zákonite vedie k veľkému rastu požiadaviek na suroviny a energiu. Do značnej miery nepochybne súvisí s prírastkom svetovej populácie. I keby sa pôrodnosť drasticky znížila, je demografická vlna stále tak výrazná, že populačný rast bude pokračovať ešte niekoľko desiatročí. Tento prírastok si vynúti hľadanie odvážnych prístupov ku stratégii ekonomického a spoločenského rozvoja.

Rast ľudskej činnosti prirása zo sebou ešte jeden výraznejší faktor, totiž rast spotreby v prepočte na osobu. Zijeme v spotrebnej spoločnosti. Dnes je v krajinách Severu spotreba materiálu a energie na osobu asi štyridsaťkrát vyššia ako v rozvojových krajinách. Zlúčením údajov o populácii a o priemernej spotrebe na osobu dostávame hrubý ukazovateľ ľudskej aktivity. Odhaduje sa, že sa v priebehu storočia zvýšil asi štyridsaťkrát.

V rámci prehľadu čerpania zdrojov je potrebné spomenúť zločinne plytvavé zneužívanie všetkých vstupov — ľudských, materiálnych i energetických — pre vojenské účely a s nimi súvisiace pracovné príležitosti a zisky. Údaje o štátnych výdavkoch na obranu hovoria o štvornásobnom zvýšení od konca druhej svetovej vojny a dvadsaťpäťnásobku v porovnaní so začiatkom storočia.

Úvahy o čerpaní zdrojov a pomere v ich využívaní nás privádzajú ku koncepcii trvalo udržateľného rozvoja. Udržateľný rozvoj sa nikdy neuplatní v takej svetovej ekonomike, ktorá sa spolieha výlučne na pôsobenie trhových

síli ako na najvýznamnejší stimul vitality a tvorivej inovácie. Trh reaguje len na krátkodobé podnety a nie je dobrým východiskom pre dlhodobé úvahy. Kto prijme koncepciu trvalo udržateľného rozvoja, musí si položiť otázku, na akej všeobecnej úrovni hmotného bohatstva je potrebné rozvoj udržiavať. Pritom je potrebné brať do úvahy sociálnu spravodlivosť, rovnako ako praktické skúsenosti s pseudorovnováhami, ktoré degenerovali do reálnych prejavov ľudského sebecka.

Celosvetové oteplenie a jeho energetické dôsledky

Za súčasného stavu našich znalostí o komplexe vzájomných vzťahov v planetárnej miere, sa skleníkový efekt javí ako najvýznamnejšie z obmedzení, stojacich v ceste ďalšiemu rozširovaniu a možno i samostatnému prežitiu ekonomického prístupu, ktorý tak dlho slúžil bohatým krajinám. Odhadované hodnoty rastu teploty, spôsobené zdvojnásobením rovnovážnej koncentrácie CO₂, sú významne vyššie, ako zvyčajný rozsah cyklických zmien známych z historickej doby. Očakáva sa napríklad, že hlavné obilninárske oblasti na americkom Stredozápade a Ukrajina vyschnú, zatiaľ čo územia na Severe sa stanú úrodnými krajinami. Je možné očakávať oveľa nestabilnejšie klimatické pomery ako v minulosti, s početnými extrémami a hurikánmi.

Ďalším dôsledkom otepľovania bude vzostup morskej hladiny pod vplyvom teplotného rozptínania vody a ústupu kontinentálneho ľadovca. Viedlo by to k veľkému presídľovaniu obyvateľstva.

Lepšie využité a premena energie, rovnako ako vývoj ich „mäkkých“ zdrojov, sa musí dostať ako bezprostredný dôsledok rozkolu medzi priemyselnou výrobou a problémami jednotlivcov. Blížime sa ku koncu dlhého obdobia, v ktorom boli neobnoviteľné zdroje lacné a početné. Budeme sa musieť pripraviť na príchod kritickej situácie už o niekoľko desiatročí, kedy nás nebezpečie zemskeho prehrievania donúti drasticky obmedziť spotrebu fosilných palív a na dohľad nebude žiadne východisko. Za takýchto okolností by boli jadrové štepne reakcie jedinou možnosťou ako čiastočne vylepšiť situáciu. Dôsledky celosvetového otepľovania budú pravdepodobne tvrdšie pre chudobné krajiny.

Celosvetové zabezpečenie potravín

Výroba dostatočného množstva potravín na uspokojenie požiadaviek rýchlo rastúcej svetovej populácie je zrejme záležitosťou primárneho záujmu. Za predpokladu, že sa zachová súčasné územné rozloženie poľnohospodárskej výroby, bude koncom storočia najväčší nedostatok potravín na Strednom Východe, v severnej a v rovníkovej Afrike, kde sa ročný deficit v spotrebe obilnín odhaduje na 60 miliónov ton.

Dnes už poľnohospodárstvo nezávisí výlučne na plynulom prijímaní slnečnej energie, ale má významný vzťah i k fosilným palivám (výroba umelých hnojív, pesticídov, obrábanie pôdy, zavažovanie). Preto poľnohospodárstvo ako výrobca i spotrebiteľ energie musí byť považované za dôležitý článok svetovej energetickej sústavy. Je žiaduce obmedziť energetickú náročnosť poľnohospodárstva a zabezpečiť „organické pestovanie“, ktoré je schopné poskytnúť potravu pre súčasnú i budúcu populáciu.

Iným potenciálnym nebezpečím pre prežitie klasického poľnohospodárstva je všeobecné znehodnocovanie a erózia pôdy (30 % ornej pôdy planéty). Postupy intenzívneho poľnohospodárstva vyžadujú oveľa viac vlahy. Zvýšené zavažovanie zvýšilo spotrebu vody s následným zasoľovaním pôdy a zánikom úrodnosti.

Významnou hrozbou je znečisťovanie vodných zdrojov prenikaním toxických a rádioaktívnych odpadov.

Vnašanie západných spôsobov a potrieb do niektorých rozvojových krajín vedie k deformáciám. Chlieb sa stal obľúbenou potravinou v oblastiach nevhodných pre pestovanie pšenice a ryže (vysoké nároky na vodu).

Populačný otras

Dlhodobé dôsledky demografických zmien nemôžeme posudzovať oddelene od rozvoja a harmónie budúceho sveta. V priemyselných krajinách s ich starnúcimi populáciami budú rásť požiadavky na penzijné fondy a na zdravotnícky a starostlivostný systém. Značné štrukturálne prerozdelenie produktov nutne povedie k obmedzovaniu vstupov do vzdelávacej sústavy.

Bude rásť demografický nepomer medzi Severom a Juhom. V poľovici budúceho storočia budú obyvateľa dnešných priemyselných krajín tvoriť leďva 20 % svetovej populácie. Je možné očakávať, že populačné tlaky, rozdielne možnosti uplatnenia, utlačanie, vyvolajú migračné vlny smerujúce na Sever a Západ, ktoré nebude možné vstrebať. Dá sa očakávať tiež masové prisťahovalectvo z Latinskej Ameriky do Spojených štátov, zatiaľ čo populačný tlak v Číne môže hľadať úľavu v prázdnych priestoroch Sibíri. Zvýšenie morskej hladiny v dôsledku skleníkového efektu by mohlo posilniť migračné tlaky napríklad v Bangladéši či v Egypte.

To hlavné, čo je potrebné urobiť, je zlepšiť ekonomické podmienky v chudobných krajinách a zároveň zaviesť účinné prostriedky riadeného populačného vývoja.

Informačná spoločnosť

Priemyselná revolúcia postupne formovala typ spoločnosti pokročilej technológie, v ktorej žijeme. Dnes vznikajúci životný štýl, ktorý tvorí nové povolania, môže mať ešte väčší účinok. Informačná spoločnosť sľubuje

najmä to, že svojimi aplikáciami v elektronickom priemysle a v terciárnej sfére bude schopná zvýšiť produktivitu ľudskej pracovnej sily natoľko, aby boli pokryté všetky potreby štátu, vrátane priemyselnej výroby, poľnohospodárstva, obrany a bezpečnosti, zdravia, vzdelávania a sociálnej starostlivosti.

V potenciálnych možnostiach informatizácie sú skryté nepredvídateľné spoločenské dôsledky. Podľa niektorých trendov je možné predpokladať, že v informačnej spoločnosti porastie v dôsledku bezprostrednej dosiahnuteľnosti informácie vzájomná závislosť ako medzi jednotlivcami, tak i medzi krajinami. To povedie k väčšej prepojenosti inštitúcií a spoločenských.

Technický vývoj má tendenciu zvyšovať zraniteľnosť spoločnosti. Platí to hlavne o rozšírení elektronických prístrojov. Elektrárne, rafinérie ropy, jadrové reaktory, spojové centrály, databanky, to všetko má nervové centrá, ktoré sú relatívne ľahko zasiahnuteľné sabotážami a politickým terorizmom. Informatizácia spôsobí na jednej strane prebytočnosť málo kvalifikovaných pracovníkov, na druhej strane sprostredkuje nové pracovné miesta, z ktorých mnohé budú vyžadovať nové schopnosti.

Kapitola III

Medzinárodné blúdenie svetovej ekonomiky

Ekonomika USA

Na prvý pohľad má veľa pozitívnych prvkov: rast v posledných siedmich rokoch, štyri milióny vytvorených pracovných miest, nízka nezamestnanosť (5,2%) a inflácia (4,4%). Hrubý národný produkt na hlavu sa pohybuje okolo 20 000 USD. Ekonomika má však i svoje problémy: domáca zadĺženosť (ročný rozpočtový deficit okolo 140 mld dolárov), medzinárodná zadĺženosť (deficit bežného účtu sa pohybuje okolo 120 mld dolárov ročne), vzdelanie, sociálna a hmotná infraštruktúra (zlepšenie vzdelania, problémy mestskej chudoby a rasové napätie, zdravotnícka starostlivosť, problémy v živnom prostredí, rozklad hmotnej infraštruktúry) a bezpečnosť (náklady na obranu dosahujú 7% hrubého národného produktu, podstatná časť slúži na podporu strategických cieľov USA a ich spojencov vo svete).

Japonská ekonomika

Posledné roky sú charakteristické vynorením sa novej ekonomickej superveľmoci — Japonska. Medzinárodná aktivity Japonska v deväťdesiatych rokoch môže dosiahnuť bilión dolárov. Japonská banka dnes zodpovedá za najväčšie svetové rezervy (80 mld dolárov). Japonsko je najväčším prispievateľom na rozvojovú pomoc a druhým najväčším prispievateľom nadnárodných inštitúcií, ako sú Svetová banka a Medzinárodný menový fond. Dôsledne zdôrazňovalo výskum a aplikovaný vývoj najmä v priemyselnej

výrobe spotrebného tovaru. Politický a hospodársky systém Japonska bol schopný zjednotiť sa na nových cieľoch a vo veľmi krátkom období preorientovať celé hospodárstvo v období po ropnom šoku a neskôr v úsilí o obmedzenie trhového prebytku, preorientáciou na rast domácej spotreby.

Európske spoločenstvo

Rastúci svetový obchod poskytol, najmä v dôsledku hospodárskeho rozvoja USA, podnety pre európske hospodárstvo. Zásady vnútornej hospodárskej politiky, prijaté vo väčšine európskych krajín, skutočne pomohli zlepšiť chod ekonomiky. Rozhodnutie o ustanovení európskeho trhu dalo Európe hospodársky i psychicky dôrazný podnet k snahe zlepšiť hospodársku výkonnosť. Európa je na ceste k jednotnému trhu s viac ako 320 miliónmi obyvateľov a s pomerne voľným pohybom kapitálu, práce, tovarov a služieb. Prudko tiež vzrástli investície z krajín mimo spoločenstva, najmä z Japonska a Spojených štátov. Zmeny v strednej a východnej Európe sú také hlboké, že nemôžu byť pri formovaní Európskych spoločenstiev po roku 1992 prehliadané. Znovuzjednotenie Nemecka hlboko zmení, okrem iného, podobu Európy i úlohu SRN v budúcnosti.

Rozvojové krajiny

Dlh zostáva hlavným vnútorným problémom mnohých rozvojových krajín, najmä v Latinskej Amerike a Afrike. Rozvojové krajiny prevádzali od roku 1984 svoje peniaze do rozvojových krajín, čo je príklad „záporného prenosu v sieťi“ s nadbytkom nových pôžičiek. V roku 1983 táto čiastka činila viac ako 50 miliárd dolárov. Existuje značný tok prostriedkov z chudobných krajín do bohatých a to v dobe, kedy ju rozvojové krajiny samy naliehavo potrebujú. Zadĺženosť rozvojových krajín vytvára vážnu a rastúcu hrozbu pre svetovú ekonomiku a politickú stabilitu.

Vypracovať životaschopný prístup k problémom dlhu a rozvoja bude vyžadovať ďaleko súvislejšie väzby politiky a inštitúcií zainteresovaných vo finančníctve (Medzinárodný menový fond), investíciách a rozvoji (Svetová banka) a obchodu (Všeobecná dohoda o obchode a clách — GATT). Iný problém, ktorý je hrozivejší ako dlhy, je problém populačného rastu, biedy a poklesu rozvoja v mnohých krajinách Juhu. Dlhodobé dôsledky terajšej cesty svetovej ekonomiky — stále rozdelenejšie a polarizovanejšie na malé percento bohatých (snáď 20% v roku 2025) a vysoké percento chudobných a sklamaných, budú zreteľné pravdepodobne veľmi skoro.

Iným kritickým aspektom bude rastúca súťaž o zdroje všetkého druhu (najmä o energiu, vodu a úrodnú pôdu pre život) s rastom svetovej populácie a zväčšujúcimi sa problémami životného prostredia.

Sovietsky zväz a stredná a východná Európa

Úspech prelomu v Sovietskom zväze a úspech tých krajín strednej a východnej Európy, ktoré sa zapojili do reforiem, závisí do istej miery od obchodu a vedeckej a technickej spolupráce so Západom. S pokračovaním reforiem tejto spolupráce to bude veľmi dôležité pre západnú Európu a najmä pre Nemecko. Sovietsky zväz a krajiny strednej a východnej Európy stoja pred veľkými rozpočtovými a finančnými ťažkosťami.

Bude potrebné vynaložiť mimoriadne úsilie na upevnenie doposiaľ do-
siahnutého pokroku pri odstraňovaní konfrontácie medzi Východom a Zápa-
dom na ceste k obmedzeniu výzbroje. Môže to obmedziť napätie a tým aj
prostriedky investované do zbrojenia. Tieto prostriedky sa tak uvoľnia pre
investície a pre zabezpečenie naliehavo potrebných sociálnych služieb.
Obmedzenie napätí, konfliktov a hrozieb bude mať dôležitý morálny a psy-
chologický účinok. Mohol by vytvoriť základ pre nové konštruktívne iniciatívy
v rámci ktorých by stredovýchodná a západná Európa mohli pre začiatok
spolupracovať a mobilizovať tak svoju energiu na riešenie globálnych prob-
lémov.

Kapitola IV

Náznačky solidarity

Erózia vplyvu supervelmoci a náhle zrušenie centrálné plánovaných
ekonomik neutralizovali napätie a vytvorili celkom novú sceneriu. Nový duch
spolupráce medzi supermocnosťami umožnil vysoký stupeň medzinárodnej
solidarity proti agresii (napr. v prípade svetovej blokády Iraku po jeho
okupácii Kuvajtu).

Široká verejná diskusia, tlak „zelených“ lobby, udalosti ako černobyľská
a bhopálska katastrofa prinútili politikov, aby si uvedomili potenciálnu dôle-
žitosť celého radu nových otázok a priemysel, aby prijal aspoň zdanie
zodpovednosti za životné prostredie.

Mimoviádna aktivita (napr. pomoc obetiam zemetrasení, hladomoru
v Etiópii a Saheli) nadobudla nový význam a rozmery a ponúka sa perspek-
tíva rastu jej konštruktívneho vplyvu v národnej i medzinárodnej politike.

Dôležitou udalosťou bol pohyb „ľudových“ síl, podporovaných svetovou
verejnou mienkou, ktorý viedol k pádu tyranských vlád v krajinách strednej
a východnej Európy. Demokracia sa vynára v celom svete ako víťazná
a preferovaná ideológia, zatiaľ čo diktátorské ideológie sú zavrhované.

Nový druh vzťahov medzi hlavami štátov a ministrami, početné mnoho-
stranné alebo dvojsstranné konferencie a stretnutia, prispeli k vytvoreniu
osobných vzťahov, ktoré umožňujú lepšie porozumenie medzi ľudskými
bytosťami skrytými za úradnými funkciami.

Mimoriadny prospech vzišiel z pokroku lekárskych vied a rozšírenia
lepších hygienických podmienok, významne sa obmedzila detská úmrtnosť
v rozvojových krajinách.

Celosvetové uznanie dôležitosti ľudských práv bolo v posledných rokoch
pozitívnym faktorom a malo by nim byť aj naďalej.

Toto storočie bolo v západných krajinách svedkom veľkého pokroku
v postavení žien. Najskôr získaním volebného práva, neskoršie zamestna-
ním mimo rodinu a teraz presadzovaním rovnakých plátov za rovnakú prácu
ako muži.

Kapitola V

Vákuum

Poradok v spoločnosti je daný súdržnosťou jej členov. Až do polovice
našho storočia bola táto súdržnosť zaisťovaná prirodzeným vlastenectvom,
poctom spolupatričnosťou k obci, posilňovaná morálnou disciplínou hlásanou
cirkvou a úctou k štátu a jeho vládcom, akokoľvek vzdialeným ľudu.

Všeobecne náboženská viera sa v mnohých krajinách vytrátila. Úcta
k politickému dňaniu sa stráca. Menšíny sú stále menej ochotné rešpektovať
rozhodnutia väčšiny. Prevláda povrchný prístup, založený na prispôbová-
ní plýnuľému toku udalostí a riziká a na krízovom riadení, ktoré sa pokúša
odstrániť príznaky nerozpoznaných príčin.

Americký národ stratil svoju pozíciu výhradného vodcovstva vo svete —
vodcovstva zloženého z veľkomyseľnosti spojenej s puritánskymi hodnotami
a z cynizmu typického pre dobyvateľov Dalekého Západu — je ponorený do
pochybnosti a čelí pokúšeniu stiahnuť sa sám do seba.

Väčšina chudobných krajín postupne upúšťa od marxistických a socia-
listických spôsobov v prospech konkrétnejších a bezprostrednejších záuj-
mov — ako je hospodársky rozvoj a stabilizácia ich ekonomík. Kapitalistické
ekonomiky a ekonomiky voľného trhu považovali za potrebné urobiť určité
úpravy, aby prežili sociálne, zatiaľ čo socialistické systémy tiež urobili určité
úpravy, ale neprežili.

Absencia myšlienok a nedostatok spoločných predstáv je jedným zo
zdrojov malomyseľnosti a dokonca zúfalstva. Potreba protivníka sa zdá byť
všeobecny historickým činiteľom. So zmiznutím tradičného nepriateľa sa
vynára pokúšenie označiť za obeťného baránka náboženské a etnické
menšiny, ktorých odlišnosti pôsobia rušivo. Noví nepriatelia môžu byť aj iní
svojou podstatou a umiestnením, ale tým nie sú menej reálni. Ohrozujú celé
ľudstvo a ich mená sú: znečistenie, nedostatok vody, hladomor, podvýživa,
negratnosť, nezamestnanosť.

Politický vývoj, ktorý v posledných rokoch otriasol svetom a viedol k pádu
mnohých diktatúr, umožnil sústredenie pozornosti na dva hlavné ciele —

ľudské práva a demokraciu. Samotná sloboda však nemôže preorganizovať štát, vytvoriť trh, nemôže zaviesť demokraciu. Je potrebné dúfať, že pri dnešnom novonájdennom nadšení pre demokraciu v oslobodených krajinách, ľudia nebudú reprodukovat' kópie existujúcich modelov, ktoré nie sú schopné uspokojiť súčasné potreby.

Medze demokracie

Zložitosť a technická podstata mnohých dnešných problémov nedovoľuje vždy zvoliť reprezentáciu, ktorá by v pravý čas prijímala kompetentné rozhodnutia. V krajinách, ktoré sa teraz otvárajú slobode, je demokracia zavádzaná v situácii, ktorá od občanov vyžaduje výrazné zmeny postoja a správania. Je kriticky potrebné znovu oživiť demokraciu a obdarovať ju širokými možnosťami, ktoré jej umožnia preklenúť vznikajúcu globálnu situáciu. Zvládnuť globálne „riadenie“ neznamená vytvoriť globálnu „vládu“, ale skôr vytvoriť inštitúciu pre spoluprácu a koordináciu spoločných akcií medzi jestvujúcimi suverénnymi štátmi.

Rastúca zložitosť sveta a jeho problémov vyžaduje zvládnuť ohromné množstvo informácií ešte pred prijatím rozhodnutia.

Verejným nepriateľom ľudstva je človek

Pri pátraní po nepriateľovi, ktorý by nás zjednotil, sme prišli s myšlienkou, že znečistenie životného prostredia, hrozba celosvetového oteplenia, nedostatok vody, hladomor a podobné veci by pre tento účel mohli byť to pravé. Vo svojej úplnosti a vo svojej vzájomnosti vytvárajú novú hrozbu, ktorá vyžaduje solidaritu všetkých národov. Ak ich označíme ako nepriateľov, padáme tým do pasce, na ktorú sme upozorňovali. Omylom zamieňame príznaky za príčinu. Všetky tieto nebezpečenstvá sú spôsobené ľudskými zásahmi a tieto môžu byť prekonané len zmenou postojov a správania. Skutočným nepriateľom je potom ľudstvo samo.

Kapitola VI

Choroba ľudstva

Šokové vlny, vyvolané drastickými zmenami v priebehu veľkého prechodu, nešetria žiadne územie, žiadnu spoločnosť. Revolučné zmeny rozbiť systém vzťahov a systém dôvery, poddenej z minulosti, bez toho, že by ponúkli usmernenie pre budúcnosť.

Súčasná choroba napáda spoločnosti i jednotlivcov, stratených v ich brutálnej roztržke s minulosťou a bez novej súvislej predstavy o vlastnej budúcnosti. Kto som, kam idem a prečo? Toľko otázok zostalo neprímerane zodpovedaných. Zmätok, ktorý zasahuje najmä, ale nie výhradne, mladých ľudí, sa prejavuje množstvom príznakov tejto „mal-de-vivre“ — bolesti zo žitia.

Vznikajú nové vrstvy, ktoré sú priťahované spotrebnou spoločnosťou, bez toho, že by vo väčšine prípadov na ňu finančne mali. Ich perspektívou je neistý boj o prežitie v nehostinnej globálnej spoločnosti, poznamenanjej temnými perspektívami, akými sú tvrdá konkurencia, alebo hrozba nezamestnanosti.

Ďalšími aspektami tejto veľkej premeny sú vzrastajúci fundamentalizmus, fanatizmus, nacionalizmus a znovuzrodenie a znovuposilnenie xenofóbie a rasizmu.

Všetky tieto okolnosti tvoria na mnohých a rôznych úrovniach scénu pre nové a zmlatené prostredie, v ktorom sa okrajovému správaniu dostáva veľa pozornosti v tlačí tak, že ho začíname vnímať ako všechné, obyčajné.

Do schizofrenického sveta

Stojíme v systéme dvoch svetov, ktoré nahradili tri svety. Tri svety — priemyselný svet, druhý svet, tvorený predovšetkým komunistickými krajinami východnej Európy a zaoberajúci tretí svet, už neexistujú. Druhý svet ako taký sa vytráca, tretí svet explodoval.

Hlboká rozdrobenosť, existujúca takmer vo všetkých krajinách, mnohosť rôznych noriem správania, sú zhodné ako vnútri národov, tak i medzi nimi.

Medzi neriešené typy dvojakosti, ktoré sa najviac dotýkajú svetovej scény, patria:

— rozdiel medzi bohatými a chudobnými pri rastiúcom počte ľudí žijúcich pod absolútnym prahom chudoby: v roku 1990 miliarda ľudí s ročným príjmom pod 370 USD,

— rastúci rozdiel medzi tými, ktorí majú prístup ku vzdelaniu a informáciám a tými, ktorí ho nemajú,

— diskriminácia menšín, náboženských alebo etnických, a v mnohých krajinách diskriminácia starých ľudí,

— absencia správneho prístupu k sociálnej spravodlivosti,

— nedostatok vyváženosti práv a povinností, výhod a zodpovednosti,

— nerovnováha medzi disciplínou a slobodou,

— protiklad medzi ekonomickým rastom a životnými hodnotami,

— dobročinné spolky a spoločenstvá proti neosobnej sociálnej starostlivosti štátu,

— nedostatok rovnováhy medzi hmotnými a duchovnými potrebami.

Mnohé stránky tejto choroby ľudstva nie sú nové. Ale to, čo z nich robí súčasť prvej globálnej revolúcie, je ich celosvetový rozmer, ktorý ich charakterizuje, aj keď sa vyskytujú v rôznej miere podľa toho, ktoré krajiny a oblasti planéty berieme do úvahy.

Záver

Nikdy v dejinách nebolo ľudstvo postavené pred toľké hrozby a nebezpečenstvá. Globálny ekonomický rast, schopnosť vládnúť, globálne zabezpečenie potraviny, nedostatok vody, kvalita životného prostredia a energie, populačný rast a migrácie, prevratné zmeny svetových geostrategických skutočností, všetky tieto faktory vzájomne súvisia, vzájomne na seba pôsobia a vytvárajú to, čo Rímsky klub formuluje ako svetovú problematiku. Vzniká celý rad otázok spojených s tým, či pomaly úpadok ľudstva je nevyhnutný, alebo neprekonateľný. Je to nevyhnutne koniec dejín? To je tá vážna výzva, ktorej dnes čelíme. Pokúsime sa skúmať možné odpovede na ňu. Globálna výzva vyžaduje globálny prístup. Ten je témou druhej časti tejto knihy.

Časť II

REZOLUTIKA /x

x — neologizmus autorov; rezolutika (analýza a štúdium riešení) ako náprotivok problematiky (analýza a štúdium problémov)

Úvod

Globálny prístup k problémom vysvetleným v problematike, znamená potrebu zodpovedajúceho *globálneho prístupu* k interaktívnym riešeniam zameraným na ich zvládnutie, a to na každej úrovni spoločnosti v rámci globálneho pohľadu. Preto je nová metóda, alebo lepšie nový plodný a účelný rozbor, zamýšľaný ako odpoveď na svetovú problematiku, presne to, čo Rímsky klub mieni prijať a pomenovať ako svetovú rezolutiku.

Rezolutika nie je metódou na všetky zložky problematiky v celej svojej šírke a naraz. Navrhujeme skôr súčasný útok na jej hlavné časti, so starostlivým zvažovaním spätných dopadov na každú z tých ostatných. Svetová rezolutika zahŕňa potrebu prijať ako morálny kódex svojej činnosti vlastenecký prístup, založený na vynárajúcich sa všeľudských hodnotách. Takéto pravidlá a hodnoty musia tvoriť východisko medzinárodných vzťahov a byť podnetom k rozhodnutiam vykonávaným vedúcimi činiteľmi tejto planéty s priemeraným ohľadom na kultúrnu rozdielnosť a pluralizmus. Rezolutika kladie ale tiež dôraz na absolútnu nutnosť hľadania konkrétnych výsledkov v prioritných oblastiach problematiky, pri stálom uvedomovaní si toho, že časový faktor sa stáva podstatným prvkom. Každý problém, ktorý zostáva neriešený, vedie časom k nezvrätiteľným situáciám, z ktorých niektoré potom už nie sú zvládnuteľné ani v globálnom rámcu. Použitie rezolutiky predpokladá naliehavé akcie v prioritných a bezprostredných problémoch.

Kapitola VII

Tri najnaliehavejšie oblasti

Množstvo drobných zmien tvorí globálnu revolúciu. Spieť problémom nemá priamočiare riešenia. Preto zavádzame pojem „rezolutika“, ktorý predpokladá spoločný a jednotný prístup k riešeniu všetkých problémov na všetkých úrovniach, so snahou o predvídanie dôsledkov možných zásahov. V rámci „Rezolutiky“ je možné vymedziť tri naliehavé oblasti: konverzia zbrojného priemyslu, globálne otepľovanie atmosféry a problém energií, chudoba a nerovnomerný rozvoj sveta.

Pušky a chlieb, meče a pluny

Koniec studenej vojny, dosiahnuté úspechy v odzbrojení a nádej na ďalšie obmedzenie jadrových a konvenčných zbraní prispeli k vzniku určitej eufórie, že obrovská a nákladná globálna vojnová mašínéria môže byť značne zredukovaná a získané prostriedky využité účelným spôsobom. Úplné odzbrojenie znevažujú lokálne vojny. Nedávne problémy na Strednom východe ukazujú na ľahkú zraniteľnosť zdrojov životne dôležitých pre ekonomiky veľkých štátov, najmä ak sú zatiahnuté do vojnových konfliktov.

Doposiaľ existuje obrovský vojensko-priemyselný komplex s neustálym záujmom na vojenskej konfrontácii. Obavy z budúcnosti dobiehajú tiež na časť vojenského priemyslu financovanú štátom a chránenú tak pred konkurenciou. Okrem toho hospodárstvo mnohých krajín je značne závislé na vývoze zbraní. Existujú pochopiteľné obavy z nezamestnanosti v zbrojnom priemysle. I čiastočná likvidácia zbrojného priemyslu prináša veľa problémov, a preto je potrebné konverziu týchto priemyselných celkov čo najrychlejšie riešiť. Vzhľadom na nedostatok spotrebného tovaru, poľnohospodárskych strojov, lekárskej techniky a pod. je žiadúca konverzia zameraná na takúto výrobu. Úspech akéhokoľvek plánu úplnej konverzie bude do značnej miery závisieť na dostupnosti rekvalifikačných opatrení, ktorú môže zaisťiť iba vláda.

Vedci a technici predstavovali skryté centrum výskumu a vývoja v procese zbrojenia. Vo vojensko-priemyselnom komplexe bola angažovaná takmer polovica fyzikov a technikov svetového výskumu. Títo vedci boli izolovaní, dostávali odmeny a uznania iba na základe súťaže v úzko obmedzenom okruhu ľudí a nie v rámci svetovej vedy. Technické inovácie ako kľúčový prvok zbrojného systému sú už dlhú dobu mimo kontroly a vplyvu verejnosti. Preto je potrebné tento problém prediskutovať a objasniť. V rámci snahy o dosiahnutie harmonického sveta by mala byť časť zdrojov použitá na posilnenie existujúcich prostriedkov na rozvoj hospodárstva a na zmiernenie biedy vo svete.

K otázke životného prostredia ako podmienke prežitia

Väčšina úspešných snáh o ochranu životného prostredia sa v poslednom období dotýkala snažení o úplné odstránenie rôznych zdrojov znečistenia. Išlo prevencijným o liečbu. V budúcnosti bude potrebné klásť hlavný dôraz na prevenciu.

Najnaliehavejší problém v súvislosti so znečisťovaním prostredia je celkové otepľovanie atmosféry, ktoré priam ohrozuje globálny ekonomický a sociálny systém. Vylúčiť tento efekt znamená podniknúť nasledujúce kroky:

- redukovať globálne emisie oxidu uhličitého znížením spotreby fosilných palív,
- znovu zalesniť najmä tropické oblasti,
- rozvíjať alternatívne formy získavania energie,
- šetriť energiu a zvýšiť účinnosť jej využitia.

Najvyššou počiatčnou prioritou musí byť problém šetrenia energiou spolu so zvýšením účinnosti jej prenosu a využitia a to vo všetkých sférach národného hospodárstva. Je potrebné začať čo najrychlejšie celosvetovú kampaň, propagujúcu šetrenie energiou a jej efektívne využívanie. Zníženie (aspoň čiastočné) priemyselnej spotreby fosilných palív vyžaduje buď zásadnú technologickú inováciu výroby, alebo rapídny pokles priemyselnej výroby. Tento proces sa nezaobíde bez radikálnej prestavby hospodárstva, ktorá bude brať do úvahy zložité vzájomné väzby ekonomiky, ekológie a technológie.

Je naliehavou potrebou ustanoviť kompetentný orgán na vysokej úrovni, ktorý by sa do hĺbky a v dlhodobej perspektíve zaoberal dôsledkami globálneho znečisťovania na ekonomiku, spoločnosť i jednotlivca. Vzhľadom na multidisciplinárnu podstatu tohto problému a zložitosti vzájomných väzieb navrhujeme porušiť zavedené tradície a vytvoriť skupiny významných politických osobností, doplnených o jednotlivcov z priemyslu, ekonomiky a vedy.

Pojem bezpečnosti sa už dávno nespája len so zabránením vojne. Odporúčanie Rímskeho klubu z roku 1989 na zvolanie celosvetovej konferencie o spoločných záväzných ekologických pravidlách zostáva stále aktuálne. Výsledkom tohto stretnutia by malo byť založenie Ekologickej bezpečnostnej rady OSN (UN Environmental Security Council), analogickej Rade bezpečnosti pre vojenskej otázky.

Žiadne z uvedených opatrení nemôže byť účinné, pokiaľ verejnosť nebude úplne informovaná a nevedomí si dôsledky svojej nečinnosti. Je potrebné, aby koncepcia globálneho rozvoja, vrátane otázok industrializácie, bola zahrnutá do vzdelávacích programov zaoberajúcich sa ochranou životného prostredia, ochranou survinových energetických zdrojov, zachránou kultúrnych hodnôt a ďalšími aspektami.

Rozvoj verzus zaostávanie

V krajinách južnej pologule žije jedna miliarda ľudí pod hranicou absolútnej chudoby, t. j. s hrubým ročným príjmom nižším ako 370 USD (odhad Svetovej banky z r. 1990). Počiatkom osemdesiatych rokov to bola len polmiliarda ľudí. Je teda dôvod predpokladať, že s výnimkou niektorých oblastí v nasledujúcich rokoch porastie zaostávanie, chudoba, hlad a podvýživa.

Nedostatok rozvojovej politiky posledných dvadsiatich rokov

Mnohým krajinám, ktoré patria medzi hospodársky najmenej rozvinuté, bolo odporúčané, aby sa na počiatku pustili do obrovských priemyselných projektov s nákladnou infraštruktúrou, celkom v intenciách kapitálového intenzívneho západného modelu. Tým bol zanedbaný rozvoj poľnohospodárstva a ľahkého priemyslu. Výsledkom tejto politiky bola dlhá séria projektov, ktoré okrem iného priniesli mnohým krajinám namiesto prospechu len zadĺženie a finančný chaos. Väčšina týchto projektov nebrala do úvahy environmentálne aspekty, dôsledky nevyhnutných presunov ľudí, reálne potreby pracovných síl, nároky na údržbu, atď.

Ľudia zo slumov, favel a bidonvillov

Mestská populácia v rozvojových krajinách sa zvýšila z 90 miliónov v roku 1900 na približne 1 miliardu v roku 1985 a vzrastá každý rok o 40 miliónov. Vylučovanie vidieka privádza na periferie veľkých miest stály prúd ľudí, ktorých sem ženie chudoba a nemožnosť prežiť. Prichádzajú tiež v dôsledku lokálnych vojnových konfliktov, veľkých infraštruktúrnych projektov vyžadujúcich presuny obyvateľstva a pod. Ďalším dôvodom je, že akýkoľvek pokrok v oblasti poľnohospodárskej produkcie pripravuje stále viac mladých ľudí o prácu. V rozvojových krajinách sa zosilňujú konflikty medzi chudobnými a bohatými či už v miernejšej alebo násilnejšej podobe.

Potreba populačnej politiky

Situácia v rozvojových krajinách vyžaduje urýchlené prijatie dostatočne citlivých a humanistických zásad regulácie prírastku obyvateľstva a podporu obmedzovania pôrodnosti na úroveň, ktorá by iba vyrovnávala úmrtnosť, podstatne zníženú vďaka zlepšenej zdravotníckej starostlivosti a hygiene. Jedným z najistejších spôsobov obmedzovania populačného rastu je zlepšenie životných podmienok pre obyvateľstvo.

Je dôležité, aby všetky rozvojové krajiny vypracovali zásady vlastnej populačnej politiky, založené na detailnej znalosti demografického rastu a jeho vzťahu k cieľom rozvoja i dostupným zdrojom, vrátane predpokladanej výšky životnej úrovne.

Potreba nových rozvojových koncepcií

Je nutné od základu zmeniť hodnotové orientácie teoretických zásad i praktických aspektov problémov rozvoja. Je potrebné prisúdiť vyššiu prioritu potrebám miliónov chudobných a zabudnutých obyvateľov vidieka, žijúcich v zaostalých častiach sveta. Rozvoj vidieka zostáva bezpochyby prvoradým problémom, lebo ľudia musia jesť, či už žijú na vidieku alebo v mestách: preto by sa každý štát mal usilovať o potravinovú sebestačnosť.

Lokálne iniciatívy

V najchudobnejších častiach Latinskej Ameriky, Afriky a Ázie sa zrazu objavili celý rad menších projektov, ktoré prispievajú k rozvoju poľnohospodárstva, zdravotníctva a vzdelania. Tisíce mimovládnych organizácií v týchto krajinách spája snaha dosiahnuť s malými prostriedkami a obmedzenou podporou Severu riešenie najzákladnejších problémov (dostatok potravín, pitnej vody a zodpovedajúca hygiena). Vedú tiež obyvateľov vidieka k pochopeniu vlastných problémov a k prevzatíu zodpovednosti za ich riešenie do vlastných rúk. Na mnohých miestach je potrebné prisúdiť prioritu menším projektom menšieho rozsahu, vhodne integrovaným do globálnej rozvojovej stratégie.

Úloha vlád

Ak sa vláda rozhodne pre podporu rozvoja vidieka, nesmie sa báť zásadných politických rozhodnutí, zahŕňajúcich zvyčajne tiež poľnohospodársku reformu, koncepciu populáčnej politiky i stratégiu menších zdravotníckych zariadení. Musí tiež zmeniť svoju politickú i finančnú stratégiu a uplatniť politiku vyšších predajných cien pre obyvateľstvo a zavedenie niektorých daňových úľav. Pre rozvoj Juhu by mali byť vytvorené v každej krajine kapacity pre vlastnú vedu a výskum.

Úloha medzinárodných inštitúcií

Medzinárodné finančné inštitúcie (Svetová banka, EHS, Japanese Official Development Aid) i regionálne banky pre rozvoj v Latinskej Amerike, Ázii a na Strednom Východe by v rámci podpory a urýchlenia programov rozvoja vidieka mali venovať časť svojich rozpočtov na financovanie lokálnych akcií a menších projektov. Zvýšilo by to ich efektivnosť a možnosť ich opakovania.

Vplyv skutočných a očakávaných zmien na jednotlivcov a spoločnosť

Nevyhnutné opatrenia budú nepopulárne, nákladné a bolestné. Postupne by malo dôjsť k prerozdeleniu bohatstva. Pre priemyselné štáty by to znamenalo zmenu celého doterajšieho životného štýlu a konzumného prístupu,

zatiaľ čo v rozvojových krajinách musí nastúpiť duch iniciatívy, disciplíny a vyšších nárokov na všetkých úrovniach.

Kapitola VIII

Riadenie, vláda a možnosti vládnych systémov

Termín riadenie sa používa na označenie riadiaceho mechanizmu spoločenského usporiadania a spoločensko-ekonomických činností zameralých na dosiahnutie bezpečnosti, prosperity, súdržnosti usporiadania a kontinuity systémov. Zahŕňa tiež ideologické problémy, ktoré môžu identifikovať, definovať a určiť prostriedky na zisťovanie verejného záujmu a vôle ľudí, spôsob ich presadenia a efektivnosť realizácie prostredníctvom štátneho aparátu. Tento život zahŕňa tiež štruktúru riadenia systémov, jej politiku a postupy. Pojem vlády by mal byť dôsledne používaný i k regionálnym a miestnym riadiacim orgánom a rovnako vo vzťahu k jednotlivým sociálnym systémom, ako sú napr. výchova, vojenské systémy, súkromné podniky, mikrosvet rodiny apod. Nebezpečie neefektívneho vládnutia sa prejavuje na troch rôznych úrovniach: na úrovni jednotlivcov a rodín, na úrovni politického systému a na úrovni medzinárodných jednaní.

Nové parametre v oblasti riadenia

Zložitosť národných a medzinárodných systémov sa zvýšila. Náhly vzrast zložitosti javov a procesov nás vyviedol zo sociálneho systému, ktorý bolo možné riadiť logickými rozhodnutiami a včlenil nás do supersystému, ktorý je možné zvládnuť len komplexnou znalosťou kybernetických relácií. Zložitosť súčasného sveta ovplyvňuje niekoľko faktorov, ktoré pôsobia na národnej a medzinárodnej úrovni:

- akcelerácia zmien (technických, ekonomických, demografických),
- rast počtu faktorov, ktoré je potrebné brať do úvahy,
- rast počtu suverénnych štátov, zohrávajúcich aktívnu úlohu v každom medzinárodnom systéme,
- intenzita medzinárodných vzťahov medzi národnými spoločnosťami,
- rastúce styky rôznych spoločenských, odlišujúcich sa kultúrami, sústavou hodnôt, politickými tradíciami a životnou úrovňou,
- určité sťahovanie národnej suverenity,
- obrovský objem informácií, rýchlosť komunikácie a význam masovo-komunikačných prostriedkov,
- vznik nových svetových technických systémov, založených na mikroelektronike,
- vznik problémov vyžadujúcich globálne riadenie,
- simultánne dôsledky vedeckého a technického rozvoja a fragmentácia politickej moci.

- dilema rozširujúcej sa byrokracie,
- narastajúce problémy, vyvolávajúce nárast požiadaviek na sľuby a zása-
hy vlády.

Nepriemeranosť postojov k bežným problémom

Národné vlády a medzinárodné organizácie sa stretávajú s nasledujúcimi
nezrovnalosťami a problémami:

- v niektorých krajinách sú princípy suverenity pokladané za jediný základ
uznania a rešpektovania identity,
- vlády dávajú prednosť politicky pragmatickým, krátkodobým riešeniam,
- vlády sú organizované predovšetkým formou rezortných ministerstiev,
väčšinou izolujú od seba významné súvislosti a navrhujú statické a lokálne
riešenia,
- pri rozdeľovaní prostriedkov vznikajú rôzne disproporcie a nestability,
- centrálna vláda niektorých krajín reagujú na naliehavé výzvy a problémy
tým, že neúnosne rozširujú svoje právomoci,
- vedúci pracovníci sú prepracovaní, nemajú dostatok času na premyslenie
a objektívne hodnotenie informácií, nejednoznačne formulujú navrhované
riešenia,
- časť medzinárodných agentúr začala sledovať výhradne vlastné záujmy,
- politické strany, odborové organizácie, mimovládne organizácie a rôzne
nátlakové skupiny sa mobilizujú na dosiahnutie krátkodobých výsledkov.

Štruktúra, politika a procedúry vlád

Vzrastajúce zastarávanie vládných spôsobov a procedúr je základnou
charakteristikou výkonu štátnych agend. Je žiaduce vytvoriť lepší mecha-
nizmus pre integráciu politiky jednotlivých sektorov a podmienok pre inter-
akcie v záujme spoločných cieľov celkovej politiky.

Hlavným problémom úsilia jednotlivých štátov a spoločenských je vytvoriť
systém, v ktorom by bolo niekoľko rozhodovacích úrovní zabezpečujúcich,
aby problémy boli diskutované a riešené čo najbližšie tým, ktorých sa ich
podstata týka, ako v pozitívnom, tak i negatívnom zmysle. Pre riešenie
globálnych problémov musí byť vytvorené globálne fórum a pri druhom
extrémnom riešení miestne, kde záležitosť vyžaduje zvolanie mestského
alebo miestneho zhromaždenia ďaleko viacej, ako napríklad i správne
rozhodnutie centrálnej vlády.

Niektoré zvláštne aspekty

- Odpor ku zmenám.
- Korupcia.
- Konfrontácia proti konsenzu.

- Vláda a trhový mechanizmus.
- Humanita v politike.
- Medzinárodné dimenzie.
- Schopnosť riadiť a spravovať.

Kapitola IX

Faktory „rezolútky“

Prímame faktory rezolútky sú tie, ktoré jednotlivcom a spoločnostiam
dovolia prispôbenie zmenám trvalo modifikujúcim tvár planéty. Akákoľvek
zmena k lepšiemu alebo horšiemu vyžaduje štúdium, overovanie vlastných
schopností, vytváranie vzťahov jedných k druhým a k ich okoliu. Na to, aby
sa človek vedome podieľal na vývoji svojho okolia a spoločnosti, slúžia tri
hlavné faktory rezolútky: nové stránky výchovného procesu, podiel vedy
a rozvoja techniky a úloha hromadných oznamovacích prostriedkov.

Význam učenia a poznávania

Za najpodstatnejšiu úlohu výchovy je možné považovať učenie sa ako
študovať. Pod pojmom výchova sa rozumie nielen získavanie kvalifikácie pre
určitú profesiu, ale i spôsob, ako jednotliviec neustále zvyšuje svoje možnosti
v schopnosti absorbovať a zvládnuť kultúrne faktory, ktoré sú potrebné preto,
aby sa primerane a rozumne podieľal na spoločenských problémoch, príjmal
zodpovednosť a seba a iným umožňoval primerane dôstojný život.

Výchova každej ľudskej bytosti v každom veku musí plniť viaceré funkcie,
ktoré poznamenávajú proces výuky a orientujú ju na bezprostrednú budú-
nosť s týmito cieľmi:

- získať znalosti,
- usporiadať myslenie a rozvoj kritického posudzovania,
- rozvíjať sebapoznatie a vedomie vlastného talentu a obmedzení,
- učiť sa ako prekonávať nežiaduce impulzy a deštruktívne správanie,
- neustále prebúdať tvorivosť a predstavivosť,
- osvojiť si zodpovedajúcu úlohu v živote spoločnosti,
- vedieť komunikovať s ostatnými,
- pomôcť pri adaptácii a prijímaní zmien,
- umožniť každému získať súhrnný pohľad na svet,
- vychovať k pohotovosti pri riešení problému.

Príspevok vedy a technického rozvoja

Hľadanie múdrosti je tou najpodstatnejšou výzvou, pred ktorou dnes
ľudstvo stojí. Vedecké chápanie a poznatky z „čistého“ výskumu sú podstat-
ným prvkom súčasnej kultúry. Veľká časť dnešného výskumu má povahu
priamej aplikácie, cieľenej na riešenie špecifických problémov v priemysle,

poľnohospodárstve alebo vo verejných službách. Aplikovaný výskum je potrebné viac presadzovať v rozvojových krajinách, kde je nedostatočne rozvíjaný v poľnohospodárskom sektore.

Základný výskum je potrebné zamerať na štúdium ľudskej osobnosti, jej povahy, motivácií, schopnosti a obmedzení, rovnako ako na sociálne, vzdelávacie a ďalšie štruktúry, ktoré dotvárajú ľudskú kvalitu a defekty. Ďalej je potrebné realizovať výskum „prirodeného chodu“ systému našej planéty, výskum vedúci k technologickým inováciám a vybudovať výskumné kapacity potrebné na prienik rozvojových krajín do moderných ekonomických trendov.

Role hromadných oznamovacích prostriedkov

Funkcia hromadných oznamovacích prostriedkov je základná pre adaptáciu na prebiehajúce zmeny, pre výchovu spoločnosti v tomto prechodnom štádiu i pre adjustáciu na zložitosti i neurčitosti celej problematiky.

Kapitola X

Motivácia a hodnoty

Súčasnou je charakteristická určitým ústupom od duchovných a morálnych hodnôt. Veda veľmi prospela k nášmu hmotnému blahobytu, tým, že pomohla zlepšiť zdravie, predĺžila dĺžku života a umožnila rast voľného času. V porovnaní s materiálным zlepšením podmienok však veľmi málo urobila pre kultúrne obohatenie ľudskej existencie. Bezpodmienečnou podmienkou pre dnešnú je príspeť k všeobecnému a trvalému blahobytu všetkých ľudí tejto dnešnej generácie s pochopením celostných, globálnych ba dokonca kozmických dimenzií tohto cieľa a vyvážiť materiálny pokrok pestovaním sociálnych, morálnych a duchovných stránok života.

Nový základ morálnych duchovných hodnôt

Globálna spoločnosť, ku ktorej smerujeme, nemôže vzniknúť, pokiaľ nebude čerpať zo zdrojov morálnych a duchovných hodnôt, vymedzujúcich jej dynamiku. Ťažko si predstaviť globálnu spoločnosť bez spoločnej stanovene všeobecných a zdieľaných hodnôt, podľa ktorých by sa formovali stanoviská, ktoré by podnecovali všeobecné odhodlanie postaviť sa tvárou v tvár problémom a poskytovala zdroj morálnej sily pre reakcie na ne. Veľká časť tradičných etických hodnôt si zachová svoju platnosť i dnes. Medzi stále hodnoty môžeme zaradiť: slobodu, ľudské práva a zodpovednosť, rodinný život, rovnoprávnosť mužov a žien, súcit so starými ľuďmi a invalidmi, rešpekt k ostatným, tolerancia úcta k životu a mieru a hľadanie pravdy. Prítom je potrebné rozlišovať význam týchto hodnôt na úrovni jednotlivcov a na úrovni skupín. V mnohých prípadoch sú tieto úrovne zlučiteľné. Na úrovni skupín zaznamenávame rad nových prístupov, diktovaných tlakom nových faktorov:

etika prírody, etika života, etika rozvoja, etika peňazí, etika vytvárania popularity, etika solidarity.

Ako môžu rôzne tradičné a moderné, kolektívne a individuálne hodnotové systémy koexistovať v spoločnosti a na úrovni jednotlivcov?

Zmysel pre morálne hodnoty môže byť u jednotlivcov skutočne oslabený. Čítia sa podvedení nielen preto, že sa rozpadla etická štruktúra, ktorá im bola usmernením a ktorú dobrovoľne prijali, ale tiež preto, že ohrozenia súčasného sveta ich desia a zahŕňajú až do ľahostajného stiahnutia sa do seba. Zároveň je tu postupujúce kolektívne pochopenie veľkých problémov sveta, ktoré vyvolávajú nádej do budúcnosti a podnecujú hľadanie v tomto smere. Duchovná a etická dimenzia prestáva byť predmetom pohrdania a ľahostajnosti, ale je vnímaná ako potrebnosť, ktorá by mala viesť k novému humanizmu.

Zoznamujeme sa s cestou do novej doby: záverečné úvahy

Niekoľko hlavných princípov načrtnutých riešení:

- potreba zapojenia a účasti každého jednotlivca pri hľadaní cesty spleťtým klubom problémov súčasnosti,
- poznanie, že možnosti pozitívnej zmeny spočíva v motiváciách a hodnotách, ktoré určujú naše správanie,
- pochopenie, že správanie sa národov a spoločností je odrazom správania sa jednotlivých občanov,
- prijatie postulátu, že zásadné riešenia je možné ťažko očakávať od vedúcich osobností politickej reprezentácie, naopak sú potrebné tisícky pozitívnych drobných múdrych rozhodnutí, ktoré budú odrážať názory miliónov jednoduchých ľudí na problémy vzťahujúce sa na prežitie spoločnosti,
- účinnosť princípu, že výsady, či už individuálne alebo národné, musia byť vždy vyvážené adekvátnou zodpovednosťou.

Interakcie medzi globálnym a lokálnym

Rímsky klub v snahe rozšíriť záujem o globálne problémy a v snahe podporiť vznikajúce globálne myslenie prostredníctvom lokálnych aktivít, podporuje vznik národných asociácií Rímskeho klubu. Poslaním národných pobočiek Rímskeho klubu je sprostredkovať spojenie medzi národnou realitou a problematikou videnou z národného hľadiska na jednej strane a globálnym myslením klubu na druhej strane a prenášať, rozširovať a propagovať názory klubu v každej krajine. Prechod od globálneho k lokálnemu a od lokálneho ku globálnemu znamená radikálnu premenu spôsobu myslenia a uvažovania, ktorý sa odteraz stáva podstatnou platformou činnosti. Ide o novú intelektuálnu úlohu, ktorú budeme musieť ďalej rozvíjať a dopĺňovať.

Interakcia medzi jednotlivcom a lokálnym hnutím

Ak existujú prípady ohrozenia životného prostredia, alebo vzniká situácia, kedy sú ohrozené záujmy ľudí, zisťujeme, že jednotlivci a malé skupinky podnikajú rozhodné kroky v najrôznejších oblastiach a sú pripravení bojovať za to, čo sa ich priamo alebo nepriamo dotýka a čím sa cítiť byť motivovaní. Záväzok jednotlivcov k činom tohto druhu je teda nielen možný, ale dokonca veľmi rozšírený. Ukazuje sa, že medzi jednotlivými ľuďmi a miestnym alebo národným úsilím je možné vytvoriť formy spojenia, ktoré v mnohých prípadoch prosperujú, rozrastajú sa a prerastajú hranice.

Vznik neformálneho sektoru

Existencia súkromných mimovládnych organizácií nie je novým javom. V poslednom období však tieto zoskupenia zaznamenali veľké rozšírenie. Tento nový, tzv. neformálny sektor začínajú brať vážne vlády a medzinárodné inštitúcie. Niektoré mimovládne organizácie majú skúsenosti, prehľad a znalosť problémov, ktoré vládam chýbajú a tiež reprezentujú významné a nezanedbateľné oblasti záujmov verejnosti. A tak dochádza k určitej spolupráci medzi neoficiálnymi a formálnymi štruktúrami, z ktorej môžu profitovať najmä oficiálne štruktúry.

Inovácia v jazyku, analýze a prístupoch

Ústredným problémom súčasnosti sa stáva otázka, ako uviesť do súladu dnešný ekonomický jazyk a pojmy s jazykom a pojmiami v životnom prostredí. Existujú dva možné prístupy: otázky životného prostredia je možné pripojiť ku konvenčnej ekonomickej analýze, alebo ekonomické postupy môžu byť zahrnuté do širšieho ekologického pohľadu na vec. Je potrebné starostlivo zvažovať a presne rozmyšľať v oblasti, kde sme nútení rozlišovať medzi rôznymi typmi ekonomiky: makroekonomikou, mikroekonomikou a ekologickou ekonomikou. Musíme nájsť cesty, ako zahrnúť otázky životného prostredia účinnšie do vybudovaných a mocných makroekonomických a mikroekonomických prístupov.

Hodnoty, na ktorých je založená naša činnosť

Etické poňatie medzinárodných vzťahov, ktoré svet veľmi potrebuje, sa nemôže vyvinúť, pokiaľ nebude podnietené na národnej úrovni a na úrovni jednotlivcov. Vývoj tohto poňatia si vyžiada veľa skúmania a diskusií. Až potom bude možné navrhnúť konzistentnú, harmonickú a dynamickú paradigmu pre koexistenciu, ktorú je možné použiť ako spoločného menovateľa z hľadiska histórie, kultúry a hodnot najrôznejších skupín ľudí.

Výzva k solidarite

Je potrebné sa usilovať o vytvorenie podmienok, ktoré umožnia dôstojnú a skutočne ľudskú existenciu budúcich generácií. Takéto úsilie si vyžiada veľa materiálnych obetí súčasnej generácie, ale malo by priniesť početné výhody z hľadiska kvality života. Ak máme uspieť v zavádzaní svetovej solidarity ako najvyššieho etického princípu prežitia, potom prvým krokom na tejto ceste je podnietiť porozumenie medzi ľuďmi.

Barney, G., O. (ed.): Global 2000. Zpráva pro prezidenta (Global 2000. The Report to the President). Government Printing Office, Washington D. C., 1980

Přeložil a zpracoval: **Pavel Nováček**

Pokud současné trendy budou pokračovat, svět v roce 2000 bude více přelidněn, více znečištěn, méně ekologicky stabilní a více zranitelný, než svět, ve kterém žijeme nyní. Zřetelně se před námi rýsuje vážná krize, které se týkají populace, zdrojů a životního prostředí. Navzdory obrovské materiální produkci, světové obyvatelstvo bude v mnoha směrech chudší, než je dnes.

Pro stovky miliónů lidí, žijících v zoufalé chudobě, vyhlídka na získání potravy a dalších nezbytných životních potřeb nebudou lepší. Pro mnohé budou naopak horší než dnes. Přes revoluční pokroky v technologiích, život pro většinu lidí na Zemi bude obsahovat více nejistot a rizik v roce 2000 než nyní — leda že by národy světa jednaly rozhodně a změnily současné trendy vývoje.

Hlavní poznatky

Rychlý růst světové populace se do roku 2000 sotva změní. Populace vzroste ze 4 miliard v r. 1975 na 6,35 miliard v r. 2000. Populace poroste v roce 2000 rychleji než dnes. V roce 1975 přibývalo na světě každým rokem 75 miliónů lidí, v roce 2000 to bude již přírůstek 100 miliónů každý rok. Devadesát procent tohoto nárůstu se uskuteční v nejchudších zemích.

Ačkoliv se předpokládá, že ekonomiky méně rozvinutých zemí porostou rychleji než ekonomiky industrializovaných zemí, hrubý národní produkt na osobu zůstane ve většině méně rozvinutých zemí nízký. Předpokládá se sice, že hrubý domácí produkt v některých méně rozvinutých zemích podstatně vzroste (zvláště v Latinské Americe), ale ve většině lidnatých zemí Jižní Asie zůstane MDP pod úrovní 200 dolarů ročně (v dolarech v roce 1975). Existující propast mezi bohatými a chudými se ještě prohloubí.

Očekává se, že světová produkce potravin vzroste o 90 procent v období let 1970–2000. To však znamená, že v přepočtu na osobu se produkce potravin zvýší za stejné období jen o 15 procent. Většina nárůstu potravinové

produkce se uskuteční v zemích, které již mají relativně vysokou spotřebu potravin na osobu. Spotřeba potravin na osobu se ojedinele zlepšší, ale většinou se sníží pod současnou, už tak nedostatečnou úroveň v jižní Asii, na Středním východě a v Africe. Za tenký čas se veškeré ceny potravin ztrojnásobí.

Plocha orné půdy se zvýší do r. 2000 pouze o 4 procenta, takže většina produkce potravin bude muset být dosažena díky vyšším výnosům. Většina faktorů, které dnes umožňují vyšší výnosy — umělá hnojiva, pesticidy, zavlažování a mechanizace — je silně závislá na ropě a plynu. Během devadesátých let produkce ropy dosáhne odhadovaného maxima produkční kapacity, a to dokonce i navzdory rychlé rostoucí cenám ropy. Studie Global 2000 předpokládá, že bohatší industrializované země budou schopny zajistit si dostatek ropy a dalších energetických zdrojů, které pokryjí jejich rostoucí potřebu během devadesátých let. S rostoucí cenou fosilních paliv bude řada méně rozvinutých zemí vystavena rostoucím problémům s pokrytím svých energetických potřeb. Pro čtvrtinu lidstva, která závisí hlavně na palivovém dříví, jsou vyhlídky bezúspěšné. Potřeba palivového dříví převyší dostupné zásoby asi o 25 procent před koncem století.

Světové vyčerpitelné energetické zdroje — uhlí, ropa, plyn, uran — se teoreticky vyskytují v zásobách, které by vystačily na několik staletí. Zásoby však nejsou po světě rozmišřeny rovnoměrně, jejich čerpání zapříčiňuje řadu environmentálních problémů a zásoby se také značně liší v dostupnosti pro exploataci a využití.

Nepalivové energetické zdroje se obecně vyskytují v dostatečném množství, aby pokryly předpokládané potřeby do roku 2000, ale jsou nezbytně další investice a objevy, aby zásoby byly zachovány. Kromě toho, náklady na získání těchto zdrojů se zvyšují s tím, jak porostou ceny energie a těžba některých surovin se tak může stát neekonomická. Čtvrtina světové populace, která žije v industrializovaných zemích, bude nadále čerpat tři čtvrtiny světových minerálních zdrojů.

Nedostatek vody v některých regionech se stane ještě kritičtější. V letech 1970–2000 samotný populační přírůstek způsobí, že v polovině světa budou požadavky na vodu dvojnásobné. V mnoha méně rozvinutých zemích zásobování vodou kolem roku 2000 bude stále méně spolehlivé v důsledku rozsáhlého odlesňování. Zajištění nových vodních zdrojů se stane nákladným doslova všude. Velké ztráty lesních porostů budou v příštích 20 letech pokračovat a poplávká po lesních produktech a palivovém dříví se zvýší. Zásoby těžebního dříví se sníží asi o 50 procent na obyvatele. Světové lesy nyní mizí rychlostí 18–20 milionů hektarů za rok. K většině ztrát dochází ve velkých tropických lesích Afriky, Asie a Jižní Ameriky. Trendy ukazují, že do roku 2000 zmizí v méně rozvinutých zemích oproti dnešku 40 procent lesů.

Vážné poškození zemědělských půd následkem eroze, ztráty organické hmoty, desertifikace, salinizace, alkalizace a čerpání vody se odehrává po celém světě. Každým rokem se plochy orné půdy a pastvín velikosti amerického státu Maine mění v degradované půdy a tento trend se zrychluje. Atmosférická koncentrace oxidu uhličitého a látek ničících ozónovou vrstvu se bude zvyšovat rychlostí, která by mohla zapříčiňt změnu světového klimatu a horních vrstev atmosféry kolem roku 2050. Kyselá dešť způsobené spalováním fosilních paliv (zvláště uhlí), ohrožují a poškozují jezera, půdy a úrodu. Radioaktivní a jiné nebezpečné látky se stávají zdravotním a bezpečnostním problémem v rostoucím počtu zemí.

Vyhubení rostlinných živočišných druhů se stane ještě dramatičtější. Stovky tisíc druhů — snad až 29 procent všech druhů na Zemi — budou nenávratně ztraceny s tím, jak zmizí jejich prostředí, zvláště v tropických lesích.

Závěry

Budou-li současně trendy zachovány, světová populace dosáhne v r. 2030 počtu 10 miliard a koncem 21. století by dosáhla 30 miliard. Toto číslo také představuje podle odhadů Národní akademie věd Spojených států horní hranici únosné kapacity pro celou Zemi. Populace v subsaharské Africe a v Himalájích již překročily únosnou kapacitu prostředí a způsobují tak narušení produkčních schopností území. To přináší chudobu a nemoci, které pak negativně ovlivňují úsilí o snížení populačních přírůstků. Pokud tento bludný kruh vzájemně závislých problémů nebude brzy rozřešen, populační růst v těchto regionech bude zpomalen, bohužel, neřízenými katastrofickými procesy. Hlad a nemoci způsobí smrt mnoha kojenčů a malých dětí, a z těch, co přežijí, bude větší množství psychologicky i tělesně poznamenáno v důsledku dětské podvýživy.

Problémy zachování únosné kapacity Země a zachování předpokladů pro důstojný život lidí jsou obrovské a budou se vyhrcovat. Existuje však důvod k naději. Prezentované trendy vycházejí z předpokladů, že národní politiky, týkající se populace, zdrojů a životního prostředí, zůstanou nezměněny do konce tohoto století. Ve skutečnosti se však přístup některých národů začíná měnit. V některých oblastech jsou odlesněné plochy opět zalesňovány. Některé země podnikají významné kroky na ochranu půd a zabránění desertifikaci. Roste zájem o ochranu energetických zdrojů a velké množství peněz je investováno do výzkumu alternativních energetických zdrojů. Potřeba plánovaného rodičovství pomalu začíná být lépe chápána. Vodní zdroje začínají být lépe využívány a odpadní vody čištěny. Vyšlech-těné odrůdy, dosahující vysokých výnosů, se stávají širou dostupnými. Byla vyhlášena řada území na ochranu volně žijících druhů rostlin a zvířat. Přirození

predátoři a selektivní pesticidy nahrazují nerozkladné pesticidy škodící životnímu prostředí.

Jakkoliv však tyto trendy jsou povzbuzující, mají zatím daleko k tomu, aby zvlížily nad negativními trendy, na které je ve studii poukázáno. Jsou potřebné silné a rozhodné akce k tomu, aby bylo zabráněno zhoršující se chudobě a lidskému utrpení, zhoršování životního prostředí, mezinárodnímu napětí a konfliktům. Neexistuje rychlé řešení. Řešení problémů předlidi, zdroji a životního prostředí je komplexní a dlouhodobé. Tyto problémy jsou neoddelitelné spjaty s dalšími světovými problémy — chudobou, nespravedlností a sociálními konfliktly. Jsou nezbytné nové myšlenky a tvůrčí přístup, ale také ochota na jejich základě jednat.

Potřebné změny jsou daleko za hranicí možností a odpovědnosti Spojených států nebo jakéhokoli jiného národa. Ke zlepšení situace je třeba období nebyvalé spolupráce a závazků. Spojené státy mají dobrou příležitost ujmout se vedoucí úlohy. Vysokou prioritou se pro Spojené státy musí stát důkladné zhodnocení vlastní zahraniční i domácí politiky, týkající se populace a proto mohou očekávat, že jejich politika bude mít velmi významný vliv na globální trendy. Stejně významnou prioritou pro Spojené státy je spolupracovat velkou měrou a spravedlivě s ostatními národy — zvláště v oblastech obchodu, investic a zahraniční pomoci — při hledání a řešení mnoha problémů, které překračují národní hranice. Existuje mnoho nevyužitých možností ke spolupráci s ostatními národy při úsilí o odstranění chudoby a hladu, stabilizaci populace a zvýšení ekonomické produktivity i zlepšení kvality životního prostředí. Lepší spolupráce mezi národy je potřebná i k posílení mezinárodních mechanismů k ochraně a využívání „společného vlastnictví lidstva“ (global commons) — oceánů a atmosféry.

Aby Spojené státy mohly úspěšně reagovat na tyto výzvy, musí zlepšit svoji schopnost identifikovat včas objevující se nové problémy a vyhodnotit alternativní možné reakce. Při hodnocení současné schopnosti vládní administrativy analyzovat dlouhodobé globální trendy zjistila tato studie závažné nedostatky v metodice a přístupu různých agentur, které tyto prognózy připravují. Tato studie by mohla být začátkem odstraňování nedostatků. Představuje pokus vlády připravit interdisciplinární soubor prognóz, týkajících se populace, zdrojů a životního prostředí. Nicméně tyto prognózy obsahují vážné nedostatky a protiklady, které musí být odstraněny. má-li se zlepšit schopnost vlády analyzovat situaci. Je třeba přiznat, že současné federální agentury nejsou vždy schopné připravit podklady v kvalitě potřebné pro dlouhodobé rozhodování.

Zatímco omezenost (finančních) zdrojů může být v některých případech důvodem tohoto stavu, primárním problémem je nedostatek spolupráce

a koordinace. Vláda Spojených států potřebuje mechanismus pro kontinuální kontrolu předpokladů a metod, které federální agentury používají ve svých modelech. Zlepšená analýza by pak poskytla nejen lepší pochopení nových, objevujících se problémů a příležitostí k řešení, ale byla by také lepším nástrojem pro hodnocení alternativních řešení a lepším základem pro rozhodnutí světového významu, které prezident, kongres a federální vláda musí učinit.

S ohledem na vlastní omezení a hrubá přiblížení, studie Global 2000 může být považována pouze za průzkum budoucnosti, nicméně její závěry jsou zdůrazněny obdobnými poznatky jiných současných globálních studií, které byly také jako součást této studie analyzovány. V povaze problémů a hrozeb, kterým bude muset lidstvo v budoucnosti čelit, se tyto studie vždy shodovaly. Dostupné důkazy nás nenechávají na pochybách, že svět včetně Spojených států, je vystaven naléhavým a komplexním problémům, které se během příštích desetiletí vyhrtí. Jsou potřebné okamžité a zásadní změny ve veřejné politice zemí světa, abychom se těmto problémům vyhnuli nebo je minimalizovali, než se stanou nevládnutelnými a neovladatelnými. Efektivní opatření si vyžadají značný čas. Jestliže se rozhodnutí k akci zpozdí do doby, kdy se problémy ještě více zhorší, možnosti na efektivní opatření budou velmi silně omezeny.

Barney, G., O., Blewett, J., Barney, K., R.:
Global 2000 Revidovaný (Global 2000
Revisited. What shall we do?). Millennium
Institute. Arlington, 1993

Přeložil a zpracoval: **Pavel Nováček**

Při přípravě studie jsme revidovali Global 2 000 — zprávu pro prezidenta. Tato publikace obsahuje nové údaje o většině základních trendů, o kterých pojednávala zpráva Global 2 000.

Jsmo přesvědčeni, že k úvahám o globálních tendencích a možných budoucnostech je potřebné pozvat i představitele církví a náboženských hnutí.

Vstup do 21. století a do nového milénia by měl být chápán jako výročí Země, výročí, kterého se všechny národy, kultury a náboženství aktivně zúčastní.

„Budou-li současné trendy pokračovat, svět ve 21. století bude ještě více přelidněný, více znečištěný, méně ekologicky stabilní a více zranitelný než svět, ve kterém žijeme nyní.“ Tento hlavní závěr zprávy Global 2 000 se stává vysoce aktuální.

Existuje však i možnost volby, při které zdravá Země a základní předpoklady pro zdravý vývoj lidstva budou zachovány. Lidé by museli být v takovém případě ochotni pracovat společně na:

- a) vytvoření náboženských, sociálních a ekonomických podmínek, nezbytných pro zastavení růstu lidské populace,
- b) snížení čerpání zdrojů a produkce odpadů bohatými,
- c) zajištění právního řádu, přístupu ke vzdělání a zdravotnickým službám pro všechny lidi,
- d) ochraně půdy a ochraně rostlinných a živočišných druhů všude na světě,
- e) zdvojnásobení zemědělských výnosů, současně by však měla být snížena závislost zemědělství na energetických vstupech a měly by být eliminovány škody na životním prostředí způsobené zemědělstvím,
- f) přechodu z fosilních paliv (emitujících CO₂) na obnovitelné, životnímu prostředí neškodné zdroje, které by byly dostupné i chudým,
- g) radikálním omezení emise dalších skleníkových plynů,

- h) okamžitě zastavení emisí chemických látek poškozujících ozónovou vrstvu,
 - i) zajištění spravedlnosti mezi národy i mezi lidmi Severu a Jihu.
- Tato volba bude obtížná, protože:
- a) existuje jistý stupeň vědecké nejistoty, nakolik vážné jsou těžkosti, které nás čekají,
 - b) je obtížné uvěřit, že tak zásadní, bezprecedentní změna se může stát,
 - c) obecně je považováno za snažší přizpůsobit se jakékoli změně, než reagovat na problém s předstihem,
 - d) existuje obrovský nedostatek uvědomění, co se vlastně děje,
 - e) kroky, které musíme podniknout, jsou extrémně obtížné,
 - f) postrádáme soubor společných morálních hodnot, na základě kterých by mohla být založena kolektivní akce.

Nicméně nejobtížnější je uznat, že náš koncept rozvoje selhal.

Naše definice pokroku a úspěchu musí vzít do úvahy budoucí zdraví celé ekosféry, nejen lidstva jako části této ekosféry. Tak odlišně chápání pokroku a úspěchu bude vyžadovat nové chápání lidstva jako druhu, nový přístup k etice mezidruhových vztahů a novou vizi budoucnosti Země.

Když přemýšlíme o budoucnosti, je důležité mít na paměti, jak daleko do budoucna naše nejvýznamnější instituce uvažují. Vlády pracují v časovém horizontu vztahujícím se k nejbližšímu volebnímu období, což je méně než desetiletí. Tržně ekonomická rozhodnutí obvykle uvažují v horizontu asi deseti let (v závislosti na úrokové míře). Jen světová náboženství uvažují v horizontu generací. Někteří vyznání učí, že všechna rozhodnutí by měla být posuzována s perspektivou jejich vlivu na sedmou generaci do budoucnosti (tj. asi 140 let).

Omezený časový horizont do budoucnosti je v tržním hospodářství důsledkem orientace na „současné hodnoty“. Takový přístup přináší tři problémy. Za prvé, tržní mechanismus se týká jen těch, kteří mají peníze nezbytné k tomu, aby se stali součástí trhu. Toto je důvod, proč země Jihu nejsou a nikdy nebudou významným faktorem na světových ropných trzích.

Za druhé, současné metody ohodnocování budoucích nákladů a užitků, které jsou včleněny do obchodních kalkulací, umožňují jednotlivci i korporacím v tržním systému uvažovat do budoucna jen v takovém časovém horizontu, v jakém to umožní hodnota diskontní sazby (zejména převládající úroková míra) — asi deset let při 7 procentní diskontní sazbě, sedm let při 10 procentní sazbě a asi jeden rok při 70 procentní diskontní sazbě. Čím je úroková míra vyšší, tím jsou tržní rozhodnutí více orientována na kratší časový horizont. Aby mohl být v tržním mechanismu vyvinut nový globální energetický systém, k tomu jsou potřebná rozhodnutí činěná s perspektivou

několika desetiletí a to by vyžadovalo, aby se všude úroková míra pohybovala mezi 1–2 procenty.

Pokud bychom chtěli respektovat některá vyznání a činit svá rozhodnutí s ohledem až na sedmou budoucí generaci, což by znamenalo vzít do úvahy náklady a užitky společnosti v časovém horizontu 140 let, musela by se úroková míra pohybovat pod vyšší 0,5 procenta.

Za třetí, současně ohodnocování nákladů a užitků pracuje s jednohlavcem nebo korporací, kdežto náklady a užitky společnosti jsou ignorovány jako „externality“. Úspěšně tržně orientované národní ekonomiky vyvinuly řadu institucí a postupů, které omezují negativní důsledky zanedbání takových externit, jako je znečištění, klamavá reklama, nebezpečné výrobky a zneužití pracovní síly. Dřívější centrálně plánované ekonomiky nepostrádaly jen podnikatelskou zkušenost, která je v tržním prostředí nezbytná, ale také instituce, které by regulovaly nejdřívější a nejvíce destruktivní aspekty kapitalismu. Není divu, že mají velké potíže při přechodu z plánované ekonomiky na tržní.

Tržní mechanismus, jak funguje v mezinárodním obchodu, silně zvyšodňuje industrializované země Severu a multinationální korporace. Klíčovou mezinárodní úmluvou, týkající se mezinárodního obchodu, je Všeobecná dohoda o obchodu a clech (General Agreement on Trades and Tariffs — GATT). V současnosti úmluva GATT podněcuje prodej zdrojů Jihu zemím Severu za příliš nízké ceny, podněcuje praktiky, které vedou k vývozu toxických odpadů do rozvojových zemí, urychluje destrukci genetických zdrojů Jihu a znevýhodňuje zpracovatelské aktivity přímo v rozvojových zemích, které by zdroje více zhodnotily.

Jak můžeme dosáhnout trvale udržitelné budoucnosti? Předkládáme výběr návrhů z odborné literatury. Měli bychom:

- Uznat, že udržitelný, spravedlivý a zdravý rozvoj vyžaduje především udržitelný, spravedlivý a zdravý vztah lidí k Zemi.
- Vytvořit všude sociální, ekonomické, politické, náboženské a právní předpoklady nezbytné pro snížení porodnosti.
- Snížit významně spotřebu zdrojů i produkci odpadů na osobu mezi nejbohatšími jednotlivci a národy.
- Vytvořit všude národní ekonomiky schopné poskytnout základní vzdělání, zdravotní péči, právní řád a spravedlnost pro každého.
- Pozměnit hospodaření v zemědělství, v lesích i urbanizační aktivity tak, aby byla šetřena orná půda.
- Zdvoujnásobit zemědělské výnosy a současně redukovat závislost zemědělských systémů na fosilních palivech, snížit kontaminaci podzemních a povrchových vod umělými hnojivy a pesticidy.

- Provést důslednou transformaci z energetických zdrojů produkujících oxid uhličitý (ropa, uhlí, palivové dříví) k vysoce elastivní, obnovitelné a neznečišťující energetické ekonomice, která bude dostupná pro nejchudší.
- Zastavit emise všech skleníkových plynů a tím snížit pravděpodobnost vysoce nebezpečných klimatických změn a zvýšení hladiny světových oceánů.
- Snížit úsude do r. 2 000 emise chlorofluoruhlovodíků a jiných chemikálií, které ničí ozónovou vrstvu ve stratosféře.
- Nalézt a využívat alternativní způsoby řešení sporů mezi lidmi a národy namísto války, násilí a militarismu.
- Oživit naději, lásku a soucit a budovat vztahy založené na důvěře a spolupráci, které nám umožní překonat těžké časy, jež nás čekají, s minimem násilí, nenávisli a zoufalství.
- Navzdory všem rozdílům existuje několik věcí, které musí provést Sever a Jih společně, ve vzájemné spolupráci. Patří mezi ně:
 - Využití příležitosti spojené s koncem studené války k vybudování spravedlivého a rovnoprávného světového pořádku. Musí být navržen nový participativní mechanismus, který nahradí mechanismus z doby studené války (například Radu bezpečnosti OSN).
 - Podpora vzdělání, informovanosti a demokracie, což jsou věci, ve kterých se národy významně liší a které také mohou svět ve 21. století významně změnit.
 - Bude také nezbytné pozměnit koncepci a chápání rozvoje. V minulých 40 letech nebyly kapitálové transfery ze Severu na Jih tak úspěšné, jak se čekalo, což vedlo k oboustrannému obviňování. Bylo by mnohem užitečnější uznat, že transfery nebyly úspěšné protože:
 - a) Sever i Jih se zaměřily na trvale neudržitelný rozvojový model, který ignoroval fakt, že ekonomika se odehrává v biosféře s konečnými (vyčerpatelnými) zdroji.
 - b) Banky Severu někdy příliš snadno a rády půjčovaly vládám Jihu.
 - c) Sever nadměrně využíval globální zdroje, které budou země Jihu potřebovat.
 - d) Nezodpovědná vládní politika Jihu:
 - podporovala rozvoj špatně umístěného a neefektivního průmyslu,
 - špatně využívala kapitál (investice), včetně vládních výdajů,
 - podporovala zájmy bohatých městských elit, přebujelé (a často zkorumpované) vládní byrokracie a armády na úkor rolníků.
 - e) Jih selhal při ustavení takové populační politiky, která by učinila menší počet dětí v rodinách výhodným a která by zajistila bezpečné a dostupné antikoncepční prostředky.
 - f) Sever zneužíval vojenskou, politickou a ekonomickou sílu při získání přístupu ke zdrojům Jihu za příliš nízké ceny.

- g) V zemích Jihu existuje sociální systém, který odsuzuje tři čtvrtiny populace, zvláště ženy a nižší sociální třídy, ke „stagnující“, neproduktivní existenci.
- Podpora víry, že je možné přijmout mezinárodní normy, které by vedly ke spravedlivému světovému pořádku. Silný, jasně definovaný, nediskriminační orgán mezinárodního práva je nezbytně nutný. Posílení mezinárodního práva je nutné, abychom mohli obnovit globální politickou důvěru, která umožní přistoupit k akcím.
 - Ustavení kontinuálního fóra pro globální diskuse, týkající se všech lidských megaproblémů.
 - Posílení pozitivních hodnot v mezinárodním společenství, mezi něž patří soběstačnost a nezávislost a uznání rozvojových předpokladů, jako je participativní demokracie, garance mezinárodního práva na základě rovnosti, obecných principů (a ne na základě síly) a především solidarity.
 - Nahrazení zastaralého a matoucího systému národních účtů, používaného OSN, novým souborem národních ukazatelů, které poskytnou základ pro ohodnocení, nakolik národ žije udržitelným způsobem s využitím jeho vlastních zdrojů.
 - Rozšíření jednání v rámci GATT i na otázky, jak se může mezinárodní obchod stát silou podporující trvale udržitelný rozvoj a ochranu globálního prostředí.
 - Zhodnocení současného zemědělského výzkumu s ohledem na jeho schopnost podporovat trvale udržitelnou a bezpečnou globální produkci potravin, která by byla zisková pro farmáře a dostupná i pro nejchudší.
 - Ustanovení (všude) sociálních a institucionálních podmínek, které budou aktivně potírat korupci.
 - Urychlení transferu moderních, sociálně a environmentálně vhodných technologií, zvláště technologií týkajících se: zpracování surovin na produkty s větší přidanou hodnotou, získávání energie z obnovitelných zdrojů, šetření energií, vodou a dalšími zdroji, poskytnutí bezpečné a účinné antikoncepce, omezení produkce odpadů a znečištění, recyklace, podpory zemědělských systémů s nízkými vstupy, organickými a recyklovatelnými produkty a snížení materiální a energetické náročnosti zpracovatelského průmyslu.
 - Některé základní kroky by měly být podniknuty jen rozvíjenými a některé kroky jen rozvojovými zeměmi.
- Sever by měl:
- Přinést svůj základní příspěvek ke globální trvalé udržitelnosti stabilizováním své potřeby zdrojů a snížením přímých i nepřímých škod na globálních životodárných systémech Země. Lidé na Severu se však také musí vyrovnat

s domáci chudobou a problémom bezdomovců, což je největší hanba některých rozvinutých zemí.

- Poskytnout úlevy z mezinárodních dluhů.
- Urychlit přechod k ekonomice založené na obnovitelných zdrojích. K tomu je třeba započítat environmentální náklady neobnovitelných energetických zdrojů do spotřebitelských cen (např. CO₂ daně).
- Internalizovat náklady za ukládání toxických a jiných odpadů na svém území. I v případě, že země Jihu mají „komparativní výhodu“ v tom, že jsou méně znečištěné, země Severu by neměly vyvažet své odpady.
- Využit své fondy na obranu pro investice v zemích Jihu (to by také mohlo částečně omezit mezinárodní terorismus).
- Uznat, že ekonomická a vojenská síla a bohatství zemí Severu bylo dosaženo využíváním omezených planetárních zdrojů. Pak by mělo dojít k jednání se zeměmi Jihu, které by se týkalo reparačních plateb za historicky disproportční čerpání globálních zdrojů.

Jih by měl:

- Přinést svůj základní příspěvek ke globální trvale udržitelnosti dosažením populační stability. K tomu je nezbytné:
 - Zavést povinné základní vzdělání — zvláště pro děvčata — a efektivně zajistit („vynutit“) docházku.
 - Postavit dětskou práci mimo zákon, to se týká i rodinných podniků.
 - Přenést na rodiče hlavní zodpovědnost za výchovu vlastních dětí včetně vzdělání a zdravotní péče.
 - Umožnit ženám přístup na pracovní trh a k vlastním příjmům.
 - Zachovat a posílit programy rodinného plánování s důrazem na to, aby antikoncepční prostředky byly bezpečné, účinné a dostupné.
 - Poskytnout účinné právní garance vlastnických práv.
 - Rozvíjet soukromé a veřejné pojišťovací a penzijní programy, které jsou spolehlivé a atraktivní, které by se tak staly alternativou k současnému plození dětí jako zajištění ve stáří.
- Usilovat o zmírnění chudoby prostřednictvím:
 - a) zaměstnanosti a strategií zaměřených na samostatnost, při využití místních zdrojů pro místní potřeby,
 - b) podpory zpracovatelských aktivit a zhodnocení zdrojů,
 - c) programů „mikro-půjček“ pro ženy.
- Bezprostřední chudoba by měla být zmírněna:
 - a) programy, které mají sociální záchranou síť s členou pomocí,
 - b) využitím zahraničních finančních příjmů z půjček i exportu pro potřeby chudých, ne pro uspokojení přání bohatých.

— Položit důraz na vytváření „lidského kapitálu“ prostřednictvím vzdělání, výcvikových kursů, vytváření pracovních míst, zvláště pro dívky a ženy.

- Nahradit co nejříve „konzumní růst“ (měřeny HDP — hrubým domácím produktem) růstem zajišťovaným zlepšením produktivity, jako známkou pokroku.
- Urychlit přechod k obnovitelným energetickým zdrojům pomocí internalizace environmentálních nákladů do cen energie a postupným zavedením tzv. uhlíkové (CO₂) daně a daně za využívání neobnovitelných zdrojů.
- Uznat, že přístup Severu „poškodit životní prostředí a pak je vyčistit“ se ukázal být extrémně nákladným a nemoudrým. „Preventivní přístup“ je pravděpodobně jediná strategie, kterou si Jih může dovořit.
- Opustit západní technologie, které poškozovaly životní prostředí a namísto toho zvolit moderní technologie, které šetří energii a jiné zdroje, neznečišťují a vytváří (spíše než eliminují) pracovní příležitosti.

Kolik času zbývá? Neexistuje přesná odpověď. Je však třeba vzít do úvahy obrovskou setrvačnost, kterou se vyznačují současné, trvale neudržitelné globální trendy.

Velkým problémem je skutečnost, že náš rozvojový model selhal. Nyní jsme my, lidé jako druh, bez vize. To je náš skutečný problém.

Západní koncept rozvoje je ve svém základu sekularizovaná verze „tisciletého snu“ (podle Bible, Zjevení sv. Jana, nastane tisícileté období, kdy „nebude více smrt, ani truchlení, ani pláč, ani bolest...“), ne však skrze duchovní rozvoj, ale skrze nemilosrdnou manipulaci a kontrolu nad přírodou.

Naším úkolem je přehodnotit západní model rozvoje, naši vizi, čím se můžeme stát my a čím může být pro nás Země, náš koncept pokroku. To zahrnuje i přehodnocení fungování mezinárodních organizací, rodiny a náboženských tradic.

Podlína je základní školou osvojení si určitých hodnot. Zde jsou děti vedeny k tradici víry a učeny buď nenávisli a uzavřenosti, nebo lásce, uznání a přijetí těch, kteří mají jinou víru, kulturu, nebo jsou jiné rasy.

Úloha náboženství

My, lidé, jsme se začali zabývat otázkou trvale udržitelného rozvoje. To je jisté důležité, ale ne dostačující. Musíme se začít zabývat otázkou „trvale udržitelné víry“ (sustainable faith). Existuje dnes náboženství, jež by prakticky kovalo způsob života, který poskytuje „pokrok“ celému společenství života, nejen lidskému druhu? Existuje náboženství, které by zajistilo budoucnost lidstva, kdyby je každý na Zemi přijal?

Pro křesťany Bůh již dva tisíce let nemluví skrze proroky. Přestal k nám Bůh mluvit, nebo jsme přestali naslouchat?

Bůh mluví stále. Dal nám přinejmenším čtyři nová odhalení (zjevení):

Za prvé nám bylo odhaleno, že mezi nejdůležitější síly na Zemi dnes patří nenávisť mezi následovníky rozdílných vyznání. Nyní existuje na Zemi více jak padesát ozbrojených konfliktů, které jsou významnou měrou motivovány nenávisí stoupenců jednoho vyznání ke stoupencům vyznání jiného.

Druhé odhalení přichází z meditace o Zemi, které trvá nyní okolo 1 500 let a které obvykle nazýváme „vědou“. Z této meditace víme, že Země je produktem 15 miliard let trvajících cest, která začala prvotním výtryskem tvořivé energie. Víme, že lidé a všechny ostatní formy života na Zemi jsou těsně spojeny prostřednictvím jediného integrálního a pokračujícího procesu tvoření a že lidé jsou geneticky příbuzní všemu, co obsahuje DNA: orlům, opicím, hadům, žábám, stromům, trávě, plísním, bakteriím... My všichni jsme vzdálení příbuzní. A my všichni závisíme jeden na druhém prostřednictvím komplexních bio-geo-chemických cyklů Země. Země není jen náš domov, my jsme Země. Naše celé fyzické bytí je vytvořeno z částecek Země — vody, vzduchu, rýže, brambor atd.

Třetí odhalení je částečně odvozeno z druhého: víme nyní, že charakteristiky muže a ženy, mužství a ženství, jsou v původních příbězích a tradicích mnoha náboženství ve skutečnosti mylné a sociálně destruktivní. Sexuální diferenciace se vyskytovala v evolučním procesu velmi brzy a určité ženství nemá nic co do činění se vznikem nebo trváním „jemné stránky“ lidské přirozenosti. Neexistuje ospravedlnění pro žádného muže nebo pro jakoukoliv muže spravovanou instituci nebo pro viru, která by definovala muže jako nadřazeného ženě.

Čtvrtým odhalením je, že lidé se stali spoluvůrci budoucnosti. My lidé — ne jako individua, ale jako druh — máme obrovský vliv na budoucnost Země. Pět miliard nás, lidí, chudých a bohatých, jednáme dnes způsobem, který ničí životodárnou schopnost Země a tím ničíme i své vlastní perspektivy.

Tato čtyři odhalení mají značnou důležitost, ale žádné náboženství nás na ně nepřipravilo. Žádné náboženství (víra) nepředvídalo rozvoj lidské moci nad budoucností Země, což je obrovská zodpovědnost.

S nadějí a důvěrou se obracíme na náboženské představitelé, nositele duchovní moudrosti, s našimi otázkami:

1. Jak odpovídá vaše víra (náboženství) ve svém tradičním učení na otázku, jak uspokojit oprávněné potřeby rostoucího lidského společenství, aniž by byla ničena schopnost Země uchovat život ve veškeré jeho rozmanitosti?

a) Jak se vaše víra (náboženství) dívá na globální trendy, kterým jsme dnes vystaveni? Má vaše náboženství (církve) lidi, kteří sledují globální trendy a rozumí jim? Jak jsou informace, týkající se globálních trendů, sdílěny s ostatními následovníky víry?

b) Co vaše náboženství učí o tom, jak uspokojit potřeby chudých a přání bohatých, když počet lidí na planetě neustále roste? Jaké trendy a vyhlídky mají chudí? Co je příčinou chudoby? Co je příčinou chamtivosti?

c) Za jak důležité jsou považovány potřeby a přání lidí ve vztahu k přežití jiných forem života? Jaké trendy a vyhlídky vidíte pro jiné formy života? Existuje Země proto, aby byla využita podle přání lidí jakýmkoliv způsobem, nezávisle na „blahu“ (welfare) jiných druhů? Má člověk právo usilovat o vyhubení druhů, které omezují přístup lidí k potravinám nebo omezují růst lidské populace?

d) Co vaše náboženství učí o správném vztahu, týkajícím se lidského druhu a ostatních druhů? Může být pojetí spravedlnosti, jednoty a míru rozšířeno i mimo lidskou komunitu, na celé společenství života?

e) Co vaše náboženství učí o odebrání života? Co vaše náboženství učí o zabíjení lidí lidmi? O lidech, zabíjejících jiné druhy — živočichy, rostliny? Jak vaše učení reaguje na zabíjení všech členů určitého druhu, tedy na vyhubení druhu? Jakou moudrost můžete nabídnout co se týče etiky, kdy lidský druh geneticky mění jiné druhy, aby vytvořil nové rasy (odrůdy) nebo dokonce nové druhy?

f) Mnoho náboženství ve svém učení obsahuje ohodnocení vztahu lidského společenství vůči celému společenství života. Má vaše náboženství originální výklad? Pokud ano, v jakém vztahu je lidský druh vůči celému společenství života?

g) Kromě učení o původu života existují učení o pokračování života, o plodnosti. Jaký je výklad vašeho učení, týkající se plodnosti, ve vztahu k učení o lidském rozmnožování? Jak důležitá je vysoká porodnost pro následovníky víry? Jak je učení chápáno dnes, s ohledem na rychle rostoucí lidskou populaci a hrozby, které lidstvo dokonce už dnes představuje pro celé společenství života? Jaké normy by měly platit pro spravování daru lidské plodnosti? Jaké chování a technologie jsou vhodné pro jedince při regulování vlastní plodnosti?

h) Existují také učení o hojnosti a plodnosti Země a o lidské chamtivosti. Jaké jsou lidské potřeby? Kdy potřeby přerůstají ve chtivost? Jak mnoho znamená dostatek?

i) Jak bychom měli hodnotit budoucnost při rozhodnutích, která činíme dnes? Jaké etické a morální normy by měly platit při respektování zájmů budoucích generací u ekonomických a jiných rozhodnutí, která dnes činíme? Co učí vaše náboženství o otázkách mezigenerační spravedlnosti?

2. Jak odpovídá vaše víra na význam „pokroku“ a jak by měl být dosažen?
- Jakou inspiraci je vaše víra pro mladé lidi? Jaké sny a naděje v nich vyvolává?
 - Jakou vizi nabízí vaše náboženství pro budoucnost Země? Například, je budoucnost Země nazírána jako nádherné, vyvážené vyvrcholení vývoje, nebo jako hrozná katastrofa, nebo jako něco úplně jiného?
 - Existuje ve vaší tradici víry očekávání, že lidstvo skrze historii postupuje k nějakému cíli? Pokud ano, jak je tento proces a cíl chápán?
 - Co vaše náboženství učí o lidském osudu? Je lidský osud nezávislý (oddělitelný) od osudu Země?
 - Co je vašim osudem, osudem následovníků vašeho náboženství (víry). Co vaše náboženství učí o osudu následovníků jiných vyznání?
 - Jak bychom měli měřit „pokrok“. Může existovat pokrok pro lidské společenství bez pokroku pro celé společenství života?
 - Jak vaše víra vztahuje osobní „úspěch“ k „pokroku“ pro všechny? Jaká je vaše představa „dobře žitého života“ a jaký má tento postoj vztah k pokroku pro celek?
 - Co vaše náboženství učí o lidské přirozenosti? Jaké lidské kvality (hršnost, osud, karma, svoboda, charitativnost, představitivost, tvořivost) bud omezují nebo podporují, co je dosažitelné pro jednotlivce nebo pro společnost? Co vaše náboženství učí ohledně otázek, týkajících se osudu, svobody vůle, volby a lidské odpovědnosti? Existuje limit, jak dobří mohou lidé být? Nebo jak zlí mohou být?
 - Jak vaše víra reaguje na možnost, že my lidé jsme nyní schopni zničit veškerý život na Zemi? Je ve vaší tradici víry vývoj takové možnosti předpokládán?
 - Co to je „rozvinutá“ země? Jaké ukazatele by měly být použity při měření skutečného stavu rozvoje země? Například, jsou Spojené státy plně „rozvinutou“ zemí? Nebo Haiti? Indie?
 - Jak vaše učení odpovídá na rozsah legitimní moci národního státu? Například, je suverenita právoplatný koncept? Existuje jakýkoliv národ, instituce nebo skupina lidí, která je opravdu nezávislá, nepodléhající žádné jiné moci na Zemi?
 - Co vaše náboženství učí o etice a morálnosti války? Za jakých okolností jsou národy oprávněny jít do války, ať už vyhlášené nebo nevyhlášené? Jak vaše učení hodnotí nepřátelství, jak solidaritu?
 - Kdy, pokud vůbec, je jedinec oprávněn zabít ve jménu své vlasti? Kdy je jedinec oprávněn položit život za svou vlast? Kdy, pokud vůbec, je správné přisáhat na poslušnost příkazu zabít, vydaného nadřazeným důstojníkem? Kdy je jedinec oprávněn navrhnout, vyrobit, prodat, nebo dopravit zařízení na zbraň — zbraň? Jaká etiketa a morální omezení, pokud vůbec nějaká,

uznává vaše učení ohledně typů zbraní, které jedinci a národy mohou použít pro zabíjení? Jaký vliv mají environmentální důsledky války na etiku a morální přijatelnost užití určitých zbraní, nebo válčení obecně? Jaké zvláštní morální úvahy jsou spojeny s užitím „chytřích“ zbraní a jiných typů zbraní, které oddělují a vzdalují osobu odpalující tuto zbraň od reality (důsledků) jejího činu?

- Jak učení vaší víry reaguje na ustanovení a kontrolu asociací a korporací, kterým národní státy, v souladu s jejich právním řádem, udělí stejný právní statut, jako lidem? Jaké jsou pro víru a společnost důsledky vytvoření takových „fiktivních osob“, které jsou „nesmíitelné“ a „nekoněčné“.
 - Co vaše učení říká o konsumerismu, o manipulaci a stimulaci tužeb, o reklamě? Za jakých okolností už má jeden dost?
3. Jak odpovídá vaše víra na otázky, týkající se správného vztahu k těm, kteří se liší rasou nebo rodem (podmínkami, které jedinec nemůže ovlivnit), nebo kulturou, politickými názory, vírou?
- Mnoho nenávistí a násilí se uskutečňuje ve jménu náboženství. Jaká učení vaší víry byla užita — správně či nesprávně — při pokusu o ospravedlnění takových činů?
 - Co může jedinec nebo skupina lidí ve vaší církvi udělat pro omezení nenávistí a násilí vůči těm, kteří se liší rasou, rodem, kulturou, politickými názory nebo vírou?
 - Co vaše náboženství učí — a co činí — ve věcech, týkajících se boje menšin (a dokonce většin) za svobodu, jak politickou, tak ekonomickou?
 - Diskriminace a dokonce násilí mužů vůči ženám je často ospravedlňováno ve jménu náboženství. Která, pokud vůbec nějaká, z vašich učení víry byla užita — správně či nesprávně — tímto způsobem?
 - Mnoho náboženství by dnes mohlo být charakterizováno jako patriarchální. Muž je chápán jako nadřazený ženě. Kdy byly role, právo a odpovědnosti mužů a žen definovány ve vašem náboženství (církvi)? Co tyto definice říkají o nadřazenosti mužů vůči ženám?
 - Mění se v současnosti učení, týkající se rolí, práv a odpovědností mužů a žen ve vaší církvi? Pokud ano, jak? Do jaké míry se ženy zúčastňují procesu změny?
 - Co vaše víra učí o původu pravdy a moudrosti? Například, je vaše vyznání držitelem jediné, Bohem zjevené pravdy?
 - Jak vaše náboženství charakterizuje učení stoupenců jiných vyznání? Tvrdí někteří stoupenec vaší víry, že učení následovníků jiných vyznání jsou zlá, nebezpečná, zavádějící? Je nějaká možnost, že by vaše náboženství mohlo převzít, odvodit moudrost, pravdu nebo poznání z učení jiných vyznání?

j) Je odpovědností vašeho náboženství přinést Bohem zjevenou pravdu celému světu? Sdílte svou víru příkladem — praktickým životem? Zajišťujete budoucnost své víry plazením dětí — více dětí, než plodí stoupenec jiných vyznání? Sdílte svou víru učením? Nebo vynuceným obrácením (konverzí) pod hrozbou smrti, „etnických čistek“, křížových výprav nebo války? Dovoluje nebo povzbuzuje vaše „božská pravda“ stoupence vaší víry k zabíjení těch, kteří vyznávají jinou „božskou pravdu“?

4. Jak reaguje tradiční učení vaší víry na možnost kritiky, opravy, reinterpretace a dokonce odmítnutí minulých tradičních domněnek a „pravdy“ ve světle nového chápání či odhalení, zjevení?

a) Připouští tradice vaší víry nové zjevení, nové porozumění, novou interpretaci, novou moudrost a novou pravdu týkající se lidských aktivit, které ovlivňují budoucnost Země?

b) Jakká jsou současná odhalení (zjevení) vašeho vyznání, týkající se vztahů lidského společenství se společenstvím veškerého života na Zemi, nervového pokroku, nadřazenosti mužů nad ženami, použití násilí vůči těm, kteří se liší vírou, kulturou, rasou nebo rodem?

c) Jak vaše učení reaguje na odhalení, vyplývající z 1500 leté meditace o Zemi a jak reaguje na jeho příchů — odhalení, které obvykle nazýváme „vědou“? V jakém vzájemném vztahu budou v budoucnu náboženské a vědecké disciplíny při svém zkoumání? Může být věda zdrojem nové inspirace pro porozumění a interpretování náboženských učení? Může věda přinést nové porozumění základního, originálního zdroje náboženského vhladu — samotného vesmíru?

Změna kursu

Brutalita mezi lidmi navzájem — etnické čistky, ignorování hladu a chudoby, terorismus, ničení životního prostředí a ztráta přírodních krás již oděrpávají naši duchovní citovou energii, kterou potřebujeme pro změnu kursu. A situace se zhoršuje každým dnem.

Změna kursu vyžaduje ohromné množství energie. Ne energie, která pochází z uhlí, plynu, ropy nebo jaderného paliva, ale spíše duchovní a citové energie, které by bylo dost na to, aby změnila myšlení a životy více jak pěti miliard lidí.

Příležitosti pro vyvolání takové změny je vstup lidstva do nového tisíciletí. Vstup do nového tisíciletí musí být chápán jako výročí Země, které by mělo být oslaveno lidmi všech vyznání.

Ve většině kultur přechod ze starého stavu do nového (naroznění, maturita, svatby, pohřby) se vyznačuje oslavami, které obsahují tři prvky. Prvním je období přípravy a nesení. Během tohoto období se připravujeme na to, že se vzdáme minulých podmínek nebo že „zemřeme“ minulému stavu. Při přípravě vstupu do nového milénia se musíme připravit na to, že se vzdáme našeho starého způsobu myšlení a života, typického pro dvacáté století.

Druhým prvkem je okamžik přechodu, skutečné vzdání se starého stavu a vstup do nového. To vyžaduje symbolický akt změny, jako je obětí nebo políbek při svatbě. Pro vstup do 21. století potřebujeme nový symbol, snad překročení řeky k novému místu a novému způsobu bytí.

Třetím prvkem je oslava nového a jeho možnosti. Hudba, tanec, píseň a jiné formy oslavy jsou vhodné a potřebné. Dary jsou nejdostupnější částí oslavy. Dary jsou našim způsobem vyjádření dobré vůle a podpory nového a také prostředkem, který pomůže zajistit, že s novým přichází něco dobrého a trvalého.

Při našem vstupu do nového milénia musíme oslavit příležitosti a možnosti nové éry nejen hudbou a radostí, ale také štědrými dary pro chudé, pro naše nepřátele a pro Zemi.

V rámci příprav na vstup do 21. století každý z nás, pěti miliard lidí, musí věnovat příštích 5 let tomu, abychom se jeden od druhého učili, jak žít na Zemi trvale udržitelným a pokojným způsobem.

Naslouchejme a dovolme nám samým být vedeni tvořivou energií, která od počátku formovala a ozařovala vesmír. Probudíme se k novému pochopení nás samých a pokračujícího zjevení, které se uskutečňuje na Zemi a skrze Zemi. Odvráťme naše životy od cynismu, zlozvyků a zoufalství. Jednejme rozhodně a s důvěrou.

Naisbitt, J., Aburdenová, P.: Megatrendy 2000 (Megatrends 2000), Bradlo, Bratislava, 1992

Spracovali: Mikuláš Huba

Úvod

Stojíme na úsvite novej epochy.

Pred nami sa otvára najdôležitejšie desaťročie v dejinách civilizácie, obdobie oslňovej technickej inovácie, nevídaných možností, prekvapujúcich politických reforiem a veľkej kultúrnej renesancie. Bude to desaťročie, nemerateľné s predchádzajúcimi, lebo vrcholí milénium, rokom 2000.

Stáročia tento monumentálny, symbolický časový predel predstavoval budúcnosť a jej možnosti. O niekoľko málo rokov sa táto budúcnosť stane skutočnosťou.

Žijeme už v jeho područí. Rok 2000 akoby bol pre ľudstvo silný magnet, keďže ovplyvňuje deväťdesiate roky a celé desaťročie intenzifikuje. Zosilňuje naše čítanie, urýchľuje zmeny, robí nás uvedomelejšími a núti znova preskúmať seba samých, naše hodnoty aj inštitúcie.

Zámerom tejto knihy je odhaliť a opísať najdôležitejšie trendy deväťdesiatych rokov. Nové megatrendy, ktoré ovplyvnia budúce milénium, sú bránou do 21. storočia.

Odhaliavanie megatrendov nového tisícročia

Megatrendy neprichádzajú a neodchádzajú na zavolanie. Veľké sociálne, ekonomické, politické a technické zmeny sa formujú pomaly, ale keď sa zjavia, istý čas — sedem až desať rokov, možno aj dlhšie — nás ovplyvňujú. Vlastne formujú celé desaťročie. Roku 1982 v knihe *Megatrendy* sme opísali tendencie, ktoré mali charakterizovať osemdesiate roky. Zmieňovali sme sa o týchto posunoch:

1. Industriálna spoločnosť — Informatizovaná spoločnosť
2. Intenzifikovaná technika — Špičková technika/Špičková kvalita
3. Národná ekonomika — Svetová ekonomika
4. Krátkodobosť — Dlhodobosť
5. Centralizácia — Decentralizácia
6. Inštitucionálna pomoc — Svojpomoc

7. Zastupiteľská demokracia — Participačná demokracia
8. Hierarchie — Sieť
9. Sever — Juh
10. Bud/alebo — Viacnásobná voľba

Tieto posuny sa uskutočňovali v súlade s predpokladaným harmonogramom. Ale na prahu deväťdesiatych rokov sú iba časťou celkového obrazu a čoraz väčšmi začína pôsobiť nová sústava síl.

Rozčleniť vývin sveta podľa megatrendov sa na prvý pohľad môže zdať trochu svojvoľné. Účelom tohto prístupu však nie je zjednodušený alebo povrchný pohľad na život, ale tvorba kategorálneho základu, ktorý by umožňoval hlbšie poznanie.

„Učápame sa v informáciách, ale nemôžeme sa zasýtiť vedomosťami,“ napísali sme v *Megatrendoch*. Neuplynulo ani desať rokov, a množstvo informácií sa ešte zvýšilo. Táto kniha uvádza desať nových štruktúrnych megatrendov, ktoré sú v priamom vzťahu s urychlením informácií v deväťdesiatych rokoch.

Miléniové trendy deväťdesiatych rokov ovplyvnia dôležité súčasť ľudského života — rozhodnutie o životnej a pracovnej kariére, cestovanie po svete, výber podnikateľských aktivít a investícií, voľbu bydliska a prípravu detí na budúce povolanie. Kto chce z tohto výnimočného desaťročia vyťažiť, musí si uvedomiť zmeny, ktoré prebiehajú okolo nás.

Ešte nikdy toľko médií — nové televízne spoločnosti a kanály, video a film, rekordný počet nových magazínov, informačných bulletinov, denníkov a časopisov — neprinášalo každý deň toľko informácií. Lenže čo vám vlastne tie správy vravia? Koľko informácií ste schopní absorbovať?

Keď si obrovské množstvo údajov, s ktorými sa ustavične stretávate, neusporiadate do istej štruktúry, ak si ich nedáte do súvislosti, pravdepodobne vám vojdú jedným uchom dnu a druhým von.

Udalosti sa neodohrávajú vo vzduchoprázdne, ale v spoločenskom, politickom, kultúrnom a ekonomickom kontexte. Táto kniha opisuje práve tento kontext. Azda nie so všetkým budete súhlasiť, ani nepřijmete tento pohľad na svet do písmeňa. Ale táto štruktúra vám poskytne kontext, v ktorom ľahšie posúďte jednotlivé správy, ľahšie budete môcť oponovať iným názorom a vyhodnocovať nové informácie. Dôležité je vypracovať si na svet vlastný názor, vlastnú sústavu megatrendov, ktorá usmerí vašu prácu, ideály, vzťahy k okoliu a prínos pre spoločnosť.

Miléniové megatrendy: brána do 21. storočia

Pri vstupe do nového desaťročia patria medzi kandidátov na najdôležitejšie, rozhodujúce trendy:

1. Prosperujúca globálna ekonomika deväťdesiatych rokov
2. Renesancia umenia
3. Výskyt trhového socializmu
4. Globálny životný štýl a kultúry nacionalizmus
5. Privatizácia štátu všeobecného blahobytu
6. Rozvoj tichomorskej oblasti
7. Desaťročie žien vo vedúcom postavení
8. Vek biológie
9. Oživenie náboženstva v novom miléniu
10. Triumf jednotlivca

Na ceste k miléniu

Sotva pochopíme megatrendy deväťdesiatych rokov, ak si neuvedomíme metafyzický a duchovný význam slova miléniu. Najmä však musíme pripustiť jeho moc, ak chceme vystriedať strašné nočné mory pozitívnymi, odvážnymi víziami. V deväťdesiatych rokoch sa však ešte vždy s prekvapujúcou pravdelnosťou budú vracaať apokalyptické témy. Ešte vždy na nás za rohom striehnu pohromy. Veľmoci, ktoré ledva podpísali dohodu o jadrových zbraniach, ocitajú sa pred problémom „skleníkoveho efektu“.

Slovo „miléniu“ pochádza z latinského *milie*, ktoré znamená tisíc. Centenárium je storočné jubileum, miléniu tisíc rokov alebo tisícročné jubileum. Roku 1987 oslavoval Sovietsky zväz miléniu príchodu kresťanstva roku 987 do Ruska. Biblické miléniu označuje tisícročné obdobie po druhom Kristovom príchode na svet a po apokalyptikom zápase, keď sa na Zemi nastolí kráľovstvo Božie.

Zo svetského hľadiska by miléniu malo predstavovať zlatý vek v ľudských dejinách, čas, keď sa za minulosťou zatvorila dvere a vstúpime do novej epochy.

Tak, ako sa bližime k tomuto výnimočnému predelu, prestupuje aj nami miléniová mytológia. Niektorí kresťanskí fundamentalisti už svoje ovečky varovali: majú sa pripraviť na faktický druhý Kristov príchod na svet. Na opačnom konci náboženského spektra množstvo metafyzických a kultúrnych skupín — dnešné populisticke náboženstvá — predpovedá, že okolo roku 2000 Zem postihne nejaká katastrofa. Vďaka článkom o globálnom otepľovaní a o dierrach v ozónovej vrstve mnohí ľudia veria, že čas katastrofy je už naozaj blízko.

Miléniu možno teda interpretovať rôzne a čím sme k nemu bližšie, tým viac sa vynorí jeho výkladov. Rok 2000 neznamená iba nové storočie, ale istý posvätný zážitok, ktorý nepochybne súvisí s megatrendom oživenia náboženstva.

Nový pohľad na svet

Deväťdesiate roky prinášajú nový pohľad na svet. Na sklonku osemdesiatych rokov sa skončila studená vojna, preteký v zbrojení sa spomali, ba azda zastavil. Skončilo sa povojnové obdobie nacionalizmu a ideologickej studenej vojny, začala sa nová epocha globalizácie. Na celom svete sa rozvíja umenie. Do medzinárodnej pozornosti sa dostávajú otázky životného prostredia. Komunistickej krajiny experimentujú s demokraciou a s trhovým mechanizmom. Túžba po medzinárodnej spolupráci medzi národmi je silnejšia než nutkanie na vojnové dobrodružstvo s obrovskými ľudskými a finančnými stratami. Ázia koriguje učebnicu ekonomického rozvoja, keď mnohí jej obyvatelia už dosahujú európsky životný štandard. Jestvuje veľké úsilie o rozšírenie voľného obchodu. U najhudebnejších afrických národov si získava priestor privatizácia a modely, ktoré sa spoliehajú na vlastné sily. Znova si vydobýja úctu ľudský duch.

Žijeme vo svete, ktorý sa čoraz väčší vzájomne prelína. Táto kniha širšie než *Megatrendy* opisuje trendy, ktoré ovplyvnia Severnú Ameriku, tichomorskú oblasť i Európu. Dnes to možno urobiť ľahšie, lebo uvedené časti sveta ziednocuje spoločná technika informácií, služieb a elektronika.

Jednotlivé stránky kultúrnych a politických inštitúcií ovplyvňujú spoločenskú aktivitu, spôsob spoločenskej obživy. V podmienkach globálnej ekonomiky sa občania vyspelých krajín začínajú na seba podobáť. Megatrendy ilustrujeme príkladmi z celého sveta. Naši čitatelia však pochopia, že predsa len Spojené štáty poznáme najlepšie.

Často dostávame otázku, prečo sú naše knihy také „pozitívne“ a prečo sa väčšmi nevenujeme problémom, ktorým ľudstvo musí ešte čeliť.

Denne na nás útočia z novin správ o zločinoch, drogách, ničení brazilských dažďových pralesov, AIDS-e, chemickej výzbroji, korupcii, viacmiestnych číslach deficitu a nevyhnutne sa nás zmocňuje pochybnosť, či pri toľkých zlých chýroch jestvuje aj niečo dobré. Ak je spomínané zlo, nevedomost' a záporné poznatky pravdivé, platí vôbec nejaký pozitívny trend?

Nositelia zlých správ si iba konajú svoju prácu. Uznávame ich za to. A obdivujeme aktivistov, ktorých celoživotným poslaním je naprávať krivdy tohto sveta. Naše poslanie je však odlišné. Keďže problémy súčasného sveta pútajú takú pozornosť, my chceme predovšetkým upozorniť na tie informácie a tie okolnosti, ktorých príčinami vznikajú trendy, otvárajúce svetu isté možnosti.

Z praktického hľadiska človek musí tvrdojsne /a možno aj trochu šialene/ zovšeobecňovať, ak chce opísať trendy celého desaťročia. Vyžaduje si to roztriediť ohromujúce množstvo informácií, čo treba urobiť s istým pohľadom na svet. V obrovskom svete informácií hľadáme perspektívu, záchrtný bod:

preto zdôrazňujeme pozitívne hodnoty, pričom vôbec nezabúdame na prekážky, ktoré nám doposiaľ bránia dosahovať kladné výsledky.

Milénium ako metafora budúcnosti

S približujúcim sa rokom 2000 sa milénium znova vynára ako metafora budúcnosti. V prípade biblického milénia sa nebeské kráľovstvo na Zemi nastoľ iba po konečnom zápase medzi Kristom a Antikristom, po zrážke dvoch hlbokých protikladov.

Podobne ako antická dráma, aj milénium — popri nočných murách o konci sveta — v nás podnecuje víziu lepšieho sveta. Vždy je prítomná dichotómia.

Azda preto ani kontrola zbrojenia nás nezdvajuje strachu z jadrových zbraní, ani klesajúci počet nezamestnaných, rekordné množstvo nových podnikateľských iniciatív a tvorba nových pracovných príležitostí v nás nesäčia utlmiť obavy z hospodárskej krízy v deväťdesiatych rokoch.

Pod hrozbou jadrových zbraní v nás rastie pocit nádeje, že keď niečo vykonáme „presne do roku 2000“, prejavíme tým schopnosť riešiť problémy a harmonicky spolunaživať na tejto krehkej planéte.

Miléniová budúcnosť

Keď si predstavujeme 21. storočie, myslíme najmä na techniku: na kozmické lety, biotechnológiu a roboty. Lenže tvár budúcnosti je oveľa zložitejšia než technika, ktorou si ju zvyčajne predstavujeme.

Najvzrušujúce zvraty v 21. storočí sa uskutočnia nie zásluhou techniky, ale zásluhou čoraz širšej predstavy o tom, čo znamená byť človekom.

Dnes sa vynárame z temna, ktoré nám pripravilo dvadsiate storočie — z dôsledkov industrializácie, totalitarstva i vpádu techniky do života každého jednotlivca. Prevažná časť storočia je za nami, s novým tisícročím prichádza renesancia umenia i duchovnosti. Magický rok 2000 vyvoláva odvážne experimenty s trhovým socializmom, duchovnú obnovu a explóziu ekonomického rastu v tichomorskej oblasti.

Čím širší obzor máme pred sebou a čím dômyselnejšou technikou vládžeme, tým väčšmi si musíme vážiť ľudskú osobnosť. Rok 1984 vďaka knihe Georga Owella celé desaťročia symbolizoval dehumanizáciu ľudskej spoločnosti. Rok 1984 prišiel i odišiel, a význam ľudskej osobnosti vzrástol najmä v krajinách komunistického bloku.

Všimnime si, koľko skupín si rokom 2000 termínovalo uskutočnenie svojich zámerov: zlikvidovať vo svete hlad, zbaviť spoločnosť drog a najšľ liek proti rakovine. Miléniový milník akoby bol uzávierkou, do ktorej by sme mali vyriešiť všetky problémy a nové tisícročie privítať s čistým kontom.

Problémom však čelíme nie dobrovoľne: niekedy sa zdá, akoby sa na nás valili. Deväťdesiate roky nás prinúta venovať sa záujmom tejto planéty a chrániť ju pred hrozbou jadrových katastrof až po chemické a iné znečistenie životného prostredia.

Apokalypsa, alebo Zlatý vek. Všetko závisí od nás. Keď sa blížime k začiatku tretieho milénia, spôsob nastolenia jednotlivých problémov zároveň naznačuje, čo znamená byť človekom.

Naisbitt, J., Aburdenová, P.: Megatrendy 2000

Zpracovali: **Alan Kašpar**

(Poznámka: Tento výťah venuje pozornosť konkrétnym megatrendům, ktoré autoři považujú za kľúčové pro toto desiatie.)

Devadesátá léta přinašejí nový pohled na svět. Na sklonku let osmdesátých totiž skončila studená válka a začala nová epocha globalizace. Na celém světě se rozvíjí umění. Do centra mezinárodní pozornosti se dostávají otázky životního prostředí. Komunistické země experimentují s demokracií a tržním mechanismem. Touha po mezinárodní spolupráci mezi národy je silnější než vojenská dobrodružství s lidskými i finančními ztrátami. Existuje velké úsilí o rozšíření volného obchodu. U afrických národů sílí získává prostor privatizace a modely rozvoje spoléhající na vlastní síly.

Otevírá se tak před námi nejdůležitější desetiletí v dějinách civilizace, období oslnivé technické inovace, nevidaných technologických možností, překvapujících politických reforem a velké kulturní renesance. Bude to desetiletí nesouměřitelné s předcházejícími, protože vyvrcholí milénium, rokem 2000.

Tato kniha se snaží odhalit a popsat nejdůležitější trendy devadesátých let, které ovlivní Severní Ameriku, tichomořskou oblast i Evropu. Uvedené části světa sjednocuje společná technika informací, služeb a elektronika. V podmínkách globální ekonomiky se tak občané vyspělých zemí začínají navzájem podobat.

Mezi deset nových strukturálních megatrendů, které jsou v přímém vztahu s urychlením informací v devadesátých letech patří:

1. Prosperující globální ekonomika 90-tých let
2. Renaissance umění
3. Výskyt tržního socialismu
4. Globální životní styl a kulturní nacionalismus
5. Privatizace státu všeobecného blahobytu
6. Rozvoj tichomořské oblasti
7. Desetiletí žen ve vedoucím postavení
8. Věk biologie
9. Oživení náboženství v novém milénium
10. Triumf jednotlivce

Tato kniha je pozitivní a upozorňuje na ty informace a okolnosti, příčiněním kterých vznikají trendy, otevírající světu určité možnosti. Dnes se vynoříme z temna, které nám přineslo 20. století, z důsledků industrializace, totalitarismu i vpádu techniky do života každého jednotlivce. S novým tisíciletím přichází renesance umění i duchovnosti. Devadesátá léta nás přinutí věnovat se zájmům této planety a chránit ji před hrozami jaderných katastrof počínaje a znečištěním životního prostředí konče.

Když si představujeme 21. století, myslíme zejména na techniku, na kosmické lety, biotechnologie a roboty. Jenže nejvíce vzrušující zvraty ve 21. století se skutečně ne zasluhou techniky, ale zasluhou stále širší představy o tom, co znamená být člověkem.

Prosperující globální ekonomika 90-tých let

Dekádou devadesátých let vstupuje svět do období ekonomické prosperity. Dnes žijeme v období urychlených změn, kdy se svět ubírá k jednotné globální ekonomice. Celé století jsme se setkávali s množstvím makroekonomických národních států, většinou ekonomicky samostatných. V rámci těchto států existovala dělba hospodářských úloh. Dnes se však nacházíme uprostřed procesu, kdy se ekonomické úlohy rozdělují mezi národy. Ty pak směřují k vzájemné ekonomické závislosti, která z toho vyplyvá. (Např. americké společnosti vytvářejí v Japonsku zboží a služby v hodnotě 81 miliard USD. Je to součást ekonomiky USA nebo Japonska?) Všechny ekonomiky jsou dnes součástí jediné globální ekonomiky a tato ekonomika naznačuje směřem k roku 2000 konjunkturnu. Výsledkem přelévání ekonomických sil přes národní hranice je pak více demokracie, více svobody, více obchodu, více příležitosti a větší prosperita.

Má-li fungovat globální ekonomika jako jeden trh, musí se dosáhnout mezi národy úplně volný obchod, tak jako je tomu uvnitř národních států. Mnohé se už dnes stává skutečností. Obrovským pokrokem je například dohoda o severoamerické zóně volného obchodu mezi USA, Kanadou a Mexikem, známá pod zkratkou NAFTA. Během roku 1992 byly také strhnuty všechny obchodní bariéry mezi dvanácti státy Evropského hospodářského společenství. Dohody o volném obchodu už také existují nebo jsou připravovány i mezi jinými státy světa. S přibližujícím se novým stoletím budeme svědky toho, jak Severní Amerika, Evropa a Japonsko vytvoří zlatý trojúhelník volného obchodu.

Přechod ke globálnímu volnému obchodu ulehčuje i spojení mezi ekonomikou a telekomunikacemi. Tak jak byla v industriálním období motorem změn továrenská výroba, stanou se nyní tímto motorem telekomunikace a počítače. V oblasti telekomunikační bude postupem času vytvořena jednot-

ná světová informační síť. Budeme pak moci komunikovat o všem, s každým, kdekoliv a jakoukoliv formou, tzn. hlasem, textem či obrazem, rychlostí světa.

Globální konjunkturnu devadesátých let nebude omezovat nedostatek zdrojů. Právě naopak. Bude jich relativní nadbytek. A to od zemědělských produktů a surovin až po ropu. Zasluhou biotechnologií stojíme na počátku další zelené revoluce, která nám umožní vyprodukovat dostatek potravin pro celý svět. Již celé desetiletí také postupně upouštíme od materiálově náročných výrobků — např. ocel se tak nahrazuje plastickými látkami. Dalším činitelem při snižování materiálních nároků je miniaturizace. V posledních letech tak ve vztahu k vyprodukovanému zboží a službám byly zaznamenány nejnižší ceny surovin. Výstředním příkladem ústupu od materiálově náročných výrobků je kabel s optickým vláknem. Třicet kilogramů tohoto kabelu přenáší přesně tolik informací jako jedna tuna měděného drátu. Neméně důležité je, že výroba těchto 30 kg kabelu s optickým vláknem si vyžaduje necelých 5 % energie, která je potřebná na výrobu 1 tuny měděného drátu.

Globální konjunkturne devadesátých let již také nebude hrozit energetická krize. Sotva se již může opakovat šok podobný ropné krizi OPECU z roku 1973, protože od té doby členské státy Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) zredukovaly úsporami a efektivností svoji spotřebu o 20 %, což se rovná jedné miliardě tun ročně. Navíc světové zásoby ropy známé v roce 1979 představovaly 611 miliard barelů. Dnes již představují 887 miliard barelů a stále rostou. Od 70. let se na trhu objevují noví producenti ropy, kteří silně zasahují do trhu OPECU a udržují cenu ropy na nízké úrovni. Závislost na OPECU snížil Západ i zasluhou výroby atomové energie. Ve státech OECD dnes více než 35 % elektrické energie vyrábějí atomové elektrárny. Je nutno si všimnout také pokroku v rozvoji využívání sluneční energie. V průběhu 90-tých let náklady na výrobu fotovoltaických článků, které přeměňují sluneční energii na elektrickou, klesnou na úroveň, kdy se budou moci využívat pro komerční výrobu elektrické energie ve velkém rozsahu. Přímá sluneční energie se tak může stát ve 21. století hlavním energetickým zdrojem.

Rozvoj globální ekonomiky v devadesátých letech ovlivní i rostoucí tendence ke snižování daní, které Financial Times nazývají „revolucí daňovou reformou“. Jelikož globální ekonomika si vyžaduje konkurenceschopnost, jednotlivé země podstatně snižují daně z příjmů. V dnešním soutěživém světě nižší daně z příjmů podněcují lidi pracovat tvrději a otevřeněji přispívat k daňovým přírůstkům. V konečném důsledku tak vlády vyberou na daních více. Ve Spojených státech jsou dnes tak nízké daně, že se stávají jakýmsi daňovým útočištěm — přitahují z jiných zemí podnikavé talenty, kteří za to pomáhají rozvoji americké ekonomiky.

V tichomořské oblasti můžeme zaznamenat prudký růst ekonomik asijských zemí. Ty se stávají pro Evropu a Severní Ameriku největšími konkurenty, ale i většími zákazníky. Když se asijský hospodářský zázrak rozšíří v celém Tichomoří, rostoucí mzdy vytvoří milióny spotřebitelů. Právě Asiáté se tak stanou spotřebiteli devadesátých let. V průběhu této dekády se zvýší počet obyvatel nejbogatších asijských zemí o 80 miliónů. To představuje pro Severoameričany a Evropany, ale i pro asijské výrobce, obrovské příležitosti.

Globální přechod autoritářských režimů k demokracii Klade ekonomickému rozvoji politické základy. V osmdesátých letech i ve třetím světě podstatně pokročila demokracie. Počínaje Brazílií a Argentinou, většina států Jižní Ameriky, včetně Chile, přešla od diktatury k demokracii. Mezi zeměmi s narůstající demokracií najdeme v osmdesátých letech Pákistán, Filipíny, Jižní Koreu, Tchaj-wan a Mexiko. Roku 1988 podíl obyvatel ve „svobodných zemích“ dosáhl 38,3 % z celkového počtu obyvatel světa. Roku 1975 tento podíl nepřesahoval ani 20 %. Demokracie pak vytváří nejurodnější půdu, ze které vyrůstá individuální podnikatel, nejvýznamnější síla ekonomického růstu.

Evropa v roce 1988 prožila už 43 mírových let, což je nejdelší období v jejích dějinách. Lidem všude na světě začíná být jasné, že válka je dnes, aspoň mezi rozvinutými zeměmi, zastaralý způsob řešení problémů. Osmadesátá léta představovala dekádu, kdy se ekonomiky staly důležitějšími, než ideologie.

Svět však nezůstane bez problémů a značného ohrožení. S výjimkou Afriky se do značné míry podařilo zvládnout populační explozi, problémy životního prostředí nás však trápí nadále — ozónová díra, kyselý déšť, skleníkový efekt, zkáza deštivých pralesů. Jenže stále více narůstá globální konsenzus. Národy mezi sebou už začínají soutěžit i ve starostlivosti o životní prostředí. Jestliže se svět dnes zbavuje zahleděnosti do obrany a studené války, měl by je nahradit zájmem o zachování přirozeného životního prostředí, nyní nejdůležitějšího společenského problému.

V dekáde 90-tých let budou tedy působit tyto síly:

- upřednostnění ekonomických hledisek před politickými hledisky;
- úsilí o volný obchod na celém světě;
- mohutný nástup telekomunikací;
- relativní nadbytek zdrojů;
- soustředění ve snižování daní;
- miniaturizace ekonomických výkonů;
- zkrácení inflace a úrokové míry;
- asijská spotřebitelská konjunktura;
- nástup demokracie a rozšíření svobodného podnikání;
- zastaralost války;
- společná starostlivost o životní prostředí.

Tyto síly nepůsobí ojedinelé. Jsou ve vzájemném vztahu a vzájemně se zesilují, jejich spjíváním se vytváří podoba nového globalizovaného světa.

Vedoucí zemí v 90-tých letech budou Spojené státy, které vytváří zhruba čtvrtinu světového produktu. Přitom při hodnocení vivu země bude stále důležitější hospodářská síla než vojenská. Při konjunktúře globální ekonomiky v devadesátých letech budou hlavním nástrojem soutěžení společnosti a zemí lidské zdroje. V devadesátých letech budou mít nejvyšší platy dobře připravení informatici, přičemž reálné mzdy se v informatizované ekonomice podstatně zvyšují. Od března 1988 do března 1989 se 53,4 % nových pracovních míst ve Spojených státech zařadilo do kategorie „odborné a manažerské“. Informatizovaná ekonomika tedy produkuje mimořádný počet dobře placených atraktivních příležitostí. Jejich výkon si však vyžaduje odbornost. Bohužel, nekvalifikovaní, nedostatečně připravení pracovníci budou brát platy, které odpovídají jejich hodnotě v informatizované společnosti — ne velmi vysoké. Pracovní příležitosti v informatizované ekonomice si vyžadují až takový stupeň kompetence, že v současnosti na jejich obsazení není dostatek lidských zdrojů. A nebude ho dostatek ani do konce 90-tých let. Tento demografický fakt by měl korporace podnítit k tomu, aby vzdělávaly nekvalifikované. Střední vrstva v informatizované společnosti bohatne a posouvá se směrem k vyšší. Naopak mzdy nekvalifikovaných, odborně nepřipravených pracovníků poklesly a mezi nezaměstnanými se ocitli především nekvalifikovaní. Jestliže industriální společnost představovala „mužský svět“, informatizovaná společnost se široce otevírá vzdělaným a technicky připraveným pracovníkům — mužům i ženám. Systém podporuje ambiciózní, inteligentní přistěhovatele a vůbec průbojně lidi, kteří začínou ve „službách“.

Renaissance umění

Budoucnost revolučně zasáhne do volného času a do našich priorit výdajů. V průběhu devadesátých let se primární společenskou činností stane namísto sportu umění. Nastane nová renaissance vizuálních umění, tance, divadla a hudby. Tvoří to ostrý kontrast s nedávnou industriální érou, ve které bylo modelem vojsko a metaforou sport. Všude od USA a Evropy až po tichomořskou oblast, kde se rozšířila blahobytná informatizovaná ekonomika, se vzápětí vytvořila potřeba znovu přezkoumat prostřednictvím umění smysl života. Nastal rozvoj divadla, opery, profesionálního tanečního umění. Je vydáváno stále více knih, návštěvnost muzeí se zvyšuje a vznikají stále nová muzea. (Např. Japonsko vybudovalo od r. 1960 více než 200 muzeí. Západní Německo jich za 10 let vybudovalo zhruba 300). Stále více lidí dnes pociťuje životní důležitost umění. Podle průzkumů 92 % Američanů připsuje umění význam pro kvalitu života ve společnosti. Rozvoj umění se neomezuje

jen na velká města, ale stále více proniká do menších sídel. I když jde o duchovní hledání, ohromující jsou také jeho ekonomické důsledky. Konkurnturou umění se pozoruhodně rozšiřuje podnikání a pracovní příležitosti v uměleckých oblastech. V letech 1960–80 se počet pracovních sil v USA zvýšil o 43 %, zatímco počet umělců, spisovatelů a představitelů zábavných žánrů vzrostl až o 144 %. Umění je ekonomickým i kulturním zdrojem a podporuje i cestovní ruch. Ve Velké Británii umění představuje „průmysl“ s obrátem 17 miliard USD, který se rovná britskému automobilovému průmyslu. Zároveň 27 % celkových příjmů z cestovního ruchu se přímo připisuje umění. Stále více lidí se věnuje uměleckému sběratelství, ať již pro potěšení či uložení kapitálu. Samozřejmě, že čím více se takto podporuje umění, tím více ho také vzniká.

Rozvoj umění zasáhne i do televizního vysílání. Televizní síť, která je dílem industriální společnosti a pozoruhodně vyvířovala na přenosech sportovních utkání a uvádění komedií „masovému divákovi“, v sobě ještě neobjevila potřebu přenášet umění divákům, kteří touží po kvalitě. To se však mění. Díky rozvoji kabelové televize nastává specializace. Milovníci umění a vědy si mohou vybrat svůj oblíbený program. Účelově zaměřená může být proto i reklama. Diváci sledující umění jsou totiž především absolventy vysokých škol, příslušníky svobodných povolání a vůbec lidmi s vysokými příjmy. Pozoruhodné bude také přeorientování propagace výrobků ze sportovců na umělce. V tomto desetiletí budou společností sponzorovat sport na současně úrovni, ale sponzorování umění se výrazně zvýší. Samozřejmě, že společnosti budou umění sponzorovat s jednoznačně komerčním zaměřením. Podpora umění bude v budoucnu také stále více přecházet ze státních zdrojů na soukromé subjekty.

Pro mlíovníky umění je důležitý i rozvoj techniky. Např. rozvoj přehrávačů kompaktních disků či videa umožní i videozáznam baletu či klasické hudby. Každý si pak bude moci vybrat kdykoliv a cokoliv podle svého zájmu.

Globální styl a kulturní nacionalismus

Díky prosperující světové ekonomice, globálním telekomunikacím a rozšířenému cestování se nebyvalou rychlostí uskutečňuje výměna mezi Evropou, Severní Amerikou a tichomořskou oblastí. V centrech měst rozvíjejícího se světa nacházíme všude znaky mladé mezinárodní kultury. Tak horlivě si mezi sebou vyměňujeme potraviny a módu, že v Osace, Madridu a Seattlu vládne nový mezinárodní styl. Urychluje ho spotřebitel — potraviny, výrobky, kultura i móda, to vše se stává mezinárodní. Jenže jak se náš životní styl stává stále podobnější, existují i projevy silného protitrendu — odpor proti uniformitě, touha prosadit jedinečnost národní kultury a jazyka a odmítnutí cizích vlivů. V každém světě se střetáváme s výbuchy kulturního nacionalis-

mu. Mezi neviditelnější formy kulturního vzdoru patří nadnárodní oživení islámu. Islámský fundamentalismus je reakce na to, co se vnímá jako nápor západního vlivu. Čím více se náš životní styl sjednocuje, tím tvrdší je se přidržujeme hlubších hodnot — náboženství, umění, jazyka, literatury. Čím si budou naše vnější světy podobnější, tím více si budeme vážit tradice, která uvěrá zevnitř.

Základy globálního životního stylu položil obchod, cestování a masmédiá. Televize, noviny a časopisy pronikají do mnoha částí světa. Globální životní styl balancuje na ostří nože mezi větší možností války a větší homogenizací, která možnosti volby snižuje. Rozvojové země se vpádem západních hodnot a techniky cítí ohrožené, vždyť se i vnímavých lidí ve vyspělých zemích zmoočuje pocit, že jejich životy ovládá technika a „žije se příliš rychle“. V Iránu pak například lidé ve jménu náboženství vyhrožují násilím, aby vyjádřili vlastní frustraci.

Nejdůležitějším faktorem, který urychluje trend ke globálnímu životnímu stylu, je rozšiřování angličtiny. Angličtina se stále více stává globálním jazykem. Vždyť přes 80 % všech informací, které jsou uloženy ve více než 100 miliónech počítačů na celém světě, je v angličtině. Také 80 % vědeckých studií se nejdříve publikuje v angličtině. Angličtina je jazykem mezinárodního podnikání. Rozšiřování angličtiny jako univerzálního jazyka a masový vývoz západní kultury, zejména kultury USA vyvolává protitrend — reakci tamější kultury. Jestliže obyvatele třetího světa nabudou pocit, že vliv zahraniční kultury překračuje míru, budou to pokládat za ohrožení svých hodnot a budou asi reagovat kulturním nacionalismem, který tvrdě prosazuje jejich jazyk a náboženství, tak jako by reagovali na politickou a vojenskou invazi obnoveným politickým nacionalismem. Z očí do očí rostoucí homogenizaci se všichni budeme soustředovat na zachování naší identity, ať již jde o identitu náboženskou, kulturní, národní, jazykovou nebo rasovou.

Vznikající globální kultura však našísti neznamená jen trčka a rychlé obcerstvení. Je to také širší přijetí principů lidských práv. Tyto principy se stávají globálními normami, které jsou více krétké, než pevné, často chápáné spíše rétoricky a v praxi mzačené, ale i tak poskytují výklad toho, co můžou lidé na celém světě pro sebe požadovat a co jiní mohou požadovat od nich. Čím více si lidstvo uvědomuje, že dožívá jedinou planetu, tím větší se vynořuje potřeba každé kultury na této Zemi vycházet ze svého jedinečného dědictví.

Privatizace státu všeobecného blahobytu

V devadesátých letech se na celém světě stále více bude prosazovat trend privatizace a omezování zásahů států do tržního mechanismu. Naznačují to krach kolektivismu a podpora svobodnému podnikání. Okolo sta zemí

od Chile po Turecko a od Brazílie po Bangladéš nastoupilo proces odstraňování státního vlivu. Od Itálie po Tanzánii vlády prodávají podniky soukromým vlastníkům.

Z globálního hlediska je klíčem k transformaci socialismu a státu všeobecného blahobytu stejný přístup, jaký se úspěšně uplatnil ve Velké Británii. Privatizace státních podniků a soukromé vlastnictví akcií. Privatizace v Británii se propaguje jako „lidový kapitalismus“. „Chceme dosáhnout, aby se vlastnictví akcií stalo přístupným celému národu“, říká se v manifestu Konzervativní strany. Tento přístup je patrný ve všech západoevropských státech.

Privatizují také africké země. Ty, když získaly od evropských koloniálních velmocí nezávislost, obyčejně podnikly znárodnily nebo vytvářely nemotorné státní společnosti. Dnes dochází k opačným tendencím, novým oblíbeným heslem je privatizace. V 80. letech tak přešlo do soukromých rukou přibližně 5 % afrických státních společností. Privatizují Nigérie, Keňa, Tanzánie, Togo i další státy. Privatizaci v mnoha afrických zemích však pravděpodobně bude omezovat nedostatek místního kapitálu, manažerských zkušeností a množství jiných politických a ekonomických překážek.

Dnes na celém světě vidíme, že se jednoznačně prosazuje více zájem jednotlivce než třídy či skupiny obyvatelstva. Přirozeně nejlépe se uplatňuje program šifry na míru, který vychází v ústřety možnostem a potřebám jednotlivce. Většina občanů si už nepřeje, aby stát vynakládal obrovské sumy peněz na neefektivní programy. Jsme tak svědky základní změny — přechodu kompetencí od ústřední vlády na jednotlivce:

- od komunálních bytů k vlastnictví bytů;
 - od státní zdravotnické služby k soukromé volbě lékaře;
 - od státní regulace k tržnímu mechanismu;
 - od programu sociální politiky k programu pracovních příležitostí;
 - od kolektivismu k individualismu;
 - od státního monopolu k podnikatelské konkurenci;
 - od státních průmyslových podniků k privatizovaným společnostem;
 - od státních průmyslových podniků k podnikům ve vlastnictví zaměstnanců;
 - od státního sociálního zabezpečení k soukromému pojišťovníctví a soukromému pojištění;
 - od daňových břemen k omezení daní.
- Vlády na celém světě přehodnocují zodpovědnost společnosti vůči občanům, zejména vůči těm, kteří nejsou schopni si sami pomoci. Nepochybně po celé desetiletí, které zůstává do konce 20. století, bude probíhat proces hledání toho, co nahradí stát všeobecného blahobytu, a podoby postsociální společnosti.

Rozvoj tichomořské oblasti

Světové obchodní centrum se dnes přesouvá od Atlantiku do Tichomoří. Funkci New Yorku, Paříže a Londýna přebírají města tichomořské oblasti — Los Angeles, Sydney, Tokio. Tichomoří se vynořuje do popředí jako kdysi mladá dynamická Amerika, ale v podstatně větším rozsahu. Hybnou silou je asijský hospodářský zážrak. Dnes tvoří úlohu ekonomického vůdce Japonsko, nakonec ji však převzeme východoasijský region (Čína a čtyři tygři — Jižní Korea, Tchaj-wan, Honkong a Singapur). Ekonomiky v tichomořské oblasti poháněné vývozem rostou třikrát rychleji než ve většině ostatních částí světa. V letech 1975–1988 čtyři tygři zvýšili svůj podíl na světovém vývozu zboží ze 4 % na 11 %. Na světovém vývozu spotřební elektroniky zvýšili svůj podíl v letech 1984–87 dokonce z 15 % na 30 %. Asijská oblast představuje dvojnásobek Evropy a Spojených států. V dnešní Asii žije jen 6 %. Asiie znamená trh v hodnotě 3 trilionů dolarů, který roste rychlostí 3 miliard dolarů týdně. Ať to posuzujeme jakýmkoliv způsobem, geograficky nebo ekonomicky, tichomořská oblast tvoří mohutnou globální sílu. Na začátku dalšího století se tak světový hrubý národní produkt rozdělí na čtyři čtvrtiny: na produkt tichomořské oblasti, Evropy, Spojených států a zbytku světa.

Změny zasáhnou i kulturní oblast. V devadesátých letech bude mít Tokio vedoucí úlohu v módě, návrhářství a umění. Japonsko je nejvýznamnější zemí Tichomoří; východní a jihovýchodní Asiie jsou nejnynější se rozvíjející regiony na světě. Čína a čtyři tygři mají navíc velké kulturní a obchodní dědictví.

Od r. 1983 je obchod USA s Tichomořím větší, než s Evropou a od r. 1988 byl americký obchod s Asií o 50 % větší, než s Evropou. Země jako Jižní Korea konkurují nyní USA a Japonsku vývozem automobilů, lodí, televizorů, počítačů a videopřehrávačů. Evropa začíná zaostávat.

Jižní Korea, Tchaj-wan, Singapur a Hongkong navíc ukázali světu jak se stát rychle z chudé země bohatou a jak se vřhnout přímo do informatizované ekonomiky. Ekonomiky „čtyř tygrů“ se dnes začínají orientovat z původních průmyslových odvětví na produkci stále náročnějších výrobků. Jejich úlohu přebírají nové rozvojové oblasti jako Thajsko, Malajsie, Indonésie a Filipíny.

Značnou část tohoto regionu tvoří komunistická Čína. Ta zavedením ekonomických reforem dosahuje značného růstu a bude-li pokračovat v kapitalistickém trendu, může v průběhu 21. století ohrozit vedoucí ekonomické postavení Japonska. Čína, která dnes musí soutěžit s Malajsií a Thajskem, aby získala průmyslová odvětví odvrhnutá v rozvíjejících zemích, jako je textilní a hračkářský průmysl, je však stále ještě zemědělskou zemí (800 milionů lidí jsou rolníci). Existují zde navíc velké rozdíly mezi bohatým pobřežím

a chudým vnitrozemím. Čína chce zachovat ekonomickou svobodu, ale omezuje svobodu politickou. Vzor hledá u svých sousedů — Singapuru, dlonedávna též Tchaj-wanu a Jižní Korei. „Čtyři tygři“ nás však poučují, že ekonomické reformy si postupně vyžadují i větší politickou svobodu. Čína by tak mohla postupně nenásilnou formou přejít od totality k demokracii.

Část Tichomoří zaujmá i Rusko, jehož pobřeží by se časem mohlo stát součástí asijského hospodářského zázraku. Když vstoupíme do budoucího tisíciletí, pocítíme i nápor dalších zemí tichomořské oblasti — Mexika, Ekvádoru, Vietnamu, Severní Koreje a mnoha dalších. Dnes je však hlavním ohniskem Asie.

Tichomořskou oblast tvoří také americké státy na západním pobřeží. Mají vynikající polohu, aby sehnaly klíčovou úlohu v jeho rozvoji. Nejbohatším státem je Kalifornie, která, posuzujeme-li ji odděleně od Spojených států, má šestou největší ekonomiku na světě. Kalifornie je také vedoucím americkým vývozcem průmyslového zboží a zemědělských produktů. Dosáhla prvenství v kosmickém výzkumu, obranném průmyslu, cestovním ruchu, stavebnictví a špičkové technice (high-tech). Sídlí zde třetina high-tech společnosti a třetina biotechnologických firem. Je zde nejvíce vědců a inženýrů, sehnává také vedoucí úlohu v bankovníctví. V Kalifornii sídlí navíc největší počet japonských firem.

Výhodou tichomořské oblasti ve světové ekonomice je vzdělání. V novém ekonomickém pořádku budou nejlépe moci konkurovat země, které nejvíce prostředků investují do vzdělání. Čím větší je totiž ekonomický rozvoj, tím větší je potřeba vysoce kvalifikovaných lidí. V informatizované společnosti se vysoká škola na trhu práce vyplácí.

V jihovýchodní Asii dnes studuje stále více lidí a více lidí také odchází na studia do zahraničí, např. do Spojených států. Problém spočívá v tom, že se jich vrací jen část.

Výjimečný vzestup tichomořské oblasti naznačuje lidem na Západě, kteří chtějí podnikat s Asii, obrovské možnosti. Do roku 2000 přibude v Evropě 11 milionů nových spotřebitelů. Jen v nejbogatších tichomořských zemích, v Japonsku a „čtyřech tygrech“ to bude 13 milionů. K tomu je nutno připočítat 68 milionů v dalších vlně rozvojových zemí — v Thajsku, Malaisii, Indonésii a na Filipínách. Čína by mohla mít 100 milionů disponibilních příjmů. To naznačuje obrovské možnosti i pro mimoasijské výrobce, pro které tichomořský rozvoj vytváří nové trhy pro výrobky a služby.

Západní podnikatelské zájmy však musí čelit rostoucí ekonomické síle Japonska a nově industrializovaných zemí (NIC). Vzestup Východu ale nemusí znamenat úpadek na Západě. Západ by se neměl bát asijského tlaku. Asijský vývoz totiž bude představovat levnější, lepší zboží, které si spotřebitel může koupit.

Desetiletí žen ve vedoucím postavení

Společnosti, jak je dosud známe, vytvořili muži pro muže. V informatizované ekonomice se však situace mění. Informatizovaná společnost neupřednostňuje muže. Mechanické úkoly z industriální éry totiž nahrazuje práce duševní. Ženy dominují v informatizované společnosti jako zaměstnankyně, odbornice a podnikatelky. Byť dnes vedoucím pracovníkem v podnikatelské sféře již není přednost mužů.

Převládající organizační princip se změnil od řízení, které chce podnik kontrolovat, na vedení, které chce vytěžit z lidí jejich nejlepší schopnosti a rychle reagovat na změny. To dává mužům i ženám stejné možnosti. Odpovídá tomu i stoupající množství vedoucích pracovníků.

Základním požadavkem na vedoucího pracovníka devadesátých let je věst nového, vzdělanějšího pracovníka k tomu, aby se choval jako podnikatel, aby byl samostatný a aby se orientoval na celoživotní vzdělávání. U pracovníků je důležité udržovat osobní zainteresovanost a smysl pro partnerství.

Můžeme tak pozorovat, že při podnikání i v mnoha jiných profesích, kdy ženy tvořily roku 1970 desetiprocentní menšinu, jejich počet v celé podnikatelské sféře vzrostl o 30–40 %, včetně oblasti bankovníctví, účetnictví a informatiky.

V informatizované ekonomice ženy ve značné míře dominují. V sektoru informatiky či služeb pracuje 84 % žen, většina je jich i v povoláních, která patří do kategorie „odborná“.

Ženy získávají také třináctinásobek inženýrských titulů v porovnání s rokem 1975. Zvyšuje se též procento žen, které absolvovaly právnické a lékařské fakulty.

Stoupá také celkové množství zaměstnaných žen. Po druhé světové válce se zvýšil počet pracujících žen o 200 %. Za poslední dvě desetiletí americké ženy obsadily dvě třetiny z milionů nových pracovních příležitostí, které vytvořila informatizovaná éra a lze předpokládat, že získají další dvě třetiny pracovních příležitostí, které se vytvoří v 90-tých letech. Tento trend bude zřejmě pokračovat i při vstupu do dalšího tisíciletí. Ženy budou klíčovou pracovní silou v rozkvétajícím sektoru služeb a informatiky. Ženy dosahují také stále významnější posty v politice.

Věk biologie

Dnes se ocitáme na prahu velké éry biotechnologie, jejíž vliv se tak bude stále výrazněji projevovat v našem životě. Informatizovaný věk je možno nazvat věkem biologie, a biotechnologie se při přechodu do dalšího tisíciletí stane stejně důležitá jako počítač.

Biotechnologie již dnes zasahuje pomalu všechny oblasti našeho života. Setkáváme se s ní v potravinářství, ve zdravotnictví, v budoucnu i v elektrotechnice, kde má klíč k nové generaci „myslicích počítačů“. Dnes jsou však biotechnologickými výrobky především léky a zemědělské přípravky.

Asi nejdůležitější změny nám přinese genetické inženýrství. Rychle se rozšiřuje genetická manipulace s obilninami a v živočišné produkci. Biotechnologie tak může prostřednictvím nové zelené revoluce ukončit hlad. Pokroky, které se dosáhly v genetické technice, nám umožňují obohatit například brambory, rýži či kasave o vyšší obsah proteinů, kterých je jinak v těchto plodinách nedostatek. Biotechnologie navíc usměrňuje zvyšování odolnosti těchto plodin proti napadnutí bakteriemi a houbami, které každoročně zapříčinují ztrátu 40 % světové úrody. To by mohlo znamenat průlom ve výživě lidí v rozvojových zemích. Genetickým inženýrstvím lze vyvinout rostliny se zakódovanou odolností proti parazitům, virům či herbicidům, navíc jsou tyto rostliny výživově bohatší. Rostliny lze upravit i tak, aby je bylo možno pěstovat ve vyprahlé, ba i znečištěné půdě. Biologické experimenty tak umožňují farmářům přesunout těžiště svých výdělků z umělých hnojiv a pesticidů na genově alterovaná semena, která mohou vykonat tu samou službu.

U zvířat již dnes můžeme urychlit chovatelný cyklus ryb a hovězího dobytka. Budoucí chovatelé navíc budou moci klonovat dobytěk, prasata a ovce, přičemž se potomstvo bude vyznačovat jednotnou kvalitou a vysokým, předtím nedosažitelným standardem. Geneticky lze také zvýšit dojivost u krav či urychlit růst zvířat. Jen v USA se do krav každoročně přenáší okolo 150 000 embryí. Za několik desetiletí bude zřejmě možno vkládat geny, které změní plodnost zvířat, jejich rozměry i chování.

Biotechnologie nám umožňuje identifikovat dědičné znaky a manipulovat s nimi. A to je i její temnější stránka. Biotechnologie může sice obrovskou měrou přispět ke zkvalitnění života, ale nastoluje i otázky, kterých se lidé obávají. Jaké jsou etické, právní a sociální důsledky biotechnologie? Nevyláá geneticky změněný organismus katastrofu, jestliže se volně pusť do přírodního prostředí? Itálie ani Japonsko např. nepovolují užívání geneticky naprogramovaných organismů v životním prostředí. Další otázky, především etické, před nás staví genetika člověka. Teoreticky by totiž bylo možné v budoucnu naprogramovat člověka, tedy určit fyzické parametry či chování. Jenže tato technologie má i svou kladnou stránku. Je možná korekce genetických vad či prevence a léčba mnohých onemocnění. Technologie tedy není přirozeně špatná či dobrá, je neutrální. Důležité je, jak ji využíváme. Není však genetické inženýrství skok, který si vyžaduje celkem novou soustavu pravidel? Existují lidé, kteří varují, že genetická nehoda by byla horší než jaderná katastrofa. Ne každý však s tímto tvrzením souhlasí.

Molekulární biologie je nesmírně přesvědčivá tým, čeho je schopná. Lidé by si měli uvědomit, co vše je v jejich možnostech. Odborníci zastávají názor, že genové inženýrství je jednoduše lepší způsob zkvalitňování agrokultury, než tisícileté pěstovatelské úsilí praktikované dodnes. Z biotechnologie tak jistě může vzniknout více kladů než záporů, ale musíme poznat, do čeho se pouštíme.

Oživení náboženství v novém miléniumu

Před počátkem třetího tisíciletí jsme nepochybně svědky širokého náboženského oživení, na kterém se účastní různá vyznání. Americká poválečná generace, která v sedmdesátých letech odmítala organizované náboženství, se vrací do kostelů i se svými dětmi, nebo se přidává ke hnutí New Age. Náboženství fascinuje i čínskou a ruskou mládež, jejíž rodiče vyškolení komunismem jen s nevolí přijímají účast mladých lidí na bohoslužbách. Nastává oživení islámu, buddhismu, judaismu aj.

Tento trend je způsoben tím, že žijeme v období obrovských sociálních změn. Ocitnou-li se totiž lidé tváří v tvář změnám, narůstá u nich potřeba duchovní víry. Silný trend náboženského oživení dnes vyhnání slepou vírou ve vědu a techniku. Ta nám neříká, co znamená život. O tom se dozvídáme prostřednictvím literatury, umění a duchovnosti a znovu tak odhalujeme vlastní citovou tvář.

Současně s odmítnutím vědy jako náboženství jsme svědky vzestupu žen v nejpatriarchálnějších institucích — v církvích. Duchovní službou dnes ženy pověšuje 84 církví.

Hlavní organizovaná náboženství však v současnosti pocítují značný úpadek. Naopak roste počet „neorganizovaných“ věřících. Náboženství, která označujeme za hlavní, mají přívastek konzervativní a ocitají se v nepříjemné situaci. Naproti tomu, především v Severní Americe, vzniká celá řada nových náboženství, která stojí za hranicemi judaisticko-křesťanské koncepce. Zatímco se centralizované církve — katolické, protestantské a židovské společenstva zmenšují, začínají růst menší, více decentralizované, fundamentalistické i alternativní církve.

V bouřlivých dobách, v časech velkých změn, totiž lidé směřují ke dvěma extrémům: k fundamentalismu a k osobní duchovní zkušenosti. Fundamentalismus nabízí návrat do jednodušších časů, kdy i hodnoty jsou vyhraněnější. Fundamentalistická náboženství dávají navíc lidem jednoduché odpovědi na otázky, takže se sami nemusí rozhodovat. Hmatatelný duchovní prožitek naproti tomu lidé hledají především ve východních náboženstvích a v hnutí New Age.

I když největší růst zaznamenávají fundamentalistická a alternativní náboženství, neznamená to pro hlavní církve, k nimž se příklání hlavně

střední generace, úplnou porážku. Katolické, protestantské a židovské kongregace se znovu vracejí na náboženskou mapu tím, že umožňují konverzi, vstupují do masmédií a otevírají se charizmatikům.

Triumf jednotlivce

Velkým sjednocujícím tématem na sklonku 20. století je triumf jednotlivce. Devadesátá léta charakterizuje zároveň s novou érou globalizace nové uznání jednotlivce jako základu společnosti a hlavně jako jednotky změny.

Individuální zodpovědnost klade důraz na přitomnost. Každý jednotlivce je odpovědný za vše, co vykoná. Není to typ individualismu, kde každý „hrabe“ pro sebe, nýbrž etická filozofie, která povyšuje člověka na globální úroveň. Všichni jsme zodpovědní za zachování životního prostředí, za odvrácení jaderné katastrofy a za odstranění chudoby. Individualismus však uznává, že rozhodující je individuální energie. Když si lidé uspokojí potřebu něco dosáhnout v umění, v podnikání nebo ve vědě, získává tým celá společnost. Triumf jednotlivce naznačuje konec kolektivu. To znamená vzdvižení zodpovědnosti jednotlivce nad kolektivní anonymitu. Jednotlivci však budou vytvářet volná společenství. Jednotlivci vyhledávají společenství, ti, co se vyhýbají zodpovědnosti, se často skrývají v kolektivu.

Ve světové ekonomice začínají hrát stále významnější roli malí podnikatelé. To jim umožňují nové technologie, které mění význam rozsahu a umístění podniku a rozšiřují možnosti jednotlivce. Podnikání má stále větší význam v umění, kde individuality zkoumají svoje vize něčeho lepšího.

Vyimečnou oblastí, u které jednotlivce přebírá zodpovědnost za mezinárodní vztahy, je občanská diplomacie. Do pozadí se stále více dostávají politické strany a do popředí vystupují jejich kandidáti jako jednotlivci. Dochází ke změně od stranické politiky k politice podnikatelské.

Spisovatel G. Orwell psal své slavné dílo „1984“ ještě v době, kdy žil Stalin a Hitler a věřil, že budoucí diktátor bude používat technický pokrok na to, aby si lidi podřízoval. Diktátoři však musí kontrolovat informace, jestli si mají uchovat kontrolu nad vším, protože poznání je moc. Dnes působí na světě méně diktátorů, protože už nemohou kontrolovat informace. Vládu dnes mnohem účinněji kontroluje jednotlivce za pomoci počítače, než vláda může kontrolovat občana. Počítače, centrální telefony a faxy oproti předcházejícím obavám více jednotlivci pomáhají, než by ho utlačovaly.

Dnes začíná proces globálního spojování osobních počítačů, vytvářejí se výkonné sítě jednotlivců. Nová generace pracovníků, která je spojena telefony, faxy a počítači není fixována na městská centra. To vytváří megatrend budoucího tisíciletí — úpadek měst a stěhování do venkovských oblastí, které umožňují kvalitnější život.

Právě uznání jednotlivce je nití, která spojuje každý trend, o kterém se zmiňuje tato kniha. V informatizované ekonomice vysokých mezd lidé budou dostávat plat za to, co je v nich jedinečné — za inteligenci a tvořivost a ne za kolektivní sílu svalů.

Naisbitt, J.: Globálny paradox, (Global Paradox). William Morrow and Company. Inc., New York, 1994

Preložil a spracoval: Ivan Klíneč

Najnovšia kniha známeho amerického futurologa Johna Naisbitta je rovnako prekvapujúca a ohromujúca ako jej názov. Naisbitt pretvoril dnešné prekvapujúce a paradoxné svetové dianie do knižnej podoby a úspešne v nej nadväzuje na svoje predchádzajúce knihy *Megatrendy*, *Pretváranie korporácií*, *Megatrendy 2000*, *Megatrendy pre ženy*, ktorú napísal spolu s Patriciau Aburdene a tiež na knihu *Kríza japonskej identity*, ktorú napísal spolu s Japoncom Shosaburo Kimurom.

Kniha *Globálny paradox* je hodnotená ako Naisbittova najlepšia kniha od publikovania dnes už klasických *Magatrendov* a má všetky šance stať sa hitom tohtoročného amerického knižného trhu. Na rozdiel od *Megatrendov*, v ktorých sa Naisbitt sústredil na desať základných megatrendov pretvárajúcich súčasnú civilizáciu, kniha *Globálny paradox* pojednáva o na pohľad paradoxnej a prekvapujúcej súvislosti súčasného civilizačného vývoja, ktorá sa však stále zreteľnejšie prejavuje ako často neočakávané a nevysvetliteľné dianie, ktorého sme dnes každodennými svedkami vo všetkých častiach sveta. Túto paradoxnú a prekvapujúcu súvislosť Naisbitt nazval *globálnym paradoxom* a sformuloval ju do podnadpisu knihy, ktorý znie *Čím je väčšia svetová ekonomika, tým mocnejší sú jej najmenší hráči*. Vzrast sily malých účastníkov svetového diania je skutočne to, čo každodenne udvíja celý svet. Vzrast veľkosti svetovej ekonomiky znamená zároveň úpadok sily jej veľkých a neobratných účastníkov. Svetová ekonomika tak nesmeruje k vytvoreniu jedného obrovského gigantu, založeného na hierarchii a centrálnom riadení, ale je založená na celosvetových trendoch smerujúcich k politickej nezávislosti a samoriadeniu jej malých účastníkov na jednej strane, ktorí však na druhej strane vytvárajú stále viac ekonomických aliancií, dávajú sa dokopy a vytvárajú tak svetovú ekonomiku ako sieť navzájom prepojených, vzájomne závislých a vzájomne komunikujúcich malých ekonomických subjektov alebo malých hráčov, ako tieto malé ekonomické subjekty nazval Naisbitt.

Globálne paradoxy svetovej ekonomiky

John Naisbitt identifikuje mnoho paradoxov, ktorých sme svedkami v dnešnom dramaticky sa meniacom svete a ktoré spolu vytvárajú jeden globálny paradox: jednu prekvapujúcu podobu svetovej ekonomiky. Záujem jeho knihy sa však sústreďuje na nasledovné paradoxy, ktoré nastávajú stále častejšie a ktorých sme každodennými svedkami:

- 1) Čím väčšia je svetová ekonomika, tým mocnejší sú jej najmenší hráči.
- 2) Štúdium najmenších ekonomických hráčov stále viac splyva so štúdiom ako funguje prebiehajúci veľký tresk svetovej ekonomiky a teda princípy fungovania malých ekonomík sa zhodujú s princípmi fungovania svetovej ekonomiky.
- 3) Výsledkom diania vo všetkých oblastiach svetovej ekonomiky sú menšie a silnejšie jednotky.
- 4) Tak ako sa svet integruje ekonomicky, tak sa jednotlivé časti stávajú stále početnejšími a menšími a významnejšími. Globálna ekonomika rastie a rozmery časti sa zmeňujú. Rast počtu malých hospodárskych subjektov je úmerný rastu sily svetovej ekonomiky.
- 5) Čím sa svetová ekonomika stáva väčšiou a otvorenejšou, tým jej dominuje viac malých a stredných spoločností.
- 6) Jednou z neartikulovaných príčin vzniku a rastúceho počtu strategických aliancií je snaha spoločností zabrániť tomu aby sa stávali väčšími. Veľké spoločnosti si uvedomujú nevýhody, ktoré by vyplývali z ich ďalšieho zväčšovanie.
- 7) Čím menšími robíme obchodné jednotky, tým efektívnejšie globalizujeme naše ekonomiky.
- 8) Súčasná demokracia a revolúcia v telekomunikáciách prináša potrebu rovnováhy medzi tribalistickým a univerzalistickým na novej úrovni. Demokracia vo veľkej miere zväčšuje a znásobuje kmeňovú asertivitu, zatiaľ čo represia pôsobí opačne.
- 9) Elektronika napomáha na jednej strane tribalizácii a na strane druhej napomáha globalizácii. Elektronika tak vytvára rovnováhu medzi veľkosťou a silou globálnej ekonomiky a množstvom a silou jej malých hráčov.
- 10) Základné heslo nového veku Mysli globálne a konaj lokálne sa mení vo svoj opak a dnes znie: Mysli lokálne a konaj globálne.
- 11) Čím viac sa stávame univerzalistickí, tým viac tribalisticky konáme.
- 12) Čím viac sa stáva angličtina druhým jazykom, tým väčší význam nadobúda materský jazyk.
- 13) Čím je viac demokracie, tým viac štátov vzniká. Rast počtu malých štátov tak súvisí s postupom demokracie a globalizáciou ekonomiky.
- 14) Tak ako sa stáva globálna ekonomika väčšou, jednotliví národní hráči sú menší a menší.

- 15) Idea, že centrálna vláda je najvýznamnejšou časťou vládnutia, je zastaralá. V post-zastupiteľskej demokracii ľudia sa zastupujú sami, a nakoniec sa každý stáva politikom.

Telekomunikačná revolúcia hnacou silou globálneho paradoxu

John Naisbitt považuje telekomunikácie za riadiacu silu, ktorá simultánne vytvára stále väčšiu globálnu ekonomiku a robí jej časti stále menšími a silnejšími. Telekomunikácie podľa neho budú poskytovať infraštruktúru každému priemyselnému odvetviu a každej spoločnosti, ktorá bude musieť súťažiť na skutočne svetovom trhu. Bez telekomunikácií sa žiadne priemelné odvetvie a žiadna spoločnosť súťaže na svetovom trhu nebude môcť zúčastniť. Telekomunikačný byznis bude rásť a znásobovať sa tak, ako bude svetová ekonomika smerovať ku globálnej vzájomnej prepojenosti. Časom telekomunikačný priemysel, ktorý zahŕňa telefóny, televíziu, počítače a spotrebnú elektroniku, vstúpi do obdobia formujúceho tvorivého chaosu a bude výrazne ovplyvňovať budúcu podobu svetovej ekonomiky. V oblasti telekomunikácií budú naberať na sile štyri veľké myšlienky, ktoré sa budú postupne realizovať. Tieto štyri veľké myšlienky budú mať nasledovnú podobu:

- 1) Zlievanie technológií je spojené so vzájomnou prepojenosťou počítačov, telefónov a televízie a vedie k vzniku telefónno-televízno-počítačových hybridov. Ich vstup ako osobných komunikačných systémov na trh vedie k posunu ťažiska záujmu telekomunikačného priemyslu od riešenia problémov obchodu pomocou technológie k zvýšeniu výkonnosti jednotlivcov prostredníctvom schopnosti komunikovať s kýmkoľvek. Tento posun bude znamenať prechod od riadenia obchodom k riadeniu jednotivcom. Toto je tiež súčasťou Globálneho Paradoxu — čím väčšia je svetová ekonomika, tým silnejší sú jej malí hráči. Spoločnosti, ktoré budú existovať v ďalších desaťročiach budú ústretové komunikačným potrebám jednotlivcov a budú zohľadňovať individualitu každého s kým budú komunikovať.
- 2) Strategické aliancie budú vznikáť v značných množstvách za účelom uspokojovania potrieb v spotrebiteľom riadenom informačnom veku.
- 3) Vytváranie globálnej siete bude spojené s postupným prepájaním jednotlivých sietí navzájom. Tak ako sa stáva čoraz jasnejším smerovaním telekomunikačnej revolúcie, vývoji smeruje k vytváraniu globálnej telekomunikačnej siete sietí, ktorá umožní komunikovať kdekoľvek na svete spojiť sa s kýmkoľvek iným. Táto digitálna globálna pavučina sietí umožní jednotivcom komunikovať s kýmkoľvek kdekoľvek na planéte v reálnom čase a zmení tak spôsoby práce, spôsoby hry, spôsoby pohybu a cesty vnímania spoločánov a spolupokojujúcich z globálnej siete.
- 4) Osobné telepočítače sa stanú dostupné a potrebné pre každého. Prakticky každý bude môcť mať doma alebo na pracovisku telepočítač, prostrední-

tvom ktorého bude mŕci komunikovať hlasom, údajmi, výzorom alebo videom.

Podľa Naisbitta v globálnej ekonomickej sieti 21. storočia, informačné technológie budú riadiť zmenu, tak ako výroba riadila zmenu v industriálnej ére. Okrem privatizácie a vzdelania, nič nebude mŕci viacej prispieť k správaniu ekonomickému rozvoju štátu ako existencia telekomunikačnej infraštruktúry. Bez telekomunikačnej infraštruktúry, ekonomiky jednotlivých krajín budú upadať.

Turizmus najväčším priemyslom globalizovaného sveta

Podľa Johna Naisbitta v Globálnom paradoxe, najväčší priemysel svetovej ekonomiky, ktorým je turizmus, je riadený, tak ako žiadny iný, individuálnymi rozhodnutiami. Táto skutočnosť je príkladom toho, že najmenší hráči rozhodujú. Táto skutočnosť tiež odráža paradox, ktorý spočíva v tom, že čím univerzalistickejšími sa stávame, tým tribalistickejšie konáme. John Naisbitt na základe tejto skutočnosti prišiel k záveru, že čím viac integrujeme svet, tým viac diferencujeme naše skúsenosti. Pre mnoho krajín sveta turizmus je najväčší výrobc a peňazi a je zároveň najsilnejším sektorom financovania globálnej ekonomiky. Naisbitt uvádza turizmus nielen ako príklad globálneho paradoxu, ale tiež tvrdí, že turizmus je v súčasnosti najväčší svetový priemysel globalizovaného sveta. Na podporu tohto tvrdenia o turizme ako najväčšom globálnom priemysle sveta uvádza Naisbitt nasledujúce údaje:

— Turizmus zamestnáva celosvetovo 204 miliónov ľudí a teda každý deviaty pracovník pracuje v turizme, čo znamená 10.6 percenta globálnej pracovnej sily.

— Turizmus je vedúci prispievateľ k rozvoju ekonomiky, produkuje neuveriteľných 10.2 percenta svetového hrubého domáceho produktu.

— Turizmus je vedúci producent daňových príjmov, čo predstavuje 655 miliárd dolárov.

— Turizmus je najväčší svetový priemysel podľa hrubej produkcie približne 3.4 biliónov dolárov.

— Turizmus zahŕňa asi 10.9 percenta spotrebiteľských výdavkov, 10.7 percenta všetkých kapitálových investícií a 6.9 percenta všetkých vládných výdavkov.

Očakávaný rast globálneho turizmu je asi 6.1 percentný, teda o 23 percent rýchlejší ako očakávaný rast svetovej ekonomiky. Navyiac medzi rokmi 1990 a 1993 zamestnanosť v cestovaní a turizme rástla o 50 percent rýchlejšie ako svetová zamestnanosť. Podľa predpovedí Svetovej cestovateľskej a turistickej rady cestovanie a turizmus vytvorí celosvetovo 144 miliónov pracovných miest v období od dneška po rok 2005, z toho 112 miliónov v rýchlo rastúcich ekonomikách ázijsko-pacifického regiónu. Turizmus sa

v USA stal aj najväčším zdrojom príjmov zo zahraničia. V roku 1991 v USA dosiahli tieto zahraničné príjmy v oblasti turizmu 51 miliárd dolárov, čím turizmus predstihol poľnohospodárstvo, ktoré dosiahlo zahraničné príjmy iba 39 miliárd dolárov a turizmus sa tak stal najväčším exportným americkým priemyslom. John Naisbitt uvádza, že ak je turizmus najväčším prispievateľom k rozvoju svetovej ekonomiky, potom je zaujímavá skutočnosť, prečo domáci politici a tvorcovia medzinárodných dohôd venujú turizmu tak málo pozornosti. Jedným z vysvetlení je podľa Naisbitta skutočnosť, že turizmus je multi-komponentný priemysel, z ktorého veľa častí je posudzovaných a pripájaných k iným ekonomickým sektorom ako napr. letectvo k doprave, obchody so suvenírmi alebo reštaurácie k službám alebo hotely a ubytovanie ku komerčnému sektoru.

John Naisbitt považuje za významnú a perspektívnu tú časť turizmu, ktorú on nazýva ekoturizmus. Naisbitt uvádza definíciu ekoturizmu, tak ako je uvedená v knihe Znovuzrodenie prírody, vydanej Audubonskou spoločnosťou. Podľa tejto definície ekoturizmus je účelové cestovanie do prírodných oblastí za porozumením kultúrnej a prírodnej histórii prostredia, pričom integrita ekosystému ostáva zachovaná a zároveň je to poskytovanie ekonomických príležitostí, ktoré robia zachovanie prírodných zdrojov finančne ziskovým pre obyvateľov domáceho regiónu. Podľa Naisbitta sa v USA uvažuje o potenciálnom trhu pre ekoturizmus. Podľa Donalda Hawkinsa z Univerzity Geoga Washingtona približne 4 až 6 miliónov Američanov cestuje každý rok na výlety vzťahujúce sa k prírode a približne 30 miliónov Američanov patrí k environmentálnym organizáciám.

Podľa Naisbitta k niektorým výhodám ekoturizmu patria nasledovné skutočnosti:

— Ekoturizmus prispieva k zachovaniu lokality. Napríklad v Rwande bola vláda pod tlakom na vyrubanie lesných lokalít horských goríl, aby sa urobili cesty pre dopravu úrody a pre dobytok. Namiesto toho však boli tieto oblasti otvorené pre ekoturizmus, návštevníci platia 170 dolárov aby mohli vidieť horské gorily a tento zdroj sa stal primárnym zdrojom príjmov v oblasti.

— Ekoturizmus prispieva k záchrane dažďových lesov. Naisbitt uvádza príklad rastu počtu turistov, ktorí chcú vidieť živé tropické dažďové lesy v oblasti od Thajska až po Kostariku. Títo turisti do tejto oblasti neprichádzajú aby videli vyškrcované a spálené lesy a farmárnenie na miestach, kde tieto lesy stáli.

— Ekoturizmus zamestnáva ľudí. Naisbitt uvádza napríklad potrebu spracovania a strižkov v navštevovaných lokalitách a tiež skutočnosť, že potraviny a ďalšie tovary a služby by mali pochádzať z lokálnej ekonomiky.

— Ekoturizmus je cesta k získavaniu príjmov zo zahraničia. Naisbitt uvádza, že v mnohých krajinách, napr. v Rwande, Keni, Kostarike alebo Nepále, ekoturizmus je popredný zdroj príjmov zo zahraničia.

Storocie drakov a vznik čínskeho commonwealthu

Naisbitt uvádza ako jeden z príkladov prejavu globálneho paradoxu tú skutočnosť, že posledná veľká komunistická krajina, sa stáva postupne najväčšou thovou ekonomikou sveta. Touto krajinou je Čína. Čínska ekonomika je podľa údajov uvádzaných Naisbittom v súčasnosti treťou najväčšou ekonomikou sveta, podľa naznačených trendov a tempa jej doterajšieho vývoja sa dá očakávať, že čínska ekonomika sa po roku 2000 stane najväčšou a najsilnejšou ekonomikou sveta. Rastúca sila čínskej ekonomiky je podľa Naisbitta základom vytvárania čínskeho commonwealthu, ktorý sa stane najsilnejším ekonomickým zoskupením na svete. Základom vzniku tohoto čínskeho commonwealthu je podľa Naisbitta prepojenie čínskej ekonomiky s veľkým množstvom čínskych obchodníkov, žijúcich za hranicami Číny v mnohých krajinách Ázie. Veľká čínska sieť sa tak bude rozprestierať po celej Ázii a môže zasahovať aj do krajín Európy a Ameriky, v ktorých žijú čínski obchodníci. Základom vzrastu sily čínskej ekonomiky je podľa Naisbitta Tengova ekonomická reforma. Táto ekonomická reforma prebieha v Číne odlišným spôsobom ako reformy v Rusku a v krajinách východnej Európy a na rozdiel od týchto krajín prebieha čínska ekonomická reforma iba v oblasti ekonomiky, nie však politiky. Paradoxné je potom, že hoci v Číne zostal zachovaný politický systém komunizmu, politika prechodu k trhovej ekonomike a otvárania sa svetu spôsobila, že čínska ekonomika sa rýchlymi tempami stáva jednou z najsilnejších thových ekonomík na svete. Zvláštnosťou čínskej ekonomickej reformy je skutočnosť, že začala reformou poľnohospodárstva a pripravila tak prostredie a zdroje pre reformy celej čínskej ekonomiky. Zvláštnosťou čínskej ekonomickej reformy je aj vytváranie zvláštnych zón a politika otvárania sa voči svetu. Vznik a rast sily čínskeho commonwealthu podľa Naisbitta čoskoro nastolí problém, akým spôsobom sa Čína vysporiada a upraví si vzťahy s Japonskom v ázijsko-pacifickom regióne a tiež akým spôsobom budú Čína a Japonsko zdieľať svoje vodcovstvo v ázijsko-pacifickom storočí s Amerikou. Podľa Naisbitta dochádza už v súčasnosti k rastúcemu ekonomickému prepájaniu čínskej a japonskej ekonomiky a k rastúcej obchodnej a hospodárskej komunikácii čínskych a japonských hospodárskych subjektov. Príkladom sú podľa Naisbitta rastúce investície Japonska do rôznych oblastí čínskej ekonomiky. Naisbitt označuje nadschádzajúce 21. storočie za ázijsko-pacifické storočie alebo tiež Storočie drakov, v ktorom to budú silné ekonomiky krajín Ázie, predovšetkým Čína a Japonsko, kto bude určovať smer a tempa vývoja svetovej ekonomiky. A čínska ekonomika sa postupne stane najväčšou a najsilnejšou ekonomikou sveta.

Predpokladaný profil svetovej ekonomiky konca 20. storočia

Podľa Naisbitta globálny paradox sa prejavuje aj v tom, že rastie ekonomická sila a význam krajín, ktoré boli včera na periférii ekonomického vývoja a klesá sila a význam tradičných ekonomických centier predovšetkým však Európy. Naisbitt dokonca tvrdí, že ak chcete solídne investovať v solídne rastúcej oblasti s perspektívou ziskovosti v 21. storočí, potom môžete zabudnúť na Európu. Na podporu týchto svojich tvrdení uvádza Naisbitt nasledovný predpokladaný profil svetovej ekonomiky, ktorý bude pravdepodobnou bilanciou posledného desaťročia dvadsiateho storočia :

- Európa sa nachádza v dlhodobej hospodárskej recesii
- Japonsko prechádza od pomalého k miernemu hospodárskemu rastu
- Amerika prechádza od mierného k solídneho hospodárskemu rastu
- Ázia prežíva hospodársky boom vedený ekonomikou Číny
- Latinská Amerika prežíva boom hospodárskeho rastu.

Tento pravdepodobný profil svetovej ekonomiky je postavený na skutočnosti integrácie svetovej ekonomiky a na tom, že v niektorých krajinách je ekonomické prostredie priaznivejšie ako v iných. Podľa Naisbitta novými oblasťami priaznivými pre ekonomický rozvoj budú Ázia a Latinská Amerika. Európa bude pre ekonomický rozvoj skôr nepriaznivá. Naisbitt prichádza k záveru, že čím viac sa budú ekonomiky sveta integrovať, tým menší význam budú mať ekonomiky jednotlivých krajín a významnejšími budú ekonomické príspevky jednotlivcov a jednotlivých spoločností. Preto bude mať rozhodujúci význam pre rozvoj ekonomiky jej schopnosť vytvoriť priaznivé voľnotrhové prostredie. Ako príklad krajín s takýmto vytvárajúcim sa prostredím uvádza Naisbitt krajiny ako Vietnam a India, Argentína a Chile, Brazília, Uruguay a Paraguay, Bolívia, Kolumbia, Ecuádor, Peru a Venezuela, a Mexiko, v ktorých súkromné investície vzrástli z 3,8 miliárd dolárov v roku 1990 na 15,3 miliárd dolárov v roku 1992. Všetky tieto krajiny podľa Naisbitta vytvárajú ekonomicky priaznivé prostredie a demonštrujú politickú vôľu k zavádzaniu štrukturálnych reforiem nevyhnutných pre vytváranie slobodných thov, ako sú privatizácia, liberalizácia obchodu a daňové reformy a tiež vytváranie kapitálových thov a nevyhnutných finančných dojednávacích systémov. Tam, kde je ekonomický rast, tam tiež narastajú voľnotrhové formy vládnutej tj. akceptácia skutočnosti, že ľudia a nie politické nariadenia vytvárajú ekonomické príležitosti. V uvedených krajinách bolo všeobecne akceptované, že zisky voľnotrhovej ekonomiky musia byť poskytnuté všetkým občanom, a nie iba zopár privilegovaným. Dokonca aj lídri komunistickej strany vo Vietname podľa Naisbitta porozumejú tomu, že ak si chcú udržať politickú moc, musia zabezpečiť stály ekonomický rast a príležitosti participácie na tomto raste musia byť prístupné pre všetkých. Významnou je skutočnosť, že globálnych investorov zaujímajú v súčasnej dobe thvy pohy-

bujúce sa v rozmerech stoviek miliónov. Vietnam ponúka spotrebiteľský trh v rozmere 71 miliónov, India viac ako 700 miliónov a Latinská Amerika spolu 400 miliónov. Tým sa tieto thry stávajú aj perspektívnymi regiónmi ekonomického rozvoja.

John Naisbitt negatívne hodnotí ekonomický vývoj v Európe a považuje ho za neperspektívny. Aj keď sa v posledných rokoch predpovedalo, že Nemecko sa po zjednotení stane ekonomickou superveľmocou a bude viesť Európske spoločenstvá k svetovej ekonomickej dominancii, nestalo sa tak. A podľa Naisbitta sa tak ani nestane. Európa sa namiesto ekonomického rastu nachádza v skutočnej recesii. Reálny domáci produkt Nemecka predstával v roku 1991 iba 28 percent produkcie USA. Japonská ekonomika je dvakrát silnejšia ako ekonomika Nemecka. Naisbitt usudzuje, že ak sa Nemecko stane motorom Európy, potom to bude pre Európu znamenať pomaly vlak do 21. storočia. A Nemecko sa rýchlo stáva nemocným starým mužom Európy. Vysoká cena, ktorú Európa platí za svoj náklad európskeho blahobytu sa podľa Naisbitta stáva nevhodou v súťažení s Áziou a Amerikou. Vyhliadkami pre Európu v najbližších rokoch sú žiaden rast alebo negatívny rast. A pre krajiny východnej Európy sa vyhliadky na vstup do Európskych spoločenstiev stávajú stále vzdialenejšími a menej atraktívnymi. Európa postupne stráca schopnosť konkurencie v globálnej ekonomike. Naisbitt vidí jediné východisko pre Európu v reforme blahobytom zťažennej ekonomiky v narastajúcej konkurencii svetovej ekonomiky. V opačnom prípade sa stane Európa historickým parkom pre dobre si vedúcich a bohatých spotrebiteľov z Ázie a Ameriky. Európski lídri si musia uvedomiť to, čo si uvedomujú lídri v súčasnosti ekonomicky úspešných krajín. Títo sa zhodujú v jednom: Vedia, že k prežitiu a k prosperite musia zručiť všetky bariéry, skutočné i umelé, ktoré bránia ich krajinám participovať na rastúcej globálnej ekonomike. Ekonomia a nie politika riadi hlavy týchto štátov.

Podľa Naisbitta nový globálny poriadok je formovaný tromi významnými skutočnosťami. Týmto skutočnosťami sú:

- 1) celosvetový kolaps komunizmu,
- 2) revolúcia v telekomunikáciách,
- 3) vzostup ázijsko-pacifického regiónu.

Ázia so svojou rastúcou silou, rozširovaním nových technológií, rastúcimi kapitálovými zdrojmi a vzrastom vnútroázijského obchodu pokračuje úspešne v postupe ku kritickej hranici potreby pre trvalý ekonomický rast a vplyv. Ázijsko-pacifická oblasť povedie podľa Naisbitta globálnu ekonomiku do ďalšieho storočia. Zatiaľ čo Európa je sebahybná svojím jednotným trhom a USA sú zaneprázdnené Európou, skutočná ekonomická činnosť sa presúva do Ázijsko-Pacifického regiónu. Ázijsko-Pacifické centrum tvorené Tokiom, Shanghaiom, Hong-Kongom a Singapúrom nahradza Atlantické centrum

tvorené New-Yorkom, Parížom a Londýnom. Posunu ekonomickej sily do ázijsko-pacifickej oblasti zodpovedajú aj nasledovné reality :

- Mierne tempa rastu v USA a Európskych spoločenstvách nemôžu vyvážiť nový hospodársky boom, ktorý prebieha v Ázii.
- Spotreba ocele v Ázii je už väčšia ako v USA a Európskych spoločenstvách.
- Dopyt po polovodičoch v Ázii prevyšuje dopyt po polovodičoch v Európskych spoločenstvách.
- Kontajnerová a letecká doprava v Ázii už prevyšuje túto dopravu v USA a Európskych spoločenstvách.
- Ázijske firmy už zabrali 25 percent svetového trhu s osobnými počítačmi.
- Ekonomický rast v Ázii po roku 2000 presiahne jednu tretinu predpovedaného rastu globálnej ekonomiky celého sveta.

Rast sily ekonomiky ázijských krajín a úpadok sily ekonomík krajín Európy je jedným z hlavných globálnych paradoxov súčasnej svetovej ekonomiky. Podľa Naisbitta budeme svedkami mnohých takýchto globálnych paradoxov v stále sa zväčšujúcej svetovej ekonomike. Aj preto stojí za to si knihu Johna Naisbitta Globálny paradox prečítať.

Fukuyama, F.: Konec historie? (The End of History?). The National Interest No. 16, 1989

Přeložil a zpracoval: **Pavel Nováček**

Sledujeme-li běh událostí za posledních desetiletí, je těžké vyhnout se pocitu, že něco se stalo ve světové historii velmi podstatného. Minulý rok bylo možno vidět záplavu článků oslavujících konec studené války a fakt, že „mír“, jak se zdá, přichází do mnoha regionů světa. Většina těchto analýz je povrchních a postrádá jakýkoliv rámec pro rozlišení toho, co je základní a co je ve světové historii nahodilé.

Dvacáté století, které začalo se značnou sebedůvěrou v konečný triumf západní liberální demokracie, se nyní asi vrací tam, kde začalo: ne ke „konci ideologie“ nebo ke konvergenci mezi kapitalismem a socialismem, jak bylo dříve předpokládáno, ale k jasněmu vítězství ekonomického a politického liberalismu.

Triumf Západu, západních ideí, je evidentní především v totálním vyčerpání všech životaschopných alternativ k západnímu liberalismu. Tento jev se rozšiřuje nejen ve vysoké politice, ale je vidět i v rozšíření konzumní západní kultury do nejrůznějších podmínek: barevné televizory jsou nyní rozšířeny po celé Číně, nové restaurace a obchody s módními oděvy byly otevřeny v loňském roce v Moskvě, Beethoven pronikl do japonských obchodních domů a rocková hudba je poslouchána v Praze, Ranguúnu, stejně jako v Teheránu.

Čeho jsme svědky, není možná jen konec studené války, nebo zvláštní období poválečné historie, ale konec historie jako takové, to znamená konečný bod lidské ideologické evoluce a univerzální přijetí západní liberální demokracie jako konečné formy lidské správy veřejných věcí. Abychom tomuto lépe porozuměli, musíme nejdříve uvažovat o některých teoretických záležitostech, týkajících se povahy historické změny.

1.

Pojem „konec historie“ není originální. Jeho nejvýznamnějším propagátorem byl Karel Marx, který věřil, že směr historického vývoje je determinován souborem materiálních sil a může dojít svého završení pouze dosažením komunistické utopie, která nakonec vyřeší všechny hlavní protiklady. Kon-

cept historie jako dialektického procesu se svým začátkem, středem a ukončením si Marx vypůjčil od svého velkého německého předchůdce, Georga Wilhelma Friedricha Hegela.

Mnohé z Hegelova historicismu se stalo součástí naší současné intelektuální výbavy. Pojeť, že lidstvo se rozvíjelo přes sérii primitivních stádií vědomí na své cestě do současnosti, a že tato stadia korespondovala s konkrétními formami sociální organizace, jako je kmenová, otrokářská, teokratická a konečně demokraticko-rovnostářská společnost, se stalo neoddělitelnou součástí moderního chápání člověka. Ovládnutí a transformace životního prostředí člověka prostřednictvím vědy a technologie není původní Marxova myšlenka, ale Hegelova. Hegel věřil, že historie kulminovala v ab-solutním okamžiku — v okamžiku, ve kterém se konečně, racionální forma společnosti a státu stala vítěznou.

II.

Pro Hegela rozpor, které řídí historii, existují především v říši lidského vědomí, to znamená na úrovni ideí (ve smyslu velkých ideí, sjeďnocujících chápání světa). Pro Hegela veškeré lidské chování v materiálním světě, a odtud celá historie lidstva, je zakotvena v prvotním stavu vědomí. Vědomí je příčinou a ne důsledkem, a může se vyvíjet autonomně od materiálního světa.

Max Weber začíná svou slavnou knihu „Protestantská etika a duch kapitalismu“ popisem rozdílné ekonomické výkonnosti protestantských a katolických komunit v Evropě a v Americe a své pozorování zavřuje příslavím, že protestanti dobře jí, zatímco katolíci době spi. Weber poznamenává, že podle všech ekonomických teorií, které chápou člověka jako racionální bytost usilující o maximalizaci zisku, by zvýšení podílu úkolové práce mělo zvýšit produktivitu práce. Ale ve skutečnosti v mnoha tradičních rolnických komunitách zvýšení podílu úkolové práce vedlo k opačnému efektu — snížení pracovní produktivity. Při zvýšení podílu úkolové práce rolník zvyklý na mzdu dvě a půl marky za den přišel na to, že si může vydělat stejně množství peněz, i když bude pracovat méně. A podle toho také jednal, protože si cenil více volného času, než příjmu. Uprřednostnění volného času před příjmem, nebo vojenského života spartánského vojáka před bohatstvím athénské obchodníka, nebo dokonce asketického života raně kapitalistického podnikatele před typickým „nevytříženým aristokratem“, jednoduše nemůže být vysvětleno působením neosobních materiálních sil, ale vychází především ze sféry vědomí — což jsme tu označili široce jako ideologii. (Člověk se nemusí dívat dále, než na současnou výkonnost vietnamských imigrantů ve školském systému Spojených států ve srovnání s jejich černými nebo hispánskými spolužáky, aby si uvědomil, že kultura a vědomí jsou

absolutně nejdůležitější při vysvětlení nejen ekonomického chování, ale skutečně každého dalšího důležitého aspektu života.) A vskutku, ústředním tématem Weberovy práce bylo dokázat, že (na rozdíl od Marxe), materiální způsob výroby je sám o sobě „superstrukturou“, která má své kořeny v náboženství a kultuře, a že chceme-li pochopit fenomén moderního kapitalismu a motiv zisku, musíme studovat to, co předcházel v říši ducha.

Neschopnost pochopit, že kořeny ekonomického chování leží ve sféře vědomí a kultury, vede k obvyklé chybě — přisuzování materiálních příčin jevům, které jsou zásadně myšlenkové, ideové ve své podstatě. Například je běžné na Západě interpretovat reformní hnutí v Číně a později v Sovětském svazu, jako vítězství materiálního nad ideovým — to znamená uznání, že ideové pohnutí nemohly nahradit materiální při stimulování vysoce produktivní moderní ekonomiky a tudíž, že jestliže chtěl někdo prosperovat, musel apelovat na vlastní zájem jednotlivce. Jenže hluboké defekty socialistických ekonomik byly evidentní před třiceti nebo čtyřiceti lety každému, kdo se chtěl dívat. Proč tedy tyto země odmítly centrální plánování až v osmdesátých letech? Odpověď musí být nalezena ve vědomí elit a vůdců, kteří vládli. Ti se rozhodli zvolit „protestantský“ způsob života s bohatstvím i rizikem před „katolickou“ cestou chudoby a jistoty. Tato změna se nestala nevyhnutelnou díky materiálním podmínkám, ve kterých se tyto země nacházely v předvečer reformy, ale byla výsledkem vítězství jedné myšlenky nad jinou.

III.

V tomto století existovali dva hlavní protivníci liberalismu, fašismus a komunismus. Fašismus viděl politickou slabost, materialismus a nedostatek smyslu pro společenství na Západě jako základní chybu liberálních společností a řešení hledal v silném státu, který formoval „nové“ lidi na základě národní výjimečnosti. Fašismus jako životaschopná ideologie byl zničen ve druhé světové válce. Co zničilo fašismus jako ideu, nebylo univerzální morální odmítnutí, protože spousta lidí byla ochotna přijímat tuto ideu, dokud se zdálo, že určuje budoucnost, ale zničili její nedostatek úspěchu.

Ruiny říšského kancléřství, stejně jako atomové bomby svržené na Hirošimu a Nagasaki zničily tuto ideologii na úrovni vědomí, stejně jako na úrovni materiální.

Ideologická výzva vztyčená jinou velkou alternativou k liberalismu, komunismem, byla mnohem vážnější. Marx, hovořící Hegelovým jazykem, ujišťoval, že liberální společnost obsahuje zásadní rozpor, které nemohou být vyřešeny v jejím rámci. Jednalo se o kapitál a práci a tento rozpor představoval od počátku hlavní obvinění liberalismu. Jenže dnes je jisté, že třídní otázka byla na Západě úspěšně vyřešena...

Pokud na okamžik přiznáme, že fašismus a komunismus jako dva hlavní protivníci liberalismu jsou mrtví, existují nějakí další ideologičtí konkurenti? Nabízejí se dvě možnosti, náboženství a nacionalismus.

Nárůst náboženského fundamentalismu v posledních letech mezi křesťanstvím, židovstvím a islámem vzbudil značnou pozornost. Chtělo by se říci, že oživení náboženství svým způsobem svědčí o široké nespokojenosti s neosobním přístupem a duchovní prázdnotou liberálních konzumních společností.

Moderní liberalismus sám byl historickým důsledkem nedostatku nábožensky orientovaných společností, které nedokázaly poskytnout předpoklady pro klid a stabilitu. V současném světě pouze islám nabízí teokratický stát jako politickou alternativu k liberalismu a komunismu. Ale tato doktrína má malou přitažlivost pro ty, co nejsou muslimy, a těžko věřit tomu, že hnutí získá univerzální význam. Jiné, méně organizované náboženské podněty, byly úspěšně uspokojeny v rámci osobního života, což je v liberální společnosti možné.

Další velký „rozpor“, potenciálně neřešitelný liberalismem, je nacionalismus a jiné formy rasového a etnického vědomí. Dvě světové války v tomto století byly pod různými zámkami zplomeny nacionalismem v rozvinutém světě. A pokud tyto vášně byly do jisté míry umlčeny v poválečné Evropě, jsou stále ještě nesmírně mocné ve Třetím světě. Historicky byl nacionalismus hrozbou liberalismu v Německu a je stále ještě hrozbou v některých částech „po-historické“ Evropy, jako například v Severním Irsku.

Naprostá většina světových nacionalistických hnutí nemá politický program, který by nabízel něco víc, než jen negativní touhu skupiny lidí po nezávislosti na jiné skupině lidí a nevlastní něco jako komplexní program socio-ekonomické organizace.

Současný svět, zdá se, potvrzuje, že základní principy sociálně-politické organizace příliš nepokročily od r. 1806. Mnoho válek a revolucí se od té doby uskutečnilo ve jménu ideologií, které o sobě vyhlášovaly, že jsou dokonalejší než liberalismus, ale tato falešná domyšlivost byla vždy historii odhalena.

IV.

Jaké jsou důsledky konce historie pro mezinárodní vztahy? Je jasné, že ohromná část Třetího světa zůstane uvězněna ve smutném dědicví historie a bude oblastí konfliktů po mnoho následujících let. Rusko a Čína se pravděpodobně nepřipojí k rozvinutým zemím Západu jako liberální společnosti v jakékoliv předvídatelné budoucnosti. Ale předpokládáme na chvíli, že marxismus-leninismus přestane být faktorem určujícím zahraniční politiku těchto států. V posledních několika letech se tato vyhlídka stala reálnou

možností. Jak se budou celkové charakteristiky odideologizovaného světa lišit od těch dnešních? Nejprůročnější odpověď je — ne příliš. Mezi pozorovateli zahraničních vztahů existuje velmi rozšířená přesvědčení, že pod rámcem ideologie lze najít jádro velmi mocného národního zájmu. Ten způsobuje dosi vysokou úroveň konkurence a konfliktů mezi národy. Ti, kteří zastávají tento názor, spatřují analogii v situaci, která existovala v klasickém devatenáctém století v Evropě: rovnováha moci jako model, který by mohl platit i v současném odideologizovaném světě. Například Charles Krauthammer nedávno tvrdil, že pokud výsledkem Gorbáčovovy reformy v Sovětském svazu bude odhození marxisticko-leninské ideologie, chování země se vrátí do stadia imperiálního Ruska devatenáctého století. Z toho usuzuje, že i nadále bude existovat značný stupeň konkurence a konfliktů v mezinárodním systému.

Expanzionistické a konkurenční chování evropských států devatenáctého století spočívalo na ideálech, stejně jako tomu bylo u vzpomenuých ideologií ve století dvacátém. Pouze ideologie v devatenáctém století byly méně zřetelné, než doktríny dvacátého století. V jedné věci se „nejliberálnější“ evropské společnosti chovaly natolik neliberálně, několik věřilo v legitimitu imperialismu. To znamenalo právo jednoho národa vládnout národům jiným, bez ohledu na přání ovládaných. Ospravedlňování imperialismu se lišilo národ od národa, od „surové“ víry v legitimitu síly (zvláště byla-li uplatňována mimo Evropu), přes „břímě bílého muže“ a šíření křesťanského poselství, až po touhu poskytnout barevným lidem přístup ke kultuře Rabelaise a Moliéra. Ale ať už byl ideologický základ jakýkoliv, každá „rozvinutá“ země věřila v přijatelnost ovládnutí nižších civilizací vyššími, včetně například největšího vztahu Spojených států k Filipínám. Radikálním a deformovaným produktem imperialismu devatenáctého století byl německý fašismus; ideologie, která ospravedlňovala právo Německa nejen vládnout neevropským národům, ale i všem, kteří nebyli Němci. Ve zpětném pohledu se však zdá, že Hitler reprezentoval chorobnou „vedlejší koleji“ obecného rozvoje Evropy. A když kruté prohrál, legitimita územní expanze jakéhokoliv druhu byla důkladně diskreditována.

Automatický předpoklad, že Rusko po odvržení expanzionistické komunistické ideologie naváže na carské Rusko před bolševickou revolucí, je podivný. Předpokládá se, že evoluce lidského vědomí se prozatím zastavila a že Sověti, zatímco přebírají v současnosti módní myšlenky z říše ekonomiky, se v oblasti zahraniční politiky vrátí o století nazpět.

Čínské ambice a expanzionismus na světové scéně skutečně zmizely. Peking už více nepodporuje maosistická povstání, ani se nesnaží získávat vliv ve vzdálených atrických zemích, jak to činil v šedesátých letech. Skuteč-

nou otázkou do budoucna zůstává, do jaké míry sovětská elita přijala vědomí univerzálního homogenního stavu jaký tvoří post-hitlerovská Evropa.

Gorbačovovo „nové politické myšlení“ líčí svět, který je ovládnán ekonomikou, ve kterém neexistují ideologická zázemí pro velké konflikty mezi národy a ve kterém, v důsledku toho, užítí vojenské síly se stává méně legitimní. Nicméně post-historické období reprezentované „novým myšlením“ je pro Sovětský svaz pouze jednou z možných budoucností. V Sovětském svazu vždy existoval velmi silný směr velkoruského šovinismu. Je možné, že také může na nějakou chvíli dojít k návratu tradičního marxismu-leninismu, což by se stalo východiskem pro ty, kteří chtějí obnovit autoritu, kterou Gorbačov „rozměnil“.

Na rozdíl od propagátorů tradičního marxismu-leninismu, ultranacionalistické v Sovětském svazu vášnivě věří ve své slovanství a mohlo by se stát, že by zde mohla získat svůj vliv fašistická alternativa.

Sovětský svaz se tak ocitá na křižovatce: může se začít ubírat cestou, po které se vydala před pětadvacíti lety západní Evropa a kterou následovala většína Asie, nebo se může vydat svou vlastní cestou a zůstat třet v historii. Volba, kterou učiní, bude pro nás velmi důležitá, s ohledem na velikost a vojenskou sílu Sovětského svazu. Tato mocnost nás bude i nadále zaměstnávat a zpomalí náš přechod do stádia, které se již rýsuje na druhém konci historie. Odchod marxismu-leninismu nejdříve z Číny a poté ze Sovětského svazu bude znamenat jeho konec jako živé ideologie světového významu. A smrt této ideologie znamená růst „obecné marketizace“ mezinárodních vztahů a snížení pravděpodobnosti velkých konfliktů mezi státy. Toto v žádném případě neznamená konec mezinárodních konfliktů jako takových. Svět by byl v určitém stadiu rozdělen na část historickou a část post-historickou. Konflikt mezi státy, které by se nacházely ještě „v historii“ a mezi státy „na konci historie“ by byl nadále možný. Stále by zůstávala vysoká a možná rostoucí hladina etnického a nacionalistického násilí, protože tyto tendence ještě přetrvávají, dokonce i v částech post-historického světa. Palestinci a Kurdové, Sikhové a Tamilci, irští katolíci a Valoni, Arménci i Azerbajdžánci budou i nadále mít svá nevyřešená trápení. To znamená, že terorismus a války za národní osvobození budou i nadále důležitou součástí mezinárodní agendy.

Konec historie bude velmi smutný čas. Boj za uznání, ochota riskovat vlastní život pro čistě abstraktní cíle, celosvětový ideologický boj, který vyzýval k odvaze, statečnosti, fantazii a idealismu, bude nahrazen ekonomickou kalkulací, nekonečným řešením technických problémů, environmentálními problémy a uspokojováním náročných spotřebitelských požadavků. V post-historickém období nebude ani umění, ani filosofie, jen neustálé pečování o muzea historie lidstva. Sám v sobě cítím a pozoruji i v druhých kolem sebe silnou nostalgii za obdobím, kdy historie existovala. Taková

nostalgie ve skutečnosti bude živit napětí a konflikty po nějaký čas dokonce i v post-historickém světě. Ačkoliv uznávám nevyhnutelnost post-historického období, nejbližší je mi civilizace, která byla vytvořena v Evropě po roce 1945 se svou severoatlantickou a asijskou odnoží. Snad vyhlídka následujících nudočných století na konci historie pomůže historii zase jednou vzniknout.

Toffler, A.: Posun moci, Tretia vlna, Šok z budúcnosti — predslov

Predložil a spracoval: **Ladislav Hohoš**

Posun moci je vyvrcholením dvadsaťpäťročného úsilia najšť zmysel úžasných zmien, ženujúcich nás do 21. storočia. Ide o tretí a posledný zväzok triológie, ktorá začala Šokom z budúcnosti, pokračovala Tretou vlnou a teraz je ukončená.

Každú z týchto troch kníh možno čítať samostatne ako nezávislé dielo, spolu však predstavujú intelektuálne logický celok. Majú ústredný námet — zmenu t. j. to, čo sa s ľudmi stane, ak sa celá ich spoločnosť náhle transformuje na niečo nové a neočakávané. Posun moci je pokračovaním predchádzajúcich analýz a sústreďuje sa na vznik nového mocenského systému, ktorý nahradí mocenský systém z industriálnej minulosti.

Masovokomunikačné prostriedky pri opise súčasných zrychlujúcich sa zmien chrlia na nás náznaky nesúvisiacich informácií. Experti nás zahrabávajú pod horu úzko špecializovaných monografií. Populárni proroci predkladajú zoznamy nesúvisiacich trendov bez nejakého modelu, ktorý by nám ukázal ich vzájomné prepojenie alebo sily schopné pravdepodobného zvrátenia. Sama zmena sa v dôsledku toho javí ako anarchická, dokonca šialená.

Naša triológia na rozdiel od toho vychádza z predpokladu, že súčasné vysokorychlostné zmeny nie sú až tak chaotické alebo náhodné, ako sa nám nahovára veriť. Tvrďíme nielen, že existujú určité vzory (patterns) za titulkami správ, ale aj identifikovateľné sily, ktoré ich utvárajú. Ak sme raz uvedené vzory a sily pochopili, dokážeme ich zvládnuť strategicky, nie iba náhodne na jednorázovom základe.

Lenže, aby sme našli zmysel súčasných obrovských zmien a myslili strategicky, potrebujeme viac než dáta, náznamy a zoznamy, potrebujeme uvidieť, aké sú vzájomné vzťahy medzi rozmanitými zmenami. Preto Posun moci rovnako ako dvaja predchodcovia vytyčuje jasnú a úplnú syntézu, klenbu tvoriacu predstavu novej civilizácie, ktorá sa v súčasnosti rozširuje po planéte.

Sústreďujeme sa pritom na súčasné vyvrcholenia, resp. na konflikty, ktorým čelíme, keď sa nová civilizácia dostáva do kolízie s etablovanými silami starého. V Posune moci tvrdíme, že dnes badaťefné prevzatia firmy a reštrukturalizácie v korporáciách sú len prvými výstrelmi v oveľa rozsiahlejších a úplne nových obchodných (business) bitkách, ktoré nastávajú. Ešte

dôležitejšie je, že súčasné prevraty, ktoré pozorujeme vo východnej Európe a v Sovietskom zväze sú púhymi šarvátkami v porovnaní s globálnymi mocenskými zápasmi, ktoré stoja pred nami. Rivalita medzi USA, Európou a Japonskom ešte neprepukla v plnej sile. Skrátka, v Posune moci ide o stupňujúce sa zápasy o moc, ktorým stále stojíme tvárou v tvár, zatiaľčo industriálna civilizácia stráca svetovú nadvládu a vznikajú nové sily, aby sa vztýčili nad Zemou.

Uvedené tri knihy skúmajú priemernú dĺžku života, obdobie začínajúce sa zhruba v polovici 50-tych rokov a končiace sa približne o sedemdesiatpäť rokov neskôr, v roku 2025. Tento úsek môžeme nazvať strategickým bodom dejín; obdobím, kedy civilizácia dymiacich komínov, vládnuca na planéte po stáročia, bude v nasledujúcom období svetom otriasajúcich mocenských zápasov konečne nahradená inou, zásadne odlišnou civilizáciou.

Hoci všetky tri knihy sa sústredili na to isté obdobie, každá z nich používa iný objektív, prostredníctvom ktorého skúma pod hladinou reality, takže pre čitateľa bude užitočné definovať rozdiely medzi nimi.

V Šoku z budúcnosti nazierame na proces zmeny, t. j. ako zmena vplýva na ľudí a organizácie. V Tretej vine sme sa sústredili na smer zmeny, resp. kam nás vedú súčasné zmeny. V Posune moci sa zaoberáme kontrolou zmien, ktoré ešte len nastanú a tým, kto a ako ich bude formovať.

V Šoku z budúcnosti, ktorý sme definovali ako dezorientáciu a stres, spôsobený úsilím vyrovnáť sa s príliš veľa zmenami v príliš krátkom čase, sme dospeli k uzáveru, že zrýchlenie dejín prináša špecifické efekty bez ohľadu na to, či sú zmeny vnímané ako dobré alebo zlé.

Ďalej tvrdíme na tom že jednotlivci, organizácie a dokonca národy môžu byť preťažené príliš veľa zmenami príliš skoro, čo vedie k dezorientácii a zriadeniu ich schopnosti prijímať inteligentné prispôsobivé rozhodnutia. Skrátka, môžu trpieť šokom z budúcnosti.

Na rozdiel od rozšírených názorov tej doby som v Šoku z budúcnosti vyhlasoval, že úplná rodina sa čoskoro „rozblje“. Naznačili som aj genetickú revolúciu, vznik spoločnosti na jedno použitie a revolúciu vo vzdelaní, ktorá asi po dlhom čase teraz začína.

Keď kniha vyšla v USA v roku 1970 a následne po celom svete, dotkla sa obnaženého nervu, prekvapujúco sa stala svetovým bestsellerom a vyovala záplavu komentárov. Stala sa jedným z najcitovanejších diel v spoločenskovednej literatúre podla Institute for Scientific Information. Slovné spojenie „šok z budúcnosti“ vstúpilo do každodennej reči, dostalo sa do mnohých slovníkov a dodnes sa pravidelne objavuje v titulkoch.

V Tretej vine, ktorá vyšla v roku 1980, som uplatnil odlišné hľadisko. Keď som opísal najnovšie revolučné zmeny v technológii a v spoločnosti, umiest-

nil som ich do historickej perspektívy a načrtnol budúcnosť, ktorú môžu priniesť.

Poľnohospodársku revolúciu pred 10 tisíc rokmi sam nazval prvou vinou tranformujúcej zmeny v ľudských dejinách a priemyselnú revolúciu druhou vinou. Kniha opisuje zásadne technické a sociálne zmeny, ktoré začali v polovici 50-tych rokov a ako tretia vina ľudskej zmeny, začiatok novej civilizácie po dymiacich komínoch (post-smokestack civilization).

Okrem iného kniha upozorňuje na nový nastupujúci priemysel, založený na počítačoch, elektronicke, informácii, biotechnológii a pod., čo som nazval „nové rozhodujúce špičky“ hospodárstva. Naznačili som napríklad pružné výrobné systémy, demasifikované trhy (niche markets), rozšírenie práce na čiastkový úväzok a demasifikáciu masovokomunikačných prostriedkov. Opísal som novú fúziu medzi výrobcom a spotrebiteľom a zaviedol som pojem prozument. Kniha diskutuje o nasledujúcom presune určitých prác naspäť do domova a o ďalších zmenách v politike a v rámci systémom národných štátov.

Teraz, dvadsaťpäť rokov po Šoku z budúcnosti a desať rokov po Tretej vine, konečne je hotový Posun moci. Kniha nadväzuje na predchodcov sa sústreďuje na zásadne zmenenú rolu znalosti (knowledge) vo vzťahu k moci, predkladá novú teóriu sociálnej moci a vysvetľuje následujúce posuny v obchodovaní, hospodárstve, politike a globálnych procesoch.

Azda netreba príliš dodávať, že budúcnosť nie je „poznateľná“ v zmysle exaktnej predikcie. Život je plný surrealistických prekvapení. Dokonca zdánlivo „načtvrdšie“ modely a údaje sa často zakladajú na „mäkkých“ predpokladoch, najmä ak ide o ľudské záležitosti. Navyše zrýchlená zmena, ktorá práve je predmetom mojich kníh, spôsobuje, že v nich obsiahnuté detaily sa stávajú zastaralými: štatistické zmeny, nové technológie nahrádzujú staré, politickí vodcovia prichádzajú a odchádzajú. Ak však napredujeme do neznámyho terénu zajtrajška, je lepšie mať všeobecnú a neúplnú mapu, ktorá podlieha revízií a oprave, než nemať mapu žiadnu.

Toffler, A.: Šok z budoucnosti (Future Shock). Práce, Praha, 1992

Kapitola 20: Strategie společenské prognostiky

Je možné žít ve společnosti, která se vymkla kontrole? Tuto otázku před nás pojem „šok z budoucnosti“ staví. Neboť právě v takové situaci se nacházíme. Dost závažné problémy bychom měli už kdybychom ztratili vládu jen nad technologií. Chmurnou skutečností však je, že svou cestou se vydávají také další společenské procesy — divoce oscilují na všechny strany a vzdorují našemu nejlepšímu úsilí je řídit.

Urbanizace, etnické konflikty, migrace, populační exploze, zločinnost — napadají nás tisíce příkladů, kde nám naše úsilí o řízení změn připadá stále marnější a zbytečnější. Některé z nich jsou s explozí techniky pevně spjaty, jiných se týká jen částečně. Nestálé a nerovnoměrné tempo změn, posuny a zvraty v jejich směru nás vedou k otázce, zda technicky vyspělé společnosti, i ty relativně malé jako Švédsko nebo Belgie, nejsou již příliš složitě a příliš rychle na to, aby se daly řídit?

Šoku z budoucnosti můžeme zabránit selektivním řízením tempa změn a zvyšováním nebo snižováním úrovně stimulace; jak toho však dosáhnout, když vlády, včetně těch s nejlepšími úmysly, zřejmě nejsou schopny ani usměrnit změny správným směrem?

Jeden z prominentních amerických urbanistů napsal s neskrývaným znechucením: „Úřad pro obnovu měst dosáhl za tři miliardy dolarů toho, že se v amerických městech staví méně levných bytů.“ Podobné debakly bychom mohli jmenovat v desítkách dalších oblastí: Proč sociální programy lidí, jimž jsou určeny, poškozují, místo aby jim pomáhaly? Proč se univerzitní studenti, považovaní za rozmazlenou elitu, bouří a rebelují? Proč nové městské magistráty způsobují nové dopravní zácpy, místo aby jim zabráňovaly? Proč tolik dobře myšlených liberálních programů tak rychle zplání a jejich vedlejší účinky zastiňují hlavní efekt? Není divu, že si nedávno znechucený poslanec britského parlamentu Raymond Fletcher postěžoval: „Společnost se uthla z otěží!“

Jestliže tím míní, že doslova neexistuje žádný systém, pak samozřejmě přehání. Pokud však měl na mysli to, že důsledky sociální politiky jsou náhle nevypočitatelné a těžko předvídatelné, strefil se do černého. Takový je tedy politický význam šoku z budoucnosti.¹ Neboť tímto šokem netrpí jen jednotlivci, u kterých pramení z neschopnosti držet krok s tempem změn, ale určitý

druh kolektivního šoku z budoucnosti postihuje i vlády — jejich rozhodovací procesy selhávají.

Gely problém definoval s mrazivou pronikavostí význačný britský sociolog sir Geoffrey Vickers: „Tempo změn se zvyšuje rostoucí rychlostí, aniž by se odpovídajícím způsobem zvyšovala rychlost, s jakou můžeme reagovat; to nás přibližuje prahu, za níž ztratíme kontrolu.“

Zánik technokracie

Dnes prožíváme úvodní stadium definitivního rozpadu industrialismu a současně technokratického plánování. Technokratickým plánováním nemíním jen centralizované státní plánování, které ještě nedávno charakterizovalo Sovětský svaz, ale i méně formální, rozptýlenější snahy o systematické řízení změn, projevující se ve všech technicky vyspělých zemích, nelehde na jejich politickou orientaci. Socialističtí Michael Harrington tvrdí, že jsme odvrhli plánování, a označil naši éru za „stoleťí náhody“. Jak ale ukazuje Galbraith, i v rámci kapitalistické ekonomiky se velké korporace dívají daleko dopředu, aby z hospodářmily výrobu a distribuci, aby naplňovaly svou budoucnost, jak nejlépe to jde. Plánováním se významnou měrou zabývají také vlády. Keynesiánské řízení ekonomiky po druhé světové válce možná není ideální, není však na něm rozhodně nic náhodného. Ve Francii se Le Plan stal pravidelným jevem národního života. Ve Švédsku, Itálii, SRN a Japonsku vlády aktivně zasahují do hospodářství — některá odvětví chrání, jiná finančně podporují a urychlují jejich ekonomický růst. Ve Spojených státech a Británii mají dokonce i místní správy oddělení, která se zabývají plánováním, alespoň podle názvu.

Proč by se tedy měl systém, přes všechny tyto snahy, vymykat kontrole? Problém není jen v tom, že plánujeme málo; my plánujeme také špatně. Část potíží spočívá v samotných premisách našeho plánování.

Za prvé: Technokratické plánování je produktem industrialismu a odráží také hodnoty této rychle mizící éry. V kapitalistické i komunistické variantě byl industrialismus systémem zameřeným na maximalizaci hmotného blahobytu. Proto je pro technokrata v Detroitu i v Kyjevě hlavním cílem ekonomický pokrok, technologie pak hlavním nástrojem. Skutečnost, že v jednom případě přispívá pokrok k soukromému prospěchu, zatímco v druhém teoreticky veřejnému, nemění nic na základním principu, který je oběma systémům společný: Technokratické plánování je ekonocentrické.

Za druhé: Technokratické plánování je odrazem časové orientace industrialismu. Industrialismus bojoval o to, aby se osvobodil z orientace na minulost, která převládala v předchozích společnostech, a intenzivně se zaměřil na přítomnost. V praxi to znamená, že v plánování se zabýval bezprostřední budoucností. Když Sověti přišli ve 20. letech poprvé s ideou pětiletého plánu,

svět to považoval za šílený futurismus. S výjimkou nejvyspělejších organizací bývají dokonce i dnes roční či dvouleté prognózy na obou stranách ideologické opony považovány za „dlouhodobé plánování“. Hrstka korporací a vládních úřadů se, jak uvidíme, začala zabývat horizonty vzdálenými deset, dvacet i padesát let v budoucnu. Většina se však zaslíbeně orientuje na příští pondělí. Technokratické plánování je krátkodobé.

Za třetí: Technokratické plánování jakožto odraz byrokratické organizace industrialismu je založeno na hierarchii. Svět byl rozdělen na manažery a dělníky, plánovače a „plánované“, jedni rozhodovali, druzí rozhodnutí vykonávali. Tento systém, vhodný pro rytmus industriální éry, selhává ve chvíli, kdy tempo změn dosáhne superindustriální rychlosti. Stále nestabilnější prostředí vyžaduje čím dál tím více neplánovaných rozhodnutí i „dole“, nezbytnost bezprostřední zpětné vazby smazává hranice mezi vedením a zaměstitelci, hierarchie se chvěje v základech. Plánovači jsou příliš vzdálení, příliš neznají místních podmínek a příliš pomalu reagují na změny. Začíná se šířit podezření, že řízení založené na vertikální hierarchii nemůže fungovat, a „plánování“ se začínají hlásit o právo podílet se na rozhodování. Plánovači se však brání, neboť technokratické plánování je, stejně jako byrokratický systém, jehož je odrazem, hluboce nedemokratické.

Zdiskreditovanými metodami industriální éry již nemůžeme síly, které nás ženou k superindustrialismu, dále usměrňovat? Někdy čas mohou tyto metody fungovat ještě v zaostalých, pomalu se vyvíjejících průmyslových odvětvích nebo zeměpisných oblastech. Avšak jejich nepatřičné používání v rozvinutých odvětvích, na univerzitách, ve velkých městech, tedy v rychle se měnících prostředích, může přispět jen k nestabilitě a vést ke stále ostřejším ořesům a zvrátům. Mimoto s přibývajícím důkazem selhání vznikají nebezpečné politické, kulturní a psychologické proudy.

Jednou z reakcí na ztrátu kontroly jsou například útoky proti inteligenci. Věda nejdříve dala člověku pocit, že ovládá své prostředí, a tedy i svou budoucnost. Učinila z budoucnosti cosi poddávajícího a již ne nezměnitelného; rozbláta tak náboženství, jejich opíem byla pasivita a mysticismus. Přibývající důkazy o tom, že se společnost vymyká kontrole, dnes vyvolává deziluzi z vědy, a ta přináší halasně oživení mysticismu. Najednou je největší módou astrologie. Oblíbenými kratochvilami se staly zen, jóga, spiritistické seance a čarodějnictví. Vytvářejí se dionýsovské sekty, skupiny nonverbní a údajně nelineární komunikace. Dozvídáme se, že důležitější je „cítit“ než „myslet“, jako kdyby mezi tím byl nějaký rozpor. Existencialističtí protoci spolu s katolickými mystiky, jungovskými psychoanalytiky a hinduistickými guruy vynášejí mystické a citové nad vědecké a racionální.

Tento návrat k předvědeckým postojům je celkem podle očekávání doprovázen ohromnou vlnou nostalgie. Starožitný nábytek, staré plakáty,

společenské hry založené na znalostech maličkosti z minulosti, oživení secese, rozšíření edwardského stylu, znovobjevování vybledlých idolů minulosti, jako jsou Humfrey Bogart nebo W. C. Fields — to vše je odrazem touhy po jednodušší a klidnější minulosti. A filmy vyrábějící módní předněy se tuží, aby na této touze vyvěřaly — průmýsi nostalgie se stal vzkvávajícím odvětvím.

Selhání technokratického plánování a následný pocit ztráty kontroly také podporuje filozofie „přítomného okamžiku“. Novou „generaci okamžiku“ oslavují písně i reklamy a učení psychiatřů píše články o nebezpečných důsledcích přílišného sebepřemáhání a nabádají nás k tomu, abychom si neodpírali žádné uspokojení. Povzbuzují nás, abychom se nebáli bezprostředního chování a hledali bezprostřední odměnu. „Jsme více orientováni na přítomnost“, řekla jedna dospívající dívka novinářům po mamutím rockovém festivalu ve Woodstocku. „Prostě děláte to, co chcete udělat právě teď... když zůstanete někde moc dlouho, musíte začít plánovat... tak prostě popojedete dál.“ Spontaneita, soukromý ekvivalent společenské neplánovitosti, je povýšena na hlavní psychologickou ctnost.

To vše má svou politickou analogii — je jí vznik podivné koalice pravicáků a Nové levice podporující postoj k budoucnosti, jejíž můžeme označit jediné jako *laissez-faire*. Stále častěji slyšíme hlasy volající po „antiplánování“ nebo „neplánování“, někdy eufemisticky označované jako organický růst. Mezi některými radikály nabyvá tato tendence poněkud anarchistického zabarvení. Nejenže považují za zbytečné a nerozumné dlouhodobé plánování institucí nebo společností, které chtějí svrhnout, ale za známku špatného vkusu prohlašují někdy i pouhý úmysl napláňovat hodinu a půl příští schůze. Absence plánu je pro ně ideálem.

Odpůrci plánování o něm tvrdí, že vstikuje budoucnosti hodnoty minulosti. Přehlížejí ovšem fakt, že neplánování má stejné a často i mnohem horší důsledky. Jsou pobouřeni omezeným ekonomocentrickým charakterem technokratického plánování a odsuzují systémovou analýzu nákladů a užitků a podobné metody; ignorují přitom skutečnost, že právě ony se mohou stát, za předpokladu, že budou použity jiným způsobem, mocnými nástroji humanizace budoucnosti.

Když kritici technokratického plánování tvrdí, že je nehumánní v tom smyslu, že v bezhlavém úsilí o maximalizaci ekonomického zisku opomíjí společenské, kulturní a duševní hodnoty, pak mají obvykle pravdu. Prohláší-li, že je toto plánování krátkozraké a nedemokratické, pak mají také obvykle pravdu. Nemýlí se rovněž, pokud tvrdí, že plánování na svůj úkol nestací.

Když však upadnou do iracionality, zaujmou protivedecké pozice, zabřednou do nostalgie a vyzdvihují přitomní okamžik, pak se nejen mýlí, ale jsou

také nebezpeční. Jejich alternativou industrialismu jsou v zásadě preindustrialní instituce a stejně tak jejich alternativou technokracie není post-, ale pretechnokracie.

Nic nemůže být nebezpečnější. Ať jsou jejich teoretické argumenty jakékoliv, faktem zůstává, že světem se pohybují brutální síly. Ať již chceme zabránit šoku z budoucnosti nebo kontrolovat počet obyvatel, omezit znečištění životního prostředí nebo závody ve zbrojení, nemůžeme v žádném případě dovolit, aby se životně důležitá rozhodnutí týkající se celé planety dělala nezbale, omezené a neplánovitě. Oddat se *laissez-faire* znamená spáchat kolektivní sebevraždu.

Nepotřebujeme návrat k iracionalismu minulosti ani pasivní přijímání změn, ani bezradějí nebo nihilismus. Namísto toho potřebujeme účinnou novou strategii, kterou jsem z důvodů, jež jsem vysvětlil dříve, označil jako „společenskou prognostiku“.³ Jsem přesvědčen, že za pomoci této strategie se můžeme v umění řídit změny dostat na zcela novou úroveň. Můžeme vytvořit takovou formu plánování, která bude humánnější a prozíravější, než všechny dosud používané. Krátce řečeno, můžeme překonat technokracii.

Poznámky:

¹ Termín **šok z budoucnosti** znamená překročení hranic adaptace, protože rychlost změny má odlišné a často významnější důsledky než směr změny: jde o stres a dezorientaci, kterou člověk prožívá, je-li vystaven příliš mnoha změnám v příliš krátkém čase.

² **Superindustrialismus** resp. **nadiindustrialní** společnost označuje nový stupeň společenského vývoje, pro který je charakteristická vysoce rozvinutá sofistikovaná technologie a postmateriálistický systém hodnot. Později autor nahradil tento termín metaforou **vlny změn**.

³ **Idea anticipatory democracy** (demokracie předvídání) inspirovala na celém světě rozmach občanské futurologie. Viz české vydání s. 225–233.

Toffler, A.: Tretia vlna (The Third Wave). Bantam Edition, New York, 1981

Prelóžil a spracoval: **Ladislav Hohoš** — kapitoly 6, 20, 28

Spracoval: **Mikuláš Huba** — kapitoly 12, 13, 19, 20, 21

(s použitím slovenského prekladu ÚML ÚV KSS,
Bratislava, 1985)

Kapitola 6: Neviditeľný klin Význam trhu (Úryvok)

Posadnutosť peniazmi, tovarmi a vecami totiž nie je prejavom kapitalizmu alebo socializmu, ale industrializmu. Ide o prejav ústrednej úlohy trhu vo všetkých spoločnostiach, v ktorých je výroba oddelená od spotreby, kde každý závisí viac od trhu, než od vlastných schopností vyrábať životné potreby.

Bez ohľadu na politickú štruktúru sa v takejto spoločnosti kupujú, predávajú, obchodujú a vymieňajú nielen výrobky, ale aj práca, myšlienky, umenie a duchovno. Západný nákupca, ktorý zhrabne nelegálnu províziu, sa príliš nelíši od sovietskeho vydavateľa, poberajúceho úplatok od autorov za to, že schválil ich diela na publikovanie, alebo od inštalatéra, ktorý požaduje fľašu vodky za to, za čo je platený. Francúzsky, britský alebo americký umelec, ktorý píše alebo maľuje len za peniaze, sa veľmi nelíši od poľského, českého alebo sovietskeho spisovateľa, maliara alebo dramatika, ktorý predáva svoju tvorivú slobodu za ekonomické výhody ako sú dača, prémie, prístup k novému autu alebo iným spôsobom nedosiahnuteľnému tovaru.

Podobná korupcia je súčasťou oddelenia výroby od spotreby. Potreba trhu ako rozvodného panela na prepojenie medzi spotrebiteľom a výrobcom, na premiestnenie tovarov od výrobcu k spotrebiteľovi nevyhnutne stavia tých, čo kontrolujú trh, do neprimeraného mocenského postavenia, nezávisle od krasorečenia, ktoré používajú na zdôvodnenie svojej moci.

Uvedený rozvod medzi výrobou a spotrebou sa stal charakteristickým znakom všetkých priemyselných spoločností, resp. spoločností Druhej vlny, poznali dokonca aj našu psychiku a naše predpoklady o osobnosti. K správaniu sme začali pristupovať ako k súhnu transakcií. Namiesto spoločností, založenej na priateľstve, príbuznosti, kmeňovej alebo feudálnej vernosti, sa vo víre Druhej vlny stormovala civilizácia založená na zmluvných vzázkoch, či už skutočných alebo predpokladaných. Dokonca aj manželia dnes hovoria o manželskej zmluve.

Rozpor medzi dvoma rolami — výrobcu a spotrebiteľa — viedol k sfomovaniu rozdvajenej osobnosti. Ten istý človek, ktorého ako výrobcu rodina, škola a šéf učili tpežlivosti pri očakávaní odmeny, aby bol disciplinovaný, poslušný, tímovým hráčom, sa zároveň učil ako spotrebiteľ hľadať okamžité uspokojenie, byť skôr hedonistický než vypočítavý, nestarať sa o disciplínu, vyhľadávať individualistický pôžitok, slovom — byť úplne iným človekom. Najmä na Západe odskúšali na zákazníkovi celú palebnú silu reklamy, nabádajúcu požičavať si, nakupovať bez premýšľania, „letieť teraz a platiť potom“, a tým vykonávať vlastneckú povinnosť udržiavaním súkolí hospodárstva na vysokých obrátkach.

Sexuálny rozkol

Ten istý obrovský klin, ktorý v spoločnostiach Druhej vlny oddelil výrobcu od spotrebiteľa, rozvrátil aj prácu na dva druhy, čo malo nesmierny vplyv na rodinný život, úlohu pohľavi a na vnútorný život jednotlivcov.

Podľa jedného z najbežnejších sexuálnych stereotypov v industriálnej spoločnosti sú muži definovaní „objektívnou“ a ženy „subjektívnou“ orientáciou. Ak je na tom zrklo pravdy, asi nejde o pevnú biologickú realitu, ale o psychologické účinky neviditeľného klinu.

V spoločnostiach Prvej vlny sa väčšina práce vykonávala na poli alebo doma, keď sa v celej domácnosti lopotili spolu ako ekonomická jednotka a väčšina výroby bola určená na spotrebu na dedine alebo na zámku. Pracovný a domáci život boli späť a prelínali sa. Úspech roľníkov na jednom mieste nezávisel od diania inde, pretože každá dedina bola do značnej miery sebestačná. Dokonca aj v rámci výrobných jednotky väčšina pracovníkov vykonávala rozličné práce, menili a presúvali si úlohy podľa požiadaviek sezóny, ochorenia alebo vlastného výberu. Predindustriálna deľba práce bola veľmi primitívna, v dôsledku čoho bola pre prácu v agrárnych spoločnostiach Prvej vlny charakteristická nízka úroveň vzájomnej závislosti.

Keď sa Druhá vlna prehnała cez Britániu, Francúzsko, Nemecko a ďalšie krajiny, presunula pohnú a domácu prácu do továrne a zaviedla oveľa vyššiu úroveň vzájomnej závislosti. Práca si začala vyžadovať kolektívne úsilie, deľbu práce, koordináciu, integráciu množstva odlišných zručností. Jej úspešnosť závisela od starostlivo rozvrhnutého kooperáčného správania tisícov vzdialených ľudí, z ktorých mnohí sa predtým vôbec nevideli. Zlyhanie veľkej oceľiarne alebo sklárne pri zabezpečovaní potrebných dodávok pre automobilku môže za určitých okolností vyvolať reakciu v celom priemyselnom odvetví alebo regionálnej ekonomike.

Kolízia medzi prácou nízkej a vysokej vzájomnej závislosti vyvolala vážne konflikty rol, zodpovednosti a odmien. Napríklad prví majitelia továrni si sťažovali na nezodpovednosť robotníkov, že im málo záležalo na efektívnosti

fabriky, že išli na rybačku v čase, keď boli najviac potrební, ruvali sa alebo chodili opití. Väčšinu prvých priemyselných robotníkov naozaj tvorili vidiečania, ktorí boli zvyknutí na nízku vzájomnú závislosť a málo chápaní, alebo vôbec nechápali vlastnú úlohu v celkovom výrobnom procese alebo zlyhanie, poruchy a zlé fungovanie spôsobené ich „nezodpovednosťou“. Navyše väčšina z nich dostávala úbohú mzdu a tak neboli sfimjovaní k starostlivosti.

V zražke týchto dvoch systémov práce sa zdalo, že nové formy práce triumfujú, stále viac výroby sa presúvalo do továrni a kancelárií, vidiek bol vyľudňovaný. Milióny pracovníkov sa zapojilo do sieťi s vysokým stupňom vzájomnej závislosti. Práca v civilizácii Druhej vlny zatienila jej zastaralú zaostalú formu, späť s Prvou vlnou.

Toto víťazstvo vzájomnej závislosti nad sebestačnosťou sa však nikdy celkom nenaplnilo. Na jednom mieste sa stará forma práce úporne držala — a to doma.

Každý domov zostal decentralizovanou jednotkou, ktorá bola zapojená do biologickej reprodukcie, do výchovy detí a do kultúrneho sprostredkovania. Ak sa jedna rodina nereprodukovala, alebo nedostatočne pripravila svoje deti pre život v systéme práce, jej zlyhanie nemuselo nevyhnutne ohroziť dosiahnutie týchto cieľov susednou rodinou. Práca v domácnosti teda zostala činnosťou o nízkej vzájomnej závislosti.

Žena v domácnosti odjakživa plnila súbor kľúčových ekonomických funkcií. Bola „výrobcom“, vyrábala však pre sektor A, t. j. pre potrebu vlastnej rodiny a nie pre trh.

Pokiaľ manžel spravídla odchádzal vykonávať priamu ekonomickú prácu, manželka obvyčajne zostávala doma a vykonávala nepriamu ekonomickú prácu. Muž niesol zodpovednosť za historicky vyspelejšiu formu práce, kým žena ostala doma a starala sa o staršiu a zaostalejšiu formu práce. Muž tak smeroval do budúcnosti a žena zostávala v minulosti.

Toto rozdelenie vyvolalo rozkol aj v osobnosti a vo vnútornom živote. Verejný či kolektívny charakter továrne i kancelárie, potreba koordinácie a integrácie si vyžadovala dôraz na objektívnu analýzu a objektívne vzťahy. Muži sa od malička pripravovali na prácu v dielni, kde sa budú pohybovať vo svete vzájomných závislosti a boli povzbudzovaní k tomu, aby boli „objektívni“. Ženy od narodenia pripravované na úlohy reprodukcie, výchovy detí a na domácu dŕnu, do značnej miery vykonávané v spoločenskej izolácii, sa učili byť „subjektívne“ a často boli považované za neschopné racionálneho a analytického uvažovania, ktoré vraj spravádzalo objektívnosť.

Niet sa čo čudovať, že ženy, ktoré sa vymanili z relatívnej izolácie domácnosti a zapojili sa do vzájomne súvislej výroby, boli často obviňované zo straty ženskosti, že sa stali chladnými, tvrdohlavými, a teda objektívnymi.

Sexuálne rozdiely a stereotypy rol pohľavia boli tiež vyhrocované mylným stotožňovaním mužov s výrobou a žien so spotrebou, napríklad tomu, že muži tiež konzumovali a ženy tiež vyrábali. Zatiaľčo ženy boli vlastne utlačané dávno predtým, ako sa po Zemi začala valiť Druhá vlna, modernú „bitku pohľavi“ možno odvodit' do značnej miery z konfliktu medzi dvoma štylnými práce a ďalej z oddelenia výroby od spotreby. Rozkol v ekonomike prehliol aj rozkol pohľavi.

Videli sme, že len čo bol zatĺčený neviditeľný klin, oddelujúci výrobcu a spotrebiteľa, nastal rad hlbokých zmien: musí sa vytvoriť alebo rozšíriť trh na ich prepojenie, vynorili sa nové politické a sociálne konflikty, boli definované nové roly pohľavi. Lenže rozkol znamenal oveľa viac, totiž že všetky spoločnosti Druhej vlny budú musieť fungovať podobným spôsobom a že budú musieť splniť niektoré základné požiadavky. Či už je predmetom výroby zisk alebo nie, či sú „výrobné prostriedky“ v súkromnom alebo vo verejnom vlastníctve, či je trh „voľný“ alebo „plánovaný“, či je rétorika kapitalistická alebo socialistická, na tom vôbec nezáleží.

Pokiaľ je výroba určená na výmenu a nie na vlastné použitie, pokiaľ musí prechádzať ekonomickou rozvodnou doskou alebo trhom, treba dodržiavať niektoré princípy Druhej vlny.

Ak sme raz tieto zásady identifikovali, odhalil sa pred nami skrytá dynamika všetkých industriálnych spoločností. Navyše môžeme predvídať typické myslenie ľudí Druhej vlny, lebo tieto princípy spolu tvoria základné pravidlá, kódex správania sa civilizácie Druhej vlny.

Kapitola 12: Veľiteľské výšiny

Techno-rebeli

Samotné dimenzie ... pokroku — jeho závažnosť pre celú budúcnosť evolúcie — podmieňujú kritickú nevyhnutnosť jeho usmerňovania. Keby sme zaujali postoj typu „ruky preč“, „kašlime na torpéda“, mohlo by to znamenať záhubu pre nás a pre naše deti. Mohutnosť, rozsah a rýchlosť tejto zmeny totiž nemá v dejinách obdobu a naša myseľ ešte stále nezabudla na správu o tom, ako blízko bola katastrofe pri poruche na Three Mile Island, o tragických leteckých katastrofách DC-10, ťažkostiach pri odstraňovaní veľkého úniku ropy pri mexickom pobreží a stovkách ďalších technických hororov. Tvarou v tvár takýmto katastrofám nemôžeme pripustiť, aby rozvoj a kombináciu ešte mocejších technológií zaitrajška ovládali rovnaké krátkozraké kritériá a sebecké záujmy, aké sa používali v ére Druhej vlny.

Základné otázky, ktoré sa v priebehu troch uplynulých storočí kladli v súvislosti s novými technológiami v kapitalistických aj socialistických krajinách, boli jednoduché: prispievajú k hospodárskemu zisku alebo k vojen-

ským cieľom? Toto dvojité kritérium už jednoznačne nevyhovuje. Nové technológie sa budú musieť podrobiť oveľa prísnejším skúškam — ekologickým a spoločenským, ako aj hospodárskym a strategickým.

Keď si bližšie všimneme správu pre americkú Národnú nadáciu pre vedu, ktorá pod označením „technika a spoločenský šok“ vymenúva technické kalamity v posledných rokoch, zistíme, že väčšina z nich súvisí s technológiami nie Tretej, ale Druhej vlny. Dôvod je zrejmý: technológie Tretej vlny sa zatiaľ ešte nepoužívajú vo veľkom meradle. Mnohé z nich sú ešte v plienkach. Aj tak už môžeme predvídať nebezpečenstvo elektronického smogu, informačného zamorenia, vesmírnej bitky, genetických omylov, zásahu do podnebia a toho, čo možno označiť ako „ekologická vojna“... Okrem toho s prechodom na novú technologickú základňu súvisí rad ďalších nebezpečenstiev.

Za týchto okolností neprekvapuje, že v posledných rokoch sme svedkami širokého a takmer paušálneho odmietania novej techniky verejnosťou. Aj v ranom období Druhej vlny sa objavovali snahy o zablokovanie novej techniky... Tento raný odpor k strojom bol však sporadický a spontánny. Ako poznamenáva jeden historik, mnohé z týchto prípadov „neboli ani tak výsledkom nepriateľstva k stroju ako takému, ale metódu, ako prinútiť lahostajného zamestnávateľa venovať im pozornosť“. Nevzdelaní robotníci a robotníčky, chudobní, hladní a zúfalí, videli v stroji ohrozenie svojho žobovania.

Dnešná vzbura proti avantgardným technológiam je iná. Predstavuje ju rýchlo rastúca armáda ľudí, ktorí nie sú v žiadnom prípade chudobní ani nevzdelaní, ktorí nie sú nutne odporcami každej techniky alebo ekonomického rastu, ale v živelnom technickom pokroku vidia ohrozenie samých seba a celkového prežitia ľudstva.

Keby niektorí fanatici spomedzi nich dostali príležitosť, ľahko by mohli použiť taktiku luddistov...

Väčšina dnešných techno-rebelov však nepatrí ani k vrhačom bômb, ani k luddistom. Patria k nim tisícky ľudí, ktorí majú sami vedecké vzdelanie — jadrovi inžinieri, biochemici, lekári, zdravotníci a genetici ako aj milióny obyčajných občanov. Na rozdiel od luddistov sú dobre organizovaní a výreční. Vydávajú svoje vlastné technické časopisy a propagandistické materiály. Podávajú súdne žaloby a návrhy na legislatívne zmeny, zbierajú podpisy, pochodujú a demonštrujú.

Toto hnutie, ktoré sa často odsudzuje ako reakčné, je v skutočnosti dôležitou súčasťou vynárajúcej sa Tretej vlny. Jeho členovia sú totiž predvojom budúcnosti v trojstrannom politickom a ekonomickom boji...

Aj tu vidíme na jednej strane sily Druhej vlny, na druhej strane prívržencov návratu k Prvej vlně a sily Tretej vlny, ktoré bojujú proti obidvom z nich. Sily Druhej vlny sú tie, ktoré presadzujú starý, bezmyslenkovitý prístup k tech-

nike: „Ak to funguje, vyrábaj to. Ak sa to predáva, vyrábaj to. Ak nás to urobí silným, vybuduj to.“ Mnohí z týchto prívržencov minulosti Druhej vlny, preniknutí zastaralými, industriálnymi predstavami o pokroku, majú investície v nezodpovednom používaní techniky. Nad nebezpečenstvom len pokrčia plecami.

Na druhej strane sa znova stretávame s malou, ale hlasnou okrajovou skupinou romantických extrémistov, ktorí sú proti všetkému, s výnimkou najprimitívnejších technológií Prvej vlny, ktorí presadzujú návrat k stredovekým remeslám a ručnej práci. Väčšinou sú predstaviteľmi strednej vrstvy a rozprávajú z pozície plného brucha: ich odpor k technickému pokroku práve tak slepo nerozlišuje ako chvála techniky ľuďmi Druhej vlny. Snívajú o návrate k svetu, ktorý by sa väčšine z nás — a väčšine z nich — zdal byť odporným.

Proti týmto dvom extrémom sa v každej krajine mobilizuje stále viac ľudí, ktorí tvoria jadro techno-vzbury. Bez toho, že by si to uvedomovali, sú nositeľmi Tretej vlny. Nezačínajú s technikou, ale s tvrdými otázkami o tom, aký typ spoločnosti budúcnosti chceme dosiahnuť. Uvedomujú si, že dnes máme toľko technických možností, že už nie je možné financovať, rozvíjať a aplikovať všetky z nich. Preto presadzujú potrebu zvoliť si technológie, ktoré slúžia dlhodobým spoločenským a ekologickým cieľom a používať selektívnejší prístup. Namiesto toho, aby technike dovolili formovať náš život, chceli by presadiť spoločenskú kontrolu nad významnejšími smermi technologického napredovania.

Techno-rebeli si ešte nesformulovali zreteľný a komplexný program. Keby sme však extrapolovali z ich početných manifestov, petícií, vyhlásení a štúdií, mohli by sme identifikovať niekoľko myšlienkových prúdov, ktoré dovedna predstavujú nový spôsob nazierania na techniku — pozitívnu politiku riadenia prechodu k budúcnosti Tretej vlny.

Techno-rebeli vychádzajú z predpokladu, že zemská biosféra je zraniteľná a že čím mocnejšie sú naše technológie, tým vyššie je riziko nezvratného poškodenia našej planéty. Žiadajú preto, aby sa všetky nové technológie podrobili predbežnému posúdeniu ich možných nepriaznivých vplyvov, aby sa nebezpečné technológie prekonštruovali, alebo úplne zastavili — skrátka, aby sa technika zadržala podrobila prísnejším ekologickým obmedzeniam ako technika v čase Druhej vlny.

Techno-rebeli tvrdia, že buď my ovládneme techniku, alebo ona ovládne nás — a že „my“ už nemôžeme byť len zvyčajnou málopočetnou elitou vedcov, inžinierov, politikov a biznismenov. Odhladiacuc od iných kladných aspektov protiadrových kampaní, ktoré vypukli v NSR, Francúzsku, Švédsku, Japonsku a USA..., alebo rastúcich požiadaviek na reguláciu geneti-

kého výskumu, všetky z nich sú odrazom rozšírenej a dôraznej snahy o demokratizáciu technologického rozhodovania.

Techno-rebeli tvrdia, že technika môže byť vspaná aj bez toho, aby bola drahá alebo zložitá. Objemom rozmernej techniky Druhej vlny sa zdali byť efektívnejšie, než v skutočnosti boli, pretože korporácie, ako aj socialistické veľkopolitiky, prenášali na spoločnosť ako celok obrovské náklady na odstraňovanie znečistenia, starostlivosť o nezamestnaných alebo riešenia odcudzenia v práci. Ak toto všetko zahrnieme do výrobných nákladov, mnohé zdanelivo efektívne stroje a zariadenia sa ukážu byť pravým opakom. Techno-rebeli preto presadzujú celú škálu „primeraných technológií“, ktoré by mali vytvoriť pracovné príležitosti, zabraňovať znečisteniu prostredia a vyrábať skôr pre osobnú, alebo miestnu potrebu, než výlučne pre celosvetové či svetové trhy. Techno-vzbura priniesla tisíce experimentov na celom svete s používaním technológií malého rozsahu v oblastiach, ako je chov rýb a spracovávanie potravín, výroba energie, recyklovanie odpadov, lacné stavebníctvo a jednoduchá doprava.

Hoci mnohé z týchto experimentov sú naivné a obracajú sa naspäť k myšlienke minulosti, iné sú praktickejšie. Niektoré siahajú po najnovších materiáloch a vedeckých pomôckach a kombinujú ich so starými technikami novými spôsobmi... Experimenty s primeranou technológiou alebo alternatívnou technológiou najmä v oblasti energetiky svedčia o tom, že niektoré jednoduché technológie malého rozsahu môžu byť práve také „vspané“, ako zložitá technológia veľkého rozsahu pri pririhadnutí na celú škálu vedľajších účinkov a správnom prispôbení stroja jeho úlohe.

Techno-rebelom vadí aj priepastný nepomer v rozdelení vedy a techniky na povrchu Zeme, keď v krajinách so 75 % obyvateľov pôsobí len 3 % vedcov sveta. Prihovárajú sa za to, aby sa viac pozornosti a techniky venovalo potrebám svetovej chudoby a spravodlivejšiemu rozdeleniu zdrojov kozmického priestoru a oceánov. Uvedomujú si, že oceány a obloha sú nielen súčasťou spoločného dedičstva ľudstva, ale že vspaná technika sama o sebe by nemohla existovať bez historického prínosu mnohých národov — od Indov a Arabov až po starovekých Číňanov.

A napokon, tvrdia, že prechodom k Tretej vlny budeme musieť krok za krokom zmeniť výrobný systém používaný v epoche Druhej vlny a založený na plytvaní zdrojmi a znečisťovaní životného prostredia na „metabolickéjší“ systém, ktorý eliminuje odpad a znečistenie tak, že výstupy a vedľajšie produkty každého odvetvia sa stanú vstupom pre ďalšie. Cieľom je taký systém, v ktorom sa nič nevyrobí bez toho, aby to nebolo vstupom pre iný výrobný proces. Takýto systém je nielen efektívnejší vo výrobnom zmysle slova, ale minimalizuje či dokonca eliminuje poškodenie biosféry.

Keď si tento program techno-rebelov zoberieme ako celok, predstavuje základ pre humanizáciu technického pokroku.

Techno-rebeli, či si to už uvedomujú alebo nie, sú priekopníkmi Tretej vlny. V nasledujúcich rokoch ich počty nielenže neklesnú, ale rozmožnia sa. Sú totiž práve tak súčasťou postupu k novej vlnе civilizácie ako naše výpravy na Venušu, naše skvelé počítače, naše biologické objavy, alebo naše výskumy hlbín oceánu...

Kapitola 13: Demasifikovanie médií

Kultúra elektronických signálov

Demasifikácia médií má za následok aj demasifikáciu našej mysle. Počas éry Druhej vlny sa v dôsledku stáleho udlterania štandardizovaného súboru obrazov na myseľ ľudí zo strany masovokomunikačných prostriedkov vytvorilo čosi, čomu kritici hovorili „masová myseľ“. Dnes, namiesto toho, aby celé masy ľudí prijímali tie isté správy, menšie demasifikované skupiny prijímajú a vysielajú značnú časť svojho vlastného obrazu jedna druhej. Umerne tomu, ako sa celá spoločnosť presúva k rôznorodosti Tretej vlny, nové prostriedky odraňujú a urychľujú tento proces.

Týmto sa sčasti vysvetľuje, prečo sa názory na všetko — od populárnej hudby po politiku — stávajú menej uniformnými. Zhoda názorov je ohrozená. Na osobnej úrovni sme všetci obliehaní a oslepovaní fragmentami obrazov, ktoré si vzájomne protirečia, alebo spolu nesúvisia, otriasajú naše vžitě predstavy a útočia na nás v podobe prerušovaných alebo krátkych „elektronických signálov“...

Ľudia Druhej vlny, túžiaci po konvenčných mravných a ideologických istotách minulosti, sú záplavou informácií unavení a dezorientovaní. Nostalgicky spomínajú na rozhlasové programy 30-tych a filmy 40-tych rokov. Čítajú sa byť odrezaní od nového komunikačného prostredia, a to nielen z toho dôvodu, že mnohé z toho, čo počujú, znamená hrozbu, alebo ich vyrušuje z ich kludu, ale aj preto, že forma, v ktorej informácie prichádzajú, im je neznáma.

Namiesto dlhej a súvislej „šnúry“ myšlienok, ktoré boli pre nás zorganizované alebo zosynkretizované, sme stále častejšie vystavení krátkym, modulovým informačným impulzom — reklamám, povelom, teóriám, útržkom správ, okliešteným kúskom informácií, ktoré nechcú zapadnúť do našich jestvujúcich duševných kartoték... Ľudia Druhej vlny pociťujú potláčaný hnev na oznamovacie prostriedky, ktoré sa im javia byť bláznivcom „kultúry elektronických impulzov“.

Ľudia Tretej vlny sa na rozdiel od toho cítia uprostred tohto bombardovania dobre — vyhovuje im 90 sekundové spravodajstvo pretkané tridsať-

sekundovou reklamou, fragment piesne, titulok, kreslený seriál, koláž, informácia z bulletinu, výstup z počítača... Prítom však strážnu na objavenie sa takých nových pojmov a metafor, ktoré by organizovali elektronické impulzy do väčších celkov. Namiesto toho, aby sa snažili natesnať nové modulové údaje do štandardných kategórií alebo rámcov Druhej vlny, učia sa zostavovať svoje vlastné, vytvárajú si svoje vlastné „šnúry“ z materiálu, ktorý získavajú z nových oznamovacích prostriedkov.

Namiesto toho, aby sme prijali svoj mentálny model reality, sme dnes nútení si ho vytvárať a neprestajne ho obnovovať. Kladie to na nás obrovské nároky. Vedie to však zároveň k rozvoju našej individuality, strate masovosti našej osobnosti a kultúry. Niektorí z nás sa nervovo rútia pod touto ťarchou, alebo sa utiahu do apatie a hnevu. Iní sa vynoria ako dobre prispôbení, neprestajne sa zdokonaľujúci jedinci, ktorí sú schopní jednat na vyššej úrovni...

Predovšetkým však, strata masového charakteru civilizácie, ktorú oznamovacie prostriedky odraňujú a zintenzívňujú, so sebou prináša obrovský skok v rozsahu informácií, ktoré si navzájom vymieňame. A práve toto zvýšenie je vysvetlením skutočnosti, že sa stávame „informačnou spoločnosťou“.

Kapitola 19: Dekódovanie nových pravidiel

Počítače a marihuana

Tieto rytmy Tretej vlny sú výsledkom pôsobenia hlbokých psychologických, ekonomických a technologických síl. Na istej úrovni vyplývajú zo zmenenej povahy obyvateľstva. Dnešní ľudia — bohatší a lepšie vzdelaní než ich rodičia, s možnosťou vybrať si zo širokej škály životných alternatív — jednoducho odmietajú nechať sa masifikovať. Čím väčšími sa ľudia navzájom líšia čo do vykonávanej práce alebo spotrebúvaných výrobkov, tým väčšími chcú, aby sa k nim prístupovalo ako k individualitám a tým väčšími vzdorujú spoločensky nanúteným časovým rozvrhom.

Na inej úrovni však nové a individualizovanejšie osobné rytmy Tretej vlny možno odvodit' zo širokej palety nových technológií, vstupujúcich do nášho života. Napríklad videokazety a domáce videonahrávače umožňujú televíznym divákom nahráť si programy a pozerať ich v čase, ktorý si vyberú sami... Aj počítače začínajú prahadzovať naše časové režimy a dokonca aj našu koncepciu času...

Okrem počítača, jestvujú aj ďalšie technológie alebo výrobky, ktoré postupujú v smere demasifikácie času. Drogы ovplyvňujúce náladu... menia naše vnútorné vnímanie času. Je pravdepodobné, že s nástupom oveľa špecifickejších liekov na ovplyvňovanie nálady sa dokonca aj náš vnútorný

zmysel pre čas, naše prežívanie trvania stane v dobrom i zlom ešte individualizovanejším a menej individuálne zdieľaným...

Madí ľudia, ktorí odmietajú režim „od deviatej do piatej“, ktorí sú ľahostajní ku klasickej presnosti, ani nemusia vedieť, prečo sa správajú tak, ako sa správajú. Ale samotný čas v „reálnom svete“ sa zmenil a spolu s tým sme zmenili základné pravidlá, ktorými sme sa kedysi riadili.

Malé v rámci veľkého je krásne

Aj mnohé ďalšie časti spoločenského kódexu Druhej vlny sa príchodom Tretej vlny výrazne preformulujú. Prudkému útoku je vystavená aj posadnutosť Druhej vlny maximalizáciou. Zásťancovia zásady „väčšie je lepšie“ nemuseli nikdy v minulosti čeliť takým útokom obhajcov zásady „malé je krásne“ ako dnes. Len v našich časoch sa mohla kniha s takýmto názvom stať celosvetovým vplyvným bestsellerom.

...Korporácie dnes aktívne hľadajú spôsoby, ako zmenšiť svoje pracovné jednotky. Rozmery výroby sa prudko znižujú v dôsledku zavádzania nových technológií a presunu k službám. Tradičná továreň alebo úrad Druhej vlny, v ktorých boli pod jedinou strechou tisíce ľudí, bude v krajinách s vyspelou technológiou raritou...

Maximalizácia Druhej vlny ustupuje. Na postupe je primeraný rozsah.

Spoločnosť sa kriticky pozerá aj na špecializáciu a profesionalizmus Druhej vlny... Jedným zo základných pravidiel bolo „Špecializuj sa, ak chceš mať úspech!“... Špecialisti, ktorí sa kedysi považovali za dôveryhodný zdroj neutrálnej inteligencie, boli detronizovaní a stratili obdiv verejnosti. Sú stále väčšími kritizovaní za to, že sledujú svoj vlastný záujem a sú neschopní iného, než úzko zameraného videnia. Sme svedkami rastúcich snáh o obmedzovanie právomoci expertov pridávaním laikov do rozhodovacích orgánov — napríklad v nemocniciach a mnohých ďalších inštitúciách.

Civilizácia Druhej vlny podporovala ešte ďalšiu zásadu: koncentráciu. Koncentrovala peniaze, energiu, zdroje a ľudí... Dnes sa začína obracať aj tento proces. Namiesto neho nastáva rastiuci geografický rozptyl. V oblasti energetiky presúvame dôraz z koncentrovaných ložísk fosílnych palív na širokú škálu rozptýlenejších foriem energie a pozorujeme množstvo pokusov zameraných na „dekoncentráciu“ populácii škôl, nemocníc a psychiatrických ústavov.

Skrátka, mohli by sme systematicky prechádzať celým kódexom civilizácie Druhej vlny — od štandardizácie k synchronizácii až po centralizáciu, maximalizáciu, špecializáciu a koncentráciu — a položku po položke dokazovať, ako sa staré základné pravidlá, ktoré usmerňovali náš každodenný život a spoločenské rozhodovania, postupne revolucionizujú pod vplyvom prenikania civilizácie Tretej vlny.

Kapitola 20: Vznik prozumentia

Neviditeľné hospodárstvo

V Prvej vlne väčšina ľudí konzumovala to, čo sami vyrobili. V bežnom zmysle neboli ani výrobcami, ani spotrebiteľmi. Namiesto toho, boli tým, čo by sme mohli nazvať „prozument“.

Klin do spoločnosti, oddelujúci tieto dve funkcie, vrazila priemyselná revolúcia. Tak sa zrodilo to, čo teraz nazývame výrobcovia a spotrebiteľ. Oddelenie viedlo k rýchlemu rozšíreniu trhu alebo siete výmeny — tej spleti kanálov, ktorou tovar alebo služby, ktorý ste vyrobili, prišiel ku mne a naopak...

Názornejším spôsobom rozmyšľania o hospodárstve je uvažovanie o hospodárstve s dvoma sektormi. Sektor A zahŕňa všetku tú prácu, ktorú ľudia robia priamo pre seba, svoje rodiny, alebo svoje komunity. Sektor B zahŕňa všetku výrobu tovarov alebo služieb určenú na predaj alebo výmenu prostredníctvom siete výmeny alebo trhu.

Ak sa na to pozeráme týmto spôsobom, môžeme teraz povedať, že v Prvej vlne sektor A — založený na výrobe pre použitie — bol obrovský, pričom sektor B bol minimálny. V Druhej vlne bol pravdou opak. V podstate výroba tovarov a služieb pre trh prešla do tej miery, že ekonomovia Druhej vlny úplne zabudli na existenciu sektora A. Samotné slovo „hospodárstvo“ vo svojej podstate bolo definované tak, že vylúčilo všetky formy práce alebo výroby, ktoré neboli určené pre trh a prozument sa stal neviditeľným.

Znamenalo to napríklad, že všetka neplatená práca, ktorú ženy vykonávajú v domácnosti, to všetko čistenie, drhnutie, výchova detí, organizovanie komunity sa pohľadovo ignorovalo ako „ne-ekonomické“, dokonca i keď sektor B — viditeľné hospodárstvo — by nemohlo existovať bez tovarov a služieb vyrobených v sektore A — neviditeľnom hospodárstve. Ak by nikto nezostával doma s deťmi, neexistovala by ďalšia generácia platených pracovníkov pre sektor B a systém by sa zrútil...

Dnes, keď spoločnosti Druhej vlny trpia finančnou krízou, politici a experti stále diskutujú o ekonomickej štatistike založenej výlučne na transakciách sektora B. Majú starosti s poklesom „rastu“ a „produktivity“. Pokiaľ budú ďalej rozmyšľať v kategóriách Druhej vlny, pokiaľ ignorujú sektor A a nezahŕňajú ho do hospodárstva — pokiaľ je prozument neviditeľný — nikdy nedokážu riešiť naše ekonomické problémy.

Ak sa bližšie pozrieme na túto otázku... zbadáme rastiuci význam prozumenta. A za tým vidíme mocnú črtajúcu sa zmenu, ktorá transformuje dokonca i vlastnú úlohu trhu v našom živote a v systéme sveta.

To všetko nás privádza späť k miliónom ľudí, ktorí začínajú pre seba vykonávať služby, predtým poskytované lekármi. V podstate títo ľudia pre-

súvajú zo sektora B do sektora A istú časť výroby. Z viditeľného hospodárstva, ktoré sledujú ekonómovia, do neviditeľného, na ktoré zabudli. „Prozumuju“. A nie sú sami.

Prejedáci a vdovy

Svojpomocné hnutie ... reštrukturuje sociálnu sféru. Faľčiar, koktaví, ľudia s pokusmi o samovraždu, hazardní hráči, prejedáci a ďalšie takéto skupiny teraz tvoria hustú sieť organizácií, ktoré zapadajú do rodiny Tretej vlny a podnikových štruktúr.

Nech je ich význam pre sociálnu organizáciu akýkoľvek, reprezentujú základný posun od pasívneho spotrebiteľa k aktívnemu prozumentovi, a preto majú tiež ekonomický význam. Hoci úplne závislé od trhu a ešte nie s ním prepojené, transferujú činnosť z hospodárskeho sektora B do A, zo sektora výmeny do sektora prozumiácie...

Členovia hnutia „Urob si sám“

...Aj v Európe postupuje tzv. „revolúcia DIY“ (do it yourself — urob si sám) — s istými odchýlkami podľa temperamentu národa. Nemci a Holanďania prejavujú tendenciu postupovať veľmi seriózne v oblasti urob si sám, kladú si vysoké ciele a pozorne sa vyhavia všetkým potrebným. Na rozdiel od nich, Taliani iba začínajú obľavovať hnutie DIY...

Dôvody sú opäť rôzne. Inflácia. Ťažkosť so zabezpečením tesára alebo inštalatéra. Fušerská práca. Predĺženie voľného času. To všetko má svoj význam. Väznejší dôvod spočíva však v tom, čo by sa mohlo nazvať zákonom relatívnej neefektívnosti. Spočíva v tom, že čím viac automatizujeme výrobu tovarov a znižujeme jednotkové náklady, tým viac zvyšujeme relatívne náklady na remeselnícke a neautomatizované služby...

Z týchto dôvodov musíme očakávať, že ceny mnohých služieb budú v najbližších rokoch rásť raketovou rýchlosťou. Pri raste týchto cien môžeme predpokladať, že ľudia si budú stále viac a viac vykonávať práce sami pre seba. Skrátka, dokonca aj bez inflácie, zákon relatívnej neefektívnosti spôsobí, že pre ľudí bude „rentabilnejšie“ vyrábať pre svoju vlastnú potrebu, čím presúvajú ďalšiu aktivitu z hospodárstva sektora B do A...

Životné štýly prozumenta

... Veľký počet pracovníkov už vykonáva platenú prácu v priemere iba tri či štyri dni v týždni, iní prestanú pracovať na dobu 6 mesiacov alebo jedného roka, aby mohli realizovať svoje ciele vo vzdelávaní alebo rekreácii...

Takto sa celá otázka voľného času dostáva do iného sveta. Ak už raz zistíme, že značný podiel voľného času sa v skutočnosti venuje výrobe tovarov a služieb pre naše vlastné použitie — prozumiáciu — potom odpadá

pôvodné oddelovanie práce a voľného času. Otázka znie, nie práca proti voľnému času, ale platená práca pre sektor B oproti neplatenéj práci pre seba a sebou sledovaná práca pre sektor A.

V kontexte Tretej vlny sa začínajú praktizovať nové životné štýly, založené z polovice na výrobe pre výrobu, z polovice na výrobe pre použitie...

Lahko si môžeme predstaviť generáciu vychovanú pre platenú prácu na čiastkový úväzok ako štandard, pyšnú na používanie vlastných rúk, vybavenú veľkým počtom lacných minitechnológií v domácnosti, predstavujúcu značnú časť obyvateľstva. Polovica na trhu, polovica mimo trhu, pracujú skôr občasne ako po celý rok, tu a tam prerušia prácu na rok, môžu si dovoliť zarobiť tak menej — ale kompenzujú to poskytovaním svojej vlastnej práce na mnohé úlohy, ktoré teraz stoja peniaze, čím zmiernujú inflačné vplyvy...

Ekonómovia Tretej vlny

Je možné, že značne oplakávaný úpadok protestantskej pracovnej etiky je spojený s týmto posunom od výroby pre iných k výrobe pre seba? Všade vidíme rozklad priemyselného éosu, ktorý povzbudzoval k usilovnej práci. Vedúci pracovníci na Západe tajne reptajú na túto „anglickú chorobu“, ktorá nás vraj všetkých privedie na mizinu, ak ju nebudeme liečiť. „Už iba Japonci usilovne pracujú“, hovorí eva sa. Ale počul som, ako kapitáni japonského priemyslu hovorili, že ich pracovná sila je postihnúť tou istou infekciou. „Iba Juhokórečania usilovne pracujú“, hovorí.

Avšak títo ľudia, ktorí vraj nechcú v zamestnaní usilovne pracovať, sú často tíisti, ktorí ťažko pracujú mimo pracovnej doby — kachličkujú kúpeľňu, tkajú koberce, poskytujú svoj voľný čas a talent pre politickú kampaň, zúčastňujú sa stretnutí záujemcov o svojpomocné činnosti, šijú, pestujú na záhrade zeleninu, píšú poviedky, alebo rekonštruujú spáňu v podkroví. Nie je to tak, že hýbná motívacia poháňajúca expanziu sektora B sa teraz odvádza do sektora A — do prozumiácie?

Koniec marketizácie

Takpovediac nebadane nenastala len zmena modelu participácie na trhu, ale — a to je podstatné — dokončenie celého historického procesu vybudovania trhu. Uvedený bod obratu je vo svojich dôsledkoch taký revolučný a súčasne nepatrný, že ani kapitalistickí, ani marxistickí myslitelia, zaujatí polemikou Druhej vlny, takmer nezbadali jeho sprievodné znaky. Veď nezapadal ani do jednej z ich teórií, takže ostal neobjavený.

Konštrukcia svetovej siete výmeny t. j. trhu zamesinávala ľudstvo najmenej desaťtisíc rokov. Od počiatku Druhej vlny asi pred 300 rokmi sa tento proces rútil dopredu veľmi vysokou rýchlosťou. Civilizácia Druhej vlny „marketizovala“ svet a dnes, keď znovu dochádza ku vzniku prozumiácie, sa tento

proces končí. (Prozumiacia znamená znovuzjednotenie výrobcu a spotrebiteľa: z angl. *slov producer + consumer*. Pozn. prekl.)

Obrovský historický význam ťažko zhodnotiť, pokiaľ si neujasníme, čo to vlastne je trh alebo sieť výmeny: pre názornosť si to predstavme ako potrebie. Keď priemyselná revolúcia zapustila korene a spustila Druhú vlnu, veľmi málo ľudí na našej planéte bolo zapojených do peňažného systému. Obchod existoval, ale len na okrají spoločnosti. Rôzne siete priekupníkov, distribútorov, veľkoobchodníkov, maloobchodníkov, bankárov a iných zložiek obchodného systému boli malé a nevyvinuté, takže poskytovali iba niekoľko úzkych potrubí na kolobeh tovarov a peňazí.

Budovanie potrubia, na ktoré sme tristo rokov vynakladali obrovskú energiu, sa uskutočnilo troma spôsobmi. Najprv sa kupci a ziskuchtivci civilizácie Druhej vlny rozšírili po celej planéte, keď buď prizvali alebo donútili vyrábať viac a prozumpovať menej. Sebestačných afrických domorodcov naviedli alebo donútili pestovať komerčné plodiny a dobývať med. Ázijskí roľníci, dorábajúci odjakživa potraviny pre seba, museli začať pracovať na plantážach a narezávať gumovníky na pneumatiky pre autá. Latinoameričania začali pestovať kávu na predaj do Európy a Spojených štátov. Prostredníctvom rozvoja sa potrubie budovalo, zdokonaľovalo a stále viac obyvateľstva bolo na ňom závislé.

Druhým spôsobom rozširovania trhu bolo zvýšenie „komodizácie“ života. Nielenže sa do trhu zapájali stále väčšie populácie, ale pre trh bolo určených stále viac tovarov a služieb, vyžadujúcich stále rozširovanie „kapacity kanála“ systému, akoby sa rozširoval priemer potrubia.

Napokon, bol ešte jeden spôsob rozširovania trhu. Ako sa spoločnosť a ekonomika stávali zložitejšími, počet požadovaných transakcií, napríklad pre postup mydla od výrobcu k spotrebiteľovi, sa znásobil. Čím viac prostredníkov, tým viac sa spleť kanálov alebo potrubí stávala zložitejšou. Narastanie komplikovanosti systému bolo formou ďalšieho rozvoja, akoby sa stále pridávali ďalšie špeciálne rúry a ventily k potrubiu.

Všetky formy rozširovania trhu dosahujú v súčasnosti svoje vonkajšie hranice. Iba málo populácií ostáva dosiaľ nezapojených do trhu. Snáď húska najvzdialenejších obyvateľov ostala nedotknutá trom. Dokonca stovky miliónov samozásobiteľných farmárov v chudobných krajinách sú prinajmenšom čiastočne integrované do trhu a príslušného peňažného systému.

Ostáva nám len nejaká vycišťovacia operácia: trh sa nemôže ďalej rozširovať zapojením nových veľkých skupín obyvateľov.

Druhá forma rozširovania je prinajmenšom teoreticky stále možná. Fandíza nám určite dovoľuje vymyšľať ďalšie služby a tovary na predaj či výmenný obchod. Tu však začína byť významný vznik prozumenta. Vzťahomné vzťahy medzi sektormi A a B sú zložité a mnohé činnosti prozumenta

závisia od nákupu materiálov alebo nástrojov na trhu. Predovšetkým vznik svojpomocí spolu s demarketizáciou mnohých tovarov a služieb však naznačujú, že koniec procesu marketizácie sa blíži.

Napokon, zvyšovanie komplikovanosti „potrubia“ a teda narastanie zložitosti distribúcie, vstup stále väčšieho počtu sprostredkovateľov tiež, ako sa zdá, dosiahol bod, odkiaľ niet návratu. Náklady na samotnú výmenu, i keď sa merajú tradične, už prevyšujú náklady na materiálnu výrobu v mnohých odvetviach. V istom bode tento proces dosiahne svoje hranice. Medzitým počítače a vznik technológie aktivovanej prozumentom spoločne vedú k menším zásobám a k zjednodušeným, skôr než k zložitejším, reťazcom distribúcie. Ide opäť o dôkaz konca procesu marketizácie, ak nie v našom období, tak skoro po ňom.

Keď sa náš „projekt potrubia“ blíži k dokončeniu, akýto môže mať význam pre našu prácu, hodnoty alebo psychiku? Trh v konečnom dôsledku nepozostáva z ocele, topánok, bavlny alebo konzervovaných potravín, ktoré ním prechádzajú. Trh je štruktúra, cez ktorú sa tieto tovary a služby posielajú. Navyše, nejde o jednoduchú ekonomickú štruktúru. Ide o spôsob organizovania ľudí, o spôsob myslenia, étos a zdieľaný súbor očakávaní (napríklad očakávanie, že kúpené tovary budú naozaj dodané). Trh teda do značnej miery predstavuje psychologickú štruktúru a nie ekonomickú realitu a jeho účinky ďaleko prekračujú ekonomiku.

Systematickým vzájomným prepojením miliárd ľudí trh vyprodukoval svet, v ktorom nik nemá nezávislú moc nad vlastným osudom, ani jednotlivec, ani národ, ani kultúra. Trh vytvoril presvedčenie, že integrácia doň je pokroková, zatiaľčo sebestačnosť je „zaostiať“, rozšíril vulgárny materializmus a presvedčenie, že ekonomika a ekonomická motivácia je prvoradou hynou silou v ľudskom živote. Trh uprednostňoval pohľad na život ako na postupnosť dohodnutých transakcií a na spoločnosť, ktorá je zviazaná „manželskou zmluvou“ alebo „spoločenskou zmluvou“. Marketizácia sformovala myslenie, hodnoty aj konanie miliárd ľudí a vyladila civilizáciu Druhej vlny.

Obrovské investície času, energie, kapitálu, kultúry a surovín sa vynaložili na to, aby nastala situácia, kedy nákupný agent zo štátu Južná Karolína môže obchodovať s nevideným a neznámym úradníkom v Južnej Kórei, lebo každý má vlastný počítač, internacionalizovanú predstavu o trhu, súbor očakávaní voči ostatným, každý vykonáva určité predvidateľné skutky, pretože oboch život vycvičil, aby zohrávali určité vopred stanovené roly, z ktorých každá je súčasťou obrovského globálneho systému s miliónmi a dokonca miliardami ďalších účastníkov.

Iste by sa dalo súhlasiť, že konštrukcia tejto prepracovanej štruktúry ľudských vzťahov a jej prudké rozšírenie po planéte bolo tým najvýznamnej-

ším výdobytkom civilizácie Druhej vlny, čím dokonca prevyšuje pozoruhodné výsledky technológie. Postupné vytváranie uvedenej, v podstate sociokultúrnej a psychologickkej štruktúry, určenej pre výmenu (úplne mimo prívahu tovarov a služieb cez ňu plynuúcich), možno prirovnať k budovaniu egyptských pyramíd, rímskych vodovodov, čínskeho múru a stredovekých katedrál, kombinovaných a znásobených tisíckrát.

Najgrandióznejší konštrukčný projekt v dejinách, t. j. ukladanie rúr a kanálov, cez ktoré tepala a plynnula väčšina ekonomického života civilizácie, všade poskytoval civilizácii Druhej vlny jej vnútornú dynamiku a tvorivú priebojnosť. Ak vôbec táto v súčasnosti odumierajúca civilizácia mala nejaká poslanie, išlo o marketizovanie sveta.

Dnes je však toto poslanie úplne splnené.

Hrdinská doba budovania thhu je za nami, aby ju nahradila nová etapa, v ktorej hlavne udržujeme, renovujeme a modernizujeme naše potrebie. Nepochybne budeme musieť prebudovať dôležité časti, aby dokázali obsiahnuť radikálne narastajúci tok informácií. Systém bude vo zvýšenej miere závisieť od elektroniky, biológie a nových sociálnych technológií, čo si bude vyžadovať zdroje, predstavivosť a kapitál. Pri porovnaní s vyčerpanými snahami o marketizáciu v rámci Druhej vlny však tento program obnovy pohltí oveľa menej nášho času, energie, kapitálu a fantázie, použije menej, a nie viac hardwaru i ľudí, než pôvodný proces konštrukcie. Nech by táto konverzia bola akokoľvek komplexná, marketizácia prestane byť ústredným projektom civilizácie.

Tretia vlna preto vytvára prvú „transtihnovú“ civilizáciu v dejinách. Pod transtihnom nerozumieme civilizáciu bez výmenných sietí, svet zvrátený do malých, izolovaných a plne sebestačných komunití, neschopných alebo neochotných vzájomne obchodovať. Nemáme na myslí návrat späť. Transtih znamená civilizáciu závislú od trhu, ale ďalej nevyčerpávanú potrebou budovania, rozširovania, prehlbovania a integrovania tejto štruktúry. Ide o civilizáciu, ktorá dokáže prejsť k inému programu práve preto, že trh sa už vytvoril.

Tak, ako si v 16. storočí nikto nedokázal predstaviť, ako rast thhu zmení záujmy sveta z hľadiska technológie, politiky, náboženstva, umenia, spoločenského života, manželstva alebo rozvoja osobnosti, tak isto je pre nás dnes veľmi ťažké predvídať dlhodobé účinky ukončenia marketizácie.

Tieto vplyvy pravdepodobne hlboko zasiahnu do života našich detí, ak už nie aj nášho vlastného života. Projekt marketizácie si vyžiadal svoju cenu, ktorá bola dokonca i z čisto ekonomického hľadiska nesmierne. Ako produktivity ľudstva za ostatných tristo rokov narastala, jej značná časť v oboch sektoroch bola uvoľnená a určená na projekt budovania thhu.

Keď už je základná úloha konštrukcie dnes prakticky ukončená, nesmierne energia, investovaná predtým do budovania svetového trhového systému, je k dispozícii pre iné ciele ľudstva. Táto skutočnosť podmieni neobmedzený súbor civilizačných zmien. Zrodia sa nové náboženstvá, umelecké diela v nevidanom rozsahu, fantastický vedecký pokrok a predovšetkým úplne nové druhy sociálnych a politických inštitúcií.

Dnes je v stávke viac než kapitalizmus alebo socializmus, viac než energia, potraviny, populácia, kapitál, suroviny alebo pracovné príležitosti, o čo ide, to je rola trhu v našom živote a budúcnosť samej civilizácie.

Toľko v podstate o vzniku prozumenta.

Zmena v hlbkovej štruktúre ekonomiky je súčasťou tej istej vlny vzájomne prepojených zmien, ktoré teraz pôsobia na našu energetickú základňu, technológiu, informačné systémy a na inštitúcie rodiny a podnikania. Tieto oblasti sú navzájom prepletené s našim spôsobom nazerania na svet. V tejto sfére tiež prechádzame historickým prevratom, pretože celkový svetonázor priemyselnej civilizácie (industriality) sa v súčasnosti revolucionizuje.

Kapitola 21: Duševná krúťňava

Nová predstava prírody

Nič neustruje zražku pojmov „progresívny“ a „reakčný“ jasnejšie, ako naša meniac sa predstava prírody.

V poslednom desaťročí sa rozšírilo celosvetové hnutie za ochranu životného prostredia ako reakcia na fundamentálne, potenciálne nebezpečné zmeny zemskej biosféry. Toto hnutie vykonalo viac ako len útok na znečistenie, potravinové prísady, jadrové reaktory, diaľnice a aerosoly lakov na vlasy. Tiež nás nútilo premyslieť našu závislosť od prírody. V dôsledku toho, namiesťo vlastného presvedčania sa o nevyhnutnosti krvavého boja s prírodou, prechádzame k novému názoru, ktorý zdôrazňuje symbiózu alebo harmonický prístup k Zemi. Presúvame sa z pozície protivníka na partnerskú pozíciu.

Na vedeckej úrovni to viedlo k tisíckam štúdií, zameraným na pochopenie ekologických vzťahov, aby sme mohli zmerať naše vplyvy na prírodu, alebo ich zvládnuť konštruktívnym spôsobom. Práve sme si začali uvedomovať zložitnosť a dynamiku týchto vzťahov a pripravovať koncepciu spoločnosti z hľadiska recyklovania, obnoviteľnosti a záťažiteľnosti prírodných systémov.

To všetko sa odráža v patríonom posune postojoiv verejnosti k prírode. Či už sledujeme príslebum verejnej mienky alebo text pop songu, vizuálnu názornosť reklamy alebo obsah kázne, nachádzame dôkazy zvýšenej, hoci často romantickkej, pozornosti voči prírode.

Milióny mestských obyvateľov odchádzajú každoročne na vidiek... Zaujímam o bio-potravinu a prirodzený pôrod, dočinenie, biorytmy alebo telesnú starostlivosť sa v posledných rokoch prudko zvýšili. Podozrenie verejnosti voči technike je také rozšírené, že i najtvrdšie stúpenca koncepcie hrubého národného produktu dnes prinajmenšom vyslovujú myšlienku, že prírodu treba chrániť, nie dancovať — a že nepriaznivé vedľajšie účinky technológií na prírodu treba anticipovať a predchádzať ich výskytu, nie ich jednoducho ignorovať.

Pretože sa naša sila poškodzuje prírodu vystupňovala, Zem sa teraz považuje za oveľa zraniteľnejšiu ako to predpokladala civilizácia Druhej vlny...

Strom pokroku

...Dnes sa rýchlo šíri po celom svete poznanie, že progres už nemožno merať z hľadiska technológie alebo materiálnej životnej úrovne — teda spoločnosti, ktorá je morálne, esteticky, politicky alebo environmentálne degradovaná, nie je pokroková, bez ohľadu na jej bohatstvo alebo dômyselnú technológiu. Skrátka, postupujeme smerom k oveľa všeobecnejšiemu chápaniu pokroku — pokroku, ktorý sa už nedosahuje automaticky a už nie je definovaný samotnými materiálnymi kritériami.

Menej inklinujeme aj k myšlienke, že spoločnosti postupujú po jednej dráhe... že jedna spoločnosť je „vyspelejšia“ ako druhá. Skôr ako jediná cesta, môže tu jestvovať veľa križovatiek a spoločnosti môžu byť schopné dosiahnuť všeobecný vývoj rôznymi spôsobmi...

Kapitola 28: Demokracia 21. storočia

Polopriama demokracia

Druhým stavebným panelom budúcich politických systémov musí byť princíp „polopriamej demokracie“, t. j. posun od závislosti na reprezentantoch k zastupovaniu samých seba: zmes oboch prístupov je polopriama demokracia.

Ako sme už uviedli, zrušenie konsenzu vyvracia sám pojem reprezentácie. Bez súhlasu voličov v mieste bydliska koho potom zástupca skutočne „reprezentuje“? Zákonomodarovia sa súčasne stále viac pri formulovaní zákonov spoliehajú na podporu pracovníkov administratívy a na externých odborných poradcov. Britskí parlamentári sú notoricky slabí zoči-voči whitehallskej byrokracii, pretože nemajú dostatočnú podporu administratívy, a tak presúvajú stále viac moci od parlamentu na nevolenú štátne službu.

Kongres Spojených štátov, v snahe vyvážiť vplyv vládnej byrokracie, vytvoril svoju vlastnú byrokráciu: Úrad pre rozpočet kongresu, Úrad pre aplikáciu technológie a ďalšie potrebné agentúry a ich prívesky. Počet

zamestnancov kongresu takto vzrástol v ostatnom desaťročí z 10 700 na 18 400. Problém sa však tým iba zmenil z mimokongresového na vnútrokongresový. Naši volení predstavitelia vedia stále menej o množstve opatrení, o ktorých musia rozhodovať a sú stále viac nútení spoliehať sa na úsudky iných. Reprezentanti už dokonca nereprezentujú ani svoju vlastnú osobu.

Parlamenty, kongresy alebo zhrmaždenia boli v podstate miestami, kde bolo teoreticky možné urovnať nároky súperiacich menšín, ich „reprezentanti“ mohli dojednať pakt. Pri dnešných zastaralých a otupených politických nástrojoch nemôže zákonodarcovia ani len sledovať mnohé skupinky, ktoré nominálne zastupujú, a už vôbec nie dohadovať alebo paktovať v ich mene. Situácia je tým horšia, čím viac je preťažený americký kongres, nemecký spolkový snem alebo nórsky parlament.

To nám ponúka vysvetlenie, prečo sa jednopróblémové politické náttakové skupiny stávajú nezmeriteľnými. Keď vidia obmedzenú príležitosť pre kvalifikované dojednanie, alebo vyrovnanie prostredníctvom kongresu či legislatívy, stávajú sa ich požiadavky vo vzťahu k systému neriešiteľnými. Teória zastupiteľskej vlády, ako konečného vyjednávateľa, sa tiež rúca.

Zrušenie vyjednávania, škripanie rozhodovania, zhoršujúca sa paralyza zastupiteľských inštitúcií znamená z dlhodobého hľadiska, že mnohé zo súčasných rozhodnutí vykonaných malou skupinou pseudo-representantov sa možno budú musieť postupne vrátiť späť k samému voličstvu. Ak naši zvolení vyjednávajúci nemôžu za nás rokovať, mali by sme to urobiť sami. Na to však budeme potrebovať tak nové inštitúcie, ako aj nové technológie.

Revolucionári Druhej vlny, vynálezcovia dňešných základných zastupiteľských inštitúcií, si boli veľmi dobre vedomí možnosti priamej demokracie v porovnaní s reprezentatívnou demokraciou. Existujú stopy priamej svojpomocnej demokracie vo Francúzskej revolučnej ústave z roku 1793. Americkí revolucionári vedeli všetko o radniciach Nového Anglicka a o vytváraní užšieho organického konsenzu. Neskôr v Európe Marx a jeho nasledovníci často poukazovali na Parížsku komúnu ako na model občianskej participácie pri tvorbe a vykonávaní zákonov. Nedostatky a obmedzenia priamej demokracie boli však rovnako dobre známe a v tom čase aj presvedčivejšie.

McCaughey, Rood a Johnson, autori návrhu na národné referendum v USA napísali: „V *The Federalist* sa vyskytli dve námietky proti takejto inovácii. Po prvé, priama demokracia neumožňovala kontrolu alebo oddialenie dočasných a emocionálnych reakcií verejnosti. Po druhé, komunikačné prostriedky tej doby by to technicky nezládli.“

Ide naozaj o podstatné problémy. Ako by napríklad hlasovala frustrovaná a pobúrená americká verejnosť v polovici šesťdesiatych rokov o tom, či zhodiť alebo nezhodiť atómovú bombu na Hanoj? Alebo západonemecká verejnosť, rozhnvaná na teroristov Baader-Meinhof o návrhu na vytvorenie táborov

pre „sympatizujúcich“? Čo keby Kanada mala referendum o Quebecu týždeň potom ako René Lévesque prebral moc? O volených zástupcoch sa predpokladá, že sú menej emocionálni a rozvážnejší než verejnosť.

Problém prehnané emocionálnej odpovede verejnosti však možno prekonať rôznymi spôsobmi, napríklad vyžadovať obdobie upokojenia alebo druhé hlasovanie pred uplatnením hlavných rozhodnutí prijatých prostredníctvom referenda alebo iných foriem priamej demokracie.

Originálny prístup obsahuje skutočný program, realizovaný vo Švédsku v polovici sedemdesiatych rokov, keď vláda vyzvala verejnosť k účasti na formulovaní národnej energetickej politiky. Keď sa zistilo, že väčšina občanov nemá primerané technické znalosti o rôznych druhoch energie, či už ide o slnečnú, jadrovú alebo geotermálnu, vláda pripravila desaťhodinový kurz o energii a vyzvala každého Švéda, ktorý sa zúčastnil tohto alebo iného rovnocenného kurzu, aby vypracoval formálne odporúčania pre vládu.

Zároveň odbory, strediská pre vzdelávanie dospelých a politické strany v rámci celého politického spektra vytvorili vlastné desaťhodinové kurzy. Dúfalo sa, že sa zúčastní až 10 000 Švédov. Na všeobecné prekvapenie sa ich doma a vo verejných zariadeniach zapojilo do diskusie približne 70 až 80 tisíc, americký ekvivalent by predstavoval zhruba 2 milióny občanov snažiacich sa spolu premýšľať o národnom probléme. Podobné systémy možno ľahko použiť, aby sa vylúčili námietky o „prehnanej emocionalite“ v referendách alebo iných formách priamej demokracie.

Možno čeliť aj druhej námietke, pretože staré komunikačné obmedzenia už nestoja v ceste šíreniu priamej demokracie. Pozoruhodné výdobytky komunikačnej technológie po prvý raz otvárajú až zarážajúci súbor možností pre priamu participáciu občanov na politickom rozhodovaní.

Nedávno som mal česť vyhlásiť historickú udalosť, prvú „elektronickú radnicu“ na svete, prostredníctvom systémom káblovej televízie Qube v meste Columbus, štát Ohio. Použitím interaktívneho komunikačného systému obyvateľia malého predmestia mesta Columbus sa prostredníctvom elektronickej zúčastnili na politickom mítingu ich miestnej plánovacej komisie. Stlačením gombíka vo svojej obvyčke mohli okamžite hlasovať o návrhoch týkajúcich sa praktických otázok ako mieste urbanistické členenie, stavebné predpisy a navrhovaná výstavba diaľnice. Mohli nielen hlasovať áno alebo nie, ale mohli sa zúčastniť diskusie a prehovoriť do éteru. Dokonca mohli prostredníctvom stlačenia gombíka povedať predsedajúcejmu, kedy má prejsť k ďalšiemu bodu programu.

Ide iba o prvý a najjednoduchší prejav budúceho potenciálu priamej demokracie. Pri použití vyspelých počítačov, satelitov, telefónov, kábľa, hlasovacích techník a iných prostriedkov bude môcť vzdelaný občan po prvý raz v dejinách začať vykonávať väčšinu vlastných politických rozhodnutí.

Problém nespočíva vo výbere buď–alebo, ani nejde o otázku priamej demokracie *proti* nepriamej, resp. reprezentácie seba samého *proti* zastupovaniu druhými.

Oba systémy majú totiž svoje prednosti a existujú značne tvorivé, hoci doteraz nedostatočne využívané, kombinácie priamej účasti občana a zastupiteľstva v novom systéme polopriamej demokracie.

Například by sme sa mohli rozhodnúť vyhlásiť referendum o natoľko spornej otázke, ako je rozvoj jadrovej energie, ako to už urobili štát Kalifornia a Rakúsko. Namiesto ponechania konečného rozhodnutia priamo na voľčov, by sme však mohli chcieť, aby reprezentatívny orgán, napríklad Kongres, o tom diskutoval a nakoniec rozhodol.

Ak by verejnosť hlasovala za jadrovú energiu, určitý vopred určený „zväzok“ hlasov možno postúpiť obhajcom jadrovej energie v Kongrese. Tí by mohli podľa sily odpovede verejnosti dostať 10 až 25 % V Kongrese podľa sily súhlasných hlasov v referende. Týmto spôsobom sa želania občanov neuplatňujú čiste automaticky, ale majú istú špecifickú vážnosť. Ide o obmedzenú spomenutého návrhu národného referenda.

Dalo by sa vymyslieť veľa ďalších nápadných úprav na kombináciu priamej a nepriamej demokracie. Práve teraz členovia Kongresu a väčšina iných parlamentov vytvárajú svoje vlastné výbory. Občania nemajú žiadnu možnosť ako donútiť zákonodarcov, aby vytvorili výbor, ktorý by riešil niektoré zanedbávané alebo silne kontroverzné otázky. Preto však voľičov neposilniť priamo, aby prostredníctvom petície mohli donútiť legislatívu, aby vytvorila výbory pre otázky, ktoré sa javia ako dôležité verejnosti a nie zákonodarcom?

Na týchto návrhoch pre „modré oči“ netrváťm preto, že ich nekriticky presadzujem, ale aby som zdôraznil všeobecnejší aspekt: existujú účinné spôsoby, ako otvoriť a demokratizovať systém, ktorý sa teraz nachádza na pokraji zrútenia, pričom sa v ňom len veľmi málo ľudí, ak vôbec niekto, cítia byť primerane zastúpení. Musíme však začať premýšľať mimo výzdeňných koľají ostatných tristo rokov. Naše problémy nemôžeme naďalej riešiť prostredníctvom ideológií, modelov alebo pozostálych štruktúr z minulosti. Druhé vlny.

Tieto nové návrhy plné neistôt súvislosti oprávňujú na starostlivé miestne experimentovanie pred ich použitím v širšom rozsahu. Nech už si o jednom či druhom návrhu myslíme čokoľvek, staré námietky proti priamej demokracii stále slabnú práve vtedy, keď námietky voči zastupiteľskej demokracii silnejú. Akokoľvek nebezpečná či dokonca bizarná sa môže zdať polopriama demokracia, ide o umiernený princíp, ktorý nám môže pomôcť navrhnúť fungujúce nové inštitúcie pre budúcnosť.

Toffler, A.: Posun moci, (Powershift). Bantam Books, 1990

Preložili: **Eteia Farkašová** (kap. 30), **Ladislav Hohoš** (kap. 33)

Spracovali: **Ladislav Hohoš**

Alvin Toffler patrí k najvýznamnejším sociálnym mysliteľom súčasnosti. Autor kníh, ktoré sa stali svetovými „futurologickými bestsellermi“, napríklad *Future Shock*, *The Third Wave*, *The Adaptive Corporation*, aj poslednou knihou *Powershift: Knowledge, Wealth, and Violence at the Edge of the 21-st Century* (Posun moci: Poznanie, bohatstvo a sila na začiatku 21. storočia) z roku 1990 vzbudil pozornosť sociológov, politológov, filozofov a vlastne všetkých, ktorí sa zaujímajú o vývinové trendy našej civilizácie.

Podtitul knihy už sám naznačuje jej hlavnú tému: vzťahy medzi poznaním (informáciami), bohatstvom a mocou, ktoré ešte nikdy neboli tak tesne späté, ako je tomu dnes. „Poznanie samo osebe sa stáva teda nielen zdrojom moci najvyššej kvality“, píše Toffler v úvodnej kapitole, „ale aj najdôležitejšou zložkou sily a bohatstva“. Už nepredstavuje len akýsi „dodatok k moci peňazí a sily“, ale stáva sa ich podstatou, mení sa na základ bohatstva aj moci. Z analýzy týchto fenoménov prichádza Toffler k záveru, že v súčasných vyspelých krajinách sa boj o moc bude „čoraz viac premieňať na boj o distribúciu poznania a o prístup k nemu“. Množstvo informácií a schopnosť čo najrýchlejšie a najefektívnejšie s nimi zaobchádzať a využívať ich, bude preto stále viac určujúcim faktorom rozvoja ekonomiky, bohatstva — a aj nástrojom ovládania. „Moc nad poznaním“, argumentuje ďalej autor, „je základom budúceho celosvetového boja o moc nad všetkými ľudskými inštitúciami“.

Kapitola 30: Rýchli a pomali

Najväčšou nerovnováhou v súčasnom svete je rozdelenie krajín na bohaté a chudobné. Toto rozdelenie, ktoré ovplyvňuje miliardy životov, sa bude transformovať, akonáhle sa rozšíri nový systém vytvárania bohatstva. Od konca druhej svetovej vojny sa svet delil na kapitalistický a komunistický, na Sever a Juh. Dnes, keď tieto staré rozdiely strácajú na význame, vynára sa nové delenie.

Odteraz sa svet bude deliť na rýchlych a pomalých.

Byť rýchlym, alebo pomalým nie je iba záležitosťou metatoy. Celé ekonomiky sú buď rýchle, alebo pomalé. Primitívne organizmy majú pomalé

nerovné systémy. Vyvinutejší ľudský nervový systém spracováva signály rýchlejšie. To isté platí o primitívnych a vyvinutých ekonomikách. Moc sa historicky presúvala z pomalých na rýchlych — nezáleží na tom, či hovoríme o biologických druhoch alebo o štátoch.

V rýchlych ekonomikách urýchľuje rozvinutá technológia produkciu. Ale to nie je najdôležitejšie. Ich chod je určovaný rýchlosťou transakcií, časom potrebným na prijatie rozhodnutí (obzvlášť pri investiciách), rýchlosťou, akou sa v laboratóriách tvoria nové idey, rýchlosťou, akou sa tieto dostávajú na trh, rýchlosťou toku kapitálu a predovšetkým rýchlosťou, akou pulzujú údaje, informácie a poznatky ekonomickým systémom. Rýchle ekonomiky generujú bohatstvo — a moc — rýchlejšie ako pomalé.

Na rozdiel od toho sa ekonomické procesy v rurálnych spoločnostiach pohybujú rýchlosťou ľadovca. Tradície, rituály a nevedomosť obmedzujú sociálne prijateľný výber. Komunikácie sú primitívne; doprava je obmedzená. Predtým, ako sa z trhového systému stal nástroj na rozhodovanie o investíciách, technologické rozhodnutie určovala tradícia. Tradícia zas podľa ekonóma Dona Levoiea spočívala „na pravidlách a tabu, ktoré mali chrániť produktívne techniky overené v pomalom procese biologickej a kultúrnej evolúcie“.

V podmienkach, keď väčšina ľudí žila na samom okraji existenčného minima, bol experiment nebezpečný, inovácie sa potláčali a pokroky v metódach utvárania bohatstva prichádzali tak pomaly, že z generácie na generáciu boli sotva badaťelné. Po momentoch inovácie nasledovalo čosi ako storočie stagnácie.

Historická explózia, ktorú dnes nazývame priemyselnou revolúciou, urýchlila ekonomický metabolizmus. Cesty a komunikácie sa zlepšili. Podnikatelia, motivovaní ziskom, aktívne vyhľadávali inovácie. Zavádzali sa technológie založené na „hrubej sile“. Spoločnosť mala dostatok prebytkov, o ktoré sa mohla opierať, redukujúc tak sociálne riziká, sprejádzajúce experimentovanie. „S technologickým experimentovaním, ktoré je dnes oveľa menej nákladné,“ ako na to poukazuje Lavoie „sa metódy produkcie mohli meniť oveľa rýchlejšie.“

Avšak všetko vytvorilo iba stupienok k dnešnej super rýchlej symbolickej ekonomike.

Čiarový kód na balíčku Marlboriek, počítač v nákladnom automobile Federálneho Expressu (rýchla poštová služba — pozn. prekl.), dekóder v pokladni supermarketu Safeway, pouličný peňažný automat, rozšírenie extra-inteligentných databázových sietí po celej planéte, diaľkovo ovládané roboty, informacionalizácia kapitálu, to všetko sú predbežné kroky k vytváraniu ekonomiky XXI. storočia, ktorá bude operovať takmer okamžitou rýchlosťou.

O nedlho bude celý cyklus vytvárania bohatstva monitorovaný prakticky paralelne a okamžite.

Kontinuálnu spätnú väzbu budú zabezpečovať senzory, zabudované do inteligentnej technológie; z optických dekóderov v obchodoch a z vysielaciek v prepravných automobiloch, lietadlách a lodiach budú prúdiť signály prostredníctvom satelitov, takže manažéri budú môcť v každom okamihu sledovať pohyb každého dopravného prostriedku. Táto informácia sa bude kombinovať s výsledkami neprestajného prieskumu záujmov obyvateľstva a s informáciami z tisícov iných zdrojov.

Urychľujúci efekt, spôsobujúci, že každá jednotka ušetreného času bude cennejšia, ako bola predchádzajúca, vytvorí pozitívnu slučku spätnej väzby, ktorá urýchľuje urýchľovanie.

Dôsledky nebudú iba evolučné, ale revolučné, pretože práca, manažment a peňažníctvo prebiehajúce v reálnom čase, sa budú radikálne odlišovať od metód, ktoré sa dnes pokladajú za najvyvinutejšie. Dokonca aj teraz, skôr, ak by došlo k operáciám v reálnom čase, sa čas sám osebe stáva čoraz kritickejším faktorom výroby. Vedecké poznatky sa práve preto využívajú na skracovanie časových intervalov.

Táto akcelerácia ekonomických nerovných odpovedí v štátoch s vyspelou technológiou skryva v sebe zatiaľ nepovšimnuté dôsledky pre štáty, ktoré majú málo rozvinutú alebo vôbec nerozvinutú technológiu.

Pretože, čím cennejším sa stáva čas, tým menej hodnotnými sa stávajú tradičné faktory výroby, akými sú suroviny a pracovná sila. A to je väčšinou to, čo tieto krajiny predávajú. Ako hneď uvidíme, akceleračný efekt bude transformovať všetky súčasné stratégie ekonomického vývoja.

Späť domov

Nový systém vytvárania bohatstva spočíva v rozširovaní globálnych trhových sietí, bánk, výrobných centier a laboratórií; v okamžitej vzájomnej komunikácii; v neustálej výmene obrovského a stále sa zvyšujúceho množstva údajov, informácií a poznatkov.

Toto je „rýchla“ ekonomika zajtrajška. Tento nový, urychľujúci sa, dynamický mechanizmus na výrobu bohatstva je zdrojom ekonomického pokroku. Ako taký je aj zdrojom veľkej moci. Byť bez tohto mechanizmu — znamená byť vylúčený z budúcnosti.

Toto je však osud, ktorému idú v ústrety mnohé z terajších „MRK“ — alebo — menej rozvinutých krajín.

V podmienkach urýchľovania hlavného systému produkcie bohatstva tie krajiny, ktoré budú chcieť predávať, budú musieť operovať rýchlosťou tých, ktoré budú chcieť kupovať. To znamená, že pomalé ekonomiky budú musieť

zrychlil svoje nervové reakcie, inak stratia objednávky a investície, resp. tivo celkom vypadnú z pretekov.

Počítačné signály takéhoto stavu sa už dajú zistiť.

V USA sa v osemdesiatych rokoch vydalo 125 miliárd dolárov ročne na textilný tovar. Polovica z neho prišla z továrni slacnou pracovnou silou, ktoré sú roztrúsené po celom svete od Haiti až po Hong Kong. Zaitra sa väčšina tejto práce vráti do USA. Dôvodom je rýchlosť.

Samozrejme, meniace sa dane, tarify, výmenné kurzy a iné faktory stále ovplyvňujú rozhodnutia o zahraničných investíciách a nákupoch. V dlhodobom výhľade sú však podstatnejšie zmeny v štruktúre výdavkov. Tieto zmeny, ktoré sú súčasťou prechodu k novému systému vytvárania bohatstva, už začínajú spôsobovať sťahovanie zahraničných továrni a kontraktov naspäť domov, do USA, Japonska a Európy.

Tandy Corporation, hlavný výrobca a dodávateľ elektronických výrobkov, nedávno stiahol svoju pobočku Tandy Color Computer z Južnej Kórey späť do Texasu. Zatiaľ čo ázijská pobočka bola automatizovaná, texaský podnik operuje na „absolútne pribežnom“, plynulom základe a má dômyselnejšie testovacie zariadenia. Vo Virginii otvoril Tandy výrobu, ktorá bez ľudskej pracovnej sily produkuje denne päťtisíc vložiek do reproduktorov. Táto továrň nahradí japonských výrobcov, ktorí ich predtým vyrábali pomocou lacnej pracovnej sily v karibskej oblasti.

Počítačový priemysel sa, samozrejme, rozvíja extrémne rýchlo. Ale dokonca aj v pomalšom priemysle jestvujú analógie: firma Arrow Company, patriaca medzi najvýznamnejších amerických výrobcov košiel, po päťnástich rokoch stiahla nedávno zo zahraničia 20 percent výroby pánskych košiel. Frederick Atkins Inc., nákupca pre americké obchodné firmy, zvýšil v priebehu troch rokov domáce nákupy z 5 percent na 40 percent.

Tieto zmeny aspoň čiastočne signalizujú zvyšujúcu sa dôležitosť času v ekonomike.

„Nová technológia,“ píše Forbes magazin, „dáva domácim výrobnom odevom dôležitú výhodu oproti ich ázijským konkurentom. V dôsledku neustále sa meniacich módných trendov a praxi šesťkrát do roka meniť štýly, majú veľkosklady záujem iba o malé zásoby. To vyžaduje rýchlu reakciu výrobcov odevov schopných ponúknuť takmer obratom všetky štýly. Veľkosti a farby v malých množstvách. Ázijski dodávateľia, pracujúci na druhom konci sveta, sa zvyčajne dožadujú objednávok s trojmesačnou alebo aj dlhšou dodacou lehotou.“

Na rozdiel od toho talianska spoločnosť Benetton Group reaguje na dodatočné objednávky uprostred sezóny v priebehu dvoch-troch týždňov. Vďaka elektronickej sieťi firma Haggard Apparel v Dallase je teraz schopná

doplniť sklady svojich 2500 zákazníkov nohavicami každé tri dni namiesto voľakedajších siedmich týždňov.

Porovnajte to so situáciou, v ktorej sa nachádzajú výrobcovia v Číne, potrebujúci náhodou oceľ.

Roku 1988 zažila Čína najhorší nedostatok ocele v histórii. Zatiaľ čo výrobcovia sa hlasno dožadovali dodávok, 40 percent ročnej produkcie ocele v krajine zostávalo v uzamknutých skladoch Všeobecnej skladovacej a dopravnej spoločnosti. Prečo? Pretože tento podnik — nech to znie hociako neuveriteľne občanom rýchlych ekonomik — uskutočňuje dodávky len dva-krát ročne.

Fakt, že ceny ocele prudko stúpili, že nedostatok spôsobil vytvorenie čierneho trhu, že sa množili podvody a že podniky, ktoré potrebovali oceľ, stáli pred kolapsom, nič neznamenali pre manažérov Všeobecnej skladovacej a dopravnej spoločnosti. Organizácia nebola jednoducho vybavená na to, aby uskutočňovala častejšie dodávky. Aj keď toto je nepochybne extrémny prípad, nie je ojedinelý. Veľký „čínsky múr“ oddeľuje rýchlych od pomalých a tento múr sa každým dňom stáva vyšším a vyšším.

Existencia tohto kultúrneho a technologického múra sčasti vysvetľuje vysoké percento neúspešnosti spoločných projektov medzi rýchlymi a pomalými krajinami.

Mnohé dohody skrachujú, keď dodávateľ z pomalej krajiny nespĺní sľúbený termín. Rozdielna rýchlosť ekonomického života v týchto dvoch svetoch vytvára napätie medzi kultúrami. Uradníci v pomalej krajine občasne nechápu, aký dôležitý je čas pre partnera z rýchlej krajiny — alebo to, prečo je taký dôležitý. Požiadavky na rýchlosť sa im zdajú byť neopodstatnené, arogantné. Pre partnera z rýchlej krajiny však nie je nič dôležitejšie. Oneskorená dodávka je takmer to isté zlo ako nijaká.

Vzrastajúca cena nespoľahlivosti, nekonečných vyjednávaní, neadekvátneho sledovania a kontroly, ale aj oneskorených odpovedí na žiadosti o okamžitú informáciu ďalej zmenšujú konkurencieschopnosť nízko platenej manuálnej práce v pomalých ekonomikách.

Takisto to spôsobujú výdavky vznikajúce z oneskorení, zdržaní, nepravdivelnosti, byrokratických prietahov a z pomalého rozhodovania — nehovoriac už o dopĺňaní, ktoré je často potrebné kvôli urýchleniu záležitostí.

V rozvinutých ekonomikách rýchlosť rozhodovania nadobúda kritický význam. Niektorí vedúci pracovníci poukazujú na to, že časi výrobného procesu nazývaná „príjimanie rozhodnutia“, predstavuje významný podiel nákladov súmerateľných s nákladmi na samotnú výrobu. Usilujú sa nahradiť postupný proces rozhodovania „paralelným“ rozhodovaním, ktoré by nebolo závislým na byrokrácii. Hovorí o „rýchlosti voči trhu“ o „rýchlej odpovedi“, o „rýchlom časovom cykle“ a o „konkurencii založenej na čase.“

Zvýšená precíznosť načasovania, požadovaná systémami, ako je napríklad „dodávka presne na čas“ znamená, že predávajúci musí rešpektovať oveľa prísnejšie a obmedzujúcejšie dodacie požiadavky, ako tomu bývalo predtým, takže je aj oveľa ľahšie ako predtým urobiť chybu.

Naopak, keďže kupujúci požadujú častejšie a načasovanejšie dodávky do zámoria, dodávateľa z pomalých krajín sú nútení — na vlastné náklady udržiavať väčšie zásoby alebo pohotovostné sklady — aj s rizikom, že skladovaný tovar sa rýchlo stane zbytočným alebo nepredajným.

Nový ekonomický imperatív je jasný: zámorskí dodávateľa z rozvojových krajín budú zmodernizujú vlastné technológie tak, aby vyhovovali svetovým rýchlostným štandardom — alebo budú nemilosrdne odrezaní od svojich trhov; to sú straty spôsobené akceleračným efektom.

Namiesto surovín

Ďalší úder očakáva krajiny, ktoré zakladajú svoje plány rozvoja na exporte surovín, ako napríklad medi alebo bauxitu.

Ai v tejto oblasti sa už ohlasujú zmeny v posune moci:

Masová produkcia vyžadovala obrovské množstvá niekoľkých základných druhov surovín. Na rozdiel od toho, s rozšírením demasifikačných výrobných metód bude rásť potreba viacerých, rozličných zdrojov surovín; avšak v oveľa menších množstvách.

Rýchlejší metabolizmus nového globálneho výrobného systému znamená ďalej aj to, že zdroje, pokladané dnes za základné, sa môžu stať zaitra bezcennými — súčasne aj s celým spracovateľským priemyslom, s prídruženou dopravou, s baňami, s prístavnými kapacitami a inými zariadeniami vybudovanými na ich prepravu. Na druhej strane dnešný bezcenný odpad môže náhle nadobudnúť veľkú hodnotu.

Samotná nafta sa pokladala za bezcennú, až kým sa objavili nové technológie a špeciálne spaľovací motor, vďaka ktorému sa stala nenahraditeľnou. Tian sa dlho pokladal za nepoužiteľný biely prášok, až kým sa nestal veľmi cenným pre letecký priemysel a pre stavbu ponoriek. Rýchlosť, s akou prichádzali tieto nové technológie, bola však malá. To, samozrejme, dnes už nie je pravdou.

Supravodivosť, aby sme vybrali len jeden príklad, nakoniec zredukuje potrebu energie, a to znížením prenosových strát, no zároveň bude pre svoje využitie vyžadovať nové suroviny. Nové katalyzátory pre automobily nemusia byť v budúcnosti založené na platine. Výroba mnohých liečiv môže vyžadovať organické látky, ktoré sú dnes buď ešte neznáme, alebo sa pokladajú za bezcenné. V dôsledku toho sa tak môžu chudobou sužované krajiny zmeniť na dôležitých dodávateľov, zatiaľ čo dnešní veľkí vývozovia sa môžu stať zbytočnými.

Navyše, podľa slov Umberta Colomba, predsedu výboru EHS pre vedu a technológiu, „v dnešných rozvinutých a nadbytkových spoločnostiach každý ďalší prírastok národného dôchodku na obyvateľa je viazaný na stále menší prírastok množstva spotrebovaných surovín a energie“. Colombo cituje čísla z Medzinárodného menového fondu, ktoré ukazujú, že „japonsko... v roku 1984 spotrebovalo len 60 percent surovín, ktoré boli potrebné pre rovnaký objem priemyselnej výroby v r. 1973.“ Pokrok v poznaní nám dovoľuje urobiť viac i s menšími potrebami. Týmto sa presúva moc smerom od dodávateľov surovín.

Rýchlo sa rozvíjajúce vedecké poznanie zvyšuje schopnosť vytvárať za importované zdroje náhrady. Vskutku, v rozvinutých ekonomikách bude čoskoro možné vytvárať celé spektrá nových materiálov, spĺňajúcich špeciálne požiadavky, ako je tomu napríklad v prípade „nanokompozitov“, urbaneých prakticky z ničoho. Čím dôvtipnejšími sa stanú krajiny s vysokou technológiou v oblasti mikromanipulácie hmoty, tým menej budú závislými na dovoze veľkoobjemových surovín zo zahraničia.

Nový systém bohatstva je príliš premenlivý, príliš rýchlo sa rozvíjajúci na to, aby bol viazaný na niekoľko „vitalných“ materiálov. Moc sa teda bude presúvať od producentov objemových surovín na tých, ktorí majú v rukách „kvapôčkové“ množstvá dočasne kľúčových látok a od nich zase na tých, ktorí disponujú znalosťami, ako vytvárať nové zdroje „de novo“.

Drahá lacná pracovná sila

Toto všetko by však ešte nebolo také zlé. Ďalší fatálny úder zasiahne menej rozvinuté krajiny pravdepodobne ešte tvrdšie a zmení pomer moci medzi nimi i vnútri nich.

Už od prvého, dýmom zatiahnutého brieždenia industriálnej éry, hnali sa kapitalistickí výrobcovia za „zlatým pokálom“ lacnej pracovnej sily. Po druhej svetovej vojne sa hľadanie lacnej pracovnej sily zmenilo na zbesilú náhľadku. Mnohé rozvojové krajiny stavili celú svoju ekonomickú budúcnosť na teórii, že predaj lacnej práce ich privedie k modernizácii.

Niektoré — ako napríklad „štyri tigre“ východnej Ázie — Južná Kórea, Taiwan, Hong Kong a Singapur dokonca túto stávkú vyhrali. Pomáhala im pri tom ich silná pracovná morálka, kultúrne a iné jedinečné faktory, vrátane faktu, že dve kruté vojny — kórejský konflikt v päťdesiatych rokoch a Vietnam v šesťdesiatych a na začiatku sedemdesiatych rokov — spôsobili prílev miliárd dolárov do ich oblasti. Niektorí Japonci označili tento prílev dolárov ako „božský vietor“.

Vzhľadom na ich úspech sa dnes takmer všeobecne tvrdí, že prechod od exportu poľnohospodárskych produktov alebo surovín — ku exportu tovarov

vyřábanach lacnou pracovnou silou, je cestou rozvoja. Avšak nič nemôže byť vzdialenejšie od pravdy s tvrdnejšou platnosťou.

Niet pochybosti, že takтика lacnej pracovnej sily sa ešte uplatňuje všade na svete. Japonsko dokonca teraz presúva továrne a kontrakty z Taiwanu a Hong Kongu, kde sa mzdy zvýšili, do Thajska, Malajzie a Číny, kde mzdy ešte stále predstavujú len desiatinu miezd v Japonsku. Niet pochybosti, že ešte existuje pre bohaté krajiny veľa možností na zaisťenie lacnej pracovnej sily v menej rozvinutých krajinách.

Ale tak ako prenájmanie vojenských základní alebo dodávanie rúd, aj predaj lacnej pracovnej sily má svoje obmedzenia.

Príčina je jednoduchá: v novovznikajúcom systéme vytvárania bohatstva sa lacná pracovná sila stáva čoraz drahšou.

Ako sa rozrastá nový systém, cena práce predstavuje čoraz menšiu časťku celkových výrobných nákladov. V niektorých druhoch priemyslu pracovná sila dnes predstavuje iba 10 percent celkových výrobných nákladov. Uspora percenta z 10 percent nákladov predstavuje iba 1/10 percenta.

Naproti tomu lepšia technológia, rýchlejšie a lepšie informačné toky, znížené zásoby alebo prúdová organizácia môže priniesť úspory ďaleko presahujúce tie, ktoré sa dajú vyžmýkať z námedznych robotníkov.

To je dôvod, prečo môže byť oveľa ziskovnejšie prevádzkovať vyspelú výrobu v Japonsku alebo v USA s hĺbkou vysokokvalifikovaných, dobre platených zamestnancov, ako zaoštalú továreň v Číne alebo v Brazílii, ktorá je zväčšia na masách nekvalifikovaných, ale platených robotníkov.

Podľa slov Umberta Colomba, „lacná pracovná sila už nepostačuje rozvojom krajínám na získanie výhod na thnu.“

Superychlosti

Na obzore sa teda vynára nebezpečné oddelenie rýchlych ekonomík od pomalých: udalosť, ktorá spôsobí enormný posun moci po celom tzv. Juhu a bude mať veľký dopad na celú planétu.

Nový systém vytvárania bohatstva predstavuje možnosť oveľa lepšej budúcnosti pre populácie, ktoré teraz patria k chudobným tejto planéty. Ak však lídri menej rozvinutých krajín nebudú anticipovať tieto zmeny, odsúdia svoj ľud k nekonečnej biede a seba samých k bezmocnosti. Pretože, zatiaľ čo čínski výrobcovia čakajú na svoju oceľ, a tradičné ekonomiky po celom svete sa plazia pomalým tempom, USA, Japonsko, Európa — a v tom prípade aj Rusi — prichádzajú s plámi budovať hypersonické lietadlá schopné prenášať 250 ton nákladu a pasažierov rýchlosťou päťásobne väčšou, ako je rýchlosť zvuku, čo znamená, že mestá ako New York, Sydney, Londýn a Los Angeles budú od Tókia vzdialené len na dobu dvaapohodlino-vého letu.

Jiro Tokuyama, bývalý riaditeľ prestížneho výskumného ústavu Nomura Research Institute a terajší starší poradca v Mitsui Research Institute, vedie projekt päťnásť štátov nazvaný „tri T“: telekomunikácie, transport a turistika. Sponzorovaný Pacifickou ekonomickou konferenciou kooperácie, sústreďuje sa tento projekt na tri kľúčové faktory, ktoré pravdepodobne ešte viac urychlila ekonomický vývin v tejto oblasti...

... V Texase zatiaľ miliardár H. Ross Perot buduje letisko obkolesené vyvinutými výrobnými zariadeniami. Podľa jeho predstavy tam budú môcť dňom i nocou pristávať lietadlá prinášajúce komponenty, ktoré budú v zariadeniach pri letisku okamžite spracovávať alebo skladať. Nasledujúci deň ich lietadlá rozvezú do všetkých končín sveta.

V oblasti telekomunikácií budú vspieť ekonomiky paralelne s tým investovať miliardy do elektronickej infraštruktúry, ktorá je základom operácií v superychlej ekonomike.

Extra-inteligentné telekomunikačné siete sa rýchlo rozširujú: v súčasnosti existujú plány na vytvorenie špeciálnych superychlych sietí z optických vlákien, ktoré by spájali superpočítače po celých USA s tisícami laboratórií a výskumných skupín. (Existujúce siete, ktoré prenášajú 1,5 milióna bitov informácií za sekundu, sa pokladajú za príliš pomalé. Navrhované nové siete budú prenášať 3 miliardy bitov za sekundu po celej krajine).

Nová sieť je potrebná — ako hovoria jej zástancovia — pretože existujúce pomalšie siete sú už preťažené a zahľtené. Dôvodia, že projekt si zasluhuje vládnú podporu, keďže môže napomôcť, aby si USA udržali pred Európou a Japonskom náskok v oblasti, v ktorej teraz vedú...

... Čo sa teda robí: v ekonomike sa vytvára elektronickej novový systém; bez neho bude každý štát — bez ohľadu na to, koľko má továrenských komínov — odsúdený na zaoštalosť...

Elektronické priepasti a dynamické minority

... Nie je dôležitá klásť medené alebo dokonca optické káble na vzdialenosť tisícok kilometrov, tisícok míľ džungle, ťadových pláni alebo púští. Prenosné teleióny budú komunikovať priamo s najbližším satelitom nad hlavou, ktorý bude podávať správy ďalej. V dôsledku iných vynálezov sa znížia obrovské náklady na telekomunikácie a urobia ich dostupnými aj dnešným chudobným krajínám. Rozsiahla produkcia a hyperkonkurencia medzi americkými, európskymi a japonskými dodávateľmi spôsobí ďalšie zníženie nákladov.

Nový kľúč k ekonomickému rozvoju je jasný. Priepasť, ktorá sa musí preklenúť, je informačnej a elektronickej povahy. Nie je to priepasť medzi Severom a Juhom, ale medzi POMALÝMI A RÝCHLÝMI.

Kapitola 33: Triády: Tokio, Berlín, Washington

Nová Ost-Strategie (východná stratégia)

Konflikt vovnutri kapitalistického sveta sa bude stupňovať, pokiaľ japonská cižľadosť narazí na úsilie ďalších rozhodujúcich hráčov, Spojených štátov a Európy. Napadajú ma pritom riadky, napísané 23. augusta 1915:

„Spojené štáty európske sú možné, ale za akým cieľom? Len za účelom potlačenia socializmu v Európe, aby spoločne chránili koristi proti Japonsku a Amerike.“

Ich autorom bol takmer neznámy revolucionár Vladimir Iljič Lenin, ktorý vtedy ešte nebol vládcom Sovietskeho zväzu. Aký názor by mal na súčasné udalosti?

Násťup Tretej vlny s novým systémom tvorby bohatstva vyvolal jednak krach komunizmu, jednak náhleňie do európskej integrácie. Gianni de Michelis, predseda Európskej rady ministrov zahraničných vecí povedal: „Integrácia bola politickou odpoveďou na potrebu prechodu od industriálnej k postindustriálnej spoločnosti.“ Predpovedal nesmierny hospodársky vzostup po rozšírení trhovej ekonomiky do východnej Európy, lenže skutočnosť nie je až tak ružová.

Zrútenie marxisticko-leninských vlád vo východnej Európe poskytlo ich ľudu pocit slobody a závan nádeje. Súčasne však zmenilo hladiská trojstranného zápasu medzi Európou, USA a Japonskom, vytvorilo mocenské vákum a nasmerovalo západnú Európu na novú a neočakávanú stratégiu.

Predpokladáme, že oblasť ostane stabilnou, napriek prekvipujúcej etnickej nenávisťi v Juhoslávii, Bulharsku, Rumunsku a inde. Ďalej že demagogovia nepodnieťa diskusie o hraniciach medzi Nemcami, Poliakmi, Maďarmi a Rumunmi a že nenastane vojenský útlak, občianske vojny alebo iné prevraty. Predpokladáme tiež, že Sovietsky zväz sa nerozpadne na nespútané úlomky. (V jedných sovietskych novinách špekulovali nad „pojmom“ ZSSR, ktorý „by mohol zmiznúť z politickej mapy sveta“.)

Ak by napriek nepriazni osudu prevládla relatívna stabilita, najpravdepodobnejšou vyhládkou pre východnú Európu je, že po odchode Sovietov sa nashahujú Západoeurópania, prakticky vzaté Nemci.

Život vo východnej Európe pod západoeurópskym útorstvom sotva bude taký zlý ako keď tpeji pod Sovietmi a predtým pod Hitlerom. Nový zamatový kolonializmus by im dokonca mohol poskytnúť oveľa vyšší životný štandard. Istotne však nedovolí, prinajmenšom na veľmi dlhé obdobie, aby sa východná Európa vymanila z éry dymiacich komínov.

Obyvateľia východnej Európy si budú pestovať ťažko získanú nezávislosť a pokiaľ by sa zjednotili do nejakej formy federácie, mohli by zvýšiť svoju moc pri vyjednávaní so Západom. Americký minister zahraničia James

Baker predpovedal Poľsko-maďarsko-české spoločenstvo. Lenže ani obnovená Rakúsko-uhorská monarchia so znovuzrodeným imperátorom Františkom Jozeфом (niektorí mladí Česi by chceli dramatika a prezidenta nového Československa Václava Havla nazývať „kráľom“) alebo, ak by k tomu došlo, „Spojené štáty východoeurópske“, nemôžu zabrániť realizácii novej formy satelizácie.

Prčína je zrejmä, ak porovnáme vojenské, ekonomické a znalostné zdroje stredoeurópskej mocenskej trojice so zdrojmi, ktorými disponujú ich západní susedia.

Európske spoločenstvo aj bez prijatia ďalších štátov nastofuje na kontinente zdhrvujúcu tradickú moc.

Zahľadme sa na ich obrovský vojenský potenciál bez ohľadu na NATO a Varšavskú zmluvu a predstavme si takmer úplný odchod amerických a sovietskych vojsk z Európy: Západoeurópania budú aj tak veľkí nesmiernej vojenskej sile.

Západonemecký kancelár Helmut Kohl už v októbri 1988 navrhol vytvorenie celoeurópskej armády. Hoci ospevoval partnerstvo so Spojenými štátmi, melódiu „Yankee Go Home“ bolo jasne počuť. Keď sa obmedzila sovietska hrozba, Nemci prestali považovať americkú ochranu za potrebnú. Pravdou je, že úplné stiahnutie Američanov by zdvojnásobilo výdavky na európske ozbrojené sily. Tieto výdavky môžu byť celkom prijateľné, ak budú vyvážené a rozdelené medzi viac krajín. Výsledkom bude mocná a mohutne vyzbrojená Nová Európa.

Ak by mali nastať nejaké pochybnosti, kto bude veľkí budúcej Európskej armáde, vyvráti ich niekoľko údajov. Doteraz boli Francúzi a západní Nemci takmer rovnako vyzbrojení konvenčnými silami. Počet francúzskych vojakov bol 466 tisíc a nemeckých 494 tisíc, Francúzi mali 21 ponoriek a Nemci 24, Francúzi mali deväť letiek bojových stíhacích lietadiel typu Mirage a Jaguar, zatiaľčo Nemci 21 letiek typu Tornado, F4 a Alpha.

Nemecké zjednotenie však tento obraz naprosto vychýlilo. Po splynutí východonemeckých a západonemeckých síl budú nemecké vojenské výdavky o 40 % väčšie, armáda sa zväčší skoro o polovicu a bude mať trojnásobnú kapacitu bojových stíhacích lietadiel oproti Francúzsku. Zjednotenie vystavilo účet francúzskej politike, ako ju vyjadril bývalý prezident Giscard d'Estaing: „Francúzske sily sa musia čo do množstva vyrovnat ostatným silám na kontinente, t. j. nemeckej armáde.“

Francúzsko samozrejme má atomové zbrane, známu force de frappe, aj Anglicko má nezávislú jadrovú kapacitu. Isté však je, že ak by Nemecko chcelo získať nukleárnu kapacitu zo dňa na deň a rozhodlo sa tak, Francúzsko, Anglicko a zvyšok sveta to prijme s porozumením.

Vojenskú rovnováhu v Európe navyiac destabilizuje skutočnosť, že Sovietske tajne premiestnili 24 rakiet stredného doletu SS-23 do východného Nemecka tesne predtým, ako ich podľa zmluvy mali zničiť. Po zjednotení sa pravdepodobne stali majetkom zjednotených nemeckých ozbrojených síl, čo je asi to najposlednejšie, čo by si Sovietsi želali.

Kým európski politici hovoria o zjednotení, umiernenosti a brieždení, generáli všetkých strán tieto čísla starostlivo zvažujú. Bojovú kapacitu nemožno vydedukovať z hry na fažulky, pričom nikto vážne neverí, že by sa mohli zopakovať roky 1870, 1914 alebo 1939. Dokonca z tohto krutého porovnania je evidentné, že snáď s výnimkou najväčšej núdze, kedy by niekto mohol vytiahnuť jadrovú kartu, to bude práve Nemecko, ktoré chce mať takpovediac hlavné slovo v akejkoľvek európskej ozbrojenej sile.

Súčasní Nemci nie sú odchovaní na nacistme, sú predchnutí blahobytnými demokratickými hodnotami strednej triedy a sú všetko iné, len nie militaristi. Ak by však mali niekedy byť západné sily poverené poľtačiť nepokoje vo východnej Európe, konečné rozhodnutie sa bude robiť v Berlíne, nie v Paríži či Bruseli. Čo sa týka trvalej malichernej kritiky z Washingtonu ohľadom európskej neochoty „podeliť sa o bremeno“ obrany, Nová Európa je v súčasnosti sama osebe významnou vojenskou silou.

Európa ráno potom

Budúca európska armáda bude stavať na gigantickej ekonomickej základni, druhej strane mocenskej triády. Celkové číselné údaje Európskeho spoločenstva, aj bez priradenia k dvadástim členom, sú nesmierne. Jeho 320 miliónov obyvateľov sa môže pochváliť hrubým domácim produktom rovnakým ako USA a jedenapokrát väčším ako Japonsko. EÚ v priemere zabezpečuje 20 % svetového obchodu, čo je viac než USA a Japonsko.

Rovnako ako vo vojenských záležitostiach, európske zásadne finančné rozhodnutia sa raz budú častejšie robiť v Berlíne, na nemeckom ministerstve financií a v Deutschebank, ktorých prevaha vychádza z ekonomickej reality. Združená nemecká ekonomika s 1,4 biliónov USD je jedenapokrát väčšia než v druhej najväčšej európskej krajiny — Francúzsku.

Keď sa Západoeurópania zmierili, hoci s obavami, s touto mocenskou nerovnováhou, usilovali sa pod francúzskym vedením o pevnejšiu a užšiu Európsku federáciu predpokladajúc, že tým obmedzia nemeckú slobodu konania. Lenže čím bude Európska únia silnejšia a centralizovanejšia, vyžadujúca spoločnú menu a ústrednú banku, berúc na seba úlohu environmentálneho policajta, tým silnejší a nie slabší bude vplyv združeného Nemecka na všetky európske orgány.

Zrod germanocentrického systému však predstavuje iba časť odhalenej pôsobnosti Ost-Strategie v zaražajúcom rozsahu.

Totíž rodia sa ekonomická stratégia vytvorená vládami a korporáciami v EÚ má využiť výhody lacnej práce v Československu, Maďarsku, Poľsku a ostatných východoeurópskych krajinách a využiť ich na masovú výrobu s nízkou pridanou hodnotou. Vyrobené tovary nie sú v prvom rade pre obyvateľstvo východnej Európy, ale sú určené na export do západnej Európy.

Stručne zhrnuté, dymiace komíny na Východe, počítajú a spotrebujú tovar na Západe spolu so zjednoteným Nemeckom, ktoré už nevystupuje iba ako jadro západného spoločenstva, ale ako manažer tohto uceleného kontinentálneho systému.

Realizácia tejto širokej ekonomickej stratégie, ktorá posúva ekonomickú moc nad východnou Európou od Sovietov na Západoeurópanov a Nemcov, zaberie najbližšie desaťročia, bude však ohrozená prehrami a ťažkosťami.

Rýchlo vykrystalizovaná Ost-Strategie predpokladá, že Sovietsky zväz bude naďalej zamestnaný vlastnými vnútornými problémami a svoju vojenskú pozornosť obráti na moslimské oblasti na východe, na Čínu a na Tichomoríe skôr než na Európou. Prípadne že so ZSSR budú možné výhodné hospodárske dohody, ktoré oslabia jeho odpor proti germanizácii Východu, čo bude záväzieť od vnútornej politiky v rámci Sovietskeho zväzu a tiež od nepredvídateľných udalostí v Číne a všeobecne v Ázii.

Ost-Strategie tiež predpokladá, že EÚ dostojí žiarivým príslubom pre západnú Európou: 4,5 až 7 percentné tempo rastu a 2 až 5 miliónov nových pracovných miest v dvadástich členských štátoch; vyššia efektivita výroby, zvýšená konkurencieschopnosť na svetovom trhu a vyššie zisky.

Plánovanie v EÚ sa však prevažne zakladá na zastatých pojmoch hospodárskej rovnováhy, ktorá sa oveľa lepšie hodí pre dymiace komíny manufaktúr než pre vyspelé ekonomiky organizované na báze informácií a obslužných aktivít.

Navyše, zatiaľčo nový systém tvorby bohatstva prosperuje a formuje heterogenitu, zdôrazňuje výrobu na mieru a miestny charakter produkcie, rozdrobenosť thov a demasifikáciu financií, parný valec EÚ bez ohľadu na opačnú rétoriku je zameraný na prevalcovanie rozdielov.

Stratégia musí aj na Východe čeliť zásadným problémom. V prvom rade považuje politickú stabilitu v kvázi-kolóniách za zaručenú. Honba za masovú demokraciu s parlamentmi a pluralitou strán však nezaručuje párky alebo šunku na stôl.

Ak sa zhoršujúce ekonomické podmienky rýchlo zásadne nezlepšia, pobláznenie parlamentmi, stranami a hlasovaním sa môže zvrhnúť na chaos, zaťaženie korupciou, mimoparlamentný terorizmus a na návrat k svojho druhu fašistickým alebo vojenským režimom, ktoré boli v tejto oblasti bežné

pred II. svetovou vojnou: možno dokonca za podpory zahraničných investícií, lebo ich vrcholnou požiadavkou je stabilita a poriadok.

Po prvotnej eufórii zo zahraničného kapitálu obyvateľa východnej Európy ráno potom začnú postupne citiť odpor k svojmu neokoloniálnemu postaveniu a rozhorčenie prekypia do odboja. Z hospodárskeho nedostatku začnú obviňovať zahraničných investorov, „imperialistov“ a miestnych obetných baránkov. Po východiskových núdzových mzdách budú nasledovať ďalšie baránkové mzdy, aby sa udržal tok hospodárstva. Prídu bezpodmienečné núdzové mzdy, aby sa udržal tok hospodárstva. Prídu bezpodmienečné požiadavky na moratórium na vyplácanie miezd a rušenie objednávok.

Ani keby k tomu nedošlo, základný predpoklad Ost-Strategie, t. j. význam ľacnej práce, je veľmi otáznny. Ako sme uviedli, ľacná práca je v súčasnosti stále drahšia. Nakoľko výdavky na pracovnú silu klesajú v pomere k celkovým výdavkom, budú úspory s výnimkou najzaostalejších odvetví minimálne. Videli sme už, že pomalé hospodárstvo sa nedajú ľahko zapojiť k rýchlym. V Poľsku dodnes tvá mesiac až šesť týždňov púny presun peňazí z jednej banky do druhej. Východzí východný metabolizmus je pomalší, než si Západ vyžaduje a elektronická infraštruktúra tam prakticky neexistuje. V dôsledku uvedného bude Ost-Strategie nákladnejšia, než by sa zdalo.

Navyše, ak sa význačný podiel práce dymiacich konínov naozaj presunie na Východ, západoeurópske vlády môžu očakávať narastajúci tlak zo strany odborových zväzov modných golierov, narastajúce požiadavky na sociálne výdobytky a domáci protekcionizmus.

Osobitne v Nemecku to prináša narastajúcu podporu politickej opozícií. Sociálni demokrati, podobne ako neonacistická pravica, budú sondovať nacionalistické témy pri úroku na prenos pracovných miest na „ne-Nemcov“, ktorí pracujú za nižšie než odborní odsúhlasené mzdy. Zelení zas budú oponovať prenosu znečistenia do oblasti, ktorá už je jednou z najviac znečistených na Zemi.

Ak by v Nemecku mala naozaj vládnuť koalícia sociálnych demokratov a zelených, čo by malo značný vplyv na zvyšok Európy, znamenalo by to spomalenie technologického vývoja na kontinente, lebo sociálni demokrati sa boja jeho vplyvu na zameštnanosť a zelení sú pomiešaní s ľuddistami a technofóbmí.

Mnohé západné krajiny a Japonsko prispeli fondami na vytvorenie Európskej banky pre obnovu a rozvoj. EBRD pod inovatívnym vedením Jacquesa Attalihu by mohla vybudovať predmostie pre technologické a ekonomické napredovanie východnej Európy, nebude to však ľahké.

Obchodná a politická horlivosť v prospech Ost-Strategie preto v nasledujúcom desaťročí vychladne, len čo sa v Európe začnú vyskytovať ťažké problémy. Európa má nesmierne bohatstvo, avšak doteraz pochybnú strážiu na to, ako ho využiť.

Záver — premisy

1. Moc je neoddeliteľnou súčasťou všetkých sociálnych systémov a všetkých ľudských vzťahov. Nepredstavuje vec, ale aspekt akýchkoľvek medziľudských vzťahov. Z toho dôvodu je nevyhnutná a neutrálna, v skutočnosti nie je ani dobrá ani zlá.
2. Do „mocenského systému“ patrí každý a niko nie je od neho oslobodený. Lenže strata moci jednou osobou nie je vždy ziskom druhej osoby.
3. Mocenský systém sa v každej spoločnosti rozdeľuje na stále menšie a menšie mocenské podsystémy, ktoré do seba navzájom zapadajú. Spätná väzba spája tieto subsystémy tak medzi sebou, ako aj s väčšími systémami, ktorých časťou sú. Jednotlivci sú začlenení do viacerých rozličných, aj keď navzájom spätých, mocenských subsystémov.
4. Tá istá osoba môže byť mocensky silná doma a mocensky slabá v práci atď.
5. Pretože vzťahy medzi ľuďmi sa trvale menia, sú aj mocenské vzťahy v neustálom procese.
6. Keďže ľudia sa vyznačujú potrebami a túžbami, potenciálnu moc držia v rukách tí, ktorí ich môžu uspokojiť. Sociálna moc sa vykonáva uspokojením alebo odopretím žiaducich či potrebných položiek a skúseností.
7. Ak potreby a túžby sú značne premenlivé, tak aj spôsoby, ako ich naplniť alebo odoprieť, sú tiež nesmierne premenlivé; v dôsledku toho existuje mnoho rozličných „nástrojov“ alebo „úrovní“ moci. Primárne spomedzi nich však sú násilie, bohatstvo a znalosti, väčšina ostatných mocenských zdrojov je od nich odvodená.
8. Násilie, ktoré sa používa prevažne na trestanie, je najmenej pružným zdrojom moci. Bohatstvo, ktoré sa môže použiť na odmeňovanie rovnako ako na trestanie, resp. sa dá premeniť na veľa iných zdrojov, je oveľa pružnejším nástrojom moci. Znalosti sú však najpružnejším a základným zdrojom, lebo umožňujú odvrátiť podnehy vyžadujúce použitie násilia alebo bohatstva a často sa dajú využiť, aby sme presvedčili druhých konať žiaducimi spôsobmi bez ohľadu na počítovaný egoistický záujem. Znalosti poskytujú moc najvyššej kvality.
9. Vzťahy medzi triedami, rasami, pohlaviami, povolaniami, národmi a inými sociálnymi skupinami sa neustále menia prostredníctvom posunov v populácii, ekológii, technológii, kultúre a iných faktoroch. Tieto zmeny vedú ku konfliktu a premieňajú sa do redistribúcie mocenských zdrojov.
10. Konflikt predstavuje nepopulárny sociálny fakt.
11. Mocenské zápasy nie sú nevyhnutne zlé.
12. Fluktuácie (náhle náhodné odchýlky — pozn. prek.) zapríčinené súčasnými posunmi moci v odlišných subsystémoch sa môžu sústrediť, aby vyvolali radikálne posuny moci na úrovni rozsiahlejšieho systému, ktorého

časť tvoria, pričom tento princíp operuje na všetkých úrovniach. Vnútrošný psychický konflikt u jednotlivca môže od seba oddeliť celú rodinu; mocenský konflikt medzi oddeleniami môže rozdeliť celú firmu; mocenské zápasy medzi regiónmi môžu roztrhnúť na kusy celý národ.

13. Niektoré z množstva mocenských subsystémov, z ktorých sa skladá rozsiahlejší systém, sú v danom časovom okamihu v stave relatívnej rovnováhy, zatiaľčo iné sú vzdialené od rovnovážnych podmienok. Rovnováha neznamená nevyhnutne prednosť.

14. Náhle a zdaniivo podivné posuny môžu nastať, ak sú mocenské systémy vzdialené od rovnováhy. Dochádza k tomu preto, lebo nelineárne účinky sa znásobujú, ak je systém alebo subsystém v stave značnej nestability. Mohutné mocenské vstupy (inputs) môžu priniesť malé výsledky. Malé udalosti dokážu byť impulzom k pádu režimu. Krajec spálenej hrianky môže viesť k rozvodu.

15. Na zmene záleží. Čím je systém menej stabilný, tým viac záleží na zmene.

16. Mocenská rovnosť je nepravdepodobnou podmienkou. Dokonca ak sa aj dosiahne, zmena okamžite vyvolá nové nerovnosti a tak úsilie pokúsiť sa usporiadať staré nerovnosti.

17. Nerovnosti na jednej úrovni možno vyrovnáť na inej úrovni. Z tohto dôvodu môže mocenská nerovnosť existovať medzi dvoma alebo viacerými entitami dokonca aj vtedy, keď sa vyskytujú nerovnosti medzi jej rôznymi subsystémami.

18. Pre všetky sociálne systémy a subsystémy platí, že je prakticky nemožné, aby boli súčasne v dokonalej rovnováhe síl, a pre moc, aby bola rovnomerne rozdelená medzi všetky skupiny. Zvrhnutie tyranského režimu si môže vyžadovať radikálny čin, lenže určitý stupeň nerovnosti je funkciou zmeny ako takej.

19. Dokonalá rovnosť predpokladá stav bezo zmeny a nielenže je nemožná, ale aj nežiadúca. Vo svete, v ktorom milióny trpia hladom, je úmysel zastaviť zmenu nielenjalový, ale aj nemorálny. Existencia určitého stupňa nerovnosti nie je preto v zásade nemorálna; nemorálny je systém, ktorý udržiava zlé rozdelenie tých zdrojov, ktoré poskytujú moc. Dvojnásobne nemorálne je, ak sa zlé rozdelenie zakladá na rase, pohlaví alebo iných vrodených čťahoch.

20. Znalosti sú ešte horšie rozdelené než zbrane a bohatstvo. Z toho dôvodu je prerozdelenie znalostí (osobitne znalosti o znalostiach) dokonca ešte dôležitejšie než prerozdelenie ostatných hlavných zdrojov moci a môže viesť k prerozdeleniu týchto zdrojov.

21. Príliš veľká koncentrácia mocenských zdrojov je nebezpečná. (Príklady: Stalin, Hitler atď., je ich príliš veľa na uväznenie).

22. Príliš malá koncentrácia mocenských zdrojov je rovnako nebezpečná. Neprítomnosť silnej vlády v Libanone zapríčinila, že úbohá krajina sa stala synonymom pre anarchické násilie. Množstvo skupín bojuje o moc bez ohľadu na akúkoľvek odsúhlasenú koncepciu práva alebo spravodlivosti, resp. nejaké vynútiteľné ústavné či iné obmedzenia.

23. Ak príliš veľká alebo príliš malá koncentrácia moci vyústi do sociálneho hororu, koľko koncentrovanej moci je príliš veľa? Máme vôbec morálnu základu pre posudzovanie?

Morálna základa pre posúdenie, či je moc príliš veľa alebo príliš málo koncentrovaná sa priamo vzťahuje na rozdiel medzi „sociálne potrebným poriadkom“ a „nadbytočným poriadkom“.

24. Moc zverená určitému režimu má byť oprávnená natoľko, aby zabezpečovala určitý stupeň bezpečnosti vo vzťahu k reálnym (nie vymysleným) vonkajším hrozbám spolu s malou dávkou vnútorného poriadku a zdvorilosti.

Uvedený stupeň poriadku je sociálne potrebný, a teda morálne oprávnený. Poriadok, ktorý sa uplatňuje nad a mimo rámca potrebného pre fungovanie občianskej spoločnosti; poriadok využívaný iba na večné zachovanie režimu, je nemorálny.

25. Opozícia a dokonca zvrhnutie štátu, ktorý predpisuje „nadbytočný poriadok“, má morálne opodstatnenie.

Editori: RNDr. Pavel Nováček, CSc., RNDr. Mikuláš Huba, CSc.

Název: Šok z prosperity

Vydalo Ydavatelství UP v Olomouci v roce 1995

Odpovědný redaktor: RNDr. Josef Tiličich, CSc.

Obálka: reprodukce obrazu Petra Hekery

Tisk: Mediabelle Olomouc

Litografie: AD Olomouc

Náklad: 1500 výtisků

ISBN 80-7067-530-6